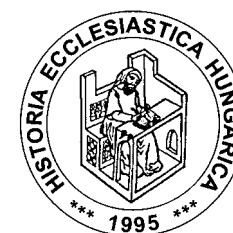

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Roman Dzwonkowski

A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában (1945–1991)

Włodzimierz Osadczy

A görög katolikus egyház Ukrajnában (1917–1991).

Urbán János Erik

Fegyelmi kérdések az Erdélyi Ferences Rendtartomány 20. századi tartományfőnöki leveleiben

Mucsi András

Egy különös evangélikus ecclesiola és annak Békés megyei szálai

Somorjai Ádám OSB

A magyar bencések 87 éve Brazíliában.

Németh László Imre

Milánó, Bologna, Szicília és Loreto közösségeinek története 2009–2020

Gianone András

A katolikus egyház és 1848 centenáriuma

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1988-tól mint évkönyv, 1993-tól évente négy számmal, két kötetben mint folyóirat. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvű közösségekben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary appears as a yearbook from 1988, beginning with 1993 twice a year with four issues as a scholarly review. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Minden tanulmányhoz kérünk rövid angol nyelvű rezümét.
A szerzők a folyóiratból egy példányt kapnak.

Megrendelhető: **Magyar Egyháztörténeti Vázlatok**

H-6701 Pf. 245

FIGYELEM: címünk megváltozott

H-6726 Szeged, Székely sor 15/A.

Tel./fax: +36+62+426+043.

Honlapunk:
www.heh.hu

Új e-mail címünk:
neh.szeged@gmail.com

Ára: 1000 Ft/kötet

Előfizetés és tagsági díj: 3000 Ft/év.

Subscriptions and membership:

In Hungary: 3000 Ft.

Outside of Hungary:

Individual: Can\$ 20.00; Institutions: Can\$ 30.00.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, — photocopies of unpublished documents and sources, — related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double-spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok,

H-6726 Szeged, Székely sor 15/A.

H-6701 PF. 245. Tel./fax: +36+62+426+043.

Website:
www.heh.hu

E-mail address:
neh.szeged@gmail.com

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Paris and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.* Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

Article:

Fraknói, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet.” *A katolikus Magyarország 1001–1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425–429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 1 complimentary copies of the issue.

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

36 (2024/1–2)

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2024

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged
www.heh.hu

Folyóiratunk digitálisan elérhető:
honlapunkon: www.heh.hu és
http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_egyhaztorteneti_vazlatok.html

Alapító
† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor
CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Érszegi Márk
Aurél, Fejérdy András, Kiss Ulrich, Koltai András, Lakatos Andor, Molnár Antal,
Mózessy Gergely, Németh László Imre, Solymosi László, Somorjai Ádám, Szabó Csaba,
Tóth Tamás, Várszegi Asztrik, Véghseő Tamás, Zombori István;*

ITALY: Tóth Krisztina

ROMÁNIA: Nagy Mihály Zoltán

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

LENGYELORSZÁG: Illés Pál Attila

Felelős szerkesztő – Editor
ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:
SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

A katolikus egyház és a kommunizmus Kelet-Közép Európában és a Szovjetunióban	5
Roman DZWONKOWSKI	A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában (1945–1991) 7
Włodzimierz OSADCZY	A görög katolikus egyház Ukrajnában (1917–1991). Az egyesült egyház Oroszországban a bolsevik forradalom előtt 20
URBÁN János Erik OFM	Fegyelmi kérdések az Erdélyi Ferences Rendtartomány 20. századi tartományfőnöki leveleiben – I. 33 <i>Disciplinary Issues in the Letters of ohe Provincial Superior of the Franciscan Order of Transylvania in the 20th Century</i>
MUCSI András	Egy különös evangélikus ecclesiola és annak Békés megyei szálai 51 <i>Fäden einer merkwürdigen evangelisch-lutherischen kirchlichen Gruppierung (ecclesiola) im Komitat Békés Connects of a strange Lutheran group (ecclesiola) in county Békés</i>
SOMORJAI Ádám OSB	A magyar bencések 87 éve Brazíliában. São Paulo: Vila S. Anastácio és Morumbi 1931–2017 70 <i>87 Years of the Hungarian Benedictines in Brazil São Paulo: Vila S. Anastácio And Morumbi 1931-2017</i>
NÉMETH László Imre	Milánó, Bologna, Szicília és Loreto közösségeinek története 85 2009–2020 <i>The history of Hungarian communities in Italy, Milan, Bologna, Sicily, and Loreto 2009–2020</i>

FORRÁSOK – SOURCES

GIANONE András	A katolikus egyház és 1848 centenáriuma 122 <i>The Catholic Church and the 1848 Centenary</i>
----------------	--

TEMPFLI Imre	A Szatmári Egyházmegye papjainak küzdelme a népért a kommunizmus ideje alatt. Egy látszólag meghiúsult beadvány története. (1989)	172
	<i>Der Kampf der Priester in der Diözese Szatmár für das Kirchenvolk während des Kommunismus. Die Geschichte eines scheinbar gescheiterten Memorandums.</i>	
	<i>The fight of the priests of the diocese of Szatmár for church people during communism. The story of a seemingly failed memorandum.</i>	

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK – BOOK REVIEW

Az Apostoli Szentszék és Románia diplomáciai kapcsolatának száz esztendeje 1920–2020. (Ism.: Somorjai Ádám OSB)	182
MAROSI István – MAROSI Anita: <i>A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára</i> (Ism.: Földvári Katalin)	185

A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A KOMMUNIZMUS KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN
ÉS A SZOVJETUNIÓBAN¹

BEVEZETŐ

Ezzel a címmel jelentette meg a Pápai Gregorián Egyetem egyháztörténelem professzora, a bécsi egyházmegyes lengyel pap, Jan Mikrut sorozatának első kötetét olasz nyelven 2016-ban, amelyhez Miloslav Vlk bíboros (1932–2017), Prága érseke (1994–2010) írt előszót. Ebből a kötetből válogatunk. A köznyelvben „Erdély”-nek nevezett fejezet változatát már korábban közzöltük,² csakúgy, mint a két szlovák összefoglalást,³ a Lengyel- majd Csehországról szóló részt,⁴ előző számunkban pedig a Horvátországról szóló részt⁵. Szándékunk az, hogy e kötetből válogatva térségünk vonatkozó fejezeteit ismer-tessük meg, már azért is, mert sokan vélhetnének, hogy a világháborúk során a győztes országok sorába tartozó országokban könnyebb volt az élet. Éppen ellenkezőleg, és erre szeretnénk rámutatni, lehet, hogy még nehezebb volt az egyház, az egyházak sorsa, mint hazánkban. Saját fájdalmainkat így célszerű elhelyezni térségünk összefüggésrend-szerében.

A szerzők és az egyes országok szerinti fejezetcímek a kötet sorrendjében:

Albert WARSO: *A katolikus egyház Lengyelországban 1945 után*

Jan MIKRUT: *A katolikus egyház Csehországban 1945 után*

TEMPFLI Imre: *A katolikus egyház Romániában 1945 után*

SOMORJAI Ádám: *A római katolikus egyház Magyarországon 1945 után*

Peter ŠTURÁK: *A görög katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*

Peter OLEXÁK: *A római katolikus egyház Szlovákiában 1945 után*

Jure KRIŠTO: *A katolikus egyház Horvátországban 1945 után*

Tamara GRIESSER-PEČAR: *A katolikus egyház Szlovéniában 1945 után*

Roman DZWONKOWSKI: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában (1945–1991)*

Włodzimierz OSADCZY: *A görög katolikus egyház Ukrajnában (1917–1991)*

Az eredeti kötet ennél többet nyújt, már címadása szerint is, így:

Joseph RITHO MWANIKI: *A katolikus egyház Albániában*

1 *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa centro-orientale e in Unione Sovietica*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2016. 797 lap.

2 TEMPFLI Imre: *A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990)*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 26 (2014), 1-4. szám, 60–120.

3 MEV 33 (2021), 3-4. szám.

4 MEV 34 (2022), 1-4; MEV 35 (2023) 1-2. számok.

5 MEV 35 (2023) 3-4. szám.

Antonio CASCONI: *A katolikus egyház Bulgáriában*
 Tomo VUKŠIĆ: *A katolikus egyház Bosznia-Hercegovinában*
 Sergiu SOICA: *A görög katolikus egyház Romániában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház Észtországban*
 Andris PRIEDE: *A katolikus egyház Lettországban*
 Irena VAIŠVILAITE: *A katolikus egyház Litvániában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház Belaruszban*
 Petru CIOBANU: *A katolikus egyház Moldáviában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház az ázsiai köztársaságban*
 Roman DZWONKOWSKI: *A katolikus egyház a Kaukázusban*
 Natalia RYKOWSKA: *A katolikus egyház Kazahsztánban*

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNETE KELET-KÖZÉP EURÓPÁBAN⁶

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy ez csak a nyitó kötet, a sorozatban már hat kötet jelent meg. A második kötet a lengyel kormány, a lengyelországi katolikus egyház és a vatikáni diplomácia összefüggéseit vizsgálja,⁷ a harmadik kötet térségünk hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét ismerteti,⁸ benne magyar részről a következő életrajzokkal: a Tanácsköztársaság vértanúi (Tóth Tamás), Mindszenty József bíboros (Somorjai Ádám OSB), Apor Vilmos és Meszlényi Zoltán vértanú püspökök (Németh László Imre), a kommunizmus vértanúi 1945–1989 között (Tóth Tamás), a hét ferences vértanú (Kálmán Peregrin OFM), a Vajdaság vértanú papjai 1944–1945-ben (Tóth Tamás), a görög katolikus egyház a kommunista periódusban (Véghseő Tamás).

A sorozat negyedik kötete a Szovjetunió területén élő katolikusok történetét tárgyalja 1917-től a peresztrojkáig,⁹ az ötödik kötet a náciizmus idejét,¹⁰ ebben a magyar fejezet szerzője Fejérdy András, a hatodik kötet a náciizmus áldozatainak, hitvallóinak és vértanúinak élettörténetét dolgozza fel.¹¹

A második kötet kivételével mindegyik kötetnek számos szerzője van, akiket a szerkesztő talált meg Rómában, ahol a világegyház, így térségünk is képviselve van. Mind-egyik kötet terjedelmes, súlyra is tekintélyes.

Következzék tehát a két ukrán egyháztörténeti összefoglalás.

A szerkesztőség

6 A sorozat „Storia della Chiesa in Europa centro-orientale” néven fut, szerkesztője Prof. Jan MIKRUT.

7 Paweł WÓJCIK: *Il Governo e la Chiesa in Polonia di fronte alla diplomazia Vaticana (1945–1978)*, Jan Mikrut előszavával, Gabrielli, Verona 2016. 560 lap.

8 *Testimoni della fede. Esperienze personali e collettive dei cattolici in Europa centro-orientale sotto il regime comunista*, Christoph SCHÖNBORN bíboros előszavával, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2017. 1248 lap.

9 *La Chiesa cattolica in Unione sovietica. Dalla Rivoluzione del 1917 alla Perestrojka*, Tadeusz KONDRUSIEWICZ érsek előszavával, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2017. 1024 lap.

10 *La Chiesa cattolica in Europa centro-orientale di fronte al Nazionalsocialismo 1933–1945*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2019. 951 lap.

11 *Perseguitati per la fede. Le vittime del Nazionalsocialismo in Europa centro-orientale*, szerk. Jan MIKRUT, Gabrielli, Verona 2019. 1000 lap.

ROMAN DZWONKOWSKI

A LATIN RÍTUSÚ KATOLIKUS EGYHÁZ UKRAJNÁBAN (1945–1991)

Az ukrainai latin rítusú katolikus egyház története a második világháború után különösen drámai. A három nagyhatalom (USA, Nagy-Britannia, Szovjetunió) által a jaltai konferencián 1945 februárjában hozott döntések értelmében a Szovjetunió néhány száz kilométerrel nyugatra helyezhette át a határait. A Szovjetunió bekebelezte a balti köztársaságokat (Észtország, Lettország, Litvánia), Csehszlovákia és Románia keleti részét (Kárpátalja, ill. Besszarábia és Bukovina), nemkülönben a Lengyel Köztársaság keleti területeit. Ez utóbbiak délkeleti része az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz (USzSzk) került. Ezekre a területekre a XIII. század óta létezett a latin rítusú katolikus egyház és a XVI. század végétől a bizánci rítusú katolikus egyház is (amelyet a breszt-litovszki unió értelmében 1593-ban alapítottak). 1939-ben, még a háború kirobbanása előtt a Lengyel Köztársaságnak 1945-ben Ukrajnához csatolt területein 1,700.000 latin rítusú katolikus élt, 1.429 templomuk volt, amelyekben 1.384 pap szolgált.¹ 600 egyházközség létezett, ezek közül 400 a Lvivi főegyházmegyéhez, 160 a lucki egyházmegyéhez (1945 után az egész egyházmegye az USzSzk-ba került), 75 pedig a przemysli egyházmegyéhez tartozott. A lembergi² főegyházmegyéből csak 40 egyházközség maradt Lengyelországban. Az ugyancsak Ukrajnához csatolt Kárpátalján és Bukovinában néhány tucat latin rítusú egyházközség volt.

A LATIN RÍTUSÚ KATOLIKUS EGYHÁZ AZ 1945-BEN UKRAJNÁHOZ CSATOLT TERÜLETEKEN

A második világháború folyamán és utána a latin rítusú katolikus egyház rendkívül drámai körülmények között elveszítette hívei többségét. A szovjet megszállás alatt (1939. szeptembertől 1941. júniusig) több mint 200.000 embert, túlnyomórészt lengyeleket telepítettek ki Kazahsztánba.³ A katolikus lengyel lakosság megsemmisítése, amit ukrán nacionalista csoportok hajtottak végre 1942 és 1945 között, kegyetlen etnikai tisztogatás volt.

1 Lásd Marcin PRZECISZEWSKI: *Kościół katolicki na Ukrainie* [A katolikus Egyház Ukrajnában], in: *Gość Niedzielny* 1998. 22. szám, 11.

2 A lengyel lakosságú város neve lengyelül „Lwów”, németül „Lemberg” (Osztrák–Magyar Monarchia: Galícia), ukránul az átírás: „Lviv” [Lyviv]. Régi magyar nevén „Ilyvó”.

3 A Szovjetunió által 1939 szeptemberében elfoglalt területekről 1940–1941 folyamán kb. 700.000 személyt deportáltak Szibériába. Vö. Wojciech MATERSKI–Tomasz SZAROTA [szerk.]: *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami* [Lengyelország 1939–1945. A két megszállás elnyomásainak emberi veszteségei és áldozatai], Varsó 2009. 8.

tothatás formáját öltötte, és több mint 100.000 áldozatot követelt.⁴ Az elmenekülés és a Lengyelországba való visszatelepülés következtében 1944 és 1948, később 1955 és 1958 között több mint 800.000 személy hagyta el az USzSzk-hoz csatolt területeket.⁵ Mivel a hívek igen nagy többsége elhagyta az egyházközségeket, a plébánosok is velük mentek. Mások a veszélyek és a politikai rendőrség (NKVD) nyomása miatt menekültek el. A háború alatt 255 lengyel papot öltek meg.⁶

1945 tavaszán a lembergi metropolita, Eugeniusz Baziak érsek (1890–1963) kénytelen volt elhagyni a székhelyét és áttelepülni Lengyelországba. Adolf Szelązek lucki püspököt (1865–1950) azzal vádolták, hogy illegálisan kapcsolatot tartott XII. Piusszal, és miután egy évet börtönben töltött Kijevben, kitelepítették Lengyelországba. Ukrajnában 45 évre megszűnt létezni a katolikus hierarchia. 12 évvel később a Szentszék megkísérelte újra felépíteni azt. 1958. november 8-án XXIII. János (1916–1950) kinevezte apostoli kormányzónak Wojciech Olszowskit (1916–1972) *pro catholicis urbem Kiev eademque Republicam Ucrainam*.⁷ Wojciech Olszowski, miután 1957-ben szabadult a szibériai lágerből, a zsmrinkai egyházközségben szolgált a volt Kamenyec-Podolszkij-i egyházmegye területén. A kinevezés azt az utasítást tartalmazta, hogy olyan püspök végezze a püspöki fölszentelést, bárhol is legyen az, aki egységben maradt a Szentszékkel (ilyen püspökök Lettországbán és Litvániában voltak). Mivel a kinevezés a rendes postával érkezett, az állami hatóságok elfogták, és a kijelölt papnak, aki nem is tudott a kinevezéséről, megparancsolták, hogy huszonnégy órán belül hagyja el a Szovjetuniót. Majdnem tíz évvel később Jan Cieńskit (1905–1992), aki a zolocsivi egyházközségben szolgált (lembergi főegyházmegye), egy Lengyelországban tett látogatása során, ahová a családja meghívására utazott, 1967. április 30-án titokban szentelte püspökké Lengyelország primása. Minthogy erről csak néhány legközelebbi munkatársa tudott, püspöki joghatóságának lelkipásztori szempontból nem volt nagy jelentősége.⁸ Az Ukrajnában működő papok nem hivatalos előljárója a rigai Julijans Vaivods (1895–1990) püspök (1983-tól bíboros) volt és Stefan Wyszyński bíboros (1901–1981).

A legsúlyosabb üldöztetés időszaka a háború utáni első évekétől Sztálin 1953-ban bekövetkezett haláláig tartott: 50 papból, akik 1945 után a Szovjetunióhoz csatolt területeken katolikusok lakta nagyobb városokban maradtak, 40-et letartóztattak és, állítólagos politikai bűncselekmények vádjával elítélve őket, lágerbe zártak. A legtöbb ítélet 10–15 év szabadságvesztésről szólt. 25 évet kiszabó ítéleteket nem hoztak, azok Belorussziára voltak jellemzőek⁹, ami arról tanúskodik, hogy Ukrajnának ezen a részén az egyház bi-

4 Vö. MATERSKI–SZAROTA, i. m. 9. lap. Általában 150.000 lengyel nemzetiségű áldozatról szoktak beszélni.

5 Vö. Piotr EBERHARDT: *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie* [Lengyel lakosság a végeken. Eredet, létszám, eloszlás] 1939–1945, Varsó 1998. 199.

6 Vö. *Słownik biograficzny duchowieństwa metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego ofiar II wojny światowej* [A latin rítusú lembergi főegyházmegye a II. világháborúban elpusztult papjainak életrajzi lexikona] 1939–1945, Opole 2006. 13.

7 Vö. Waław SZETELNICKI: *Ks. Wojciech Olszowski biskup nominat kijowski* [Wojciech Olszowski kijevi kinevezett püspök] 1916–1972, Róma 1981. 40.

8 Vö. Irena IWASZKIŃ: *Biskup Jan Cieński 1905–1992. Posługa duszpasterska na Ukrainie zachodniej po II wojnie światowej* (Jan Cieński püspök 1905–1992. Lelkipásztori szolgálata Nyugat-Ukrajnában a II. világháború után), in: Józef Wołczanski (szerk.): *Wytrwać i przetrwać jak Bóg daje. Świadkowie Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie Sowieckiej* [Kitartani és túlélni, ahogy Isten rendeli. A római katolikus egyház tanúságtévői Szovjet-Ukrajnában] 1917–1991, Krakó 2010. 42–44.

9 Vö. Roman DZWONKOWSKI: *Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRS* [A Szovjetunió-beli elnyomott lengyel papság lexikona] 1939–1988, Lublin 2003. 48.

zonyos értelemben gyenge volt. Világiakat is bebörtönöztek, mert segítettek a papjaikat, például azokat, akik élelmiszersomagokat küldtek a lágerben fogva tartott papoknak. Mivel ezeket a papokat mint „a Vatikán kémeit”¹⁰ ítélték el, a nekik nyújtott segítség bűncselekménynek minősült. A vallási szabadságjogok durva korlátozása a 70-es években, Leonyid Brezsnyev kormányzása alatt mérséklődött, de az egyház és a vallás elnyomására törekvő egyházellenes politika fő irányvonala nem változott. Ha a templomban megjelent egy gyermek és ezt a pap szó nélkül hagyta, szigorú büntetést kapott. Megtörtént, hogy maguk a hívek kérték a papokat, tiltsák meg, hogy gyermekeket vigyenek a templomba, mert ez a lelkipásztor letartóztatását és a plébánia bezárását vonhatta maga után.

A Szovjetunióban 1959-ben tartott népszámlálás szerint azokon a területeken, amelyek egykor Lengyelország délkeleti részét alkották, de beolvadtak a Szovjetunióba, az a lengyel lakosság, amelynek 1945-ben csaknem 100%-a a latin rítusú katolikus egyház híve volt, alig 97.000 hívet számlált.¹¹ A régi egyházközségek elnéptelenedése lehetővé tette, hogy a hatóságok a régi egyházszervezetet is felszámolják: a több mint 60 egyházközségből csupán 11 maradt; a Lvivben egykor meglévő 33 templomból csak kető működött. Már 1945-ben nap mint nap szűntek meg létezni szemináriumok, férfi és női kolostorok, katolikus szervezetek, a János Kázmér Egyetem teológiai kara, amelyet a XVII. században alapítottak, és minden más egyházi intézmény. Néhány száz vidéki templom, amely gyakran nagy művészeti és történelmi értéket képviselt, de senki nem törődött velük, pusztulásnak indult vagy lerombolták azokat, néhányat közülük világi használatba vettek. Az ateista szovjet hatalom harminc évi uralma után a katolikus egyház a Szovjetunióba bekebelezett területeken az elveszett mitikus kontinensre, Atlantiszra emlékeztetett.

Miután az 50-es évek közepén a papok visszatértek a lágerekből, egy részüket az NKVD arra kényszerítette, hogy távozzanak Lengyelországba. A helyükön alig egy tucat ember maradt, akiket az állambiztonság és a helyi közigazgatás ügynökei folyamatosan megfigyeltek. Nagyon nehéz volt megoldani a szétszóródott emberek lelki gondozását. A híveknek csak némelyike tudott megtenni nagy távolságot a még működő templomokig. Ezért néhány távol eső helységben a katolikus szülők ortodox parókiákon keresztesztették meg a gyermekeiket. Már a 40-es években kialakult az illegális lelkigondozás. A 40-es évek végén és az 50-es években Alojzy Kaszuba OFMCap (1910–1977) volt ilyen vándorló lelkipásztor, aki különösen kitűnt a vallási élet megőrzése terén Volhíniában, anélkül hogy állami engedéllyel rendelkezett volna. Az illegális lelkigondozásban más papok is részt vettek, akiknek volt lelkipásztori munkaengedélyük egy adott egyházközségben. Władysław Rafał Kiernicki OFMConv atya, aki 1949-től, miután szabadon engedték a szovjet internálótáborból, a Lvivi székesegyházban szolgált, minden második héten titokban elment a magánlakásokon kis csoportokba összegyűlt hívekhez. Több mint tíz települést meglátogatott, némelyik 200 km-nél is távolabbra esett. Különböző házakban őrizték az Oltáriszentséget, és a hívek egymást áldoztatták.¹² Kiernicki atyát illegális tevékenysége miatt hét évre (1958–1965) megfosztották a lelkipásztori funkciók gyakorlá-

10 Vö. Roman DZWONKOWSKI: *Skazani jako „szpiedzy Watykanu”*. *Z historii Kościoła katolickiego w ZSRR* [„Vatikán kémeiként” elítéltettek. A katolikus egyház történetéből a Szovjetunióban], Ząbki 1998.

11 EBERHARDT: *Polska ludność kresowa*, i. m. 201.

12 Władysław (Rafał) KIERNICKI: *Pomogła mi konspiracja* [Segített a konspiráció], in: Krzysztof Renik: *Podpolnicy. Rozmowy z ludźmi Kościoła na Litwie, Łotwie, Białorusi i Ukrainie* [Beszélgetések litvánokkal, lettekkel, belorussokkal és ukránokkal] 1990–1991, Varsó 1991. 271–280.

sának jogától. Ez idő alatt végig egy városi parkban, majd egy szanatóriumban dolgozott mint őr, de azért titokban elvégezte a papi szolgálatot.¹³

Négy pap kizárólag illegálisan dolgozott a *peresztrojka* időszakáig. Különösen ki-tűnt közülük a lvivi Henryk Mossing (1919–1999) orvosdoktor, kiváló bakteriológus, akit 1961-ben titokban szenteltek pappá Lengyelországban: több mint harminc évig rej-tőzködve dolgozott Ukrajna területén és máshol is. Ezenkívül titkos teológiai és lelki tanfolyamokat szervezett lvivi lakásán papjelöltek számára. Ezen a felkészítésen tíz ta-nítvány vett részt. Kettőt közülük a már említett zolocsvi titkos püspök, Jan Cieński szentelt pappá.¹⁴

VALLÁSI ÚJJÁSZÜLETÉS UKRAJNÁBAN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATT

Lengyelország délkeleti területeivel ellentétben, amelyeket a háború után a Szovjet-unióhoz csatoltak, a néhány százezer főt számláló és már a két háború között is Ukrajná-ban lakó lengyel lakosság helyzete a háború alatt jelentősen javult. Azok a területek, ahol ez az etnikai csoport évszázadokon át lakott, az első Lengyel Köztársasághoz tartoztak, de miután az államot a XVIII. század végén felosztották, a cári Oroszország uralma alá kerültek. A katolikus egyháznak ott két egyházmegyéje volt, amelyek a XIV. században jöttek létre: a Kamenyec-Podolszkij-i és a kijevi, majd ez utóbbi megszüntetése után lét-rehozták a luck-zsitomiri egyházmegyéjét.

A Szovjetunióban 1926-ban tartott népszámlálás szerint Ukrajnának 496.000 lengyel nemzetiségű lakosa volt. A tényleges számot azonban több mint 600.000-re becsülték.¹⁵ A háború utáni, 1958. évi népszámlálás 363.000 lengyelt mutatott ki.¹⁶ Ez a szám való-jában magasabb volt, mert azt a körülményt, hogy valaki Ukrajnában született, a számlálóbiztosok gyakran a nemzetiségi hovatartozással azonosították, és nem törődtek az-zal, hogy az érdekelték lengyelnek vallották magukat. Mindenesetre ezek az emberek, függetlenül attól, hogy az útlevelük szerint milyen nemzetiségűek voltak, a latin rítusú katolikus egyházhoz tartoztak, amelyben a lengyel nyelv és jelleg érvényesült.

Annak ellenére, hogy 1936-ban a Lengyelországgal határos kerületekből 60.000 len-gyelt telepítettek ki Kazahsztánba¹⁷, előtte még Szibériába, és hogy a mezőgazdaság kollektivizálása során (1929–1932) több ezer ember halt éhen,¹⁸ valamint a nagy terror éveiben (1938–1939) végrehajtott népirtás ellenére, amelynek 60.000 lengyel nemzeti-ségű ember esett áldozatul,¹⁹ az első Lengyel Köztársaság régi keleti területein számos, lengyelek lakta települési központ megmaradt. Miután a 30-as évek végén az utolsó pa-

13 DZWONKOWSKI: *Leksykon*, i. m. 318.

14 Egyik közülük Leon Mały, ma Lviv érsekség segédpüspöke, vö. Irena IWASZKIV: *Biskup Jan Cieński*, i. m. 44; Janusz A. SZTEINKE: *Zapomniani bohater* [Elfeledett hős], in: Ład 43 (1992).

15 Mikołaj IWANOW: *Pierszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim* [Az első büntetett nemzet. Len-gyelek a Szovjetunióban] 1921–1939, Varsó–Wrocław 1991. 72., 82.

16 EBERHARDT: *Polska ludność kresowa*, i. m. 202.

17 Henryk STROŃSKI: *Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929–1939* [A sztá-linizmus elnyomó intézkedései az ukránjai lengyel lakosság ellen 1929–1939 években], Varsó 1998. 204.

18 Roman DZWONKOWSKI (szerk.): *Glód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932–1947. Relacje*. [Az éhség és az elnyomó intézkedések az ukránjai lengyel népesség ellen 1932–1947. Előadások], Lublin 2004.

19 Mikołaj IWANOW: *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina. „Operacja polska”* [Az elfele-dett népirtás. Lengyelek Sztálin államában. „Lengyel művelet”] 1937–1938, Krakó 2014. 310.

pokat kivégezték és bezárták az összes templomot (sokat fölrobbantottak), a vallási élet a katakombákba vonult vissza. Titokban imádkoztak a temetőkben, vagy a templomok romjain.

A vallási helyzet markánsan megváltozott a második világháború alatt, a német megszállás idején (1941. július – 1944. december). A katolikusok kinyitották a még meglévő templomokat, ott pedig, ahol azok már elpusztultak, kápolnává alakított magánlakásokon jöttek össze imádkozni. Azokon a helyeken, ahol sok hívő élt, de templom már nem volt, az emberek a temetőkben gyűltek össze, a szabad ég alatt teremtve „templomot”. Az évekig tartó véres üldöztetés után, nagyon megélenkült a vallási élet. Sokan kérték a keresztséget, a gyónást, a szentségi házasságot, a sírok megáldását és más vallási szertartásokat. Zsitomirban 1941. december 8-án az ún. szemináriumi templom fölszentelésére (a templomot ui. ismét megnyitották és újraszentelték) néhány ezer hívő gyűlt össze. Ellentétben azzal, ami Belorussziában történt, a német hatóságok nem akadályozták az ilyen jellegű tevékenységet. Mons. Eugeniusz Baziak és Mons. Adolf Szelazek Ivivi, ill. lucki püspökök hívására néhány pap elment ezekre a területekre, és válaszul a keleti hívek küldöttségeinek kitartó követelésére, újra felvették a lelkipásztori szolgálatot.

A hívek kezdeményezésének hála, a német megszállás alatt több mint 100 egyházközséget visszaállítottak a Kamenyec-Podolszkij-i és a zsitomiri egyházmegyében, valamint más településeken, mint Odessza, Harkov és Dnyepropetrovszk (a volt Jekatyerinoszlav, majd Novrosszjiszsk). Ezt a híveknek az a nemzedéke valósította meg, amely a bolsevik forradalom után Ukrajnában maradt – és ezért a döntésükért gyakran a szabadságukkal vagy az életükkel fizető – papoktól kapott vallási nevelést. Az egyházi ügyekért felelős szovjet hatóságok egyik 1947. évi jelentésében 101 katolikus vallási közösség szerepel azokon a területeken.²⁰ Létezésüknek nagy jelentősége és befolyása volt a katolikus egyházra Ukrajnának ezen a részén, különösen az ezt követő időszakban.

HARC A KULTUSZHELYEKÉRT A HÁBORÚ UTÁN

Miután a Vörös Hadsereg 1944. december végén visszatért, a szovjet hatóságok harca a katolikus egyház ellen új szakaszba lépett. Ugyanakkor az új politikai helyzet új módszereket kívánt. A két háború közötti időszakban minden papot eltávolítottak és minden templomot bezártak.²¹ A második világháború után a hatóságok célja az volt, hogy elsősorban a háború alatt újranyitott templomok bezárásával minimálisra csökkentsék a kultuszhelyek számát, korlátozva az ott szolgáló papok számát is. Ezt a célt szolgálták a letartóztatások és a lágerre ítéletek. Halálos ítéleteket már nem hoztak.

Annak ellenére, hogy a hívek védelmezték a kultuszhelyeket, azok többségét fokozatosan bezárták. 1970-re már csak 30 templom maradt, beleértve Kijvet és Odesszát. A harkovi és a dnyepropetrovszki templomokat már 1948-ban megszüntették. A templo-

20 *Kościół katolicki obrządku łacińskiego na Ukrainie w świetle sprawozdania Rady ds. Kultów Religijnych przy Radzie Ministrów ZSRS w Ukrainiskiej SRS z 1948 r.* [A latin rítusú katolikus egyház Ukrajnában az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Minisztertanácsa melletti Vallásügyi Tanács 1948. évi beszámolójában], in: *Religia - Edukacja - Kultura. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Litakowi* [Vallások - Nevelés - Kultúra. Emékkönyv Stanislaw Litak professzor tiszteletére], Lublin 2002. 275.

21 Közülük csak négyen éltek túl a deportálást és a háború után, egészségi állapotukban igen leromolva tértek vissza Ukrajnába.

mokat világi használatba vették, vagy pusztulásnak indultak. Csak akkor tartották karban és óvták az épületet, jobb idők reményében, ha egy templomot ateista múzeummá alakítottak át. Ez történt a régi, XIV. századi Kamenyec-Podolszkij-i székesegyházzal. Miután a háború alatt a hívek újra kinyitották, az állam 1945-ben ismét lefoglalta és ateista múzeumnak rendezte be. A katolikusok 1990-ben kapták vissza.

Sztálin halála után a katolikus lakosság sokáig és kitartóan próbált új kultuszhelyeket bejegyeztetni és lelkipásztorokra szert tenni: ennek köszönhetően a számuk lassan növekedni kezdett. 1984-ben Ukrajna szóban forgó területein 39 kultuszhely volt, amelyekben 20 pap szolgált.²² Azokban a bejegyzett templomokban és kápolnáknban, amelyeknek azonban saját papjuk nem volt, vasárnaponként és ünnepeken a hívek végeztek paraliturgiát és papnélküli szentmisét. Az oltárra tették a misekönyvet és a kelyhet, kiterítették egy miseruhát és gyertyákat gyújtottak. Egy felnőtt férfi olvasta az olvasmányokat és a napi evangéliumot, a hívek énekeltek a szentmise egyes részeinek megfelelő liturgikus énekeket. Amikor az átváltoztatás következett, megszólaltak a csengettyűk, utána teljes csönd lett. Az Ukrajnában mindig is különösen nagy hatású vallási énekek most még jobban inspirálták a vallási életet. Igen nagy hatásuk volt a templomi kórusoknak, amelyeknek a hagyománya megőrződött.

Mivel a plébániahálózat nem volt sűrű, néhány évtizeden keresztül fontos szerepet játszottak a katolikusok életében a temetők. Ott, ahol megszűnt a templom vagy más kultuszhely, a vallási élet – vidéken és a városokban is – a temetőbe tevődött át, ahol télen nyáron pap nélkül imádkoztak és énekeltek a vallásos énekeket. A szertartásokon hívek százai, sőt, a nagy városokban ezrei vettek részt.²³ Amikor 1945 nyarán a Nova Usziczja körzetében lévő Sztrugában a kolhoz lefoglalta a falu templomát és magtárrá alakította, kétezer katolikus hívő imádkozott a szabad ég alatt.²⁴

Az állami hatóságok megfigyeltek és igyekeztek akadályozni a pap nélküli temetői szertartásokat, ezért megszüntették a falvak és a városok közelében lévő katolikus temetőket. A 40-es évek végén, például, teljesen megsemmisítették az 1778-ban Zsitomir közelében létesített bruszilivi temetőt. Azzal az ürüggyel, hogy városi parkot, kertet, autóbussz-pályaudvart kell építeni, hirtelen felszámolták a régi temetőket Kamenyec-Podolszkijban, Berdicsivben, Hmelnickijben (az egykori Proszkurovban), Brajlivben, Umanban, Vinnyicában és más településeken, ahogyan megsemmisítették Ukrajna több évszázados katolikus vallási kultúrájának számos, nagy történelmi és művészeti értékkel bíró műemlékét. Azoknak a házaknak rendkívül fontos szerepe volt a hit fenntartásában, amelyeket a település lakói imahelyként használtak. Az év bizonyos időszakában, májusban, októberben, a nagybőjt idején, temetés alkalmával a szomszédok közössége összegyűlt az egyik házban, hogy a hagyományos imádságokat és szertartásokat elmondják, ill. elvégezzék. A régi, jól ismert himnuszok és énekek közös éneklése fontos vallási élmény volt, amely erősítette a hitet. Ukrajnában – még inkább, mint Belorussziában – titokban kialakult az „Élő Rózsafüzér”. Ez a falusi házakban elmondott imádság az egyik módja volt annak is, hogy továbbadják a hitet a fiatal nemzedékeknek. Ezt a moz-

22 Adam HLEBOWICZ: *Kościół w niewoli. Kościół rzymskokatolicki na Białorusi i Ukrainie po II wojnie światowej* [Az Egyház rabságban. A római katolikus egyház Belorussziában és Ukrajnában a második világháború után], Varsó 1991. 108–111.

23 Józef SZYMAŃSKI: *Kościół katolicki na Podolu. Obwód winnicki 1941–1964* [A katolikus egyház Podóliában. A Vinnyicai körzet 1941–1964], Lublin 2003. 375–386.

24 Dominik JACKOW: *Felszyńska parafia na protyazi szwogo csitiroshotlinyogo isznuwanja 1596–1990*, Gorodok 1998. 138–139. Gépelt kézirat.

galmat a régi, de akkoriban rejtőzködő ferences harmadrendiek társulatai lelkesítették. Buzgó tevékenységük nyugtalanította az állami hatóságokat, ezért úgy döntöttek, hogy folyamatosan megfigyelik őket. A kormányzat véleménye szerint ezek a „szervezetek” úgy működtek, hogy egy helyi templom mint épület bezárása ellenére lelkileg továbbra is fennmaradjon az egyház mint a hívek közössége.²⁵ A fiatalabb nemzedék egy része járt az illegális hitoktatásra, ami néhány év szabadságvesztést vonhatott maga után. Ennek ellenére néhány bátor vallásos asszony kezdte hittanra tanítani a gyermekeket kisebb csoportokban.

Ukrajna itt leírt területein a hívek különösen élénk vallási tevékenységet folytattak. Az, hogy kitaróan védelmezték a bezárással fenyegetett templomokat és fáradhatatlanul dolgoztak a régóta bezárt kultuszhelyek bejegyzéséért, kezdett lassan néhány eredményt hozni. Ezeket az embereket a 30-as évek végén kivégzett papok és vallásuk gyakorlása miatt halálra kínzott világiak hősieis tanúságtételének emléke inspirálta.²⁶ Egy templom vagy egy imaház bejegyzésére tett fáradságos próbálkozások közben és a hatóságok felől fenyegető veszélyekkel szemben ez volt az üldöztetések idején ismételt mondas: „A hitért életünket is feláldozzuk.”

A szovjet időkben a vallásosság jellemző vonása volt, hogy a vallási életben nyíltan és akadályoztatás nélkül csak két társadalmi réteg vett részt: a kolhoz alkalmazottai és a munkások. Az ő érdemük, hogy ezeken a területeken és másutt is, a Szovjetunió nyugati részén fennmaradt a hit. Ezek a csoportok nagyobb vallásszabadságot élveztek alacsonyabb társadalmi státusuk és a helyi gazdaság működésében betöltött fontos szerepük miatt, valamint mert jól meg tudták magukat szervezni a vallás védelmében. Amikor a 60-as években döntöttek a Szargorodi plébániatemplom bezárásáról a vinnyicai kerületben, a hívek gyorsan megszervezték magukat és a szakrális épület védelmét. A hivatalnokok, akik a templom kulcsaiért jöttek, több száz embert találtak a helyszínen, akik kézen fogva körülállták a templomot, hangosan imádkoztak és sirtak. A hatóságok kénytelenek voltak engedni, nehogy újabb és erőteljesebb tiltakozásokra adjanak okot a közelben lévő többi kolhoznak.

A vallásszabadság erőszakos korlátozása gyakran ütközött a hívek ellenállásába, az államnak azonban minden eszköze megvolt ahhoz, hogy szabadon kifejtse vallásellenes és ateista tevékenységét: rádió, televízió, sajtó, ifjúsági és más szervezetek, előadók tömege. Ezek a szónokok 1956-ban csak a vinnyicai kerületben 950 alkalommal, a következő évben 3.879 és 1958 első két hónapjában 1.286 alkalommal tartottak ateista beszédet. Ugyanebben az időszakban és kerületben tanfolyamot szerveztek kb. 1.000 ateista szónok számára moszkvai és kijevi „szakemberek” részvételével.²⁷ A szovjet rendszer bűnügyi jellege és agresszív ateizmusa, amelyet a múltból jól ismertek és megtapasztaltak az emberek, kiváltotta az ellenállást és erősítette a motivációjukat, hogy tartsanak ki az Istenbe és az egyházba vetett hitben. A társadalom erőltetett „ateizálásának”, amelyet az iskolákban, a hadseregben, a gyárakban és máshol is évtizedeken át folytattak a szovjet időkben, gyakorlatilag nem voltak érzékelhető eredményei. A szovjet rendszer összeomlása után azonban láthatóvá váltak, és abban nyilvánultak meg, hogy a hívők középgenerációjának egy része bizonyos távolságot tartott az egyháztól.

25 SZYMAŃSKI: *Kościół katolicki na Podolu*, i. m. 45.

26 Grzegorz KONKOL: *Oddali życie za Chrystusa* (Odaadták életüket Krisztusért), Nysa 1998; Uő: *Świadkowie wiary na Podolu* (A hit tanúi Podóliában), Nysa Wierzbowiec 1999.

27 SZYMAŃSKI: *Kościół katolicki na Podolu*, i. m. 184.

A VALLÁSSZABADSÁG HATÁRAI ÉS A LELKIPÁSZTORI SZOLGÁLAT SAJÁTOS SÁGA

A vallásszabadság terén Belorusszia és Ukrajna között voltak bizonyos különbségek, amelyek egy adott területen a katolikusok lakta központi települések sűrűségéből, a lélekszámból és a vallási életének intenzitásából eredtek. A háború után több évtizeden keresztül egy láthatatlan választóvonal volt ezen a területen Lengyelország háború előtti keleti határa, amely hivatalosan nem létezett. Belorussziában a néhány tucat egyházközséget számláló, állandó lelkipásztorokkal rendelkező pasztorációs hálózat csak azokon a területeken létezett, amelyek a háború előtt Lengyelországhoz tartoztak. A háború előtti határon túl a hatóságok hivatalosan semmilyen katolikus kultuszhelyet nem tűrtek meg 1980 áprilisáig. Ukrajnában épp fordított volt a helyzet, ami szintén a háború előtti lengyel határral függött össze. Az USzSzk nyugati felén 12 év után az egyházközségi hálózatnak csak maradványa (11 plébánia) létezett, a hívek pedig szétszóródtak. Ellenben a háború előtti lengyel-szovjet határon túl 1945 után több tucat bejegyzett egyházközség volt, amelyekben több tucat pap szolgált, és a 70-es évektől kezdve további új papokat lehetett felvenni, ha korlátozott számban is. E két szovjet köztársaság egyházai abban is különböztek, hogy Ukrajnában a 60-as évektől kezdve néhány papnak készülő jelölt engedélyt kapott arra, hogy belépjen a rigai szemináriumba és a fölszentelése után visszatérjen a saját földjére. Ez az intézkedés az utolsó pillanatban született, mert a régi papi nemzedék kihalófélben volt. Belorussziában azonban a hatóságok nem adtak ki ilyen engedélyeket: hosszadalmas és fáradságos próbálkozások után mindössze két jelölt kapott engedélyt. Mások, akik más utakon jutottak el a papságig, csak egy bizonyos idő és számos akadály leküzdése után kezdhették meg a szolgálatukat, gyakorlatilag a Szovjetunió fennállásának utolsó éveiben.

Mint már említettük, Ukrajnában és a Szovjetunió más területein a hatóságok igyekeztek maximálisan korlátozni a katolikus egyház tevékenységét. Az USzSzk minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács ügynöke a kommunista párt központi bizottságához 1959. szeptember 9-én intézett titkos levelében ezt írta: „...minden rendelkezésre álló eszközzel csökkenteni kell a papok számát Ukrajnában; a vallásgyakorlásról szóló szovjet törvénybe ütköző legkisebb vétségért is meg kell fosztani a papokat a működési engedélytől és meg kell tiltani nekik a hívek kiszolgálását, továbbá, soha nem kell helyt adni a vallási közösségek kérésének, hogy joguk legyen saját papra.”²⁸ Az utóda, K. E. Litvin 1977. március 12-én azt írta az egyik jelentésében, hogy az utóbbi években 15 katolikus közösséget töröltek a nyilvántartásból, de ennek ellenére a katolikusok aktivitása nem csökkent. Véleménye szerint ennek oka a Vatikáni Rádió adásaiban, a Lengyelországból és más országokból érkező turistákban keresendő.²⁹ A lucki egyházmegyében még 1985-ben is felrobbantottak egy régi templomot, Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatásának sumszki templomát Volhíniában.

Ukrajnának a háború előtt is a Szovjetunióban lévő területén volt a lelkipásztori szolgálatnak egy olyan sajátossága, amely a Szovjetunióban máshol ismeretlen volt: ez a hívek nagy számával, a paphiánnyal és a templomok közötti nagy távolságokkal függött össze. A kolhozokban még vásár- és ünnepnapokon is folyó munka miatt a hívek nem tudtak templomba menni még az élet fontos eseményeinek alkalmából sem. Hosz-

28 SZYMAŃSKI: *Kościół katolicki na Podolu*, i. m. 56.

29 Roman DZWONKOWSKI: *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917–1991. Kronika* [A vallás és a katolikus egyház a Szovjetunióban 1917–1991 között. Krónika], Lublin 2010. 465.

szadalmas próbálkozások után néha sikerült egy bejegyzett, de pappal nem rendelkező katolikus közösségnek engedélyt szereznie arra, hogy egy másik plébánia papja rövid ideig (egy vagy két napig) náluk tartózkodjon. Ilyen esetben a pap munkája nagyon fáradtságos volt: sokakat kellett megkeresztelnie, több száz embert gyóntatnia stb. Amikor 1953-ban Antoni Chomicki polonnei plébános engedélyt kapott elmenni a lelkipásztort nélkülöző derazsnyai plébániára, két nap alatt (június 21. és 22.) 401 gyermeket kellett megkeresztelnie. Néhány nappal később, június 28-án a greccsani plébánián egy nap alatt 505 gyermeket keresztelt meg, köztük egészen kicsiket és nagyobbakat is. Mivel volt munkaengedélye, ugyanabban az évben három hét alatt 1.800 embert gyóntatott és 500 gyermeket keresztelt meg egy működő kijevei kápolnában.³⁰ Más papok is dolgoztak így. 1945 és 2003 között Ukrajnában több mint 45 pap halt meg.

A katolikus papok hosszú kitarása ezeken a helyeken, miközben a hatóságok zaklatták őket és a szolgálat nagyon kemény volt, valósággal hősiességet kívánt. Ukrajna legismertebb katolikus papjai közé tartoztak: Antoni Chomicki (1909–1993), Wojciech Darzycki OFM (1918–2003), Antoni Borysowicz (1893–1966), Jan Olszański (1919–2003), Władysław Rafał Kiernicki OFMConv (1912–1995), Władysław Wanags (1931–2001) és Tadeusz Hoppe (1913–2003).

A BIZÁNCI RÍTUSÚ EGYHÁZ HÍVEI A LATIN RÍTUSÚ KATOLIKUS EGYHÁZBAN

Egy kevésbé ismert tényt is hangsúlyozni kell, nevezetesen azt, hogy a latin rítusú katolikus papok a görögkatolikus egyház hívei körében is végeztek lelkipásztori szolgálatot. Az USzSzk hatóságai 1946-ban a görögkatolikus egyházat az ortodox egyházba olvasztották be. A Rómával egyesült egyház megszüntetése után a latin rítusú katolikus templomokban folyt azoknak a keleti rítusú híveknek a lelkigondozása is, akik nem akartak ortodox templomokba járni. Azokat görög katolikus papokat, akik megtagadták az ortodox egyházba való áttérést, lágerre ítélték, és csak az 50-es évek közepén engedték szabadon, de megtiltották nekik, hogy volt egyházmegyéik területén (a háború előtti lengyel földön) telepedjenek le. Gyakran mégis oda mentek és illegálisan ott laktak. Egyesek a háború előtti lengyel határon túl telepedtek le, ahol voltak latin rítusú plébániák, amelyek lelki és anyagi támogatást nyújtottak. Mivel ezekhez az egyházközségekhez hívek ezrei tartoztak, a bizánci rítusú papok titokban segítettek a lelkigondozásban, de csak gyóntattak. A hívek nagylelkűségének hála, a katolikus papok anyagi helyzete viszonylag jó volt, így a görög katolikus papok is élvezhették ezt az ellátást.

Lengyelországnak 1946-ban az USzSzk-hoz csatolt területein felszámolt görögkatolikus egyház titokban létezett tovább. A 70-es és 80-as években titkos püspökei voltak és több száz, titokban fölszentelt papja. Belorussziában és Ukrajnában a latin rítusú egyház sok éven át támogatta anyagilag a bizánci rítusú papságot. Ezt a segítséget a szentmise bemutatására felajánlott adományok régi hagyománya tette lehetővé. A hívek nagy számához képest kevés papnak nem sikerült minden bejelentett miseszándékra misét bemutatnia. Ezért a miseszándékok és az adományok egy részét átadták a titkos görög katolikus püspököknek és papoknak. Az átruházást főleg a livvi székesegyház plébánosa,

³⁰ Antoni ЧОМІЦЬКІ: *Zapiski* [Följegyzések], kézirat.

Władysław Rafał Kiernicki OFMConv közvetítette.³¹ Ebben az időszakban különösen közel került egymáshoz a két rítus, a keleti és a latin.

Ukrajnában, ahogy Belorussziában is, voltak bejegyzett templomok, de nem volt saját lelképásztoruk. E templomokhoz tartozó hívek kezdeményezték egy állandó pap (*sluzsytiel kulta*) bejegyzésének engedélyezését a közösségük számára. Az engedélyeket a minisztertanács mellett működő Egyházügyi Tanács adta ki Moszkvában. Amikor megkapták az engedélyt, a hívek küldöttsége rendszerint a rigai püspököt, Julians Vaivodstot kereste fel azzal a kéréssel, hogy küldjön a plébániájukra papot. A 60-as évek végétől a katolikusok lassanként kezdtek pozitív válasz kapni az állami hatóságoktól. Ukrajnában másképp kezelték az egyházat, mint Belorussziában. Amíg ez utóbbi köztársaságban a háború végétől a Szovjetunió felbomlásáig legalábbis sok engedélyt adtak ki a hatóságok új pap bejegyzésére, addig Ukrajnában 1969 és 1989 között 37 pap kapott ilyen engedélyt.³² Egy részük Litvániából és Lettországból származott. A Lett Köztársaságból származott Władysław Wanags (1931–2001), aki különösen kitűnt a régi Kamenyec-Podolszkij-i egyházmegye vallási életének fellendítésében. 1976-tól a gorodoki plébánián szolgált és kb. 15 szomszédos egyházközség lelkigondozását látta el. Legnagyobb műve az – oroszországi bolsevik forradalom óta – első katolikus templom felépítése volt 1988-ban, pedig számos akadállyal került szembe.

A KELETRE GYAKOROLT HATÁS

Az, hogy a nyugati köztársaságokban létező katolikus egyház a második világháború után beágyazódott a Szovjetunióba, valahogy a gondviselés műve volt, és nagy hatást gyakorolt a katolikus diaszpórára, amely népes volt ugyan, de szétszóródva Oroszország európai és ázsiai felének kiterjedt területein. Néhány évtizeddel később ezek a katolikusok végre hozzáférhettek a templomokhoz és papokat is kaptak. Ebben fontos szerepet játszott az ukrajnai egyház. A háború után ebből az országból sokan kerültek különböző okokból Keletre és ott is maradtak. Ezek az emberek elmentek oda, ahonnan származtak, hogy a szentségekhez járuljanak. Ugyanezt tették a 30-as években Kazahsztánba kitelepített lengyelek és németek: kifejezetten Ukrajnába utaztak, hogy templomba menjenek és találkozzanak egy pappal. A hosszú utazásokat az ilyen távoli helyek között megkönnyítette a Szovjetunió viszonylag jó vasúti és légi közlekedése. Fontos szerepe volt az odesszai templomnak, ahol 1958-tól Tadeusz Hoppe SDB atya szolgált. Mivel a város kikötőjébe időnként nyugati országokból is érkeztek hajók, és megtörtént, hogy a személyzet tagjai katolikus templomot kerestek, ez volt az egyetlen, amely az ország többi részében ismeretlen szabadságot élvezett. A külföldi papok itt nyilvánosan misézhettek, ha nem is a helyi hívek számára, ami Belorusszia és Ukrajna más részein lehetetlen lett volna. A peresztrojka idején az Ukrajnából származó katolikusok, akik az ország nagy keleti városaiban laktak, kezdték létrehozni az első katolikus imaházakat, amelyek aztán plébániává alakultak át. A nagy városok templomaiba eljöttek Oroszországból az orosz

31 Roman DZWONKOWSKI: *Współpraca duchowieństwa katolickiego obrządku łacińskiego i bizantyjsko-ukraińskiego na Ukrainie po II wojnie światowej* [A latin és bizánci rítusú katolikus papság együttműködése Ukrajnában a második világháború után], in: *Przegląd Wschodni* 4 (8) 1992/1993. 873–882.

32 Adam HLEBOWICZ: *Kościół odrodzony* (Az újjászületett egyház), Gdańsk 1993. 142.

értelmiség képviselői is, hogy titokban kérjék a hitoktatást és a keresztséget. Számuk jelentősen nőtt a peresztrojka idején.

Emlékeztetnünk kell arra is, hogy a katolikusok által lakott nagyobb központokban voltak titkos szerzetes nővérek. Elsősorban azoknak a szerzetesi habitust nem viselő kongregációknak a tagjai voltak, amelyeket a XIX. és XX. század fordulóján Honorat Koźmiński OFMCap atya (1829–1916) alapított Lengyelországban. A nővérek gyárakban, kórházakban dolgoztak mint takarítónők, portások stb. és szolgálatot teljesítettek a templomban. Jelenlétük és munkájuk ezeken a helyeken tanúságtétel volt a keresztényi életéről. A titkos kongregációkba új jelöltek jelentkeztek, és később nagyon nehéz körülmények között kaptak szigorú lelkeségi képzést, amely rendkívül eredményesnek bizonyult.

A gazdasági éráról kezdve az emberek meglátogathatták rokonaikat és legfeljebb egy hónapot náluk tölthettek, ha hivatalos meghívást kaptak tőlük Ukrajnából, amelyet a milíciának minden alkalommal ellenőriznie és láttamoznia kellett. Több mint 20 éven át a papok is ilyen meghívásokkal éltek, és így el tudtak menni a háború előtti lengyel határon túl fekvő nagy egyházközségekbe, hogy titokban elvégezzék a lelkipásztori szolgálatot. Illegálisan végzett munkájuk nagyon fontos volt a katolikusok vallási életében azokon a területeken. Az ilyen illegális tevékenységről közülük néhány jelentéseket írt a hatóságoknak.³³

Annak ellenére, hogy a katolikusok helyzete bizonyos mértékben javult, az elnyomás különbözői formái nem szűntek meg. Bernard Mickiewicz (1929–2006), aki a sztrijai plébánián szolgált (a lvivi főegyházmegyében), 1973-ban három év börtönre ítélték, amit le is töltött, mert hittant tanított gyermekeknek és fiataloknak, valamint mert a templomban lelkipásztori ellátásban részesítette a görög katolikus híveket.³⁴ 1973 és 1983 között Ukrajnában 19 keresztény veszítette életét vallási tevékenység miatt.³⁵

Ukrajnában az egyháznak sikerült informális lelki egységben maradnia az egyetemes egyházzal annak ellenére, hogy a Szovjetunió belül elszigetelték. Az USzSzk minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács ügynöke, K. E. Litvin 1976. február 12-i és március 17-i jelentése szerint fokozódott a katolikus egyház aktivitása, miután VI. Pál pápa 1975-öt Szentévnék nyilvánította. Láthatóan többen vettek részt a szentmisén, többen áldoztak és gyóntak.³⁶ A vallásosság még jobban elmélyült Karol Wojtyła bíboros megválasztása után, aki 1978-ban lépett a pápai trónra. Ez az esemény felkeltette a nagyobb vallásszabadság reményét és felélénkítette a lelki életet,³⁷ ami nyugtalanította a hatóságokat. A köztársaság Egyházügyi Hivatalának tisztségviselőiből álló csoport látogatni kezdte a nagyobb plébániákat, és megfigyelte, hogyan zajlanak a vasárnapi és ünnepi szentmisék. De a papokkal csak udvariassági beszélgetést folytattak.

33 Roman DZWONKOWSKI: *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917–1991. Kronika*, i m. 464.

34 I. h. 419sk.

35 Marek CIESIELCZYK: *KGB. Z historii rosyjskiej i sowieckiej policji politycznej* [KGB. Az orosz és szovjet politikai rendőrség története], Berlin [é. n.]. 109.

36 Roman DZWONKOWSKI: *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917–1991. Kronika*, i m. 464.

37 II. János Pál megválasztását követően, néhány nap alatt, a Kamjanec Podilskyj egyházmegyében Murafa plébánia hívei, mintegy hatezer lélek, négyszáz szentmisét jegyzett elő az új pápa szándékára. Ezt az információt, látogatása folyamán, 1979. május 29-én közölte Antoni Chomicki plébános e sorok szerzőjével.

AZ ÚJJÁSZÜLETÉS. A LENGYEL EGYHÁZ SEGÍTSÉGE

A 80-as évek második felében – a Mihail Gorbacsov-féle *peresztrojka*nak köszönhetően – a hívek mindenütt kezdtek erélyes kísérleteket tenni az elhagyott vagy tönkretett templomok visszaszerzésére. Ott, ahol a templomokat közhasznú épületekké alakították (mozi, múzeum, gyár, műhely stb.), a katolikusok követelései a hatóság erős ellenállásába ütköztek. Amikor az egyházközségek küldötteinek petíciói és tárgyalásai nem jártak semmi eredménnyel, a helyi közigazgatás ellenállását a hívek tömege törte meg, akik együtt elmentek a hivatalba és határozottan követelték a templom visszaszolgáltatását. Előfordult, hogy a tömeg néhány órán keresztül együtt imádkozott a hivatalban, hogy adják vissza a templomot. A lucki egyházmegyében, ahol a 179 plébániából mindössze egy maradt (Kremenec), hosszadalmas erőfeszítések után csak 1989. december 12-én jegyezték be az első plébániát. A következő években több mint három plébánia bejegyzését engedélyezték, de rendszerint ideiglenes kultushelyeken. Ebben az egyházmegyében negyven olyan katolikus templomot osztottak el más felekezetek között, amelyek világi használatban vagy elhanyagolt állapotban voltak.

A köztársaság nyugati kerületeiben a latin rítusú katolikusok régi templomait, minden igyekezetük ellenére, a hatóságok átadták a görög katolikus közösségeknek, vagy maguk a hatóságok vették birtokba azokat; ilyen esetekben a gyakran nagy történelmi értéket képviselő berendezést és díszítményeket eltávolították. Lvivben a latin rítusú katolikusoknak egyetlen szakrális épületet sem sikerült visszaszerezniük, hiába igyekeztek. A hívek által visszaszerzett vidéki templomokat restaurálták és helyreállították eredeti jellegüket. Ott, ahol nem voltak templomok, kezdtek újakat építeni, elsősorban a kamenyec-podolszkij-i és a zsitomiri egyházmegyékben. Ehhez nyugat-európai egyház szervezetek (*Kirche in Not, Renovabis*) és Lengyelország nyújtott anyagi segítséget. Az építőanyagokat, az új templomok liturgikus bútorait, a liturgikus és hittankönyveket az „Egyházsegítő csoport a Szovjetunióban élő katolikusokért” nevet viselő varsói szervezet küldte. 1988-ban néhány lengyel püspök ellátogatott több plébániára Podóliába, Lvivbe, Kijevbe és Odesszába.

Az új lelkipásztori központokban súlyos paphiány volt, és papok csak Lengyelországból jöttek. Kb. 100 lengyel pap, főleg szerzetes utazott ukrainai misszióra. A szokásos lelkipásztori szolgálat ellátásán kívül ezek a papok templomokat is építettek és szervezték a vallási életet. A korabeli anyagi körülmények nagyon szűkösek voltak, de a munkát megkönnyítette a hívek odaadása, különösen, ha új templomok építéséről volt szó.

A Szovjetunió és az USzSzk fennállásának utolsó évében (1991) a latin rítusú katolikus egyháznak kb. 500 plébániája és több mint 200 papja volt annak ellenére, hogy a háború alatt és a kommunista korszakban szörnyű veszteségeket szenvedett. Ezek az adatok valamiképpen a hívek vallási életének eleveenségéről tanúskodnak, pedig több évtizeden át üldözték őket. A hívek számát illetően a katolikus egyház a negyedik helyen állt a Moszkvai Patriarkátus ortodox egyháza, az ortodox autokefál³⁸ és a görögkatolikus egyház után. II. János Pál azzal járult hozzá a katolikus egyház újjászületéséhez Ukrajnában, hogy 1991 elején visszaállított három fontos egyházmegyét és megyéspüspököket nevezett ki. A lvivi főegyházmegyében a Lengyelországból származó Marian Jaworskit nevezték ki, aki addig ugyanott apostoli kormányzó volt; Zsitomirben megyés-

38 Értsd: a Moszkvával nem egyesült autokefál ukrán ortodox egyház – A szerk.

püspök a város székesegyházának plébánosa, a Lettországból származó Jan Purwiński maradt; Kamenyec-Podolszkij ordináriusává Jan Olszańskit nevezték ki, aki a második világháború időszakától szolgált a régióban. A következő években a lengyel származású bennszülött papok mellett püspöki kinevezést kapott néhány lengyelországi pap, akiket a helyreállított egyházmegyékbe vagy az Ukrajnában 1991 után létesített új egyházmegyékbe neveztek ki: Stanisław Padewski OFMCap, Marian Buczek, Jan Niemiec és Jan Sobiło. Ezek a kinevezések annak a több évszázados vallási, kulturális és nemzeti egységnek a jeleként tekinthetők, amely Ukrajna és Lengyelország latin rítusú katolikus egyházai között fennáll. A Kamenyec-Podolszkij-i egyházmegyében több mint 70 év után újra megnyitották a püspöki szemináriumot Gorodokban. A pedagógusok Lengyelországból jöttek, lengyel nyelvű könyveket és oktatási anyagokat használtak, mert más nem létezett.

Meg kell emlékeznünk a Szovjetunióba 1945-ben bekebelezett Kárpátalja latin rítusú katolikusairól is. Ukrajna más részeivel ellentétben az ottani katolikusok nem lengyel származásúak voltak, hanem magyar, szlovák és német nemzetiségűek. Közvetlenül a háború után volt ott néhány tucat plébánia, általában lelkipásztor nélkül. A Szovjetunió fennállásának utolsó éveiben egy papcsoport érkezett Kárpátaljára Magyarországról, és létrejött a kárpátaljai apostoli kormányzóság. A következő években létrehozták a munkácsi egyházmegyét.

Ukrajnában a latin rítusú katolikus egyház jelenleg kb. 1.000.000 hívet számlál, nyolc egyházmegyéje és több mint 900 egyházközsége van. 2015 elején hat megyéspüspök volt Ukrajnában (köztük egy Lengyelországból), hat segédpüspök (köztük négy Lengyelországból) és négy emeritus püspök. A Ivivi és a lucki egyházmegyékben elszenvedett visszafordíthatatlan veszteségek és pusztítások miatt ma ezekben az egyházmegyékben a hívek száma a háború előttinek csak 10%-a.

Ukrajnában a latin rítusú katolikus egyház hívei több évszázadon keresztül lengyel nemzetiségűek voltak, és az egyház a lengyel kultúra jegyeit viselte. Ezért a XX. század 90-es éveinek végéig a liturgiában, a paraliturgiában és az oktatásban a lengyel nyelv dominált. A szovjet időkben megváltozott a helyzet. A lelkigondozásban három nyelvet használtak, a lengyelt, az ukránt és az orosz. Az üldöztetés és terror időszakában, amikor pusztán az, hogy valaki lengyel, a letartóztatás és a halálra ítéelés veszélyével járt, ezért a nemzetiséget titkolták, a lengyel lakosság többsége elveszítette anyanyelve aktív birtoklásának készségét. De azért mindenki számára érthető maradt és az imádság nyelvéként használták. A templomban használt lengyel nyelv volt az egyetlen rendelkezésre álló módja annak, hogy az emberek kifejezzék lelki és nemzeti identitásukat, ezért olyan értékévé vált, amelyhez különösen ragaszkodtak. Az utolsó évtizedek folyamán a lengyel-ukrán vegyes házasságok és a nemzeti jelleg elvesztése miatt az egykor kizárólag lengyel egyházközségek etnikailag vegyessé váltak. Ezért kellett bevezetni a liturgiába az ukrán nyelvet és a nagyvárosokban az orosz is. Az ezzel kapcsolatban fölmerült kényes problémákat megoldhatná az „egyház Ukrajnában” kifejezés használata. Ebben benne foglalják a különböző nemzetiségi csoportok jelenlétének elismerése, beleértve a mindmáig legnépesebb lengyelséget, amelynek köszönhetően az egyház túlélte történelmének legnehezebb időszakát. A ma gyakran használt „ukrán egyház” kifejezés elhomályosíthatja ezt aényt és ahhoz vezethet, hogy a liturgiából és a lelkigondozásból az ukránon kívül minden más nyelv eltűnik.

WŁODZIMIERZ OSADCZY

A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ UKRAJNÁBAN (1917–1991)

Az egyesült egyház Oroszországban a bolsevik forradalom előtt

A Rómával egyesült görög katolikus egyház Lengyelország felosztását követően jelent meg az Orosz Birodalomban, és miután többször feloszlatták, meg is semmisült. A cári hatóságok a keleti rítusú katolikusokra úgy tekintettek, mint akik elkülönültek az ortodox rutének ősi gyökereitől, ezért az egyesült egyház szervezeteit úgy szüntették meg, hogy azokat beolvasztották a hivatalos ortodox egyházba. Így szüntették meg 1875-ben az egyesült egyház utolsó, chełmi egyházmegyéjét. A katolicizmushoz és a lengyel kultúrához kötődő görög katolikus hívek közül sokan ellenálltak az ortodoxiába való áttérésre kényszerítésnek és elszenvedték ennek következményeit, a megtorlást és a kitelepítést Szibériába.¹ A cár által 1905-ben kiadott türelmi rendelet megengedte a rejtőzködő görög katolikusoknak, hogy nyíltan áttérjenek a katolicizmusra, de mivel Oroszországban az egyesült egyháznak nem volt szervezete, latin rítusúak maradtak.²

Ezt követően a lvivi görög katolikus metropolita, Andrej Septickij érsek (1901–1944) kísérleteket tett egy görög katolikus egyház létrehozására Oroszországban, aki lelkipásztori kormányzása kezdetétől fogva hajlott arra, hogy Oroszország-szerte szervezzen görög katolikus missziókat. Kihhasználva a cári rendelet biztosította vallásszabadságot, a lvivi metropolita galíciai görög katolikusokat telepített le chełmi és belorusz területeken azzal a céllal, hogy a földművesek körében görög katolikus központokat hozzon létre.³ Septickij érsek egyesítő tevékenysége még nagyobb lendületet vett, miután X. Piusztól olyan engedélyeket kapott, amilyenekkel a kijevi metropoliták rendelkeztek a múltban, akik az egész történelmi Ruszra kiterjesztették a hatalmukat, beleértve Oroszország területeit is. Kapcsolatot teremtett különböző orosz értelmiségiekkel, akik át kívántak térni a katolicizmusra, és maguk között támogatták egy orosz katolikus egyház létrehozásának gondolatát. Egy egyesült közösség létrehozására a birodalom fővárosában, Szentpéterváron tettek kísérletet, és egy önálló közösség Moszkvában is működött. Oroszország-

1 Luigi GLINKA: *Diocesi Ucraino-Cattolica di Cholm*, Romae 1975. 94.

2 Becslések szerint a latin rítusnak kedvező úgynevezett „türelmi rendelet” folyamán csak 1905-ben az egykori görög katolikus hívek közül több mint 150.000 lett katolikus a siedlce-i és lublini egyházmegyéek területén, Vö. Jurij FEDORIK: *Pravoszlavne duhovenysztvo v Carsztvi polskomu v 1875–1905 rokah* [Az ortodox papság a Lengyel Királyságban 1875–1905 között], Donyeck 2013. 158.

3 Lubomyr HUZAR: *Sheptytskyi and Ecumenism*, in: Paul Robert Magocsi (szerk.): *Morality and Reality. The Life and Time of Andrei Sheptytskyi*, Edmonton 1989. 186.

ban az orosz görög katolikusok kisebb csoportjai a mohilevi latin rítusú érsek, Wincenty Kluczyński illetékessége alá tartoztak.⁴

Az első világháború kitörése reményt ébresztett az unió újjászületése és kibontakozása iránt. Septickij érsek felkészült több forgatókönyvre, amelyek az események alakulása szerint megvalósulhattak volna. Az osztrák-magyar és német haderő győzelme esetén egy, a pápának alárendelt egyház létrehozását képzelte el. Az érsek külön *Memorandum*-ban fejtette ki egy osztrák-magyar védelem alatt álló ukrán állam létrehozásának tervét, amelyben az egyházszervezet Rómának van alárendelve.⁵ Ha ellenben Oroszország győz, és a birodalom bekebelezi a galíciai területeket, véleménye szerint új lehetőségek nyílnak a missziós tevékenységre az ortodoxok között. Galícia orosz megszállását követően, 1914-ben Septickij érseket letartóztatták és Oroszország belsejében internálták. Ebben az időszakban aláztos levelet írt II. Miklós cárnak, amelyben gratulált neki „valamennyi orosz föld egyesítéséért”, és kifejezte reményét, hogy Oroszország uralkodója Jézus Szentséges Szívére bízta az országát. Orosz hazafinak és az orosz kormány hívének vallotta magát.⁶ Az érseket csak a cári rendszer bukása után szabadította ki a fogságból az ideiglenes kormány. Amikor 1917-ben visszatért a kitelepítésből, Galícia metropolitája összehívta az orosz görög katolikus egyház szinódusát, és Leonyid Fjodorovot helyezte az egyházi szervezetek élére, kinevezve őt Oroszország exarchájának.⁷ Ezeket a döntéseket Róma 1921-ben jóváhagyta. A forradalommal beálló változások lendületet adtak az Oroszországban élő keleti katolikus közösségek fejlődésének; a szentpétervári és a moszkvai egyházközösségeken kívül kezdtek imacsoportok alakulni Szaratovban, Vologdában, Vjatkában, Petrozavodszkban, Penzában és Tomszkban.⁸

A bolsevikok győzelme és a kommunista kormányok létrejötte után Oroszországban elkezdődött az ateizálás korszaka, a vallások és az egyházak elnyomása. Súlyos károkat szenvedett az ortodox és a (római) katolikus egyház is. A görög katolikusoknak, akik kevesen voltak, nem volt lehetőségük a túlélésre. Boldog Leonyid Fjodorov 1934-ben elszenvetett vértanúságával véget ért a szerény kísérlet, hogy az orosz értelmiségiek és arisztokraták köréből létrehozzák az orosz hagyományban gyökerező és a Szentszékkel egyesült egyházat.

4 Maciej MRÓZ: *Z dziejów rosyjskiego katolicyzmu. Kościół greckokatolicki w Rosji w latach 1907–2007* [Az orosz katolicizmus történelméből. A görög katolikus egyház Oroszországban az 1907–2007 közti években], Toruń 2008. 48.

5 Vö. Petro ISZAI:V: *Memorandum Mitropolita Andreja Septickogo do urjadie centralnüg dycersav z 15 szepnja 1914 r* [Andrej Septyckij metropolita memoranduma a központi hatalmak kormányához 1914. augusztus 15-én], Róma 1968. 27.

6 Septickij érsek a cárhoz 1914. szeptember 10-én intézett titkos levelében ezt írta: „Felséges Uram, Felséged győzedelmes hadserege elfoglalta Lvovot és a halicsi orosz fejedelemség nagy részét. Galícia három millió lakosa örömmel köszönti az orosz katonákat mint testvéreket. Alulírott, ennek a népnek a főpásztora, Halics és Lvov ortodox-katolikus érsek metropolitája, aki sok éve készen áll és minden nap óhajítja, hogy felajánlja az életét Szent Oroszország és Felséged jólétéért, aláztosan Felséged lábai elé helyezi szíves személyes köszöntését és örömteli szerencsekívánatait az orosz föld többi területének befejezés előtt álló egyesítéséhez.” Vö. Włodzimierz OSADCZY: *Święta Ruś. Rozwój oddziaływanie idei prawosławia w Galicji* [Szent Rusz. Az ortodoxia eszméjének fejlődése és hatása Galiciában], Lublin 2007. 683.

7 Vö. Gyiakon VASZILIJ: *Leonyid Fjedorov. Zsizny i gvejatyelnoszty* [Leonid Fedorov élete és tevékenysége], Róma 1966.

8 Vö. Pavel PARFENTYEV: *V Rossziji my nye gosztyi. Vizit kardinala Valtera Kaspera v Rossziji v febrále 2004 goda: kommentarij rosszizskogo greko-katolika* [Nem vagyunk vendégek Oroszországban. Walter Kasper bíboros látogatása 2004 februárjában. Az orosz görög katolikus kommentárja], Lviv 2004. 49. lap.

A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ AZ ELCSATOLT LENGYEL TERÜLETEKEN

A Lengyelország ellen 1939-ben intézett szovjet támadás és a keleti régiók elcsatolása, ahol megvolt a görög katolikus egyházszervezet, az elé a probléma elé állította a Szovjetunió kormányát, amellyel a cári rendszernek kellett szembenéznie a XVIII. század végén:⁹ egy több milliós katolikus közösség került a birodalomba, különböző rítusok követői. Míg a katolikusokat mint a lengyel kultúrához tartozó idegen testet fogták föl, az egyesült híveket „orosz testvéreknek” minősítették, akik számára eljön a felszabadulás. A lwówi,¹⁰ a tarnopoli és a stanisławóvi vajdaságokban a görög katolikusok alkották az ukrainai lakosság túlnyomó többségét. Egyházilag szerint ők a lwówi görög katolikus metropolióban laktak, amely a lwówi főegyházmegeből, valamint a przemysli és a stanisławóvi egyházmegyéből állt. 1934-ben hozták létre a közvetlenül a Szentszékhez tartozó lemkók apostoli kormányzóságot Rymanów, majd Sanok székhellyel.¹¹

A Második Lengyel Köztársaság területein a görög katolikus egyház a galíciai ukrainaiak élénk lelki és nemzeti központja volt. A lwówi metropolióban és a lemkovinai apostoli kormányzóságban 3,300.000 hívő élt, 2.800 egyházmegyes papjuk volt, akik ott szolgáltak. Az egyházszervezet 3.615 templomot számlált. A szerzetességet, amely a közösségek számát tekintve nem volt nagyon erős, a baziliták, a sztuditák és a redemptoristák jelentették, összesen 450 személy. A női közösségek hálózata erősebb volt, mint a férfiaké, nyolc közösségben kb. egyezer nővér élt. Az egyház élén Andrej Septickij érsek metropolita állt, aki nagy társadalmi tekintélynek örvendett, és élvezte a przemysli egyházmegye ordináriusának, Jozafat Kotsylovskij püspöknek és a stanisławóvi ordináriusnak, Hryhoryj Chomysynnek a támogatását. Egy olyan helyzetben, amelyben az ukránoknak nem volt nemzetiségi iskolája, az 1928-ban felállított Teológiai Akadémia egy tudományos központ szerepét töltötte be.

Számos folyóirat járult hozzá a hívek vallási nevelése és evangelizálása fellendüléséhez, mint például, a *Bohoslovija*, a *Niva*, a *Jó Pásztor*; a *Segítő Egyházmegye* és mások. Az Actio Catholica, az Imaapostolkodás, a világi rendek és társaságok szervezeteinek tevékenységén keresztül az egyház belépett a társadalom életébe. Az „Ukrán fiatalok Krisztusért” 1933-ban Septickij metropolita által elindított összejövetelei a fiatalok evangelizálását szolgálták. 1938-ban, a közelgő szovjet támadás árnyékában a görög katolikusok megünnepelték Rusz–Ukraina megkeresztelkedésének 950. évfordulóját, amely hazafias felvonulássá változott. A művészetet bőkezűen támogató metropolita személye körül csoportosultak az ukrán értelmiségiek.¹²

Az ateista kommunisták hatalomra kerülése az elnyomás és az üldözés korszakának kezdetét jelentette a görög katolikusok számára. Ezzel az állam rombolta a társadalmi

9 1939. szeptember 17-én a szovjet Vöröshadsereg átlépte Lengyelország keleti határát és azzal az ürüggyel, hogy felszabadítsa „az azonos vérből való testvéreket, az ukránokat és a beloruszokat”, elcsatolta a [lengyel] keleti területeket. E területek minden lakosa szovjet állampolgár lett. Lásd. Andrzej CHOJNOWSKI: *Ukraina*. Varsó 1997. 134.

10 A lengyel lakosságú város neve lengyelül „Lwów”, németül „Lemberg” (Osztrák–Magyar Monarchia: Galícia), ukránul az átírás: „Lviv” [Lyviv]. Régi magyar nevén „Ilyvó”.

11 Vö. Krzysztof NOWAKOWSKI: *Apostolska Administracja Lemkowszczyzny w latach 1934-1947. Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa* [A lemkók apostoli kormányzóság 1934–1947 között. Lengyelország–Ukraina ezer éve szomszédok], 3. kötet; Stanisław STĘPIEŃ (szerk.): *Studia z dziejów greckokatolickiej diecezji przemyskiej* [A przemysli görög katolikus egyházmegye történetéből], Przemysl 1996. 231–246.

12 Vö. Vologymir OSZADCSU: *Katolicka Cerkva v Ukraini. Isztoricsnij narisz* [A katolikus egyház Ukrajnában. Történelmi áttekintés], Luck 2001. 61.

életet, holott szocialista közösséget akart teremteni, amelynek értelemszerűen felekezettől függetlennek kellett volna lennie és ugyanazokra a nemzeti értékekre épülnie. A galíciai ukránoknak egyesülniük kellett volna a szovjet ukránokkal az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság keretében, és ezért le kellett volna mondaniuk a görög katolikus lelkiséghez kötődő saját nemzeti hagyományaikról.

A NÉMET MEGSZÁLLÁS

Miután a németek 1941. június 22-én megtámadták a Szovjetuniót, a keleti „Kis Lengyelország” területeit, bár nem sokkal azelőtt csatoltak el a szovjetek, annektálta a Német Birodalom és a [Lengyel] Főköormányzóság részévé váltak. Az ukrán lakosság, amelyet a szovjetek nyomorgattak és rettegésben tartottak, lelkesen fogadta a német megszállókat. Ez a lelkesedés javára vált a görög katolikus egyházi hatóságoknak is. A főpásztorok rendelkezéseinek értelmében minden ortodox templomban hálaadó szentmisét tartottak a német hadsereg győzedelméért. Az egyház vezetője, Andrej Septickij metropolita támogatta, hogy az ukrán nacionalisták szervezete 1941. június 30-án kikiáltssa a náci birodalom védelme alatt álló, független ukrán államot, miután a németek elfoglalták Lvivet. A nacionalista kormány felbomlása után Septickij lett a német hatóságokkal szoros együttműködő Ukrán Nemzeti Tanács elnöke.¹³ Amikor a németek 1941 szeptemberében elfoglalták Ukrajna fővárosát, Kijevet, Septickij metropolita gratulált Adolf Hitlernek. Ő volt az egyetlen katolikus püspök, aki a lengyel állam megszállt területén szoros együttműködött a náccikkal.¹⁴ Ugyanakkor a keleti „kis Lengyelország” területein a görög katolikus főpapok figyelmeztették a saját híveiket, hogy ne vegyenek részt a zsidók gyilkolásában, és nem támogatták a nacionalista gerillák akcióit sem, akik irtották a lengyel polgári lakosságot. Maga a metropolita részt vett a zsidók mentésében: igyekezett a hála, sikerült megmenteni két rabbit Lvivben és 150 zsidót, akik kolostorokban rejtőztek.¹⁵ Látva, hogy egyre több erőszakos cselekményre kerül sor, Septickij érsek „Ne ölj” címmel kiadott egy lelkipásztori körlevelet (1942. július), amelyben elítélte a gyilkosság büntetést, nem szólt azonban a valóságos körülményekről, amelyek között a tömeges etnikai tisztogatás történt.¹⁶ Meg kell mondani, továbbá, hogy a görög katolikus papság nagyon gyakran működött együtt a nacionalistákkal, hozzájárulását is adva a lengyelek és más nemzetiségek tagjai ellen elkövetett bűncselekményekhez.¹⁷

13 Vö. Adam KUBASIK: *Arcybiskupa Andrzeja Szeptyckiego wizja ukraińskiego narodu, państwa i Cerkwi* [Andrej Septickij érsek felfogása az ukrán nemzetről, államról és egyházzal], Lviv–Krakkó 1999. 138sk.

14 Andrzej ZIĘBA: *Szeptycki w Europie Hitlera* [Septickij Hitler Európájában], in: Bogusław Paż (szerk.): *Prawda historyczna a prawda polityczna w badaniach naukowych. Ludobójstwo na Kresach południowo-wschodnich Polski w latach 1939–1946* [A történelmi igazság és a politikai igazság a kutatás során. Népiirtás a délkeleti lengyel „végeken” 1939–1946. években], Krakkó 2013. 419.

15 Martin WINSTONE: *Generalne Gubernatorstwo. Mroczne serce Europy Hitlera* [A Főköormányzóság. Hitler Európájának sötét szíve], Poznań 2015. 208.

16 Vö. Andrej SEPTICKIJ: *Piszma-poszlanyija* [Írások a képviselőség idejéből] (1939–1944), Lviv 1991, 222–231. Włodzimierz OSADCZY: *Kościoly wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w czasie II wojny światowej* [Az egyházak és a lengyel–ukrán konfliktus a második világháború alatt], in: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej* 96/97 (2009) 72sk.

17 A témára lásd: Lucyna KULIŃSKA: *Antypolska działalność duchowieństwa grekokatolickiego w II Rzeczypospolitej* [A görög katolikus papság lengyelelles tevékenysége a Második (Lengyel) Köztársaság idején], in: Bogumił Grott (szerk.): *Polityczne, religijne i kulturalne aspekty sprawy polskiej na*

A főpapság, maga a metropolita és a püspöki kar többsége egy állam megteremtésének célját látta a nacionalisták tevékenységében, ezért vett részt a nacionalistákból álló és a németeknek alárendelt ukrán közigazgatás különböző szerveinek létrehozására tett kísérletekben, és ezért volt elnéző az etnikai tisztogatást végrehajtó gerillákkal szemben. A katolikus főpapok és Bolesław Twardowski lvivi metropolita könyörgései ellenére az egyesült püspökök nem ítélték el a nacionalisták bűnös tevékenységét. A görög katolikus egyház ugyanígy lelki védelmébe vette a 14. *Waffen-Grenadier-Division der SS Galizien* hadosztályt, amely ukránokból alakult azzal a gondolattal, hogy egy napon a jövőbeli ukrán hadsereg magja lesz.¹⁸

A stanisławóvi ordinárius, boldog Hryhoryj Chomysyn püspök, aki távol maradt ettől a politikai közreműködéstől, figyelmeztette a híveket a nacionalista ideológia istentelen jellegére, és igyekezett megállapodni a lengyelekkel.

A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ A CSEHSZLOVÁKIÁTÓL ELCSATOLT TERÜLETEKEN

Miután a Szovjetunió 1945-ben a náciizmus ellen vívott háborúból győztesként került ki, Csehszlovákia kénytelen volt átengedni a győztes hatalomnak az ún. Kárpátalja területeit. Ezek a területeken a munkácsi egyházmegyéhez tartozó görög katolikus rutének laktak. Az egyházmegye hierarchikusan nem kapcsolódott a lvivi egyesült érsekséghez, amelynek hagyománya a breszti unióra (1596) nyúlt vissza, hanem önálló egyházi egységet képviselt, amely az ún. ungvári unióval vette kezdetét (1646). A kárpátaljai görög katolikus egyházra hatással volt a magyar kultúra, és a XIX. században jelentős magyarosodási folyamaton ment keresztül. A rutének helyi és nemzeti hagyományának sarokköve, a görög katolikus egyház távol tartotta magát a Galíciában feltámadt nacionalista törekvésektől, de azért voltak érezhető, elég erős oroszbarát tendenciák. A két háború közötti időszakban a csehszlovák kormányok alatt a hívek egyharmada áttért az ortodox vallásra. A kárpátaljai görög katolikus egyház az orosz lakosság kulturális és nemzeti központját képviselte, de nem kötődött semmilyen politikai mozgalomhoz. A keleti „Kislengyelország” görög katolikusai között nagyon népszerű nacionalista törekvésektől is távol állt. A politikai tevékenységet folytató kevés pap egyike Avgusztiin Volosin volt, a *Kárpát-Ukrajna* (1938–1959) nevű államalakulat miniszterelnöke, amelyet Csehszlovákia felosztása után kiáltottak ki.

1944-től a munkácsi egyházmegye apostoli kormányzója, boldog Teodor Romzsa püspök állt a kárpátaljai egyesült hívek élén. Az egész egyházmegyében 46.000 hívő, 281 parókia, 459 templom és kápolna volt. A lelkipásztori szolgálatot 354 egyházmegyés

Kresach wschodnich [A lengyel ügy politikai, vallási és kulturális szempontjai a keleti „végeken”], Krakó 2009. 13–68; Viktor POLICŪK: *Girka pravda. Zlocinnizty OUN-UPA* [Keserű igazság. Az Ukrán Fellelő Hadsereg bűnei], Toronto–Varsó–Kijev 1995. 376sk; Józef MORCZKOWSKI: *Obserwator. Pogranicze polsko-ukraińskie w krwawych latach 1939–1947. Pożogi, ucieczki, przesiedlenia, echa Wołynia* [A megfigyelő. A lengyel–ukrán határ 1939–1947 véres esztendeiben. Tűzvész, menekülés, újratelepítés, Volhínia visszhangja], Varsó 2013. 73; Józef ANCZARSKI: *Kronikarskie zapisy z lat cierpień i grozy w Małopolsce Wschodniej* [A krónikák feljegyzései a szenvedés és terror éveiről Kelet-Kislengyelországban], Krakko 1996. 444sk.

18 KUBASIK: *Arcybiskupa Andrzeja Szeptyckiego wizja ukraińskiego narodu, państwa i Cerkwi*, i. m. 138sk.

pap és 13 szerzetes pap látta el. Kárpátalja területén a bazilitáknak öt férfi kolostorában 35 szerzetes, továbbá három női rendházában 50 szerzetesnővér lakott.¹⁹

A FELSZÁMOLÁS

Amikor a kommunisták újra megszállták az ún. Kelet-Ukrajnát, kezdték megtervezni a görög katolikus egyház felszámolását. Az általános tiszteletnek örvendő Septickij metropolita útjában állt a brutális terrornak. Az egyház immár tehetetlen vezetőjének az volt az érdeke, hogy jó kapcsolatokat tartson a szovjetek országával, mert meg akarta valósítani Oroszország és a katolicizmus egyesítésének tervét. Miután a Vörös Hadsereg bekebelezte a galíciai földeket, Septickij hűségnyilatkozatot tett a szovjet hatóságnak és pénzgyűjtést rendezett a javára. Ezenkívül egy ünneplő levelet is írt Joszif Sztálinnak, mert arra számított, hogy így biztosítani tudja az egyesült egyház túlélésének lehetőségét a Szovjetunióban.²⁰

A metropolita 1944. november 1-jén bekövetkezett halála után a szovjet hatóságok előtt megnyílt az út az unió felszámolását célzó terv megvalósítása felé, amely a cári rendszer tapasztalataira épült. A terv szerint az egyesült híveket ortodoxoknak kell majd tartani és „vissza kell térniük” az anyaegyház kebelébe. Azokat, akik ellenállást tanúsítanak, ki kell majd iktatni, és az egész műveletet egy belső egyházi csoportnak kell majd irányítania, amely szimpatizál az ortodoxiával. A görög katolikus egyházban voltak törekvések ortodoxiához való közeledés támogatására. 1945 májusában felállították a görög katolikus és az ortodox egyház egyesülését pártoló, ún. „kezdeményező csoportot”, amely ezt a törekvést támogató papokból alakult. A csoport vezetője a jól ismert értelmiségi és kiváló teológus, Havryil Kostelnik lett.²¹

Ezt megelőzően, 1945. március 11-én a kommunista állambiztonsági szervek letartóztatták Joszif Szlipij érsek metropolitát a lvivi és a sztaniszlavivi püspökökkel együtt. Megtorlást szenvedett a Teológiai Akadémia rektora, tanárai és hallgatói, valamint a lvivi káptalan tagjai. Berlinben letartóztatták Petro Verhant, aki görög katolikusok apostoli kormányzója volt Németországban, a lengyel kommunista állambiztonsági szervek pedig letartóztatták Jozafat Kotsylovskyi przemysli ordináriust, aki a jaltai konferencia után létrejött lengyel határokon belül tartózkodott, és a szuffragáneusát, Grigorij Lakotát. A meggyőzési kísérletek ellenére, amelyekkel az ortodoxiára való áttérést erőltették, egyetlen főpap sem árulta el az uniót. Minden püspököt a kijevi börtönbe szállítottak és bíróság elé állítottak a náccikkal való együttműködés vádjával. Számos Rómához ragaszkodó papnak megtorlás, kitelepítés, fogság lett a sorsa. A főpapjaitól megfosztott egyházat egy „szinódus” összehívására kényszerítették, erre 1946. március 8-a és 10-e között került sor Lvivben, a Szt. György székesegyházban. 216 papot és 16 világi személyt sikerült rákényszeríteni a részvételre. A szinóduson egyetlen egyesült püspök sem vett részt. A főpapságot két hitehagyó pap, Antonij Pelveckij és Mihajlo Melnyik képviselte, akiket a moszkvai pátriárka szentelt ortodox püspökké. A „szinódus” kimondta a breszti

19 Vö. Bohdan Rostyslaw BOCIURKIW: *The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State [1939–1950]*, toronto 1996. 215.

20 Vö. Roman DZWONKOWSKI: *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917–1991. Kronika* [A vallás és a katolikus egyház a Szovjetunióban 1917–1991 között. Krónika], Lublin 2010. 268.

21 Rosztiszlav JAREMA: *Vidnovlennja Pravoszlavja na Zahidnij Ruszi v 1946. r.* [Az ortodoxia visszaállítása Nyugat-Oroszországban 1946-ban], Kijiv 2010. 39.

unió megszűnését és az áttérést az ortodox egyházba a moszkvai pátriárka fennhatósága alá. A Szovjetunióban lévő görög katolikus egyházmegyék területein jöttek létre a lvivi, a sztanzlavivi és a drohobicsi püspökségek.

Miután a lvivi metropólia területén hivatalosan megszűnt az unió Rómával, a kommunisták a háború után a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalján kezdtek tevékenykedni. Nem sikerült maradéktalanul megvalósítaniuk a korábbi „egyesítési” tervet, mert a görög katolikusok között nem volt hajlandóság az ortodoxia iránt. A hívek jelentős része már a két háború közötti időszakban eltávolodott a római uniótól és áttért az ortodox szervezetekbe. Mivel az ortodox egyház intellektuálisan és anyagilag alacsonyabb szinten állt, nem vonzotta a görög katolikusokat. Ezt a helyzetet inkább a két egyház konkurenciája, mintsem a katolikus egyházhoz való tudatos kötődés jellemezte. Teodor Romzsa munkácsi megyéspüspök határozottan visszautasította az új kormánnyal való együttműködést és rendületlenül hű maradt a katolicizmushoz. 1947-ben megrendeztek egy közúti balesetet, amelyben a püspök megsebesült, majd miután kórházba szállították, ott megmérgezték és meghalt.²²

A megtorlások ellenére nem sikerült behódoltatni a papokat. A kárpátaljai „egyesítési akció” lebonyolítására Makarij ortodox püspököt küldték a helyszínre Lvivből. A hatóságok elvették az egyesült hívektől a székesegyházat és átadták az ortodoxoknak. 1949-ben kezdték elvenni a templomokat és megtorolni a papok ellenállását. A Boldogságos Szűz Elszenderülése ünnepén, augusztus 28-án a Munkácshoz közeli, egykori Szt. Miklós bazilita kolostorban tartott ünnepi liturgia során kihirdették a szakítást a római egyházzal.²³

MEGTORLÁSOK ÉS TERROR

Azzal, hogy Vörös Ruténia és Kárpátalja területein megszűnt az unió Rómával, befejeződött a görög katolikus egyházszervezet felszámolása, amelyet a XVIII. század végén indított el az orosz birodalmi politika. Az egyesítő „szinódus” után a római egység hívei törvényen kívülre kerültek, és minden vallási megnyilvánulásukat üldözték. A letartóztatott püspököket bebörtönözték vagy kitelepítették. Joszif Szlipij metropolitát nyolc év lágerere ítélték, ahogyan Verhant, a németországi görög katolikusok apostoli kormányzóját is. Mikola Csarneckij és Nyikita Budka püspököket öt év lágerere ítélték. A sztanzlavivi segédpüspököt, Ivan Latisevszkijt is öt évre ítélték, de miután letöltötte a büntetését, még néhány évig börtönben maradt. A fogság alatt behalt a kimerültségbe a 78 éves Hryhoryj Chomysyn püspök, sztanzlavivi ordinárius és Joszafat Kotsylovskyi przemysli ordinárius, Grigorij Lakota przemysli segédpüspök pedig a lágereben halt meg 1950-ben. Mások is meghaltak a fogságban: Budka püspök (1949), Verhun, akinek meg-

22 Vö. Daniil BENDASZ: *Episkop Teodor Romzsa – nathnennik viroviznannja i mucsenyictva grekokatolicikh szvasenyikiv i mirjan v Mukacsivszkij eparhii* [Romzsa Tódor püspök – a görög katolikus papok hitének és vértanúságának záloga a munkácsi egyházmegyében], in: Jaroslav Coranič (szerk.): *Cirkev v okovách totalitarného režimu. Likvidácia Gréckokatolickej cirvi v Československu v roku 1950* [Az egyház a totalitárius rezsim béklyójában. A csehszlovákiai görög katolikus egyház feloszlata 1950-ben], Eperjes 2010. 238sk.

23 BOCIURKIW: *The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State [1939–1950]*, i. m. 226.

hosszabbították a büntetését (1957), Klementij Septickij atya, a metropolita testvére és a sztuditák archimandritája (1951), valamint sok más pap.²⁴

Azok a papok és világiak, akik nem voltak hajlandók hivatalosan áttérni az ortodoxiára, megtorlásokat szenvedtek. A többnyire házas és családi kötelességeket teljesítő papok nem fordulhattak mindig egyenesen szembe az erőszakkal. Ezenkívül sokan meg voltak győződve arról, hogy az unió és az ortodoxia közötti különbség viszonylagos, és hogy ezért a hitehagyás egy formális cselekedet, amellyel ugyanakkor biztosítható a nép lelki ellátása és a vallási hagyomány fennmaradása. Ezért 1947-ben Kelet-Ukrajna (Kárpátalja kivételével) 1.210 papja közül 1.095 áttért az ortodox hitre.²⁵ Kárpátalján a 315 papból erőszak hatására tértek át 140-en. A következő években ezeknek a többsége visszatért az egységbe.²⁶

Az ellenálló papok megtorlásokat szenvedtek és börtönbe kerültek. Becsült szám szerint az unió megszüntetése után kb. 1.600 egyházi személy került szovjet börtönökbe és lágerekbe. Néhány százan titokban folytatták a görög katolikus lelkipásztori szolgálatot.²⁷ A görög katolikus egyház történetének ez a szakasza beletartozik a XX. század totalitárius rendszereiben vértanúságot szenvedett keresztények történetébe. E vértanúk közül sokat boldoggá avattak, mint Mikola Csarneckij, Hryhoryj Chomysyn, Jozsáfát Kotsylovskyi, Nyikita Budka, Grigorij Lakota, Teodor Romzsa püspököket, valamint Petro Verhunt, Klementij Septickijt és másokat.²⁸

ILLEGÁLIS SZERVEZETEK

A görög katolikus egyház megszüntetése után valamennyi szervezete illegálisnak minősült, a templomaikat elvették és az ortodoxoknak adták vagy bezárták. A hatóságok minden olyan tevékenységet, amely ehhez az egyházhoz kötődött, államellenesnek tartottak és a törvény értelmében üldöztek. A görög katolikus főpapok az elnyomás ellenére a kommunista államban maradtak. Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után Jozsif Szipij lvivi metropolita nyolcéves börtönbüntetésé véget ért, és a viszonylagos szabadságot kihasználva megpróbálta titokban újra megszervezni a görög katolikus egyházat és felvenni a kapcsolatot a kitelepítésből visszatérő papokkal. Ezért a tevékenységéért újra elítélték és kitelepítették Szibériába. Onnan lelkipásztori levelek küldésével próbálta támogatni a papságot és a híveket.²⁹ Más görög katolikus püspökök is száműzetésben

24 I. h. 199–203.

25 Vö. JAREMA: *Vidnovlennja Pravoszlavja na Zahidnij Ruszi v 1946. r.*, i. m. 73.

26 BOCIURKIW: *The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939–1950)*, i. m. 227.

27 Vö. OSZÍP ZINKEVICS (szerk.): *Martirologia Ukrainskich Cerkov u csotirnoch tomah* [Az ukrán egyházak vértanúsága négy kötetben], 2. kötet: *Ukrainszka Katolicka Cerkva. Dokumenti, hristijanskij samvidav Ukraini* [Az ukrán katolikus egyház. Ukrajna szamizdat-irodalmának keresztény dokumentumai], Toronto 1985. 74.

28 A görög katolikus egyház vértanúit II. János Pál pápa avatta boldoggá 2001-ben, lvivi apostoli látogatása alatt. Így 28 görög katolikus tiszteletét engedélyezte, egy kivételével mind vértanú. Közöttük hét volt a püspök, hét szerzetes, hat egyházmegyes pap, három kedvesnővér [köztük egy nem vértanú „hitvalló” és egy laikus]. Jan Paweł II: *Chrystus Droga, Prawda i Życiem. Pielgrzymka ojca świętego na Ukrainę 23-27 czerwca 2001* [Krisztus az Út, az Igazság és az Élet. A Szentatya zarándoklata Ukrajnában 2001. június 23–27-én], Krakko 2001. 60.

29 Vö. Ivan HOMA: *Drugij period katorgi Patrijarha Ioszifa* [József pátriárka börtönéveinek második része], in: Bohoslovnia 56 (1992), Róma 1993. 56–119.

voltak, mint Mikola Csarneckij és Ivan Latisevszkij, akiket Chomysyn sztanziszlavivi ordinárius szentelt föl; Szimeon Lukacs, Ivan Szeleznyuk és Szytepan Vaprovics püspökök (az utóbbi szabad maradt, de püspökként nem működött); Teodor Romzsa, aki püspökké szentelte Alexander Chirát. A görög katolikus egyház illegális szervezeteinek aktív vezetésére korlátozott lehetőségek voltak. A püspököknek a kitelepítésből való visszatérésük után is a legnagyobb titokban kellett működniük a saját egyházmegyéjük központjában. Szeleznyuk és Latisevszkij püspökök (1954-ben, ill. 1955-ben) visszatértek Sztanziszlavivba, Csarneckij püspök Lvivbe (1949). Chira püspököt, annak ellenére, hogy 1956-ban szabadult, a magyarországi helyzet miatt Kárpátaljáról a kazahsztáni Karagandába száműzték.³⁰

A diplomáciai közreműködésnek köszönhetően, amelyben részt vett az USA elnöke, John Kennedy és XXIII. János pápa, Jozsif Szipij érseket 1963-ban szabadon engedték és kiutasították a Szovjetunióból. Rómába ment, ahol a száműzetésben élő görög katolikus egyház vezetője lett. Rómába érkezését megelőzően Szipij Moszvában a Szovjetunió elhagyására vonatkozó engedélyt várva püspökké szentelte Vaszil Velicskovszkijt, egy keleti rítusú redemptorista papot, és rábízta a lvivi főegyházmegye és az egész titkos egyház kormányzását. A görög katolikus főpapok utódlásának biztosítása érdekében Velicskovszkij püspök 1964-ben püspökké szentelte egy rendtársát, Vologyimir Szternyukot és valószínűleg más papokat is: Ivan Csornyakot, Nyikanor Denejkót, Petro Kozakot és Jozsif Hirnyakot.³¹ Az 1968-as Prágai tavaszt a görög katolikusok vallási életének újjászületése követte. Akkor legalizálták Csehszlovákiában a prešovi [Eperjes] görög katolikus egyházmegyéjét, amely [Magyarországon és Jugoszlávián kívül - A szerk.] az egyetlen ilyen legális szervezet volt a szocialista táborban. Velicskovszkij püspök 1967-ben kelt beszámolója szerint az egykor a görög katolikus egyházhoz tartozó területeken 150 egyházmegyes pap, több mint 100 bazilita, 60 studita és 54 redemptorista szerzetes működött illegálisan. 14 titkos rendházban kb. 240 bazilita nővér élt és a Boldogságos Szeplőtelen Szűz Mária Szolgálóleányai ugyanennyien. Más kisebb kongregációk is működtek. Kb. 50 pap tért vissza a katolicizmusra, 40-et pedig titokban szenteltek föl.³²

A görög katolikusok tevékenységének megerősödése láttán a szovjet hatóságok fokozták az elnyomást; Velicskovszkij püspököt letartóztatták és kiutasították az országból.³³ Akkor Vologyimir Szternyuk lett a titkos egyház vezetője. A főpapok utódlásáról gondoskodva 1986-ban titokban lvivi püspökké szentelte Julian Voronovszkijt és Mihajlo Szabrihát. Sztanziszlavivban (Ivano-Frankivszkban) Szeleznyuk püspök 1968-ban püspökké szentelte Sofron Dmiterkót. A Kazahsztánban élő Chira püspök egyik titkos látogatása alkalmával, amelyet Ukrajnában tett 1977-ben, püspökké szentelte Konsztantyin

30 Vö. Borys GUDZIAK–Svitlana HURKINA–Oleh TURIJ: *Hierarchia i duchowieństwo Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego w podziemiu* [Az ukrán görög katolikus hierarchia és papság a föld alatt], in: Stanisław Stępień [szerk.]: „Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa”, *katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość* [„Lengyelország-Ukrajna ezer esztendő szomszédság”, katolikus egyházi uniók Kelet- és Közép-Európában – elmélet és gyakorlat], 4. kötet, Przemysł 1998. 318–320.

31 I. h. 323.

32 I. h. 322sk.

33 Kanadában halt meg, 1972-ben.

Sabovot [Szabó Konstantin 1926–1982 – A szerk.], és Ivan Szemegyijt, 1983-ban pedig Karagandában Josyf Holovač püspököt a munkácsi egyházmegye számára.³⁴

Közép-Ázsia görög katolikusainak a 60-as években Chira püspök által fölszentelt Jozafat Fedorik bazilita püspök védelme alatt kellett élniük, aki azonban az üldözések miatt átköltözött a Lvivi egyházmegyébe. Ez bizonyos törést okozott a titkos egyházon belül. Két tábor jött létre, az egyiket a sztuditák és a redemptoristák képviselték Sztornyuk püspök vezetésével, a másikat a baziliták, akik Fedorik püspököt támogatták. Az előbbieket az egyesült hívekkel és az ortodoxokkal közös, keleti tradícióhoz való közeledést vallották, az utóbbiak a rítus latinizálása mellett foglaltak állást és határozottan elleneztek az ortodoxiát.³⁵ A folyamatos megtorlások és üldözések ellenére a titkos görög katolikus egyház aktív volt és kiszolgáltatta a szentségeket. Titkos szemináriumok működtek, hogy biztosítsák az új papokat; az idősebb papok készítették föl a jelölteket a papi hivatásra.

Joszf Szlipij érsek, akit VI. Pál bíborossá és Lvivi nagyérsekké nevezett ki, megerősítette a száműzetésben élő görög katolikus egyház helyzetét és tekintélyét.³⁶ Kérte egy ukrán görög katolikus patriarkátus létrehozását, de a Vatikántól nem kapott erre engedélyt. 1975-ben a pápa engedélye nélkül Rómából pátriarkának nyilvánította magát, amivel nehéz precedenst teremtett a hierarchikus viszonyokban.

KÖZELEDÉS A LATIN EGYHÁZHOZ

A görög katolikusok számára a vallási szertartásokon való részvétel egyetlen legális módja az volt, hogy katolikus templomokba jártak szentmisére és ott járultak a szentségekhez. Nyugat-Ukraina területeinek „lengyeltelenítése” következtében, amit szovjet és német megtorlások, valamint az ukrán nacionalisták népiirtása idézett elő, a latin egyház szinte megszűnt létezni. A katolikus papok üldözésnek és zaklatásnak voltak kitéve, de azért legálisan működhettek. A Lvivi katolikus székesegyház a szovjet korszakban végig nyitva volt. 1948-ban kezdett ott dolgozni a ferences Rafał Kiernicki. Mivel a régió lakosságának változása folyamatban volt, a katolikus papok elsősorban a görög katolikusok lelkigondozását látták el. Amint Kiernicki atya emlékezett rá, a latin székesegyházba járó híveknek kb. 80%-a görög katolikus volt.³⁷ Ünnepi időszakban – a görög katolikus egyházban érvényes Julianus-naptár szerint – görög katolikusok ezrei özönlöttek a székesegyházba és más latin templomokba.³⁸ A 70-es években Nyugat-Ukrajnában kb. 10 katolikus templom működött. Némelyikben jól látható volt, hogy a görög katolikusok is részt vesznek a vallási életben, és ez olykor gondot okozott a katolikus lelkipásztorkodásban. A podóliai Borscsivban a katolikus szertartásba ukrán nyelvű részeket iktattak be

34 I. h. 326sk.

35 I. h. 328.

36 Lviv görög katolikus érsekség 1963. december 23-án pápai tekintéssel nagyérsekséggé emelkedett. Szlipij bíboros a görög katolikus érsekek közül így első lett. Vö. Milena RUDNICKA: *Nevidimi sztigmati* [Láthatatlan stigmák], Róma–München–Filadelfia 1971. 310–313.

37 Krzysztof RENIK: *Podpolnicy. Rozmowy z ludźmi Kościoła na Litwie, Lotwie, Białorusi i Ukrainie* [Beszélgetések litvánokkal, lettekkel, beloruszokkal és ukránokkal] 1990–1991, Varsó 1991. 278.

38 Włodzimierz OSADCZY: *Władka Markijan. Wýwiad-rzeka z księdzem Marcejanem Trofimiakiem ordynariuszem diecezji luckiej na Ukrainie* [Markijan püspök. Interjúfolyam Marcejan Trofimiakkal, az ukrániai Luck megyéspüspökével], Lublin–Luck 2009. 65.

a keleti rítus szerint és nyilvánosan énekelték a vallási énekeket. A görög katolikusok lelkipásztori támogatásáért súlyos büntetéseket szabtak ki. A lvivi területen lévő Sztrijben 1973-ban letartóztatták és elítélték Bernard Mickiewicz papot a görög katolikusok között végzett munkája miatt.³⁹ 1958-tól 1964-ig Rafał Kiernicki atyát is felfüggesztették a papi szolgálatból.

A megkorlátozások és büntetések ellenére az üldözött görög katolikusok lelkigondozása fontos része volt a katolikus szolgálatnak. A titkos görög katolikus papok a latin templomokban gyűltek össze, a szentségekhez járulhattak, anyagi segítséget is kaptak a miseszándékokra szánt adományok formájában. Rafał atya idejében a lvivi székesegyházban több mint 70 papot és két görög katolikus püspököt képeztek, ill. neveltek úgy, mintha ministránsok volnának, valamint ugyanennyi nővért, akiket azzal bíztak meg, hogy vi-gyenek zászlókat a székesegyházba.⁴⁰

ISMÉT LEGALITÁSBAN

Amikor II. János Pál lett a pápa, a görög katolikus körökben új remények ébredtek. 1979. március 19-én a pápa arról írt Jozsif Szipij bíborosnak, hogy milyen fontos az üldözött egyesült hívek tanúságtétele a hűségükről Szt. Péter széke iránt. Szólt a küszöbön álló jubileumról, a Rusz megkeresztelkedésének ezredik évfordulójáról és a breszti unió jelentőségéről a keresztényeket egyesítő folyamatban. A pápa az ukrajnai görög katolikusok helyzetéről beszélve hivatkozott az „Emberi jogok nyilatkozatára”, és hangsúlyozta, hogy minden hívőnek joga kellene legyen megvallani a hitét és részt venni a saját egyháza vallási életében. 1980-ban II. János Pál összehívta Rómában a száműzetésben lévő görög katolikus püspökök szinódusát, amelyen eltörölték az 1946. évi lvivi „szinódus” határozatait.

Ez használt az ukrajnai görög katolikusok ügyének. 1982-ben Jozsif Terela vezetésével megalakult a „Kezdeményező csoport a hívők és az egyház jogainak védelméért Ukrajnában”. A szervezet célja a görög katolikus egyház legalizálása volt békés úton. A hatóságok elnyomó intézkedései és a csoport vezetőjének letartóztatása ellenére a görög katolikus egyház erősödött. Kedvezett ennek a politikai légkör megváltozása a Szovjetunióban 1985 után Mihail Gorbacsov hatására, aki elindította a demokratizálódási folyamatot.

1987-ben a görög katolikusok üzenettel fordultak II. János Pál pápához, amely arról tájékoztatott, hogy a görög katolikus egyház kilépett az illegalitásból. A dokumentum másolatát elküldték a szovjet vezetőnek, Gorbacsovnak. Miután a dokumentumot nyilvánosságra hozták, a görög katolikusok kezdtek nyilvánosan részt venni a vallási rendezvényeken. A legnagyobb vallási összejövetelekre a Drohobicshoz közeli Hrusivban tett látogatások során került sor 1987-ben, ahol elismerték, hogy az Istenanya megjelent a kápolnában. Ide hamarosan több mint 30.000 ember látogatott el.⁴¹ Abban az évben megalakult az „Ukrán katolikus egyház védelmi bizottsága” Ivan Hel vezetésével. A gö-

39 DZWONKOWSKI: *Religia i Kościół katolicki w ZRS 1917–1991. Kronika*, i. m. 463.

40 Marian BUCZEK: *Posługa biskupia o. Władysława Rafała Kiernickiego OFMConv*, kézirat.

41 Vö. Maria MAJOROSI: *Szpilni zucilla duhovsztvta i visnih Galickoj mitropolii ta Mukacsivszkoj eparhii za legalizaciju GKC v Ukraini* [Papság és hívek egyesített erőfeszítései a galíciai metropólia és a munkácsi egyházmegye területén a görög katolikus egyház legalizációjáért Ukrajnában], in: Polikarp Mardeljuk (szerk.): „Pravda vizvolit”. *Materiali Miznarodnoj naukovoj konferenciji z nagodu 25-dimmja legalizaciji*

rög katolikus egyház ügyének nagy visszhangja volt az egész Szovjetunióban. Egyike volt a totalitárius rendszer jogtalanságai között számon tartott problémáknak, amelyet rendezni kellett az ország demokratizálása során. A dolog különös jelentőséget kapott 1988-ban, amikor nagy ünnepléssel emlékeztek meg a Rusz megkeresztelkedésének ezredik évfordulójáról. Ebből az alkalomból II. János Pál külön üzenetet – *Magnum Baptismi Donum* – küldött az ukrajnai görög katolikusoknak.

Kezdték Moszkvába özönlenni a görög katolikusok küldöttségei, hogy tüntessenek a Szovjetunió fővárosában és az egész ország nyilvánossága elé tárják az elnyomott egyház ügyét. A Moszkvában tartózkodó Pavlo Vaszilik és Filimon Kurcsaba püspökök találkoztak Agostino Casaroli bíboros államtitkárral és Johannes Willebrands bíborossal, a Keresztény Egység Előmozdításáért alakult Pápai Tanács elnökével, akiket a pápa hívott meg a jubileumi ünnepekre.⁴²

Az egyház legalizálására irányuló törekvések felerősödtek és egyre több személyt vontak be az eseményekbe. Mivel a hatóságok nem tettek határozott intézkedéseket, 1989-ben a görög katolikusok Vaszilik, Kurcsaba és Dmiterko püspökökkel az élen Moszkvában éhségstrájkba kezdtek. Nyugat-Ukrajnában az egyházközségek kezdtek áttérni az ortodoxiáról a Rómával való egységre. Lengyelország szovjet megtámadásának 50. évfordulóján, 1989. szeptember 17-én Lvivben óriási görög katolikus tüntetésre került sor, amelyen kb. 300.000 ember vett részt. A nemzetközi médiumok felhívták a figyelmet ezekre az eseményekre. Nyugaton tekintélyes intézmények bírálták a hatóságok késedelmisségét. II. János Pál hivatalos dokumentumban fordult a szovjet hatóságokhoz, amelyben hangsúlyozta, hogy az egyház korlátozása ellentétes a Szovjetunióban zajló reformokkal. November 28-án az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács döntött a görög katolikus közösségek legalizálásáról. Néhány nap múlva, december 1-én került sor II. János Pál pápa és a Szovjet Kommunista Párt főtitkára, Mihail Gorbacsov történelmi találkozására a Vatikánban. A diplomáciai kapcsolatok létesítésekor bejelentették, hogy a Szovjetunió hajlandó elindítani a területén élő görög katolikus közösségek bejegyzését.⁴³

Azzal, hogy a görög katolikus egyház kilépett az illegitimitásból, éles konfliktusok támadtak az egyesült és az ortodox egyház között a templomok és az egyházi javak elosztása tekintetében. Az egyesült egyház régi templomaiban ortodoxok egész nemzedékei nőttek fel. Gyakran megtörtént, hogy a felekezetileg megosztott közösségekben drámai harcok folytak a templomokért. Katolikusok és ortodoxok felállítottak egy bizottságot, amelyben részt vettek a görög katolikusok. Utóbbiak a templomaikért harcolva kezdték illegálisan is elfoglalni a katolikus templomokat. Lvivben ebben az időszakban a görög katolikusok elvették a karmeliták és a ferencesek templomait, valamint a Szt. Erzsébet-templomot.⁴⁴ 1990. január 23-án Szternyuk érsek irányításával Lvivben összehívták a görög katolikus egyház szinódusát. Az 1946. évi lvivi „szinódust” semmisnek nyilvánították, a görög katolikus egyház pedig teljes mértékben legalizálást nyert.

1990. június 25–27-ére II. János Pál pápa Rómában szinódusra hívott össze minden görög katolikus püspököt: nyolcat Ukrajnából és tízenyolcat a száműzetésből. Először

UFKC, 6 listopada 2014. r. [Az igazság megszabadít”. A görög katolikus egyház legalizációja 25. évfordulója megünneplésére tartott nemzetközi konferencia aktái, 2014. november 6.], Moszkva 2015. 169sk.

42 I. h. 172.

43 I. h. 173–175.

44 RENIK: *Podpolnicy. Rozmowy z ludźmi Kościoła na Litwie, Lotwie, Białorusi i Ukrainie*, i. m. 278.

vitatták meg ilyen gyűlésen az egész egyházat érintő kérdéseket. A szinódus kérte a görög katolikus egyház teljes rehabilitációját és legalizálását, valamint jogainak és javainak visszaadását. Az ukrajnai egyházi hierarchia két önálló szervezetre oszlott, az egyik az ukrajnai görög katolikus egyház, a másik az attól független munkácsi egyházmegye lett, amely különleges státust kapott (*sui juris*).

Azzal, hogy 1990. augusztus 19-én a görög katolikusok visszakapták a Szent György főszékesegyházat, és 1991. március 30-án a görög katolikus egyház feje, Miroszlav Ivan Lubacsivszkij bíboros visszatért rezidenciájába, a görög katolikusoknak igazságot szolgáltatottak. 1990. október 13-án Uzsgorodban visszakapták a Szent Kereszt Felmagasztalása székesegyházat.

A Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett felbomlása után született független Ukrajnában a görög katolikus egyház ma az erőteljesen fejlődő felekezetek egyikét képviseli, amely igyekszik kitörni az Ukrajnában hagyományos peremhelyzetéből és országszerte megerősödni.

URBÁN JÁNOS ERIK OFM

FEGYELMI KÉRDÉSEK AZ ERDÉLYI FERENCES RENDTARTOMÁNY
20. SZÁZADI TARTOMÁNYFŐNÖKI LEVELEIBEN – I.

„Kicsinyes, alantas gondolkozású ember az, aki szégyenli testületének ismertető jeleit, különösen, ha erre a törvény szigorú előírása is kötelezi őt!”

BEVEZETŐ HELYETT

Már az első mondatban kiigazítom az alcímet, hiszen a Kisebb Testvérek Szent István Királyról nevezett Erdélyi Rendtartomány hivatalosan mint rendi, levéltári iratképző nem létezik a teljes 20. századból, mivel már 1948–1949-től, majd 1951-től a Román Kommunista Párt ellehetetleníti annak működését, a rendi levéltárt elkobozták. Természetesen sok tízezer oldal keletkezett a Securitate – Departamentul Securității Statului, Állambiztonsági Osztály –, a román kommunista diktatúra titkosszolgálatának megfigyelése által, azonban most nem ez a forráslehetőség adja a kézirat témáját, hanem időközben újra felállított Erdélyi Ferences Gyűjtőlevéltár¹ anyaga, amely ugyan nem teljes, a fentebb megjelölt okok miatt, de elégséges, hogy, mint forrásanyag felhasználásával bemutassam a témát. Célom, hogy az erdélyi ferencesek által a 19. század végén kezdeményezett, sikeres belső reformot követően megvizsgáljam a tartományfőnöki leveleket, különös tekintettel a rendi életre vonatkozóan. Teszem mindezt az 1898–1924-es évek egyes leveleinek feldolgozásával, ismertetésével, de említés szintjén 1948-ig terjed ki a téma vizsgálása. Mielőtt rátérek a konkrét tények ismertetésére, szükségesnek látom a provinciai történet összefoglalását, hogy ez is segítse az olvasót a tér, idő, ok-okozat minél könnyebb elhelyezésében, megismerésében.

1 Az Erdélyi Ferences Rendtartomány tartományfőnöki levéltár anyagát a kolozsvári kolostorával együtt az 1948-as államosításkor lefoglalták és elvitték a kommunista rendszer emberei: egy utólag megírt jegyzőkönyv szerint az iratanyag egy részét megsemmisítették, zúzdába küldték, a másik része (közel 22 folyóméter) a kolozsvári Állami Levéltár tulajdonában van, napjainkban is. Az Erdélyi Ferences Gyűjtőlevéltár kolozsvári székhellyel Orbán Szabolcs OFM tartományfőnöksége idején lett ujjíszervezve. Jonica Xénia, 2017-től egyetemi hallgatóként, 2018-tól pedig mint a Rendtartomány levéltárosaként gyűjtötte össze és rendezte a testvérek hagyatékait, a meglévő templomok és kolostorok iratait. Napjainkban az iratállomány közel 70 folyómétert foglal magába, amely szakszerűen feldolgozott állapotban várja a kutatókat. Bővebb információk: Levéltári Szemle – Levéltárszakmai folyóirat: *Az alakulóban lévő Erdélyi Ferences Gyűjtőlevéltár*, 72. évf., 2022/I., 93–99.; BIRÓ István: *Az erdélyi ferencesek megmaradt kincsei*, <https://hargitanepe.ro/az-erdelyi-ferencesek-megmaradt-kincsei> (letöltés ideje: 2022. 08. 10.); SZÁNTAI János: *Az Erdélyi Ferences Gyűjtőlevéltár: egy Isten áldotta kis birodalom, ahol az iratnak lelke van*, <https://foter.ro/cikk/az-erdelyi-ferences-gyujtoleveltar-egy-isten-aldotta-kis-birodalom-ahol-az-iratnak-lelke-van/> (letöltés ideje: 2022. 08. 10.)

FERENCES JELENLÉT ERDÉLYBEN

A 13. században a Magyar Királyság területén a források nyolc ferences őrseget jegynek, ennek egyike volt az erdélyi, ami a későbbi Kusztdóia majd a Rendtartomány alapját képezte.² A kezdeti lendület számos kolostor alapítását eredményezte, amelyek többnyire a szászok lakta településeken lettek megépítve.³ Ezt követően a 15. században újabb, köztük a mai napig élő és szolgáló kolostorok jöttek létre: a felfalui (1427), a csíksomlyói (1442), a székelyvásárhelyi (1442), a tövisi (1442), a fehéregyházi (1448), a vajdahunyadi (1465), a kolozsvári (1486), a medgyesi (1500) és a brassói (1507).⁴ A reformáció viharos évei következtében majdnem teljesen megszűnt az erdélyi ferences jelenlét, csupán Csíksomlyón maradt néhány laikus testvér és pap, viszont ennek köszönhetően a ferencesek közel 800 éve folyamatosan jelen vannak Erdély földjén.

Lényeges évszám az erdélyi ferencesek életében 1640. február 3., amikor is a Rómba küldött Domokos Kázmér már úgy tér haza, hogy részesült a papi rendben és magával hozta a VIII. Orbán pápa által írt „*Salvatoris Nostris*” kezdetű apostoli brévéjét.⁵ A pápa ebben a dokumentumban önálló őrsegi rangra emeli az erdélyi obszerváns kolostorokat és azok tagjait. Ennek első kusztosává,⁶ P. Szalainai István lett kinevezve, akinek a munkáját két tanácsos segítette. A források szerint a létrehozott önálló őrseget négy kolostor alkotta, amelyben tizennégy pap és három ferences testvér élt.⁷ Az erdélyi ferencesek, ahol megtelepedtek nem csak lelkipásztori szolgálatot végeztek, hanem oktatási és kulturális tevékenységet is folytattak.⁸ Az őrség tagjainak és kolostorainak növekedése⁹ oda vezetett, hogy 1729. június 12-én a milánói nagykáptalan az erdélyi ferences jelenlétet provinciái rangra emelte, mivel az ehhez szükséges feltételeknek megfelelt. A rendtartomány első provinciális, P. Csató Elek lett.¹⁰ Ezt követően virágzó korszakként tekinthetünk az 1750–1850 közötti időszakra, amelyet nagyszámú hivatás és kolostorok (újra) alapítása fémjelez.¹¹

2 Erről bővebben: GYÖRGY József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*. Kolozsvár, 1930, 62–77.

3 SARÁNY István: *Erdélyi Fioretti – Ferencesek kényszerlakhelyen*. Csíkszereda, 2010, 11–12. Besztercén 1268-ban, Nagyszebenben 1300-ban, Szászvároson 1302-ben, Marosvásárhelyen pedig 1316-ban került sor ferences kolostoralapításra. Forrás: VEÖREŐS András: *XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben* – phd dolgozat: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék – Budapest, 2006, 16.

4 Uo.

5 BENEDEK Fidél: *Az erdélyi Ferences Rendtartomány – II. kötet*, Kolozsvár, 2002, 38.

6 Jelentése: ör, felügyelő. Forrás: Idegen Szavak Forrása: <https://idegen-szavak-szotara.hu/kustos-jelentese>. (letöltés ideje: 2023. 07. 24.)

7 BENEDEK: 38. A Kusztdóia idején létesült Mikháza (1635), Szárhegy (1664), Esztelnek (1684), Székelyudvarhely (1706), Vajdahunyad (újra alapítás 1710), Dés (1712), Nagyszeben (újra alapítás 1716), Medgyes (újra alapítás 1721), Segesvár (1723), Brassó (újra alapítás 1724), Kolozsvár (újra alapítás 1725) és Gyulafehérvár (1725).

8 Csíksomlyón már 1593-ban van ferences iskola, de ugyanígy Mikházán és Esztelneken is. Továbbá, 1636-tól létezett az erdélyiek körében is az úgynevezett missziók prefektusa hivatal, amelynek szerepe és feladatköre majdnem püspöki joghatósággal rendelkezett mindazon lelki ügyekben, amik nem kívántak abszolút püspöki rendből való hatalmat. Uo. 42–43.

9 Uo. 45. Kolostorok száma: 14, rendtagok száma: 137, amelyből 78 felszentelt pap, 28 klerikus tanuló és 31 laikus testvér.

10 BOROS Fortunát: *Az erdélyi ferencrendiek*. Kolozsvár, 1927, 126.

11 GYÖRGY: 114. Az önálló rendtartomány újabb rendházakat alapított Szászvároson (újraalapítás 1730), Szászsebesen (1731), Marosvásárhelyen (újra alapítás 1735), Tordán (1735), Fogarason (1736), Szamosújváron (1744), Torokószentgyörgyön (1750), Széken (1752), Kóhalomban (1762), Hátszegen (1769).

A jozefinizmus, azaz II. József császár számos önkényes rendeletet hozott az egyház és szerzetesrendek működésére vonatkozóan, amelyek gyengítették azok belső életét és rendeltetészerű működését: a ferencesekre vonatkozóan a legfontosabb rendelkezései közé tartozott, hogy nem tarthatták a kapcsolatot a legfőbb ferences római előljáróval, a minister generalis atyával. Továbbá, megszűnt a rendi nevelés és ez által az utánpótlás, valamint tilos volt a koldulás, élelmiszergyűjtés. A rendi fegyelem tovább lazult a lelkigyakorlatok, a szentgyónás, az áldozás és a böjt elhanyagolásával is, de a ruházkodást, külső megjelenést is érintette, hiszen a tonzúra,¹² vagyis a szerzetesi haj viselése, a pénzkezelés, a rokonok segélyezése is egyfajta elvilágiasodást eredményezett. A korszak liberális eszméi a Rendtartomány minden kolostorát elérte, sőt ezek egyre inkább éreztetni kezdték romboló hatásukat.¹³ Válaszul 1880-tól kezdődően egy következetes, belső rendi reform ment végbe, P. Csiszér Elek, P. László Polikárp és P. Dávid Antal ferences atyák elköteleztek és kitartó hozzáállásának köszönhetően. A források szerint igencsak nehézségekbe ütközött a reform, mert az elkényelmesedett, a liberális eszméktől megfertőzött úgynevezett „fekete barátok” nem akarták vállalni a megújulást és „székely szerzet, ne hagyj magad” jelszóval próbáltak ellenállni. Végül az 1930-as évekre köszönhetően egy új generáció nevelésének is, a Provincia tagjai egységesen elfogadták a határozatokat.¹⁴

A 20. századra megújuló Rendtartomány mondhatni, hogy a második virágkorát kezdte élni, azonban a politikai változások a Provincia életét is érintette, tény, hogy csak formálisan: a trianoni békeszerződés egyik következménye, hogy egyes ferences kolostorok, amelyek addig magyar egyházmegyékben voltak, mint például Máriaradna, Kaplony, Szatmárnémeti, Romániához lettek csatolva, amelyeknek 1924-ben sikerült egyházzogilag is rendezni helyzetét.¹⁵ 1940-ben a bécsi döntés kettészakította a Rendtartományt is: az északi rész magyar fennhatóság alá került, míg a déli rész román fennhatóság alatt maradt.¹⁶ A Román Kommunista Párt 1946-os hatalomra jutásával egyre fokozódott a külső nyomás, hiszen a kolostorok szisztematikus kisajátításával, államosításával, valamint a rendtagok – koholt vádak alapján történő – elítélésével szembeni fellépés nem sok eredménnyel járt.¹⁷ A Provincia védőszentjének ünnepi éjszakáján, 1951-

12 Jelentése: tonzúra (a latin tondeo, lenyír, levág igéből), hajkorona: klerikusok és szerzetesek fején hajkivágás, az Istennek szentelt élet jele. *Magyar Katolikus Lexikon*: <http://lexikon.katolikus.hu/T/tonzúra.html>. (letöltés ideje: 2023. 07. 24.)

13 Erre vonatkozóan bővebb információk: GYÖRGY: 109–114.

14 *Erdélyi Ferences Rendtartomány*: <http://www.ofm.ro/node/9>. (letöltés ideje: 2023. 07. 24.), valamint a kéziratban felhasznált levéltári források, tartományfőnöki körlevelek.

15 GYÖRGY: 132–133.

16 MÁRK József: *Az erdélyi ferencesek története*. In: http://epa.oszk.hu/00900/00939/00116/keresztynyszoz_EPA00939_2010_06_03.html. Bár a kettészakadás megtörtént, megmaradt a kapcsolat a két rész szerzetesei között, mondhatni törés nélkül folyt a szerzetesi élet mindkét részben a kialakított régi és új szabályok szerint. Kolozsváron volt a rendtartományi székhely, Vajdahunyadon a rendtartományi helynökség, azaz a komisszariátus és a rendi teológia. 1945-ben aztán újra egyesült a provincia, immár román fennhatóság alatt. (letöltés ideje: 2023. 07. 24.)

17 Mindezt annak ellenére, hogy a 810/1949-es kormányrendelet – melyben feloszlatták a római katolikus egyházi társulásokat, kongregációkat és szerzetesrendeket – nem sorolja fel az Erdélyi Ferences Rendtartományt. Bővebben: [https://www.lege-online.ro/lr-HOTARARE810-1949-\(21373\).html](https://www.lege-online.ro/lr-HOTARARE810-1949-(21373).html). (letöltés ideje: 2023.07. 24.) és <http://arhivelenationale.ro/site/download/inventare/MinisterulCultelor.-Directia-Studii.-1924-1925-1930-1935-1937-1963.-Inv.-3206.pdf>. (letöltés ideje: 2023. 07. 24.). A romániai szerzetesrendek elleni intézkedéseket részletesen, román nyelven ismerteti: BOZGAN, Ovidiu: *Ofensiva împotriva monahismului catolic din România (1948-1951)*, In: *Revista istorică*, (2002/ 1-2), 91–119.

ben, előbb Máriaradnára gyűjtötték össze a rendi tagokat, majd az ottani kilenc hónapos tábor után a hatóságok három kolostort jelöltek meg – Dés, Esztelnek, Kőrösbánya – a ferencesek kényszerlakhelyéül.¹⁸ Ez az állapot 1964-ig tartott, amikor megszüntették a kényszerlakhely-kötöttséget, de a testvérek továbbra sem mehettek vissza kolostoraikba, és az előjárók nem helyezhették őket akarattuk vagy szükség szerint a rendi templomokhoz. A kommunista államapparátus bukását követően a Rendtartomány megkezdte újjászerveződését: elsősorban az utánpótlás kérdése és a kisajátított ingó- és ingatlan tulajdon visszakérése jelentett, és jelent kihívást a Rendtartomány számára mind a mai napig.

A RENDI REFORM SAJÁTÓSÁGAI (1885–1898–1924)

A történeti bevezetőben néhány mondatban érintve volt az erdélyi ferencesek 19. század végi, 20. század eleji reformjának jellemzői. Sajnos, az államosítás egyik következménye, hogy elenyészően kevés primér forrás maradt erre az időszakra vonatkozóan, így az alábbiaknak, neves rendtörténészünk, György Lajos, P. József 1930-ban kiadott forrását használva töreksem ismertetni a reform további sajátosságait.¹⁹ A reformkezdeményezés, 1879-ig nyúlik vissza, ugyanis ebben az évben szentelték pappá, Csiszér Elek rendtársunkat, aki tapasztalva a belső, meglazult szerzetesi életet egy szigorúbb közösségbe való elmenéshez kérte előjárói engedélyét. Azonban válaszul nem elbocsátási engedélyt, hanem biztatást kapott arra, hogy 1884-ben a mikházi kolostort kijelölve, két másik rendtársával, a rend eredeti előírásainak megfelelően éljenek, ez azonban 1886-ben gyorsan beszüntetésre került.²⁰ Azonban 1889-ben a visitor generális felkarolta az ügyet és a soron következő rendtartományi káptalan a vajdahunyadi kolostort nevezte ki nemcsak a reformot élni kívánók, hanem a noviciusok és a teológusok számára is.²¹ A kezdeményezés előjárója és a teológusok tanára, P. László Polikárp, a házfőnök P. Dávid Antal, míg a noviciusok magisztere, P. Csiszér Elek volt. A feljegyzés szerint a reformisták száma nagyon lassan növekedett, az érdeklődő fiataloknak a szigorú életforma nem volt vonzó, valamint az úgynevezett „fekete barátok”²² sem ennek az életformának a népszerűsíté-

Ebben a témában magyar nyelven megjelent publikáció: BÁNKUTI Gábor: *A szerzetesrendek szétszórátása Romániában*. In: Egyháztörténeti szemle, (2016/1), 41–52. A tanulmány internetes elérhetősége: <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/bankuti-szerzetes.pdf>.

18 *Erdélyi Ferences Rendtartomány*: <http://www.ofm.ro/node/9>. (Letöltés ideje: 2023.07. 24.)

19 Megjegyzésként, a rendi levéltárban fennmaradt hagyatékok, levelezések, templom és kolostor iratok között jó néhány olyan forrás található, amely P. György József kiadványának alapját képezi, azaz forrásokat gyűjtött korabeli rendtársaitól, akik a Domus Historiák oldalait másolva küldték meg neki, legtöbbször postai úton, néha fényképet is csatolva az aktuális kolostor és templom kinézetéről. A kiadvány a Provincia rendtartományi rangra emelésének 200 éves jubileumának tiszteletére, ünnepére készült, hatalmas adatmennyiség feldolgozásával, azok hiteles pontosságával.

20 GYÖRGY: 125.

21 Uo. Ekkor a Rendtartománynak 23 kolostora, 62 papja, 12 laikusa, 10 teológusa volt. Ebből 3 pap szolgált az újonnan kinevezett vajdahunyadi kolostorban, továbbá volt még 2 laikus testvér és 4 jelölt.

22 II. József császár tízévi uralkodása (1780–1790) száz évig érezette hatását az Erdélyi Ferences Rendtartományban. Megszüntette a rendtartomány exemcióját, a rendtartomány kormányzását a megyéspüspököknek rendelte alá. Elmaradtak a választó káptalanok, a fegyelem meglazult, megszűntek a rendtartomány nevelő intézményei, a rendtartomány ferences teológusai a püspöki szemináriumban tanultak és részesültek nevelésben, amely a szerzetesség közösségi életformájának megszüntetését eredményezte. A közösségek megszűntek, helyüket a papi életforma vette át. A ferences testvérek is arra törekedtek, hogy független és önálló plébánosok, tanárok és tanítók legyenek, fizetéses alapon, amely a vagyonközösség megszűnését is

séről voltak nevezetesek.²³ 1893-ban az újabb vizitációt követően, a nagyszebeni, majd a mikházi kolostor is a refomista pártiak vezetésére jutott, majd 1894 és 1896-ban a székeludvarhelyi és a marosvásárhelyi kolostor is hasonló lelkületre, vezetésre került.

Végül, fontos megjegyezni, hogy a kezdeményezés igen csak nagy lendületet és mondhatni, visszafordíthatatlan támogatást kapott azáltal, hogy XIII. Leó pápa 1897. október 4-én kiadott *Felicitate quadam* elnevezésű bullájával egyesítette a ferences nagycsaládot Ordo Fratrum Minorum fogalom alatt.²⁴ Erdély esetében, akik az egyesítést nem fogadták el a meglévő előjárói beosztásukból a vizitátor felmentette, helyükbe pedig nevezetesen a három reformista kezdeményező és időközben hozzájuk csatlakozó P. Imre Márk lett kinevezve rendtartományi előjáróknak (provinciális, definitorok).²⁵ A reform tényleges végrehajtása természetesen nem egyik évről, vagy egyik káptalantól a másikig tartott. A feljegyzések szerint majd két évtizedre volt szükség a megkezdett reform gyakorlatba ültetésére, ami négy tartományfőnök szolgálatát foglalta magába.²⁶ A reform elindulásának alapvető jellemzői a következők voltak: templomok és kolostorok restaurálása, a reform előtt megvásárolt birtokok eladása, a közösségi élet megszervezése, visszaállítása, az előírt ruházat és tonzúra viselése, a studiumházak gondozása, a Seraphicum Collegium előbb kolostorokként, majd Csíksomlyón, végül 1928-ban Székelyudvarhelyen való intézményesítése. Közben a rendtagok száma is növekedett,²⁷ valamint nagy eredménnyel s legalább olyakkor küzdelemmel vezettek felekezeti iskolákat (különösen a szórványban) és szolgáltak a Mentsd meg lelketed jelszó nevében a népmissziók nagyszámú megtartása által.

A következőkben rátérek a kézirat gerincére, azaz a vizsgált időszakból fennmaradt tartományfőnöki levelek elemzésére, különös tekintettel a fegyelmi kérdések tárgyalására, azok ismertetésére. Bár a reform elméleti része adva volt, lássuk a gyakorlatban mire kellett újra és újra odafigyelnie és még inkább figyelmeztessené rendtársait a mindenkori tartományfőnök, és sajnós néha maga az egyházmegye püspöke is. A módszertan pedig, amit alkalmazni fogok a minél egyszerűbb követhetőség érdekében először a tartományfőnökök rövid életrajzi ismertetése, majd a szolgálati idejük alatt keletkezett levelek egy részének a bemutatása. Forrásként az Erdélyi Ferences Rendtartomány Gyűjtőlevéltár Tartományfőnöki levelei lesznek használva, megtartva a korabeli helyesírási, mondat szerkezeti, fogalmazásbeli szokásokat.

jelentette. A ferences testvérek a rendi öltözetet elegáns fekete habitusra és vitézkötéses palástra cserélték, a habitus csukjája elcsökevényesedett. A fekete habitus viselése adta a testvéreknek „a fekete barátok”, „nigriták” elnevezést. A ferences habitus az urak ruhának formájára alakult át, szandál helyet, úri cipőket viseltek. A kolostorok mellet elszaporodnak a kertek, földek, szántók, négylovas hintón közlekedtek, amelyek húzására lovakat tartottak. Vö.: *Schematismus – A Szent István Királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány története, név- és adattára 1999*, Kolozsvár, 1999, 20.

23 Uo. 126.

24 Uo.

25 Uo. 126. A rendi történész megjegyzi, hogy 1929-ben, amikor a kiadvány forrásait gyűjti, vagyis az unió 29. évében még mindig van, igaz csak 1 rendtag, aki nem fogadta el az egyesítés tényét.

26 P. László Polikárp 1898–1905, P. Kory Ottó (1905–1908), P. Csiszér Elek (1911–1914), P. Trefán Leonárd (1914–1924). In: *Tabula Congregationis provincialis Provinciae S. Stephani Regis Hungariae in Transsylvania Ordinis fratrum minorum S. P. N. Francisci anno 1898–1924*.

27 Érdekességképpen néhány adat: a reform hivatalos elindításakor a Provinciában 79 rendtag élt, ami a jozefinizmus óta a legalacsonyabb volt, 1918-ban ez a szám 147 rendtagot foglal magába, míg 1924-ben 182 ferencet jegyez a schematismus (mindenik évbe beleértve a jelölteteket, noviciusokat, filozófia és teológia hallgatókat, terciáriusokat, egyszerű és örökfogadalmasokat, felszenteltek). Forrás: Uo.

LÁSZLÓ MIKLÓS, P. POLIKÁRP OFM (1849–1910)

A rendi nekrológium szerint Nagyalambfalván született 1849. október 10-én. 1865-ben kérte felvételét a ferences rendbe, majd ezt követően, 1872-ben részesült a papság szentségében. Rendi élete során túlnyomórészt előljárói beosztásokban volt része, hiszen volt teológiai tanár, házfőnök, rendi tanácsos, kusztos, vizitátor generális a magyar- és lengyelországi provinciákban, definator generális (Róma, 1903–1909), és nem utolsósorban négyszer volt választva miniszter provinciálisnak (I. 1883–1886, II. 1886–1889, III. 1898–1902, IV. 1902–1903). Hosszas türelemmel viselt betegség után 61 éves korában hunyt el Medgyesen, 1910. május 15-én.²⁸

László Polikárp 1898–1902 közötti szolgálati idejéből a tartományfőnöki levelek fondjában összesen 34 db. levél található. Nem célom – már csak a mennyiség miatt sem – egyenként ismertetni azokat, de szeretnék kiemelni belőlük egyet, amely világosan ismerteti a Rendtartomány életét, különös tekintettel a reformra vonatkozóan. A 452/1899-es számú levél hat oldalt foglal magába. Tartalma igencsak egyértelmű, nyelvezete nyers és szókimondó, úgy a püspök, mint a tartományfőnök részéről. A megszólítást, címzést követően már az első sorok így kezdődnek: „Püspök úr Ő Méltóságától a következő tartalmu levelet vettem, melyet a lehető legnagyobb sajnálkozás kíséretében hozok mindnyájatok tudomására”²⁹ – a levél hangulata megalapozva. Már az első bekezdésből kiderül, hogy a szóban forgó levelet megelőzte egy bizonyos 4362/1899 számú levél, amelyben a provinciális arra kéri az erdélyi püspököt – gr. Mailáth Gusztáv Károly – hogy lehetőleg még Karácsony előtt szentelje pappá a rendi növendékeket. A püspök elismeri a ferenceseknek az egyházmegyében szerzett érdemeit, annak áldásos tevékenységeit, azonban határozottan azt írja,

„hogy főpásztori lelkiismeretemet megnyugtassam kénytelen vagyok kijelenteni, hogy csakis azon esetben leszek hajlandó a szerzetes növendékeket ordinálni, ha mindazok, akik Szentséges Atyánknak akarata előtt meghódolva a reformot elfogadták, azt kivétel nélkül (...) meg is tartják.”³⁰

A következő mondatokból az is kiderül, hogy mire alapozza a főpásztor a fent leírtakat, valamint itt olvasható az említett helyzetkép a Rendtartomány belső életéről:

„Azt tapasztaltam ugyanis hogy az ugynevezett reformált szerzetesek némelyik viselnek hajkoronát, olvasót a feszülettel stb. mások pedig nem. Némely helyen megtartják szigoruan a clasurat, máshol nem. Egyes zárdákban végeznek közös imát, másokban nem. Néhol pontosan megtartják a napirendet, másutt nagyon könnyen dispensálnak alóla. Még esti ima után kimennek látogatóba és onnan késő éjjel jönnek haza a szerzetesi életnek a veszedelmére és a hívek méltó botránkozására. Az ilyen eljárás az üdvös reform ügyét kompromitálja és a szerzetnek életképessége iránt aggodalmat és kételyt kelt.”³¹

28 *Nomina Confratrum in Domino Defunctorum Provinciae S. Stephani Regisin Transsylvania*, Typis S. Bonaventurae, Claudiopoli 1910. A Szent István királyról nevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány elhunyt ferences tagjainak a névsora: napra, hónapra, évre lebontva. Továbbiakban: *Nekrológium*.

29 *Erdélyi Ferences Gyűjtőlevéltár: Tartományfőnöki levelek*, anno 1899., nr. 452/1899. Továbbiakban: EFGyL.

30 Uo.

31 Uo.

A püspök úr záró soraiban az olvasható, hogy egyfajta bizonyoságot kér a főtisztelendő tartományfőnöktől arra vonatkozóan, hogy remélhet abban, miszerint „a fiatalabb szerzetesek a reformot nem csak szóval elfogadják, hanem azt példás szerzetesi életükkel keresztül is fogják vinni!” Továbbá, arra is kéri az egyházmegye előjárója a provinciálist, hogy gondoskodjon arról, hogy azokban a kolostorokban, ahol még nem „reformista atyák laknak, semmiféle tekintetben de különösen az alkalmazott nőcselédek dolgában a hiveknek botrányköül ne szolgáljanak!” Nos, hogyan is lehet ezt követően írni a rendtagoknak? Elkeseredetten – csalódottan – szigorúan, mégis a közösségi érdekeket szem előtt tartva, mint egy bölcs atya, aki felelős a rábízottakért:

„Ime Kedves Testvérek! Amitől mindig félttem megtörtént! Némelyek meggondolatlan és engedetlen eljárása miatt ma az egész testületnek tesz szemrehányást a főpásztor öméltsága. Növendékeink felszentelését meggátolja egyik másik esztelen dölyfös viselkedése, a hiúsága mert szégyelte viselni a koronát, olvasót (hát sajnos azt magam is tudom egy párról hogy ezek nélkül jelentek meg Csik-Somlyón a vizsgára, paplétükre rossz példát adván az ifjaknak). Másoknak hiába rágtam a *lex clausura*-it nem tudtam megértetni, hogy az egész testületet compromittálják, ha az esti hét órát szigoruan be nem tartva a zárdából kimaradnak, csúnya képmutatóknak tüntetnek fel mindannyiunkat, ha a rendes imaórákat be nem tartják.”³²

A továbbiakban arról lehet olvasni, hogy a provinciális úgy érzi, olyan a rend megítélése, „mintha nem is volna reform, és Jézus Szentséges Szívére kéri a főtisztelendő testvéreit hogy „hadjanak fel a törvényszegésekkel, gyózzék le magunkban a fel-fel bukkanó rosszvaló hajlamot és tartsák a rendi szabályokat!” Sőt, a tartományfőnök tovább megy és konkrétan kijelenti:

„Nem csinálók abból titkot, miszerint, ha a szép szó, ha a kérés, sőt megintés és büntetés sem használna, az engedetlen papnövendékeket felszentelésre, a felszentelt papokat tanképesítési vizsgára nem bocsáthatom. Kimondom előre, hogy Csik-Somlyóra megfogom írni, miszerint az Igazgatóság senkit szerzetes növendéknek el ne ismerjen vizsgára, mint ilyent be ne bocsásson, a ki rendes hajkoronát, olvasót, rendes kordát és egyéb ruhát nem visel.”³³

Az imaórák elmulasztóit – a rendi előjáró – böjtre inti: azaz kenyérré és vízre az ebéd ideje alatt, s „ha ez nem használ, szobájában maradjon és egyféle ételnél többet ne kapjon az engedetlen rendtag!” Befejezésül, mintegy summázása a levélnek az a kijelentés, miszerint „mily semmit érő minden imádságunk, törvénytartásunk, ha csak a kényszer, a büntetés tudja azt tőlünk kierőszakolni!” Kéri a tartományfőnök a „szerető testvéreitől”, hogy úgy törekedjenek élni, hogy életük jutalmául „ne a poklót legyünk kénytelenek rettegni, hanem a menyországot biztosan várni!”³⁴

³² Uo.

³³ Uo. A provinciális arra kéri a szentelésre készülöket, hogy jól gondolják mire vállalkoznak, valamint szigorúan bevezeti azt a szokást, hogy a szentelés előtt álló ifjú írásban kérje és idokolja, hogy miért is szeretne a papság szentségében részesül, elkerülve a jövőre nézve azt, ha valaki meggondolja magát, netán e döntés meghozatalát csak az előjárókra hárítaná, menekülve a felelősség alól, feltenné a kérdést: „Miért szenteltettek fel?”

³⁴ Uo.

P. László Polikárp provinciális későbbi leveleiben is visszatérő téma elsősorban a szegénységi fogadalom, annak megtartása vagy épp meg nem tartása, ami magába foglalta a fölösleges ruházat beszerzését és annak birtoklását, a cipő – szandál viselésének kérdését, továbbá „a finom, válogatott dohány” használatát, az uzsonnázás gyakori tényét – „nem azért vagyunk szerzetesek, hogy a hasunknak éljünk” – következtetve mind ezekből, hogy a reform hatását valóban több évtizedes türelemmel kell(ett) bevárni.³⁵

KORY MIHÁLY, P. OTTÓ OFM (1866–1930)

A rendi nekrológium szerint a Temes megyei Moraviczán született 1866. január 20-án. A gimnáziumot Temesváron végezte, 18 évesen jelentkezett szerzetesnek. A teológiát Fogarason hallgatta, majd 1888-ban tett örökfogadalmat és néhány hónap múlva pappá szentelték. Tevékenysége, rendi szolgálata nagyon szerteágazó, hiszen Medgyesen volt tanító, házfőnök, majd Fogarason és Székelyudvarhelyen ismét csak tanító, Marosvásárhelyen pedig iskolaigazgató. Ezt követően Brassóban, majd Szászvároson, Désen, Szászsebesen tanárként dolgozott. Háromszor választották meg miniszter provinciálisnak (I. 1902–1905, II. 1905–1908, III. 1908–1911), ami alatt modernizálta a tanulmányi házakat. Szászsebesen hunyt el, 1930. március 3-án.³⁶

P. Kory Ottó tartományfőnöki szolgálata 9 évet foglal magába, ebből az időszakból pedig 54 db. levél maradt fenn. Ezeket vizsgálva 3 db. olyan dokumentumot idézek, amely részletesen foglalkozik a korabeli fegyelmi kérdésekkel.

P. Kory provinciális ideje alatt írt és fennmaradt leveleiből egységesen kiolvasható, hogy állandóan visszatérő ügy a rendtagok imaélete, a klauzúra betartása, az engedelmesség, az étkezés és mondhatni, természetesen a ruházat kérdése. A 13/1905 számú levelében igen drasztikus utasítást olvashatunk arra vonatkozólag, ha valaki késik az ebédről és a vacsoráról, főleg az étkezést megelőző ima miatt: „Az ebéd és vacsorakor megkésettek egy Pater noster-t és Ave Maria-t végeznek, mely után a földet megcsokolják és felállva elmondják magukban az egész asztali imát!”³⁷ Ugyanez visszatér a 73/1908 számú levélben is: „Ebéd és vacsora alatt az olvasás szigoruan betartassék, oly tárgy olvasmányokat használván, melyek a lelki életre vonatkoznak, hogy midőn a testünket tápláljuk a lélek is tápláltassék!”³⁸

Lapozva a tartományfőnöki körleveleket, 1908-ban arról olvashatunk, hogy az klauzúra, valamint a plébániai és kolostori tulajdon nincs megfelelően leltározva, szétválasztva:

„Provinciánk néhány zárdájában a lex Clausurae kevésbé vétetik szigoruan és ugyanezért, noha már egyenkint mettettem a monitiót, ujbol is hangsulyoznom kell, hogy az előljárók sub gravi különösen szigoruan tartsák és tartassák be azt. Ugyancsak ide tartozik a konyhák teljes clausura alá vétele mindenütt.” (...) Arra is törekedjenek, hogy a zárda tulajdonát képező dolgokat a parochialisok közé ne vegyítsék, hanem azokról külön bevallás tétessék.”³⁹

35 EFGyL: 210/1900, 422/1900.

36 *Nekrológium*: március 3.

37 EFGyL: 13/1905.

38 EFGyL: 73/1908.

39 Uo.

A provinciális azzal támasztja alá a leírtakat, miszerint „kárhozatos volna reánk nézve, ha míg embertársaink ügyét szívünkön hordozzuk, addig saját magunkét eljártsszuk” (...) hiszen – teszi hozzá –

„hogyan követelhetünk az isteni és emberi törvény iránt tiszteletet másoktól, ha mi magunk erről tudni nem akarunk és lábbal tapodjuk szent szabályzatunk és felsőbbbségi rendeleteink vezérlő zsinórmértékét? Várhatunk-e meghajlást és engedelmességet a hívek seregétől és egyesektől is a törvényt iránt, ha magunk ezt megtagadjuk vagy semmibe sem vesszük?”⁴⁰

A következő évben olyan kisebb ügyekről is olvasni lehet, mint, hogy a kolostorok szerezzék be a kor legmodernebb teológiai műveit „mert vannak olyan zárdák, hol az újabb művek legszükségesebbjei sem kaphatók”⁴¹ a tartományfőnök, atyai módon pedig azokra a közösségekre is gondol, ahol a kis létszám, bevételi forrás hiányában nem engedhetik meg maguknak a tételesen felsorolt művek megvásárlását.⁴² Továbbá, panasz van arra is, hogy „némely zárdákban a körlevelek és rendeletek nem közöltenek a rendtagokkal sem nyilvánosan fel nem olvastatnak és így a rendtagok azokról tudomással nem bírnak.”⁴³ Nem meglepő, hogy ebben az évben is újra és újra a körlevelek témáját képezik a szerzetesi ruházatra vonatkozó meglátások. Az alábbi idézet egyértelműen bemutatja a fennálló problémát és az arra javasolt szigorú megoldást, eljárást:

„Ugyancsak szigorúan meghagyatik, hogy az előljárók a szükséges ruházatról gondoskodjanak minden testvér részére. Természetesen csakis a Constitutiók értelmében előírt ruháról van szó, szemelőtt tartva azok formáját és minőségét a szent szegénységhez méltóan. Tapasztaltam azt, hogy némelyek a fényűzésnek hódolnak és az előljárót kényszerítik saját kívánságuk és izlésök szerinti ruhák vételére, mit ha nem tesz, zúgolóds és kellemetlenkedés van napirenden. A ruha legyen az időjárásnak megfelelő, jó, de nem drága, legyen tiszta de nem cifra. Szigoruan tilos bárkinek porköpenyt vagy kabátot használni, mint azt némelyek megengedték maguknak és ezáltal nemcsak másokat megbotránkoztattak, de rossz példájuk által békétlenséget és zavart okoztak más Communitásban. A pallium vagy mantellumnál egyéb ruhát viselni még a por ellen is tilos.”⁴⁴

Ebben a körlevélben is lehet olvasni az étkezésre vonatkozó szabályzatról, annak nyomatókosításáról⁴⁵ – hangsúlyozva, hogy a rendtagok „legyenek pontosak az imák és a meditatio megtartásában, hogy így a lélek is kellő figyelemben részesülvén, a testi, anyagi dolgok utáni szolgaságban el ne felejtődjék.”⁴⁶ A rendi előljáró szerint „ha min-

40 Uo.

41 EFGyL: 435/1909.

42 Uo. „A beszerzés alól egy ház sincs felmentve, de hogy a szegénység miatt egyik vagy másik meg ne terheltessék egyszerre, megengedem, hogy successive rendeljék meg. Legelső lesz a Noldin Theologiae moralis” Az egyszerre való beszerzés alól felmentem: Gyulafahérvárt, Tordát, Toroczko-Szentgyörgyöt, Kőhalmot, Esztelneket, Szárhegyet.”

43 Uo. „Ezért mindenkor nyilvánosan, mint az szokásban volt azelőtt is, az asztalnál az egész család előtt felolvastassék.”

44 Uo.

45 Uo. „Az asztalnál tartsák be az olvasást, minek anyaga mindig a vita spiritualisra vonatkozzék a szentirási szakaszon és martirologiumon kívül. Dispensatio az ebéd alatti silentium alól az egész időtartamra sohase adassék, de a részleges esetek is csak meghatározott napokon fordulhatnak elő.”

46 Uo.

den szerzetes testvér lehető pontosan betartja a szabályt, akkor a béke, rend tanyája lesz a zárda, akkor az egész család a legjobb hírnévnek fog örüdeni, földi éden lesz az egész zárda. (...) Ne nevezzük maradiaknak azokat, akik hűséggel akarnak a törvényhez ragaszkodni.”⁴⁷

P. Kory Ottó tartományfőnök levelei – párhuzamba állítva az előző előjáróval – nyelvezetben, fogalmazásban kevésbé nyers és szigorú, viszont hasonlóan határozott és körültekintően tájékozott. Soraiból kiérezhető a rendtagok szelíd dorgálása, viszont megoldást és pozitív visszajelzést is beleépít a közlési módjába.

CSISZÉR IMRE, P. ELEK OFM (1856–1942)

A rendi nekrológium szerint Csíksomlyón – Csobotfalván született 1856. november 6-án. 16 éves korában lépett be a ferencesek közé, majd Kolozsváron folytatta papszentelés előtti tanulmányait. Pappászentelést követően 21 évig volt novíciusmester, majd több helyen hitoktató, hitszónok, házfőnök, és 1911–1914 között tartományfőnök. Élete példájával, intézkedéseivel erőteljesen törekedett az erdélyi ferences tartomány életének megreformálására, majd 1914-től Brassóban szolgált, haláláig, ahol eredményesen felvirágoztatta a Harmadik Rendet. Kitűnt a szerzetesi fogadalmak, a szegénység, tisztaság és engedelmesség megtartásában. Szülőháza, Csobotfalván – Hargita megye, ma is áll és rokonai élnek benne. Brassóban hunyt el 1942. április 27-én.⁴⁸

P. Csiszér Elek rövid tartományfőnöki – 3 év – idejéből a rendi iratok között 31 db. levelet lehet kézbe venni, tanulmányozni. Hasonlóan elődjeihez, elsősorban a közösségi élet, az ima élet és a ruházkodás szabályainak be nem tartásával kell szembeülni a Rendtartomány részéről. Az alábbiakban egy házfőnöknek címzett levelet majd három olyan körlevelet ismertetek, amelyek visszatérően a ruházatra és a fegyelemre összpontosítanak.

Az említett személyes hangvétellű levél a marosvásárhelyi házfőnöknek van címezve. Előzetesen hozzáfűzném, hogy már a levél első soraiból kiderül, hogy a tartományfőnök azért ragad tollat és ír a vásárhelyi gvardiánnak mert az kért egy laikus testvért a kolostor konyhájára, viszont a provinciális „csak” ezt tudja válaszul írni:

„Keresve kerestem az alkalmas laikus testvért aki Marosvásárhelyt lelki és anyagi téren megállhatná a helyét, és a többek közt olyan választ is kaptam, amelyből határozottan kiolvasható, hogy sok laikus testvér fázik a marosvásárhelyi élettől, mert ott sem közös ima, sem fegyelem, sem komoly zárdai élet nincs.”⁴⁹

47 Uo. „Szent kell legyen előttünk a szabályzat, mert azt Szeráfi Atyánknak a jó isten sùgallta. Ha szent Ferenc Atyánk ezen szabályzat megírásánál tévedhetett volna is, hisz ember volt, mihelyt az egyház jóváhagyását megnyerte, már isteni tekintélyt nyert.”

48 *Nekrológium*: április 27.

49 EFGyL: 1100/1911. Sajnos a marosvásárhelyi ház jobb megítélése a következő évben sem következett be, hiszen a 223/1912 számú levélben a tartományfőnök a következőket írja: „Nagyontisztelendő Házfőnök atya! Kedves Testvér! Megbízható forrásból értesültem, hogy a marosvásárhelyi atyák egész éjszakába benyúló multságokba járnak ki a zárdából. Azt is hallottam, hogy kártyázni szoktak pénzben, sőt még nagyobb összegekben is. Vajon e vádakra mit szól a Familia? Tudja-e magát menteni, hogy beismervén a szigorú tilalmak ellen elkövetett hibákat a jobbulás útjára tér? Várom Nagytisztelendőséged választát.”

Nos, láthatjuk, hogy bő egy évtizeddel a századfordulót követően még mindig hangsúlyos a közösségi élet, a közösségi ima és klauzúra kérdése, betartása. A tartományfőnök határozottan azt írja a házfőnöknek, hogy „miért is amíg a V. Familia engem nem biztosít arról, hogy a közös kórust, közös imát, és elmélkedést, az asztalnál pedig a lelki olvasmányt betartják, a nehéz viszonyok miatt szakácsot nem adhatok.”⁵⁰ Arra pedig, hogy a házfőnök azt írja „nap-nap után sürgetem betartását a fegyelemnek. Ma ismételen kértem a reggeli közös imán leendő megjelenést” válaszul ezt írja a provinciális atya: „ne csak sürgesse, hanem jó példával járjon elől. Éppen most kapom a római levelet, amelyben lelkekre kötik, hogy az Atyákat minden módon rábírom, miszerint szeretettel legyenek a laikus testvérekkel szemben. Ne tekintsük őket szolgálknak, hanem testvéreknek, mert ellenkező esetben könnyen megtörténhetik, hogy nem kapunk laikus testvért. Fődolog, hogy a laikus testvérek az atyák részéről jó példát lássanak és szeretetet tapasztaljanak.”⁵¹

A másik három körlevél tartalmilag nagyon hasonlóak és gyakorlati kérdést tárgyalnak, mégpedig a ruházkodás terén a szandál – csizma viselését, a szegénységet és a böjtölést.

A lábbeli vonatkozásában a provinciális nemhogy csak a helyi tanács, azaz a definitórium véleményét kérte ki, hanem tovább megy: „kérdezősködtem a szomszéd Provinciák ft. előljáróinál is (...) a defintor atyák pedig velem együtt Rómára bízták a megoldást.”⁵² Mi volt a kiinduló probléma? Idézem: „Nálunk szokássá lett téli hónapokon keresztül a cipő illetve a csizma viselése!”⁵³ Ennek több oka is volt, mint magyarázat – olvashatjuk tovább a levélben: a hosszú téli hónapok, a mindennapi szolgálatok⁵⁴ miatt gyakran el kell hagyni a kolostort a rendtagok, ugyanakkor a tapasztalat szerint veszélyes a szervezetre nézve, hogy „téli időben a csizmának, illetve cipőnek a kívül teljesített munka után szandál-harisnyával való fölcserélése!”⁵⁵ A reform azonban télen is előírta a szandál viselését – rendi szinten – amit a szomszéd provinciákban „minden nehézség nélkül általános lett.”⁵⁶ A provinciális atya 1912 márciusában arra kéri a minister generálist, hogy október 15 és április 15 közötti időszakban engedélyezze a cipő, csizma viselését, azonban a július 15-én érkezett válasz nem kedvez ennek a kérésnek,⁵⁷ így a következők kerülnek elrendelésre:

„Gondoskodjanak az előljárók jó téli harisnyáról, nehogy a szandalia nem viselését az előljárókra vigye vissza valaki. (...) A természetes szükséglet az előljáró határozza meg, annak alapján ő engedi a cipő és a csizma viselését. Ha valaki havas, sáros időben kényszerül kimenni a zárdából, egyszóval ha az egészség kockáz-

50 Uo.

51 Uo.

52 EFGyL: 1265/1912.

53 Uo.

54 Katekizisek, elemi iskolák vezetése, a plébániák adminisztrálása stb.

55 Uo.

56 Uo.

57 Uo. „A Reverendissimus július havában válaszolta meg fölterjesztésemet, de a regulától való eltérésünket nem veszi figyelembe, s a szokásból eredő nehézségeket az előítéletek eldobásával s a szerzetesi önmegtagadás feőlelevenítésével akarja, hogy legyőzzük.”

atása nélkül nem felelhet meg kötelességének, huzhat csizmát, de visszatérvén váltsa föl jó meleg harisnyával, szandállal.”⁵⁸

A tartományfőnök atya sajnálatát fejezi ki, hogy nem tudta „megmenteni a status quot, bármennyire hangsúlyoztam speciális viszonyainkat. Egy tradicionális szokással kerültünk szembe.”⁵⁹

A 144/1914 számú levélben hosszasan lehet olvasni a szegénység és a rendtagok viszonyáról. A provinciális megjegyzi, sőt egyedüli vágyának, óhajának nevezi, hogy „a regularis observantia és ennek éltető eleme, a szent szegénység, mindig jobban és jobban megtartassék és mindig szorosabban kössön össze bennünket a minden jók forrásával: az Istennel!”⁶⁰

A 236/1914 számú tartományfőnöki körlevél nagyon részletesen ír a böjtről, számos szentírási, szent ferenci és világirodalmi műből származó idézettel alátámasztva az önmegtartadás fontosságát és annak erényét. P. Csiszér kifejti, hogy „a világ tőlünk jogosan várja, hogy az önmegtartadás emberei legyünk és ebben világi testvéreink előtt jó példával világoskodjunk!”⁶¹ Az étkezés melletti böjt után még egy önmegtartóztatásról lehet olvasni, mégpedig a dohányzásról, mivel úgy látja a rendi előljáró, hogy

„nagy tévedés azt hinni, hogy a dohányyra fordított fölösleges kiadás nem vétkes cselekedet, főképp akkor, ha némely szerzetes, aki önmagának parancsolni és pipás szenvedélyét legyőzni nem akarván, a dohány megválasztásában a nagy urakat utánozza és tetemes kiadásokat okoz a szegény zárdának. Mindenesetre nagyon üdvös volna, ha Isten iránti szeretetből a dohányzással fölhagynának.”⁶²

Ebben a levélben is visszatérő téma a tunika, azaz alsó ruha⁶³, az alsónadrág vagyis pantalló⁶⁴ valamint a szandál viselése. Az utóbbi kérdése azért újszerű, de mégis ismeretes, mert az előző évben a minister generálisig jutott ennek a problémája. A provinciális atya sajnálatát fejezi ki, hogy nem volt abban a helyzetben, hogy „a csizma és cipő viselése kötelezettsége alól minden kedves testvéremet általánosan fölmenthettem volna” ezért „az egyes esetek elbírálása a Reverendissimus rendelte értelmében a rendtartományfőnök és házelőljárók lelkiismeretére bízott.”⁶⁵ Rögtön hozzá is teszi, „hogy a magam részéről semmi hiány ne legyen és hogy egészségünk fönntartassék, alkalmas téli harisnyákat ajánlgattam.” Tovább olvasva a levelet, kiderül, hogy hiába az atyai gondoskodás, a provinciális azt tapasztalta, hogy „tudomásom szerint egyetlen zár-

58 Uo.

59 Uo.

60 EFGyL: 144/1914.

61 EFGyL: 136/1914.

62 Uo.

63 Uo. Konstitúció 137. pontja: „Tunicae interiores pariter sint laneae...” – „Ennélfogva téves azoknak fölfogása, akik a költségek megkimélése szempontjából, vagy kicsinyes ok miatt a tunica (alsó ruha) anyagán változtatni szeretnének. (...) Tehát a gyolcs – és lenből készült ingek csak szükség esetén és a provinciális engedélyével használhatók.

64 Uo. „Mivel újabban tapasztaltam, hogy némelyek a modern szabású alsónadrágot (pantallót) külsőleg fitogtatva kezdték viselni, szigorúan figyelmeztetem az érdekelt előljárókat, hogy a ruházatban észlelt visszaéléseket a konstitúciók 144. pontja értelmében iparkodjanak megszüntetni. (...) Szent Ferenc fiaihoz méltatlan, de csunya is és elvilágiasodott gondolkodásra vall, ha a kolduló szerzetes holmi kamgar, vagy más tetszetős rongydarabbal akarja a világ figyelmét magára vonni.”

65 Uo.

da se szerezte be se onnan, se máshonnan a rendtagok számára a megfelelő téli harisnyákat.”⁶⁶ Beszédes a rendtagok hozzáállása, engedelmessége, mondhatni a szokásjogon nehéz változtatni, akkor is, ha Rómából, akkor is, ha Vajdahunyadról van erről szóló határozott intézkedés. Nos, a szandál viselés kérdéséhez még hozzátartozik, hogy a provinciális – talán a maga vagy a rendelet igazolása érdekében – mint írja

„tanulmányoztam a magyarországi más provinciabeli testvérek életmódját. Örömmel tapasztaltam budapesti útam alkalmával: Mily szépen megtartják azok a testvérek e tekintetben a törvényt. Kérdeztem: hát a hidegebb éghajlatú vidékeken mi történik? Azt a feleletet kaptam egyik tartományfőnök atyától: „Fönn a kárpátok között az én alattvalóim egész télen sandalban járnak és csak akkor huznak csizmát, ha hóban vagy sárban kell járniok. Nálunk szokott lenni 20–25 fok hideg és valamennyien sandálban járunk, csak ha olvad és sár van, akkor huzunk cipőt a kimenésre.” A más meg tudakozódásomra azt felelte: „A reformáció előtt csizmába és cipőbe jártunk, de a reform behozatalakor egyszerre szakítottunk vele.”⁶⁷

E tapasztalatok megosztása után az erdélyi előljáró „elszorult szívvel” jegyzi meg, hogy itthon látnia és hallania kell, hogy „testvéreim közül többen még a kolostorban is csizmában és cipőben járnak.”⁶⁸ Ezért napi imáit ígéri, hogy a szenvedő Jézus adja meg mindenkinek a kegyelmet, hogy az önmehtagadás hassa át a rendtagok szíveit. A levelet végül a laikus testvérekre vonatkozó kérdéssel és intézkedéssel zárja, köztük olyan lényeges felvetéssel, hogy „hány tunikája, hány lábravalója, hány zsebkendője, hány pár harisnyája (a sandalia viseléséhez) van – valamint tisztességes habitus – és egyéb ruhával el van-e látva?”⁶⁹

TREFÁN DÁVID, P. LEONÁRD OFM (1875–1945)

A nekrológium szerint a felsőháromszéki Kézdipolyánban született 1875. december 15-én. Számos előljárói tisztséget töltött be a ferences rendben, hiszen volt három alkalommal miniszter provinciális (I. 1914–1917, II. 1917–1921, III. 1921–1924), vizitátor generális a Mariánus provinciában, komisszáriusa a Szentföldi kusztódiának, rendtartományi tanácsos, provinciái titkár. Ugyanakkor több évig házfőnök, a kolozsvári Szent Bonaventura Nyomda létrehozója, alapítója. Trefán atya szerkesztője volt számos jelentős lapnak, mint pl. a Szent Ferenc Hírnöke (később: A Hírnök), a Bernardinus, a Katholikus Világ, a Szent Kereszt, a Heilige Kreuz című folyóiratoknak. A kolozsvári Alverna templom-kolostor-pihenőhely megálmodója. Közismert szónok, népmissziós a maga korában. Kolozsváron, 1945. november 30-án hunyt el.⁷⁰

P. Leonárd tartományfőnöki ideje politikai-közéleti szempontból igencsak kihívásokkal terhelt időszakra esett. Az I. világháború éveit, majd a megváltozott határvonal, az

66 Uo. „Sőt pár zárda kivételével, még a minta harisnyákért járó 2 kor 50 fillért sem fizették meg az egyes zárdák, aminek hozzámvaló beküldésére ezennel fölkérem nt. Házelőljáró atyákat.”

67 Uo.

68 Uo.

69 Uo. A ruházat mellett az imaéletükre is kérdés és rendelkezés olvasható, többek között az, hogy a laikus testvérek magisztere a napi közös imákra, az Angelus Dei-re az asztali áldásra, ministracióra, Culpa mondatára lelkiismeretesen tanítják meg.

70 *Nekrológium*: november 30.

új államba való beilleszkedés újszerű problémákat, és ezzel együtt megoldásokat várt a rend életére vonatkozólag. A tíz éves mandátuma alatt számos körlevelet írt, ebből napjainkban szám szerint 22 db. van a rendi iratok között. Az ő szolgálati idejére tehető a reform bevezetésének lezárása, ami majdnem egy új generációt nevelésével, cserélésével bírt.

Már a megválasztását követő első körlevelében az alábbi, igencsak beszédes tapasztalatát osztja meg:

„Nehéz viszonyok között, de Isten és lelkiismeretem előtt a kötelességek és feladatok teljes tudatával foglaltam el hivatalomat. (...) A hivatali állomásomban eltöltött néhány hónap pedig meggyőzött arról, ami azelőtt is határozott véleményem volt, hogy a Minister Provinciális állása nem kitüntetés, nem képzelt vagy talán létező érdemek megjutalmazása, hanem elviselhetetlennek látszó teher, mely részemre néhány hónap alatt, s bizonyára mások részére nagyobb idő alatt: több szűrő töviset hozott, mint illatos virágot.”⁷¹

Ezt követően, mintegy programként tárja a rendtagok elé a jövő feladatait, vallja, hogy a „törvény fölött nekem kell örködni, ám ez nem nehéz feladat, ha kötelességeit mindenki szívesen teljesíti”, és e tekintetben, folytatja: „nem fogok kímélni időt és fáradságot, sőt a kellemetlenségektől sem ijedek meg.”⁷² A továbbiakban ír a főllesztelt rendtagoknak, a papnövendékeknek és külön a laikus testvéreknek. A stílus és a hangneme meglehetősen száraz és szókimondó, különösen, ami a főllesztelteknek szól, hiszen az imaéletet, a breviárium napi elvégzését érinti:

„Nem titok, hogy főlös számmal van közöttünk elszáradt, közönyös individuum. (...) Túlságosan könnyen találtuk meg azokat az okokat, melyek minket a breviárium közös végzése alul fölmentenek. Nem gondoltuk meg, hogy a privát recitálás azon veszedelem elé állít minket, hogy a breviárium elmarad... Talán csak ma, de talán holnap is, egyszer, kétszer, majd többször is...”⁷³

A tartományfőlnök atya kifejti, hogy a napi, közös breviárium, akár az egyéni is, ha elmarad, akkor ennek következménye az engedetlenség, meghasonulás, szekularizáció, aposztázia, ezért ne is csodálkozzon senki azon – folytatja sorait – „ha Gyulaféhevárott (...) megerősödik és meggyőződésé válik a vélemény, hogy ez az erdélyi Provincia rothadt, korhadt fa, amelybe már oltani sem lehet.”⁷⁴ „Az Istenre” kéri rendtársait, hogy „segítsünk magunkon (...) regenerálódjunk”, hogy a lelki összeszedettség ismét megvalósulhasson.⁷⁵

Egy másik sarkalatos témája a levélnek az engedelmesség:

„engedelmisség mindenekelőtt a törvény és a fegyelem iránt. (...) Szeretni a Rendet, törvényt, elöljárót, alattvalót, kisebbet és nagyobbat.” Határozottan ál-

71 EFGyL: 1355/1914.

72 Uo. Ugyanakkor megerősíti abbéli szándékát is, hogy a kötelező „Canonica Visitatio keretén kívül is szándékom, hogy rendházainkban minél gyakrabban megjelenjek”, hozzá teszi rögtön, hogy nem azért „hogy az elöljáró tekintélyével ellenőrizzem a fegyelem megtartását és a kötelességek teljesítését, hanem azért, hogy testvéri meleg érzéssel segítsék mindazon nehézségekben, melyek a szerzetesi élet útján előnkbe állanak.”

73 Uo.

74 Uo. Megjegyzi, hogy „az intézmény maga nem rothadt, ha elszáradt, hervadó galyak kívánkoznak le a fáról, nem fogjuk ezért az egész fát kivágni.”

75 Uo.

lítja, hogy „ha azt akarjuk, hogy egészséges levegője legyen a Rendtartományka, melyben mindenki egészségesen és jól érezze magát (...) akkor tanuljunk meg engedelmeskedni.”⁷⁶

E beköszönő levél sajátos kezdése és tartalma után az elköszönő szó, a lap alján is hasonló hangvételt és magatartást hordoz, mint az addig leírtak, hiszen a figyelmeztetés, ahogy azt a provinciális atya nevezi, így szól:

„Szeretettel kérem a kedves Házfőnök Atyákat, hogy ezen körlevelet ne az ebéd-
előben és étkezés közben, hanem a Familia minden tagjára alkalmas időben, az
összes kedves Atyák és Testvérek előtt: a házi oratoriumban olvassák fel, vagy ol-
vastassák föl. Leszek olyan bátor és körvelem tartalmát alkalomadtával a rend-
tagoktól számonkérem.”⁷⁷

A következő évben – 1915 – felhívja a figyelmet a Szent Antal perselyek minél pon-
tosabb kezelésére, a bevételi és kiadási napló dátumszerű vezetésére, a Harmadik Rend
buzgó(bb) és elkötelezett(ebb) támogatására, velük való foglalkozásra, a találkozókon
való jegyzőkönyv írására és nem utolsósorban a rend által fenntartott elemi iskolák hű-
séges szolgálatára.⁷⁸ Ugyancsak ebből az évből maradt fenn egy olyan levél, amelyben
ismét a cipő-csizma-szandál viseléséről olvashatunk, vagyis hangsúlyozva, hogy bár már
őszi-téli hónap van a körlevél megírásakor – október 29-e – azonban a kellemetlen idő-
járás ellenére csak az egészségügyi állapot és a föltétlen szükség esetén javasolt csak a
cipő vagy a csizma hordása.⁷⁹

A fegyelmi kérdések egy eddig nem ismert változatáról olvashatunk a 723/1921-es
számú levélben: „egyházi és polgári hatóságok részéről részben komoly és jóakarátú,
részben hivatalos és fenyegető természetű figyelmeztetést kaptam, hogy rendtársaink
igen sokat, föltűnést keltően egykaran utaznak.” Ezért, a provinciális hivatalából kifolyó-
lag, „de félve a mai viszonyokkal járó kellemetlenségektől is” elrendeli, hogy:

„csak végszükség esetében és a szomszéd házakba is csak írásban adott engedély-
lyel bocsássanak utra, vagy fogadjanak be utazó testvéreket. Annál inkább áll ez a
távolabb fekvő házakba utazókról, hol a provinciális írásban adott engedélyének
fölmutatása elengedhetetlenül szükséges.”⁸⁰

A rendelkezés olyannyira drasztikus, hogy „a provinciális előre kikért engedélye nél-
kül utazni sem a házfőnököknek, sem alattvalóiknak” még a kolozsvári provinciálátra
sem szabad. S ha netán valaki mégis megkísérelné az engedély nélküli utazást „a kapus
testvér senkit sem fogad el, aki írásbeli engedélyét föl nem mutatja.”⁸¹ Mindennek ma-
gyarázatául az is olvasható, hogy a rendi előljáró „a közbiztonsági és rendőri hatóságok
fűrkésző, néhol gyanúsító eljárásaitól” akarja megóvni testvéreit, ugyanakkor felteszi a
kérdést is: „hát arra gondolunk-e, hogy a mai megélhetési nehézségek között a vasút
milyen sokba kerül?!”⁸²

76 Uo.

77 Uo.

78 EFGyL: 403/1915.

79 EFGyL: 939/1915.

80 EFGyL: 723/1921.

81 Uo.

82 Uo.

Amikor P. Trefán Leonárd megkezdi trienniumi, azaz harmadik tartományfőnöki szolgálatát, az új év első levelében fegyelmi kérdés vonatkozásában sem maradnak el meglátásai:

„Elhanyagoljuk a chorust, elmélkedést és általában az imádság lelkét. (...) Pénzkezelésünk teljesen abnormis. (...) Sajnos van egy másik tér, amelyiken annál szembetűnőbb a dekadencia. Sok munka – és kiasszott, elsilányult lelki élet! A rendi fegyelem elhanyagolása, a kisebb és nagyobb, kevésbé lényeges és nagyon lényeges szabályok és törvények kicsinyeskedő lebecsülése és az imádságos lelkület elsorvadása.”⁸³

A provinciális kéri a rendtársait, hogy eszméljenek fel és gondolkozzanak el: „száraz hivatalnokokká, közönséges béresekké és lélek nélküli gépekké nem alacsonyulhatunk le!”⁸⁴

A lelki élet után a ruházat, pontosabban a szandál és a tonzúra viselése ismét és újra terítékre kerül, sok éves, visszatérő jelenségként:

„A sarúviselés kötelessége alól még meleg nyári idényben is kivonják magukat, kényelmi, drágasági és én nem tudom milyen indokok alapján sokan és nagyrészen a Superiorok hibája is. Ugyan, valljuk meg őszintén, vajjon miért volna okunk szégyenleni a hajkoronás-sarús franciskánus barátot, mikor csak igazi mivoltunk szerezhet nekünk világi hívők részéről, s általában a világ szemében becslést és őszinte tiszteletet?! Az egyenruha sohasem volt szégyen, az uniformitás minden testületnek ékességére válik. Kicsinyes, alantas gondolkodású ember az, aki szégyenli testületének ismertető jeleit, különösen, ha erre a törvény szigorú előírása is kötelezi őt.”⁸⁵

Még ez év júliusában a rendtartományi Káptalan új tartományfőnököt választott, P. Sándor Vitális személyében, aki az első provinciái körlevelében, ahogy fogalmaz „szigorúan elrendeli” a közös imaalkalmak betartását, a pénzkezelés és a klauzúra szigorúbb szabályozását és annak megtartását, a laikus testvérek nevelésére való nagyobb fokú odafigyelést, és mondhatni sajnos, de természetesen még mindig a szandál viselése is nyomatékosításra kerül⁸⁶ – tehát csupa olyan visszatérő meglátás, amivel az elődei már több, mint két évtizede küzdenek.

ÖSSZEGZÉS HELYETT

A doktori kutatásom tézise a szerzetesrendek identitása a II. Vatikáni Zsinat után, különös tekintettel a Kisebbségi Rendjében és Giacomo Bini OFM⁸⁷ miniszter generálissága idején. Ebből kiindulva szerettem volna néhány évtizedet visszatekinteni és

83 EFGyL: 113/1922.

84 Uo. Ugyanakkor felteszi a kérdést P. Leonárd: „Vajjon a pap az oltárnál, gyóntatószékben, szószéken és az iskolában milyen hatásokra számíthat a lelkek megmentésének munkájában, ha a Divinum Officium elhanyagolása miatt kikapcsolta magát az Egyházból, s papi szívét elszakította az Istentől?”

85 EFGyL: 485/1923.

86 EFGyL: 980/1924.

87 Giacomo Bini OFM (1938 Ostra Vetere – 2014 Róma), 1956. szeptember 18-án, 18 évesen lépett be a ferences rendbe, 1963. szeptember 7-én tett ünnepélyes fogadalmat, 1964. március 14-én szentelték pappá,

a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) előtti, erdélyi ferences – belső – reform és még inkább annak gyakorlatba ültetésének megvalósítását vizsgálni a tartományfőnökök körlevelei alapján. A forrásokból egyértelműen kiderül, hogy nemcsak évekbe, hanem évtizedekbe telt a reform lényegi pontjainak elsajátítása, gyakorlatba ültetése. A tartományfőnökök, magiszterek, házfőnökök újra és újra küzdöttek elsősorban a közösségi élet, valamint a szandál- és a tonzúra-viselés szabályozásával, annak meg- és betartásával úgy egyénilig, mint közösségileg. Ebben a kéziratban csak a rendi reform utáni két évtized tartományfőnöki körleveleit vizsgáltam, de kutatói kíváncsiságból megnéztem a levelek tartalmát egészen a rend működésének ellehetetlenítéséig, azaz 1948-ig. Tény, hogy a szandál-cipő-csizma viselése már nem kap akkora hangsúlyt az 1930-as évek közepétől, mint azt megelőzően, de annál inkább téma a fegyelemszeretet, imádság, a böjt, az éves lelkigyakorlat megtartása, az utazás, a pénzkezelés, a laikusok oktatása és a gyapjúból készült tunika viselése. Az identitás, mint olyan, nem feltétlenül egy-egy reform, határozat meghozatalával és gyakorlatba ültetésével válik valaki (jelen esetben az erdélyi ferencesek) mindennapos magatartásformájává és még inkább értékrendszerévé, hanem az önmeghatározás vonatkozásában kétségtelenül lényeges a keretrendszer, amibe illeszkedik és meghatározza az egyén saját magát, ebben pedig a reformok, régi-új szokások megtartása alapvető segédeszközül szolgáltak. A vizsgált és bemutatott tartományfőnöki levelek tartalma annak ellenére, hogy újra és újra visszatérő fegyelmi kérdéseket tárgyalnak, mégis kisejlik egyfajta akarat az újra, a fejlődésre, a konstitúció betartására, akkor is, ha gyakran nyers hangnemben történik az arra való figyelmeztetés. Közel száz évvel a tárgyalt levelek után nem egyszerű meghatározni és állást foglalni, hogy sikeres volt a reform vagy sem, de tény, hogy a múlt században is szükség volt egy új generáció felnevelésére, ahhoz, hogy az újnak számító szemlélet gyökeret tudjon ereszteni. Mindenképp tanulságos a mindenkori tartományfőnök határozottsága, és még inkább az ügybe való bele nem fáradása, hiszen jó néhány levél, s még inkább év után, amikor újra és újra ugyanaz a fegyelmi kérdés került elő, – bevallom, nekem, mint kutatónak is – monoton hangulatot kölcsönzött. Ezzel szemben a rendi előljáró nem csak újra és újra megírta, hanem, ahogyan fogalmaz, fájdalmasan vette tudomásul, tapasztalta az előírások be nem tartását.

1971-ben Strasbourgban felsőfokú tanulmányokat folytatva doktorátust szerzett. Feladatkörök: definitor, liturgikatanár, ideiglenes fogadalmask magisztere, plébános. 1982-ben misszóba kéri magát – Ruandába, 1997. május 14-én Assisiben a Nagykáptalan megválasztja Miniszter Generálisnak, ezt a szolgálatot hat évig töltötte be.

JÁNOS ÉRIK URBÁN OFM

DISCIPLINARY ISSUES IN THE LETTERS OF ONE PROVINCIAL SUPERIOR OF THE
FRANCISCAN ORDER OF TRANSYLVANIA IN THE 20TH CENTURY

My aim is to examine the letters of the provincial, with particular reference to the life of the order, following the successful internal reform initiated by the Franciscans in Transylvania at the end of the 19th century. This study is based on the processing and presentation of individual letters from the years 1898–1924, but the subject is examined up to 1948, with only a few words. It is important to note that this initiative received a great boost and, one might say, irreversible support when Pope Leo XIII. united the Franciscan extended family under the name *Ordo Fratrum Minorum* in his bull *Felicitate quadam* of 4 October 1897. In fact, the wearing of sandals and boots is not as much of an issue from the mid-1930s as it was before, but the more so the themes of discipline, prayer, fasting, the annual spiritual exercises, travel, money handling, the education of lay brothers and the wearing of woollen tunics. In the letters of the provincial studied and presented, although they deal with recurrent disciplinary issues, there is a will to reform, to improve, to respect the Constitution, even if the warning is often made in a harsh tone.

MUCSI ANDRÁS

EGY KÜLÖNÖS EVANGÉLIKUS ECCLESIOLA
ÉS ANNAK BÉKÉS MEGYEI SZÁLAI

Ebben tanulmányomban röviden szeretném bemutatni a belmisszió helyzetét, valamint azt, hogy milyen lehetőség nyílt az államszocializmus idején egy illegális vallási közösségben való életre. A Magyarországi Evangélikus Egyház számára is problémát jelentett a belmisszió és a belmissziós közösségek integrálása. Sok esetben ez csak részlegesen sikerült vagy egyáltalán nem volt hajlandó az adott csoport arra, hogy hitéletét a népegyház keretei között folytassa, hanem külön összejöveteleket tartottak. A Szünagógé közösség az államszocializmus időszakában létezett, a belmisszió gyermeke volt, és lényegében a Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE) folytatásának tekinthető illegális keretek között. Az először Ágoston Sándor neve által fémjelzett közösség véleményem szerint torzult teológiát képviselt, egy teljesen egészségtelen személyi kultusszal megterhelve. Mint minden befelé forduló közösség, ez is beleesett abba a hibába, hogy a vezetőnek egyre nagyobb tekintélyt tulajdonítottak. Kutatásom során a Békés Megyei Levéltár és az állambiztonság anyagai mellett a közösség volt tagjainak visszaemlékezéseit is felhasználtam. A közösség felbomlása után ennek történetét több tag is leírta, egyfajta összegzést készített az ott törtétekről. Természetesen ezeket és az államszocializmus korában született dokumentumokat a kortörténeti kontextusban és erős forráskritikával kell olvasni, értékelni.

ECCLESIOLA

Az ecclesiola egy vallásszociológiai fogalom. Hazai viszonylatban olyan közösségeket értünk alatta, amelyek nem szakadnak ki a saját egyházukból, hanem azon belül külön szervezeti életet élnek. A felvilágosodás nyomán uralkodóvá vált racionalizmus és liberális teológia hatására egyfajta ellenmozgalomként bibliás-hitvalló csoportok alakultak ki a református és evangélikus egyházakban az alföldi nagy gyülekezetekben, amelyeknek a tagjai rendszeresen találkoztak egymással imádkozás, bibliatanulmányozás, közösségápolás céljából. A XIX. században élte át a magyar protestantizmus a legnagyobb szekularizációs válságát, ami elsősorban a teológia terén csapódott le. Emellett botrányoktól volt hangos a sajtó. A házi istentiszteleteket tartó közösségekben az áhítatok éneklésből, bibliaolvasásból és imádságból álltak. Ezek a körök aktív missziót is folytattak. A Bibliát ismerő emberek laikus prédikátorként felálltak ígét magyarázni. Ez a tevékenység tehát az ekklézsiolák állandó élettevékenysége volt. 1895-ben megállapította

az egyik egyházi lap, hogy a házi istentiszteletek közönsége nő, a templomé fogy.¹ Az egyháztörténet-írásban van egy kifejezés, amit gyakran ismételnék: „kiürültek a templomok”, bár ezt is kritikával kell kezelni. Volt, ahol jelentősen megcsappant az istentiszteletek látogatottsága, máshol stagnált. A lényeg nem ebben van, hanem a lelkészek és a gyülekezeti tagok hitbéli meggyőződésében és erkölcsi életében. Fabiny Tibor a korszak legaggasztóbb jelenségeinek a kivándorlást, a vallástalanságot és a szektásodást nevezi meg. Az evangélikus egyházi vezetők egy része világosan felismerte ezek veszélyeit az egyházra nézve. Szeberényi Lajos Zsigmond részletesen foglalkozott a parasztság alsóbb rétegeinek az egyháztól való elidegenedésével.²

Külföldről, mindenekelőtt Németország területéről érkeztek olyan hittérítők, akik „arattak” ezekben a közösségekben a XIX. század második felében és a XX. század elején.³ Másrészt viszont az egyházon belül is voltak jelei az ébredésnek, erre pl. Kecskeméti Ferenc, az evangéliumi szemléletű református lelkész Békésen, aki lapot is indított. Ő védelmébe az ecclesiolákat és a szabadegyházakat is, amelyeket akkoriban szektáknak minősített a „hivatalos” egyház.⁴ A szekta fogalmáról lehetne vitatkozni, de mivel ez alatt sok mindent értenek a teológusok és szociológusok, én inkább nem használom.

Elsőként a nazarénusok jelentek meg nálunk, majd a baptisták, a metodisták és az adventisták⁵ következtek. Ők egyértelműen a puritán gyökerű, házi-családi istentisztele-

1 SZIGETI 2020, 177–182. p.

2 FABINY 1993, 51. p.

3 MÉSZÁROS 1996, 17–42. p.

4 KOVÁCS 1996, 50–53. p.

5 Az első hazai szabadegyház a nazarénusok felekezete volt. Heinrich Samuel Fröhlich svájci református lelképásztor alapította, aki Jézus Hegyi Beszédéhez kapcsolódva komoly keresztyén életet várt el a gyülekezete tagjaitól, valamint bevezette a felnőttkeresztséget, ehhez kapcsolódva az újrakeresztelés gyakorlatát. Hivatalos nevük Krisztusban Hívó Nazarénus Gyülekezet lett, és többségük az elvilágiasodottnak ítélt baptista egyházból vált ki. A bemejtést a szabadban gyakorolják, az egyháztagság feltétele a megtérés, a bűnök elhagyása, a bűn nélküli élet. A nazarénus eszméket Denkel János és Kropacsek János iparos legények hozták haza, akik külföldön dolgoztak. Az első hazai megtérő Hencsei Lajos (1818–1844) volt (1839), aki három kötetben összegezte a nazarénus tanokat. Kalmár István a szabadságharc után terjesztette el a nazarénus felekezetet a soknemzetiségű Bácskában. Az ő tanítványai aztán az Alföld parasztecclesioláiban végeztek jelentős térítő munkát. Jelentős gyülekezet jött létre Hódmezővásárhelyen. A bibliai „Ne ölj!” parancsra hivatkozva megtagadták a katonai szolgálatot, ezért állami retorzióval kellett számolni, a nazarénus férfiakat börtönbe zárták. Mivel akkoriban az egyházaknál volt az anyakönyvezés joga, a gyermekeket nem tudták nyilvántartásba vetetni, a házaspárokat vadházasságban élőként tartották nyilván a templomi esküvő elutasítása miatt, illetve gond volt a halottaik anyakönyvezésével is. Gyülekezeteik autonóm módon működtek és működnek, a gyülekezeti tagok a puritán örökség jegyében elutasítják az ékszeres, feltűnő ruhák viseletét. Nem voltak lelkészeik, a Szent Lélek segítségül hívása után a taláalomra felolvasott bibliai szakaszt az egyik gyülekezeti tag magyarázza. A nazarénusok énekkultúrája virágzott. A nazarénus misszió az 1870–80-as években élte virágkorát. Zártságuk, összetartásuk miatt sok ember számára vonzóak voltak.

A baptisták felekezete a XVII. században jött létre. Nevük a felnőttkori bemejtés gyakorlatára utal. Magyarországra Rottmayer János (németesen: Johann Rottmayer, 1818–1901) asztalossegéd hozta el a baptista eszméket, aki 1846-ban Budán telepedett le. Itt gyülekezetet hozott létre, de 1854-ben betiltották az egyházukat. Rottmayer a mestersége mellett a Bibliát is terjesztette, és áttelepült Erdélybe. A magyarországi munkát 1873-tól Heinrich Meyer (ahogy Magyarországon ismerik: Meyer Henrik; 1842–1919) folytatta. Ő a németajkú közösségekben végzett áldásos munkát. A Bécsben bemejtett Novák Antal Nagyszalontán hozott létre baptista gyülekezetet, és Kornya Mihály, valamint Tóth Mihály „parasztproféták” segítségével hatalmas gyülekezeti hálózat épült ki Erdélyben és az Alföldön. Kornya egymaga 11 ezer embert merített be. Az 1895-ös vallásügyi törvény lehetőséget nyújtott arra, hogy a baptisták is elismert felekezetté váljanak. A közösség egy része ezt elfogadta, így ők az 1905-ös Ócsai Hitvallással

tekre építettek. Laikus prédikátorai az ott kialakult kegyességi szokásokat képviselték. Ők éppen olyan karizmatikus tanítók voltak, mint a házi istentiszteleteken megszólaló prédikátorok.⁶ Fabiny Tibor független bibliaköröknek, paraszt-ekkléziólának nevezi ezeket a csoportokat, tagjaikat pedig a „bibliás parasztok” jelzővel illeti. A pap nélküli áhítatos összejöveteleken a Biblia mellett Bunyan: Zarándok útját, Milton: Elveszett Paradicsomát és Ellen G. White: Jézushoz vezető út című könyvét olvasták.⁷

Az első világháború után az ecclesiolák megszűntek a református és az evangélikus egyházban, ugyanis vagy átléptek ezek a közösségek valamelyik szabadegyházba, vagy pedig a belmisszió becsatornázták őket a „hivatalos” egyházba.

A BELMISSZIÓ ÉS A PROTESTÁNS NÉPEGYHÁZAK

A belmisszió fogalma elsőként német nyelvterületen jelent meg, és inkább jámbor szeretetmunkát értettek alatta, mint lelki ébredést. A református egyház vezetőinek, lelkészeinek nagy része idegenkedett a belmissziótól. De voltak, akik református hitvallásos kötődésük miatt rokonszenveztek vele, és úgy gondolták, hogy ismét be kell vezetni a bibliamagyarázatot az istentiszteleteken. Abban az időben már borzalmas állapotok uralkodtak a református egyházban lelki téren. Révész Imre lelkész ekkoriban írt könyvet Kálvin János életéről, amelyben kiemelte a reformátor munkásságának biblikus alapjait. A tanulmányok hatására Révész és néhány lelkész társa eltávolodott a racionalista-liberális teológiai felfogástól. Révész működésének színhelye, Debrecen volt az egyetlen olyan hely az országban, ahol a Biblia könyveit folyamatosan olvasták és magyarázták.

1906-ban elérték a hivatalos állami elismerést, míg a baptisták egy része illegálisan működött tovább. A kérdés 1921-ben a két irányzat egyesülésével oldódott meg. A nazarénusokhoz hasonlóan ők is szigorú egyházfegyelmet követeltek meg, valamint a tagság feltétele a megtérés és bemelegítés volt, de nem utasították el a katonai szolgálatot, valamint a kulturális kérdésekkel szemben is megengedőbb álláspontot fogadtak el. A dualizmus utolsó éveiben már 20 ezer feletti taglétszámmal rendelkeztek. A magyarok és németek mellett a szlovákok, románok és szerbek körében is jelentős baptista gyülekezetek alakultak. A nazarénus és baptista közösség jelentős részben felszívta a bibliás parasztyülekezeteket.

A szabadegyházak következő hullámát a metodisták alkották, akik 1898-ban jelentek meg Magyarországon. Elsősorban Bácska német ajkú falvaiban toboroztak híveket, mégpedig az evangélikus (és részben református) egyház kegyes, pietista köreit csábították át. Nagy nyereség volt számukra a nyíregyházi evangélikus pietista közösség áttérése. Az első magyar nyelvű metodista istentiszteletre 1907-ben került sor Budapesten. A trianoni béke után a metodisták nagy része Jugoszláviában maradt, de a két világháború között jelentős megtérések voltak Tolna és Baranya német falvaiban, valamint a Nyírségben.

A negyedik, jelentős missziói hullámot az adventisták képezik, akiket a népnyelv szombatistáknak nevezett el, hiszen ők szombaton minden munkától tartózkodnak. Az első hazai adventista Rottmayer János baptista misszionárius volt, aki áttért az adventista felekezetre. Czechonowski B. Mihály lengyel római katolikus pap, aki szintén adventista lett, 1869-től dolgozott Magyarországon. Richard Conradi hazai munkálkodása nyomán 1890-től magyarra fordították a legfontosabb adventista műveket. A missziói munka igazi fellendülését Johann Friedrich Huenergardt hozta el, aki Erdélyben végzett fontos tértömmunkát 1898 után. Ő főként a szombatot ünneplő nazarénusok körében tudott sok hívet szerezni. Az Alföldön is megfordult, az első adventista gyülekezet Békéscsabán alakult 1912-ben, az ottani szombatos nazarénusokból. Különösen Békés megyében és a Nyírségben jött létre sok adventista gyülekezet. Budapesten az Erdélyből áttelepült adventisták indították el a missziót. 1917-ben kivált az adventista egyházból egy mozgalom, amely önmagát Hetednapos Adventista Reformmozgalomnak és „örállóknak” nevezte el, és tagjaitól megkövetelte a fegyverforgatás és a húsevés elutasítását.

⁶ SZÜCS 2020: 183.p.

⁷ FABINY 1993., 51.51.p.

Az ötvenes években a budapesti skót misszió már kapott pozitív értékelést a hazai reformátusok részéről is, igaz, nem sokat. Révész és társai pedig a Biblia fontosságát emelték ki. A skót misszióhoz közelálló pesti német református egyházközség az ébredés hatása alatt állt. Náluk általános volt a vasárnapi iskola, amelyet a hazai belmisszió képviselői is átvettek. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy néhány falusi gyülekezetben még tartotta magát a klasszikus reformátusság, főként ott, ahol a lelkész nem hódolt be a liberális teológiának. A belmisszió hazai atyja Szabó Aladár⁸ volt, aki hatalmas munkát végzett, és megélte azt, hogy a belmisszió, az ahhoz kapcsolódó ébredés lassan meghódította a református egyházat. Számos bel- és külmissziós egyesület alakult, de a századforduló táján megtorpanást tapasztalunk. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a belmissziói mozgalom csak egy szűk, Szabó Aladárhoz és Szilassy Aladárhoz kötődő vezetői réteggel rendelkezett, másrészt mert főként az erdélyi és tiszáninneni egyházkerületekben a liberális teológia hatása alatti lelkészek kifejezetten ellenszenvvel fogadták őket. A szabadelvűek szerint a belmisszió a vallásos irányzatok „torzszülöttje”, és a „szektáknak” készíti elő a talajt. További ellenvetések: Krisztus halálának értelmezése mindenkinek a magánügye, a Biblia nehezen érthető helyei miatt a Szentírás nem való a nép kezébe, az evangélium terjesztése a szekták miatt kockázatos. Bartók György erdélyi püspök nyíltan állást foglalt a Biblia olvasása ellen, szerinte a „nép igazi Bibliája az énekeskönyv, azt lapozgassák”. Mindezek ellenére lassan elterjedt a belmissziói mozgalom az egyházkerületekben, lelkészi értekezleteken, konferenciákon, evangelizációkon előkerült a Biblia. Egyre többen érdeklődtek a külmisszió iránt is. 1903-ban megalakult a Missziói Szövetség. Sok lelkipásztor ismét a hívek figyelmébe ajánlotta a házi áhítatokat, elkezdte látogatni híveit, a lelkigondozói munkába a presbitereket is bevonták. Az ébredés elérte az egyházi vezetőket. 1903-ban a Konvent közegyházi ügyé tette a diakonisszaképzést. 1914-ben megindult a debreceni diakonisszaképző iskola. 1910-ben a Konvent kötelezővé tette a teológiákon a belmisszió tanítását és a teológusok ilyen szellemű gyakorlati képzését. A belmisszió győzelme két nagyon fontos szervezetnek is köszönhető: a Bethániának és a MEKDSZ-nek. 1892-ben ismerte el az állam a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet. A Bethánia Egylet 1903-ban jött létre, amerikai mintára. Az Egyesült Államokban működött a Christian Endeavour Society (Keresztyén Törekvés Társasága, CE Szövetség). Ebben kettős tagság volt, tehát voltak próbatagok és rendes tagok. Rendes tag csak olyan személy lehetett, aki bizonyosságot tudott tenni a Krisztusba vetett hitéről. A hazai egyesület megkövetelte, hogy tagjai megtért emberek legyenek. A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSZ) szintén nemzetközi szervezet mintájára

8 Szabó Aladár 1862-ben született lelkészi családban. A fővárosi református teológián 1880-ban kezdte meg tanulmányait. Révész könyve hatása alatt elővette a Bibliát, és azt néhány társával tanulmányozni kezdte. 1881-ben megismerkedett a skót misszióval, és ekkor a belmisszió elkötelezett híve lett. Itt ismerte meg Biberbauer Tivadar vasúti főfelügyelőt, valamint Victor Bernátot, aki a Brit és Külföldi Bibliatársulat munkatársa volt. Ekkor indult el a magyar belmissziói mozgalom. 1882-ben már Budapesten vasárnapi iskolát szerveztek, amely igen népszerű lett. A Biblia tanulmányozása mellett lelki énekeket tanítottak a gyermekeknek. A munkát teológus hallgatók végezték. A siker hatására Szabó a vidéki teológiákat vette célba, de ez csak Pápan járt némi sikerrel, a többi teológiai akadémia elutasította a mozgalmat, mint a pietizmus egyik formáját. Különösen Sárospatak volt Szabó Aladár számára kiábrándító, hiszen onnan a presbitérium tiltotta ki a vasárnapi iskolát. Szabó Aladár a lelkészi palást birtokában 1886-ban elindította az általános evangelizációkat. Az első ilyen alkalmat 1886-ban a budapesti református egyházközségben rendezték. Mozgalmának megnyerte dr. Alexander Somerville skót evangélistát, aki 37 magyarországi helyen tartott nyilvános evangelizációkat. Ezeket nem egyszer 8–10 ezer ember jelent meg. Mindez nagy hatással volt az egyházra.

alakult meg 1904-ben. Hazai szervezője ifj. Victor János volt. Az egyesület nem akart tömegszervezetté válni, hanem egyenként akarta megnyerni a diákokat Krisztusnak. Gimnazisták és egyetemisták között tevékenykedett.⁹

A belmisszió lassan meghódította a Magyar Református Egyházat, amelynek a nemzetközi kapcsolatai is javultak. A számos egyesület révén ismét hallatott magáról a magyarországi protestantizmus, és rendszeresen érkeztek külföldi látogatók hazánkba. A külföldi missziós szervezetek jelentős összegekkel támogatták a hazai református egyesületi munkát.¹⁰

Az evangélikus egyházat nagy megtépázta Trianon, amely után egy sokkal kevesebb főt számláló egyháztagsággal kellett felállni. A korszak vezető személyiségei Raffay Sándor (1918–1945) bányakerületi püspök, Kapi Béla (1916–1948) dunántúli püspök és Radvánszky Albert egyetemes felügyelő voltak, az egyházi elitet pedig a polgárság, a módos értelmiség, valamint a parasztság felső rétege alkotta. A korszak uralkodó irányzata a konfesszionalizmus, azaz a lutheri eszmék, a XVI. századi lutheránus ortodoxia hirdetése volt. Pröhle Károly és Karner Károly teológiai tanárok munkásságán mindez jól lemérhető. Az „általános protestáns keresztyén” teológiának is nagy hatása volt, mindenekelőtt Karl Barth volt népszerű. Az ébredési mozgalmat a skandináv (mindenekelőtt a finn) lutheránus ébredés táplálta. Jelen volt továbbra is a liberális teológia, bár jelentősen megcsappant táborral. A trianoni tragédiát az egyház intenzív belmisszióval dolgozta fel. A Fébé nevét viselő diakonissza szervezet országos hírnévre tett szert. A harmincas években indult el a lutheránus evangelizáció, amelyek kiemelkedő igehirdetője Túróczy Zoltán és Sréter Ferenc lelkészek voltak. A budapesti Luther Otthon évente 50–60 vidéki fiatalnak biztosított lakást az egyetemi tanulmányok idején. A MEKDSZ és a KIE rendelkezett evangélikus szárnnyal. Országszerte evangélikus gyermekotthonok és árvaházak létesültek. Finn mintára szervezték meg a népfőiskolai mozgalmat. 1931-ben Gáncs Aladár kezdeményezésére indult el a Baráti Mozgalom. Az evangélikus kulturális élet csúciszerve a Luther Szövetség volt, amelyet 1920-ban alapítottak meg.¹¹ Az 1934–1937-es zsinaton győzedelmeskedett a zsinat-presbiteri elv, és mind egyház-megyei, mind egyházkerületi szinten presbitériumokat alakítottak. Az evangélikus szórványok gondozására missziói egyházközösségeket alapítottak, és a két háború között több mint 50 templom épült fel. A missziói munka keretében nyomdákat, könyvkereskedéseket hoztak létre, számos nívós evangélikus folyóirat indult be (Protestáns Szemle, Lelkipásztor, Keresztyén Igazság, Theologiai Szemle).¹²

AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS EGYHÁZPOLITIKÁJA

A kommunista hatalom már a Rákosi-korszakban létrehozta az Állami Egyházügyi Hivatalt (ÁEH), amelynek feladata az egyházak teljes ellenőrzése volt. A kommunizmus lényegéből fakad az egyház- és vallásellenesség. Az egyházakat a perifériára szorították. Maga az a tény, hogy az egyház létezett, megkérdőjelezte az új politikai rendszert és veszélyeztette a stabilitását. Az iskolák államosítása és a fakultatív vallásoktatás is az

9 KÓSA 1998, 96–98. p.

10 BOLYKI-LADÁNYI Sándor: 1999, 36–37. és 57–64. p.

11 FABINY 1993, 58. p.

12 GERGELY-KARDOS –ROTTLER 1997, 198–200. p.

egyházak befolyásának megtörését szolgálta. 1949–1953 időszaka az egyházak számára a teljes elnyomás korszaka volt. Az ÁEH felügyelte a munkájukat, a megmaradásért voltak kénytelenek küzdeni. A missziós és egyházi szervezetek felszámolták. 1956 után már más módszereket alkalmazott az állam az egyházpolitikában. Felismerték annak a realitását, hogy az egyházakat adminisztratív módszerekkel rövidtávon nem lehet megsemmisíteni. Kidolgozta az állam a „békés egymás mellett élés” koncepcióját, de természetesen nem tett le arról az tervéről, hogy a vallásos életet lassan el kell sorvasztani. Legfontosabb feladat a papság lojalitásának megszerzése és a reakció elszigetelése volt. Reakciónak azokat tekintették, akik szembefordultak a hivatalos egyházi vezetéssel vagy átlépték a meglehetősen szűk mozgáster határait. Az MSZMP azt várta el az egyházaktól, hogy támogassák a bel- és külpolitikáját. A lelkészek többsége felismerte a politikai realitást, és igyekezett az adott kereteken belül biztosítani a hitéletet. A lelkészek a templom falai között szabadon mozoghattak, de a hívek a gyakorlatban számos esetben hátrányt szenvedtek a vallásos meggyőződésük miatt. A „nem megfelelően viselkedő” lelkészekkel szemben általában az egyházi hatóságok jártak el, ám nem egyszer állami adminisztratív módszerekkel (pl. börtönbüntetéssel) próbálták félreállítani őket. A hatvanas években az egyházak anyagi és szervezeti erejének további meggyengítése volt a cél. A templomi istentiszteletek látogatottsága összességében csökkent, megkezdődött a kazuáliák igénybevételének gyors csökkenése. Aaz egyházak élére lojalis vezetés került, a hetvenes évek közepétől az ÁEH kötetlen beszélgetésekben próbálta befolyásolni a fiatal papokat. A kritikusokat elhallgattatták.¹³

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUSBAN

Az evangélikus egyházat nagyon súlyosan érintette a háború utáni nemzetiségi politika. Kb. 60 ezer szlovák távozott az országból a „magyar-szlovák lakosságcsere-egyezmény” keretében, jelentős részük evangélikus volt. A németek kitelepítése során további lutheránus tízezrek hagyták el Magyarországot. Így szórványosodott el a korábban népes Tolna és Baranya evangélikus egyházmegyéje.¹⁴ Az 1930-as években jelentős evangélicizációk kezdődtek az evangélikus egyházon belül. Ezt hétéves koncentrált imádkozás előzte meg. Különösen a második világháború után nagyon komoly ébredés indult meg az evangélikusoknál, és az ismertetett nehézségek mellett örömteli dolgok is történtek. Sok ezer embert tért meg a konferenciákon, csendes heteken és belmissziós eseményeken.¹⁵ Az ébredésben nem kis szerepe volt a KIE-nek és fordítva is igaz: az ébredés jelentős lökést adott a KIE munkájának. Alapvetően azt gondolom, hogy az ébredésnek nagy szerepe volt abban, hogy a protestáns népegyházak túléltek az államszocializmus időszakát. A Krisztushoz és egyházhoz hűséges, élő hitű egyháztagok tartották fenn az egyházi életet akkor, amikor az abban való részvétel nem volt ajánlatos vagy legalábbis nem járt előnyökkel.

1948-ban a kommunista párt „örösgváltást” rendelt el az evangélikus egyházban. Az egyházon belüli szövetségesei Mihályfi Ernő és Dezséry László körül csoportosultak. 1948 júniusában államosították az iskolákat, az evangélikus egyháznak csak a Fasori fiú-

13 MISÁK 2015, 27–29. és 42–45. p.

14 ANDORKA 1994, 32–45. p.

15 CSEPREGI 1993, 240–242. p.

gimnázium és a Deák téri leánygimnázium maradt meg. Ordass Lajos püspököt Rákosi le akarta mondani, de ő erre nem volt hajlandó, ezért 1948-ban valutaüzerkedés vádjával őt, valamint báró Radvánszky Albert felügyelőt és Vargha Sándor főtitkárt a rendőrség letartóztatta. Kapi Béla dunántúli püspök, valamint az egyházkerületi felügyelők lemondtak. Ordass püspök a koncepciók perben (1948) két év fegyházat és öt év hivatalvesztés büntetést kapott. A kommunisták az evangélikusokkal olyan egyezményt fogadtattak el (1948. december 8.), amely megegyezett a reformátusokéval. Ehhez a szabadon bocsátott Túróczy és Mády Zoltán felügyelő is asszisztált. 1948-ban Szabó Józsefet Balassagyarmaton, Vető Lajost pedig Nyíregyházán iktatták be a püspökségbe, 1950-ben pedig Dezséry László lett püspök (Budapest – bányakerület). Az ő felügyelője a kommunista Darvas József lett. A hivatalosan kisgazdapárti, ténylegesen marxista Mihályfi Ernő lett az egyetemes (országos) felügyelő. 1949-ben megszüntették a miskolci evangélikus jogakadémiát, 1950-ben pedig leválasztották a pécsi egyetemről a soproni teológiai kart, amely akadémiaként Budapestre költözött. Az egyházi sajtó lényegében megszűnt, a Lelkipásztor havonta, az Evangélikus Élet hetente jelent meg. 1952-ben felszámolták a négy egyházkerület rendszerét, és csak két kerület maradt meg Dezséry és Vető püspöksége alatt. Mindkettő székhelye Budapest volt. Ugyanebben az évben az evangélikus egyház átadta az államnak a két gimnáziumát.¹⁶

1956-ban Magyarországon (Galyatetőn) ülésezett az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága, amely elérte, hogy az 1950 óta szabadlábban levő Ordass Lajos püspököt az állam és az egyház rehabilitálja. Ugyanígy rehabilitáltak bizonyos meghurcolt lelkészeket is. A forradalom napjaiban az Északi Egyházkerület élére Túróczy püspököt választották, míg Ordass Lajos visszatért a Déli Egyházkerület élére. Vető és Dezséry püspökök lemondtak tisztségükről. A forradalom leverése után egy évig még szabadon tevékenykedett a lutheránus közösség. Ordass püspök részt vett a Lutheránus Világszövetség 1957-es minneapolis-i világyűlésén, ahol alelnökké választották, Túróczy Zoltán pedig ellátogathatott Kínába.¹⁷

Az 1957-es évben számos belmissziós alkalmat tarthatott az egyház, ahol sokan jutottak élő hitre. Az Állami Egyházügyi Hivatal hamarosan akciója lépett. A Déli Egyházkerületet miniszteri biztos ellenőrizte, Ordass el távolították és Dezséry Lászlót ismerték el „törvényes” püspöknek, aki azonban lemondott. Az új püspök a pécsi esperes, Káldy Zoltán lett. Vető Lajos visszatért az északi élére. 1958. november 4-én iktatták be hivatalába Káldyt, akinek a nevéből az 1958–1986 közötti időszakot „Káldy-korszaknak” nevezik. A püspök egyrészt karizmatikus ígérgető volt, aki prédikációival felrázta az egyháza gyülekezeteit, ezen túl pedig kiváló nemzetközi és ökumenikus kapcsolatokkal is rendelkezett. Másrészt viszont mindenben kiszolgált a államhatalmat, ő maga pedig országgyűlési képviselő is volt. Egyházbeli ellenfeleivel leszámolt, vaskézrel irányította a lutheránus egyházat. A nevéhez kötődik a „diakónia teológiája”, amely tulajdonképpen azt jelenti, hogy az egyház feladata a szocializmus építése.¹⁸ A kiváló állami kapcsolatai révén viszont „szabadabb” légkörben dolgozhatott az egyház. 1972-ben bevezették a nők lelkésszé szentelését. A hatvanas évektől a Lutheránus Világszövetség, az Egyházak Világtanács az Európai Egyházak Konferenciája megbecsült tagja volt a hazai evangélikus egyház. Tudományos konferenciákat rendeztek, a teológiai akadémia doktori címeket

16 CSEPREGI 1998, 162–163. p.

17 CSEPREGI 1998, 163. p.

18 KORÁNYI 2012, 22–67. p. Továbbá: CSEPREGI 1998, 163–164. p.

adományozhatott, Evangélikus Országos Múzeum nyílt. 1984-ben Budapesten tartotta nagygyűlését a Lutheránus Világszövetség, amelynek elnökévé választották Káldyt. 1986-ban agyvérzést kapott, 1987-ben elhunyt. Utódja a Déli Egyházkerületben Harmati Béla volt. Az Északi Egyházkerületben először Ottlyk Ernő, majd Nagy Gyula volt a püspök, őt a rendszerváltás hajnalán Szebik Imre követte a poszton.¹⁹

A személyes véleményem az, hogy a kommunista hatalom számot vetett azzal, hogy az egyházi élet, a hit és az egyház, mint társadalmi jelenség nem semmisíthető meg sem terrorral, sem adminisztrációs eszközökkel. A Rákosi-korszak nyílt erőszakhulláma után a Kádár-rendszer puhább módszereket alkalmazott. A hatalom felhasználta az egyházakat a céljai érdekében. Az egyházak képviselői pozitív színben tüntették fel Magyarországot és az itteni „vallásszabadságot”, nemzetközi fórumokon képviselték a kormánypolitikát, és nem utolsósorban a külföldi hírszerzésben is hasznosan tudtak közreműködni. Mindez jól kitűnik a Luther Kiadó által kiadott „Háló”-könyvek ügynöki jelentéseiből.

ÁGOSTON SÁNDOR ÉS MOZGALMA

A mozgalom a Keresztény Ifjúsági Egyesületből nőtt ki, amely a belmisszió fontos és „erős vára” volt. Ágoston Sándor 1894-ben született Jászberényben, a családjában a Biblia és az Útmutató (Losungen) olvasása is fontos volt. Az első világháborúban elvesztette az egyik szemét. Építézmérnök lett, 1932-ben megnősült, de gyermekük nem született. A budapesti fasori gyülekezetbe jártak, ott több ciklusban presbiter is volt. Bekapcsolódott a börtönmisszióba, valamint a KIE munkájába. Bibliaórákat, evangelizációkat, bizonyosságtételeket tartott. 1938-ban ismerte meg Bonnyai Sándor lelkész. A háború után visszavonult az egyházi szolgálattól, és saját közösségében tevékenykedett. 1972-ben hunyt el.²⁰ Budapesten számos Ágoston által tervezett épület állt, de ezeket lebombázták a háború alatt. Az építész ezt jelnek tekintette, és ennek hatására (is) fordult a „lelki ház” építése felé.

A mozgalom másik kiemelkedő alakja az említett Bonnyai Sándor lelkész 1915-ben Tabon született, Bonyhárdon érettségizett, majd az evangélikus teológián szerzett lelkésszi oklevelet. 1937-ben lett a KIE munkatársa. Részt vett a KIE programjainak, újságjának, kiadványainak szerkesztésében, szorosan együttműködött Ágoston Sándorral is. 1943-ban megházasodott, három gyermekük született. A KIE feloszlata után egyházi szolgálatban folytatta a munkáját, de a kisköri munkája is megmaradt. Újpesten, Ferencvárosban és Kispesztén volt lelkész, jelentős gyülekezetépítő munkát végzett. Folyamatosan megfigyelték és fenyegették. Ő temette el Ágoston Sándort. A temetéstől kezdte el használni a Szünagógé közösség a „Nagycsalád” nevet („Búcsúzik Sanyi bácsitól az ő nagy családjá”). Szeverényi György vezetése idején is aktívan szolgált, gyakran megfordult vidéki alkalmakon is. 1989 után segítette a KIE újjászervezését. Nevéhez fűződik az Ágoston Sándor Baráti Kör létrehozása. 2000-ben hunyt el.²¹

Szeverényi György, aki Ágoston Sándor után vette át a csoportok vezetését, 1922-ben Medgyesegyházán született földművelő családban. A gazdasági világválság tönkretette őket, beköltöztek Békéscsabára. A testvére, Mihály, akit nagyon szeretett, Budapestre költözött, majd onnan szifiliszben megbetegedve tért haza, ez okozta a halálát. A húga

19 FABINY 1993., 62–64. p.

20 <https://agostonsandor.com/>

21 SZEVERÉNYI 2010.

tüdőgyulladásban halt meg. A trauma hatására elkezdte komolyabban tanulmányozni a Bibliát. A bűn miatti haragja és gyűlölete, valamint a kegyelem keresése vezette el a megtéréshez. Bekapcsolódott a KIE munkájába (1939), tábort, igei alkalmakat szervezett, prédikált. Ágoston Sándorral egy Maros-parti tábort alkalmat ismerkedett meg. 1944-ben a KIE békéscsabai titkára lett. 1945-ben megnősült, 12 gyermekük született. A Trefort utcában egy régi házat újítottak fel, az lett a közösség központja is. Ágoston halála után 14 évig irányította a közösség életét. 1987-ben hunyt el.²²

A KIE feloszlását sokan csalódottan vagy haraggal fogadták. A Rákosi-korszakban az állam a legtöbb „kellemetlen” intézkedést nem közvetlenül, hanem az egyházi vezetőségen keresztül fogatosította. Ágoston Sándor nem akart behódolni, hanem a nyílt ellenállás és a kompromisszumos megoldás közötti köztes utat választotta. A hozzá kapcsolódó lelkészek és laikusok bevonásával egy zárt közösséget építettek fel. Ez a csoport a Banda névvel utalt önmagára. Több százra tehető azoknak a száma, akik továbbra is Ágoston Sándor bibliaértelmezései szerint akarták folytatni a hitéletüket.²³ Természetesen az állami hatóságok minden ilyen közösségre, összefogásra gyanakodással tekintettek, és az egyházi életben is felléptek azok ellen, akik túllépték az egyházak számára biztosított mozgásteret.

A mozgalom evangélikus egyházi megítélése nem volt túlságosan jó. Ennek bizonyítéka Káldy Zoltán akkori pécsi esperes 1953 júniusában tartott előadása, amelyet akkoriban az egyházi sajtó is leközölt. A baranyai-tolnai lelkészek munkaértekezletén elhangzott szavak az egyházi vezetést hivatalos álláspontját is megszólaltatták. Szektásnak minősítették az egyház minden olyan csoportosulást, amely szerint az egyházon belül elkülöníthetők az „igazán hívők”. Ezek a csoportok bezárkóznak, a világ dolgaitól merően elkülönülnek, a nemzet „nagy kérdéseivel” nem foglalkoznak. Különbséget tesznek a „hivatalos” és a „lelki” egyház között. A felfogás szerint a „hivatalos” egyház az egyházvezetés, annak gyűlései, szervezetei, a lelki egyházzal pedig a konferenciák, ige-hirdetések, evangelizációk tartoznak. Ez a felfogás viszont Káldy szerint merően ellenkezik az Újszövetség egyházfelfogásával. Káldy név szerint is megnevezett két csoportot, amelyekre különösen is ráillenek a meghatározások: az egyik a „bethániás csoport”, amely főleg a reformátusoknál aktív, a másik az „Ágostonos csoportosulás”, amely „nem kevésbé veszedelmes.” Az „egész magatartásuk szektás jegyeket” visel magán. Az igaz egyház ismérve nem a bezárkózás, hanem éppen fordítva: a szeretet, az alázatosság, az egymásért és a világért való felelősség.²⁴ Káldy előadását az állambiztonság másfél évtized múlva is mérvadó szöveggé használta fel az ügyben. Az ágostonos csoport egyértelműen ellenséges, az állam és az egyház közötti status quo-t veszélyeztető, az ország politikai vezetésével szemben lojális egyházvezetés tekintélyét támadó reakciós csoportosulásnak számított. Az állam számára azért érdekes a mozgalom az 1960-as években, mert azzal számoltak, hogy a protestáns egyházakon belüli reakciós csoportok támadásra készülnek az állam ellen egy összeesküvés formájában, ezért ezt a veszélyt el kellett hártani.²⁵ Az Ágoston-féle csoport külföldi szála kifejezetten „fekete pontnak” számítottak a hatvanas évek feszült légkörében, amikor az állambiztonság minden amerikai vagy általában nyugati kapcsolatra idegesen reagált.

22 SZEVERÉNYI 2010, 13. p.

23 SZEVERÉNYI 2010, 14. p.

24 MIRÁK 2020, 253–254. p.

25 MIRÁK 2020, 254. p.

A közösség központja Ágoston Sándor Budapest, Rottenbiller utcai lakása volt, ahol Ágoston Sándor ígét hirdetett, Bonnyai Sándor pedig úrvacsorát osztott. A tanításait feljegyezték, sokszorosították, szétküldték őket az ország különböző pontjain működő csoportokba. Az 1950-es évek második felétől a négyhetes rendszert vezették be. Ennek lényege az volt, hogy szombat este a közösség vezetői Budapesten Ágoston lakásán alkalmon vettek részt, ahol az igehirdetés, tanítás mellett a közösség gondjait is átbeszélték. Az 1960-as évek elejéig Ágoston Sándor a vidéki közösségeket is gyakran látogatta, a táborok, a bibliatanulmányozó alkalmak az ő útmutatásai szerint lettek lebonyolítva. Az 1960-as évek második felétől a betegsége miatt nem mozdult ki a lakásából. A csoport 1957-től Szünagógénak nevezte magát, utalva arra, hogy az életükben változni, Isten tetszeni akaró embereknek Isten megadja az összegyülekezés lehetőségét. A KIE táborozások folytatásaként Csorváson és Szentesen, a Tisza-parton került sor táborokra.²⁶

Ágoston Sándor teológiáját elég jól lehet rekonstruálni a művei alapján. A ma is létező Ágoston Sándor Baráti Kör így foglalja össze ezt: „*A Biblia – és így Ágoston Sándor tanításának is – legfőbb lényege abban van, hogy Isten az embernek a teljesen megromlott és gonosz indulatokkal teli szíve helyett új szívet akar adni. Nem a cselekedeteink kozmetikázására hív fel, nem is a lelkiünket, érzelmeinket megpengető megtérési élményt akar adni, melyben aztán az értelmek múlásával elbizonytalanodunk, és Isten iránti lelkesedésünk is lelohad, s nem értjük, hogy lett az odaszánásunk, az elhatározásunk. Nem lesz valósággá az életünkben, mint Pál apostolnak, hogy „sőt annakfelette most is kárnak ítélet mindent az én Uram, Jézus Krisztus ismeretének gazdagsága miatt: a kiért mindent kárba veszni hagytam és szemétnek ítélet, hogy a Krisztust megnyerjem” (Fil 3,8). Pedig Pál apostol sziklaszilárd hitére eljutni mindenkinek lehetséges. Ezért akarja Isten éppen a szívünket átformálni, mert „a jó ember az ő szívének jó kincséből hoz elő jót” (Lk 6,45). Az Isten felé való szüntelen vágyakozás, a hazavágyás, a jóra való vágyakozás, az Isten akaratának való engedelmesskedni akarás, az Istennek tetsző cselekedetek, mind-mind kizárólag ebből az új szívből fakadhatnak. A hívő életet látszólag meg lehet tanulni, cselekedeteinket is tudjuk javíthatni, de új szívet, mely örökkévaló, csak az élő Isten tud adni ajándékképpen minden igazán megtérő bűnösnek. Ez a szív az embernek a szelleme, mely örökkévaló, míg a cselekedetek, a gondolatok, az érzelmek elmúlnak. Az ember nem csak test és lélek, mint az állatvilág is ezen a földön, hanem legbensőbb lényege a szellem, melynek megújulására Krisztus áldozatával nyílt lehetőség. A szellem kifejezést nem használja a magyar Biblia, de ez csak a magyar fordításból maradt ki, minden más fordításban megtalálható. Viszont az azonos értelmű szív szó sokszor előfordul. Ágoston Sándor tanításában a görög Biblia alapján bontja ki az ember hármasságát – melyet a hármasság Isten a saját hasonlatosságára teremtett –, és tárja elénk az új szellem, az új szív és a Krisztusban való élet gyönyörű lehetőségét. Egy olyan hívő életet, melyet már nem a fel-fellobbanó lelkesedés és az eltávolodás jellemez, hanem a szüntelenül mélyülő hit, a remény és végül a szeretet. Az ilyen kegyelmet nyert és megigazított szív örök lakhelye az Isten országa, mely szintén megismerhető a Bibliában szereplő, képekben kifejezett kijelentések által. Ágoston Sándor sokat tanított ezeknek a képeknek a helyes értelmezéséről, az Isten országának örök törvényeiről. Mindennek célja az volt, hogy felkeltse a vágyakozást az elvesztett atyai ház és Isten törvényeinek való engedelmség után.”²⁷*

²⁶ SZEVERÉNYI 2010, 36–38. p.

²⁷ <https://agostonsandor.com/>

Az ember test-lélek-szellem, Isten pedig Atya-Fiú-Szentlélek. Isten szellem, a teremtés is szellemi és a szellemi világban történt. Az ember élete nem a fogantatáskor kezdődik, hanem a régmúltban történt, a szellemi világban, kezdetben. A bűneset sem e világban történt, hanem a lelki világban. Az ember a földi élete után még nem kerül végső állapotába, van egy második világ, egy lelki világ, és az itt eltöltött időszak után kerül a harmadik világba, amely az ő igazi hazája. A lelki élet terén szigorú életvitelt követelt meg: világi zenék, filmek, irodalom tilalma, testileg nézve pedig tilos volt a dohányzás, az ivás, a hajviselet és az öltözködés is szigorú szabályok közé volt rekesztve, pl. a lányok nem viselhetek nadrágot. A házasságon kívüli szex tilos volt, a házasságon belül is szabályozták. Az udvarlás szintén nem volt megengedett.²⁸ A házasságkötés ügy történt, hogy a fiú vagy a lány közölte a vezetővel, hogy kivel szeretne megismerkedni és házasságot kötni. Ha a vezető ezt engedélyezte, akkor eljegyezték egymást és gyorsan sor került a házasságkötésre is.²⁹

A Bibliát mint egységet kezelte, elutasította, hogy azt Ó- és Újszövetségre osszák, egyetlen könyvként kezelte. Ennek világosságát kell az embernek megismernie. Ez egy szellemi harc, mert e világ ura, a Sátán igyekszik az embert sötétségben tartani.³⁰ Ágoston Sándor megtanult görögül, és a Biblia szövegéről fordításokat készített, ezeket „értelmem szerinti fordításoknak” nevezte el. Minden fölött állt az Útmutató, amelyet egyfajta „elpecsételésként” használtak bizonyos életesemények kapcsán. Amikor meghalt Ágoston, ez volt az Útmutató őszövségi ígéje: „Mózes, az én szolgám meghalt.” (Józ 1,2) Ezt természetesen a közösség egyfajta felülről jövő megerősítésként értelmezte.³¹

A közösség neve 1957 után – ahogy már írtam – Szünagógé volt. Az elnevezés meglehetősen furcsa teológiai eszmefuttatás eredménye. A gyülekezet, egybegyülekezés a „harmadik nap” dolga, amikor Isten egybegyűjtötte az ég alatt levő vizeket. A „vizek” az ember lelkek, akiket Isten egybegyűjt. A szünagógé szükséges, de nem a végcél, mert az a koinonia, vagyis a Jézus Krisztussal való közösség elérése. A hit-remény-szeretet hármasa analógiájára a szünagógé (összegyűjtés), ekklesia (talpra állás, megéledés), koinonia (Isten szívére hangolódás) elméletét fogalmazta meg a mérnök. A koinonia tehát a szeretetközösség, ez úgy jön létre, hogy Isten a maga Szellemét adja belénk, új szívet kapunk.³² Az élet folyamatos harc a bűnnel, mert nem Ádám és Éva, hanem az egész emberiség bukott el Édenben. A bűn-bűnvallás-büntetés szélsőséges formákat öltött a közösségben később.

Ágoston Sándor és mozgalma tehát megfigyelés alatt állt, folyamatosan többen is jelentettek róluk. Az egyik informátor a későbbi püspök, Harmati Béla evangélikus lelkész volt, aki 1963-ban „Rudas Gábor” néven vált az állambiztonság ügynökévé. Az átadott információkat Varga József rendőr őrnagy vette át. A jelentések 1963–1967 között készültek. Az állambiztonság célkeresztjében a „Hittevők” álltak, akikről jelentéseket, intézkedési terveket, lelkészi hivatalokban, bibliakörökön és lakástelefonokon zajló beszélgetések titkos lehallgatásáról készült anyagokat gyűjtöttek. Szép számmal születtek jelentések beszervezett evangélikus és református lelkészekről is. Rájuk azért volt szükség, mert a „szélsőséges, szektás, a lojális evangélikus egyházvezetés lejárására törek-

28 SZEVERÉNYI 2010, 15. p.

29 Szeverényi Barnabás közlése (2023)

30 ÁGOSTON Sándor: *Allj! Ki vagy?* 2019-es kiadás, 115. p.

31 Szeverényi Barnabás közlése

32 SZEVERÉNYI 2010, 39. p.

vő” vallási csoportnak tekintett mozgalom teológiai nézeteit jobban tudták értelmezni. Ezek alapján az egyházi elhárítás jogosnak láttak, hogy reakciónak és ellenségesnek tekintse a csoportot.³³ 1964-ben lett a tevékenységük intenzívebb, „az egyház gyülekezeteiben külön utas, zárt közösségi életet alakítottak ki, szektás tanításaik következtében erősödött szembenállásuk a hivatalos egyházzal, és társadalmi rendünkkel. 1964-ben a Békés megyei alosztály részleges realizálást hajtott végre csoportjuk bomlasztására. Az evangélikus egyház vezetősége nyíltan fellépett szektás tanításuk ellen és csoportjuk tagjait kizárta a gyülekezetből.”³⁴ Az egyházon belül is igyekeztek információkat szerezni a csoportról. Az említett Rudas Gábor első jelentése 1963. október 4-i dátummal született. Harmati Béla maga is „reakciós” háttérből érkezett, így ismerte ennek a mozgalomnak is a hátterét. Olvasta a kiadványaikat, tudta, hogy hogyan működnek. A mozgalom kezdeteit az 1930-as évekig vezette vissza, és rámutatott arra, hogy Ágoston Sándor mozgalmat és a KIE szorosan összekapcsolódnak egymással. Harmat vagyis Rudas ügynök megcsillantva az egyháztörténeti tudását, a csoportot az ókori gnosztikus szekta mai változatának nevezte őket. A jelentésben több személyről is leírást adott, Ágostont pl. „teológiai autodidaktának” nevezte, akinek furcsa a teológiája és a bibliamagyarázati elvei. Közölte a jelentésben a lelkészek nevét, akik velük kapcsolatban álltak, továbbá a kiadványaik címét. Felfedte a titkosságot, amely az ágostonos csoportok egyik jellegzetessége. A tagokat csak fokozatosan, egy idő után avatják be.³⁵ Harmati nem sokkal később a mozgalom két vezetőjével személyesen is találkozott. 1964. február 10-én beutaztatott ment a nyugdíjas építészmérnökhöz, aki tőle nem messze lakott. Harmati ekkoriban a Budapest-Fasori Evangélikus Egyházközségben dolgozott. A hályogműtét és családi ügyek után az ügynök igyekezett információkat szerezni az „ágostonos” embekekről, de az idős, „megedződött” mérnök elhárította a kérdést azzal, hogy semmit sem tud róluk. Harmati és Ágoston egyébként egy ifjúsági konferenciáról ismerték egymást. A kérdezősködés óvatos elhárítása egy kis kisközösség számára életfontosságú volt a túlélés szempontjából. Rudas ügynök azzal zárta le az ügynöki jelentést, hogy szerinte már nem az öreg mérnök irányítja a mozgalmat. Nem sokkal később meglátogatta Bonnyai Sándort is, aki egy kicsit „felengedett” akkor, amikor közölte vele, hogy meglátogatta Ágoston Sándort. A régi ismerősökről szóló kérdésekre ő sem válaszolt.³⁶

1969-ben nyitották meg a dossziéjukat „Hittevők” néven. Megállapították a hatóságok, hogy „az evangélikus egyház keretében egyes személyes illegális jellegű tevékenységet fejtenek ki az egyház lelkészei és hívei között. Tevékenységük célja az „ágostonista” szektáns (sic!) irányzat szervezet szervezetszerű kibontakoztatására és az egyház lojális vezetőinek lejáratására irányul.” A rendőrség információ szerint a szervezet munkája az egyházi belüli legális és illegális lehetőségek felhasználásával és a vallási célzatú missziói munka látszatával végzik. A mozgalom két vezetője Bonnyai Sándor és Ágoston Sándor. Bonnyai a KIE-ben került kapcsolatba Ágostonnal, és miután az megszűnt, ő visszatért az evangélikus egyház szolgálatába, de „az egyházvezetés figyelmeztetése ellenére nem tudott változtatni az igehirdetési módszerein, gyülekezeten belül tovább folytatja „ágostonos” szektáns irányító és szervező tevékenységét.” A két

33 MIRÁK 2020, 251–252. p.

34 Javaslat a Hittevők fedőnevű csoportdossziés ügy bomlasztásos realizálásra. Budapest, 1969. június 9. In: SÁFÁR 2018, 167–170. p.

35 MIRÁK 2020, 260–261. p.

36 MIRÁK 2020, 262. p.

célszemély tevékenységét bizonyítják – mondja a hatóság – a lakásukon folyó illegális rendszeres összejövetelek. A betiltott szervezetüket újralesztették és aktivizálták, a bibliaköri megbeszéléseket különböző lakásokon folytatják, és itt a résztvevőket „nevelik és továbbképzik”, propagandatevékenységet fejtenek ki, valamint „a társadalmi rendszerünkkel szembeni izgatást” folytatnak. Ágoston és Bonnyai a mozgalomban „eszmei irányítói és szervező tevékenységet” végeznek. Több olyan megjegyzést tettek, amelyekből megállapítható, hogy szemben álltak a kommunista rendszerrel. Heves, Szabolcs, Békés és Csongrád megyéből jártak fel többen hozzájuk. A munkájuk mögött „ellenséges tendencia” van, és „tevékenységüket egyházi keretekkel leplezik”, de a politikai céljuk a szocialista társadalom és a lojális egyház gyengítése. Országosan mintegy 25–30 „reakciós elemet” vonzottak az evangélikus egyházban, ezért tartották őket veszélyesnek. Az egyházi vezetésen keresztül és az „operatív bomlasztásos intézkedések útján” kívánták az ügyet „kezelni.”³⁷ Azt gondolom, hogy a jelentés túloz a közösséggel kapcsolatban, hiszen nem volt politikai vetülete, hanem csupán egyházi-hitéleti tevékenységet folytatnak. A KIE újralesztése is teljesen képtelen állítás.

A következő évben a III/III-as ügyosztály ismét elővette az ügyet, ez alkalommal már az ügy „bomlasztásos realizálása” volt a cél. A jelentésben ismét elhangzik a vád, hogy lényegében a KIE fellesztése a cél. Óvatosak, kialakították az országos és megyei vezetőségeket, és kioktatták a tagjaikat „a konspiráció elvének alkalmazására”, így pl. tanulmányi anyagokat csak futár útján küldenek Budapest és a vidéki városok között. Budapesten Bonnyai Sándor körül 20–25 fős létszámú csoport tevékenykedett, Heves megyében Újhelyi Aladár 15–20 főt moogzgatott, Szabolcs megyében Endreffy Zoltán kb. 20 fős, Békés megyében Szeverényi György és Pallag László 25–30 fős csoport vezetője volt. Az anyagi bázist a kötelező tized adta, de esetenként ennél nagyobb összeg fizetésére is „kényszerítik” a tagjaikat. Külföldi kapcsolataik is voltak, így pl. Dávid-Fischer János, az Egyesült Államokban élő evangélikus lelkész a hazalátogatása alkalmával felkereste a csoport vezetőit, sőt Ágoston „Állj! Ki vagy?” című tanulmányát ki is adta. Ezt az állambiztonság is megszerezte, és ebben az állt, hogy cím alapján bárkinek eljuttatják ingyenesen. Ez volt a bizonyíték arra, hogy „a külföldi emigráció fokozni kívánja a propagandaanyagok beküldését.” További „bizonyíték” a külföldi célok szolgálatára, hogy Sztehló Gábor svájci emigráns lelkész meghívta a „szektás irányzat híveit” svájci üdülésre, amit „a fanatizmus fokozásában” volt jelentős. A szocialista társadalmi rendet „a sátán mozgalmainak” nevezte, és a szocialista társadalmi rend vezetőit „hamis krisztusokként” aposztrofálta. A mozgalom elitélte a lojális egyházvezetést és a papi béke-mozgalmat, ellenséges hangon nyilatkoztak a párt és a kormány politikájáról. Összességében 120–140 személyt vontak a befolyásuk alá, és aktivizálták az evangélikus egyház „reakciós” elemeit. Ennek a létszámnak a 95%-a „világi személy.” Fontos megjegyzés: az összejövetelek résztvevőnek többsége munkás és paraszt. Bonnyai és társai engedély nélküli tevékenysége a jelentés szerint megvalósítja „az egyesülési joggal való visszaélést.” A bibliakörökön elhangzó állításaikkal kimerítik az izgatás bűncselekményét. A Belügyminisztérium besúgók beszerzésére és bomlasztásra tett javaslatot.³⁸

37 A „Hittevők” fedőnevű ügyben csoportdosszié nyitása. Belügyminisztérium, III/III. 1-c alosztály. Hevesi Károly rendőr főhadnagy anyaga. Közli: SÁFÁR 2018, 164–166. p.

38 Javaslat a Hittevők fedőnevű csoportdossziés ügy bomlasztásos realizálására. Budapest, 1969. június 9. In: SÁFÁR 2018, 167–170. p.

Ez a jelentés is jó példa arra a paranoiára, ami az 1960-as évek Magyarországot jellemezte: beteges gyanakvás és félelem a külföldi befolyástól, különösen attól, hogy az Egyesült Államok bármilyen téren „beteszi a lábát” a szocialista Magyarországra. A kötelező tized és a nagyobb összegű adományok kikényszerítését hazugságnak kell tekintetünk.

Az ügyről az állambiztonság az Állami Egyházügyi Hivatalt is tájékoztatta. Az anyagban a már ismertetett személyi és politikai kérdések mellett teológiaiakkal is foglalkoztak a készítők. Az „emberek ébresztése” lenne az egyház feladata, ez „a papok munkáján múlna, rajtuk keresztül lehetnek igazi ökumenét összehozni, ez azonban a jelenlegi egyházvezetés miatt lehetetlen, akik az egyházon belül a leggyalázatosabb dolgokat művelik.” Csak önmagukat tekintették „tisztá egyháznak”, mert szerintük elvilágiasodott az evangélikus egyház, és ezért el kell különülni tőle. „Isten népe, az igaz egyház és a kárhozat népe, a világ” között éles határvonalat húztak, és nekik el kell szakadniuk a világtól, és ami abban van. Az evangélikus egyházból csak olyan tagokat vettek be, akik elfogadták az ágostonista tanításokat. Sajátos bibliamagyarázati módszert alkalmaztak: a Biblia minden szavát egyenrangúnak tekintették. Mivel a modern ember „szellemi süket”, ezért „a sátán szellemi mozgalmi és csapdái” szabad prédája. A rendőrök ezt úgy fordították le, hogy ez alatt „a mai haladó mozgalmakat” értik. A békepapokat és az egyház vezetőit antikrisztusoknak és hamis prófétáknak nevezték, mert nem szálltak szembe az állammal.³⁹ Az ágostonos csoportdossziét 1970 januárjában lezárták, de az ügynek nem volt vége ezzel. Megfigyelésük még az 1980-as években is folytatódott az állam részéről. 1986. február 17-én keletkezett az a jelentés, amelyet Kuti Péter főhadnagy írt az „Irma” fedőnevű ügynökkel való megbeszélés után. Ebben arról tájékoztatja a feletteseit, hogy a csoporton belül nézeteltérésre került sor. Kiderül, hogy Szeverényi György „egyszemélyi vezetése” megingott. A jelentésből látható, hogy a csoport ugyan külön utakon járt, de nem szakadtak el teljesen az evangélikus egyháztól. Szeverényi Zoltán „családtag” egy keresztlő kapcsán találkozott a Békés megyei esperessel, aki azt a vágyát fejezte ki, hogy többször jöjjenek a templomba a csoport tagjai, a fiatalok pedig az ifjúsági órára. Ettől Szeverényi elzárkózott. Az egyik „családtag” budapesti temetésén Bonnyai Sándor lelkész szolgált, ezt követően a kispesti templomban „alkalmat” tartottak, ahol Szeverényi György igei szolgálatot végzett.⁴⁰ Az ügynöki jelentéssel az a baj, hogy finoman szólva nem az igazságot írja. A nevezett hölgy kapcsolatban áll a Nagycsaláddal, de éppen ezért tudnia kellett volna, ők rendszeresen eljárak az evangélikus templomi istentiszteletekre is, és az úrvacsorát is vettek ott.

A BÉKÉS MEGYEI CSOPORT

Természetesen nem kerülte el a hatóságok figyelmét a Békés megyei „ágostonista” csoport. A közösség életéről egyrészt az állambiztonság és az Egyházügyi Hivatal munkatársai jelentéséből, valamint a volt tagok visszaemlékezéseiből tudunk sok mindent.

A KIE korszakában kiemelkedő jelentősége volt az orosházi népőiskolának, ahol Szeverényi György is tartott bibliai előadásokat. A KIE feloszlata után már egy jól

39 Az állambiztonság tájékoztatása az ÁEH elnökének az ágostonista csoportok tevékenységéről. Budapest, 1969. Közli: SÁFÁR 2018., 171–174. p.

40 Jelentés az Irma fedőnevű ügynökkel való találkozóról. Békéscsaba, 1986. február 17. In: SÁFÁR 2018, 175–176.p.

összeszkokott és szervezett csapat dolgozott Békés megyében, hozzájuk Bonnyai Sándor gyakran ellátogatott.

1965. október 16-án kelt jelentésében Gregor József Békés megyei egyházügyi főelőadó összefoglalta az ágostonista csoporttal kapcsolatos ismereteit. Mint írja, „Békéscsabán igen aktív – egyházi – tevékenységet fejt ki a volt KIE és cserkészcsapat. Gregor felkészültségére jellemző, hogy azt írja, hogy az „országos irányítás alatt” működő csoport „tagadja a Biblia igazságát”, ami alatt azt értjük, hogy a Bibliát meghamisították a csoporttagok szerint és „nem az isteni igazságot tartalmazza.” Ágoston Sándor körül összegyűlve, annak lakásán külön bibliatanulmányokat készítenek, és ezeket leküldik Békéscsabára is. A fiatalokat fanatikus, vallásos szellemben nevelik, a gyerekekkel szemben gyakran brutális nevelési módszereket alkalmaznak. Azt hirdetik, hogy a verés azért kell, hogy „általa mentsék meg a gyermekek lelkét a pokoltól”. A nyilvános szórakozóhelyek látogatása tilos a gyerekek számára. Csak a gyülekezeten belül választhatnak „élettársat” maguknak. Több családban előfordult, hogy a gyermekek nem bírták a „terror” és elhagyták a szüleiket, rokonoknál kerestek menedéket. A gyülekezetben tizedet fizetnek, ez családonként 100–150 forintot jelent. Vannak olyan családok, ahol 6–8, másoknál 13 gyerek. (Itt minden bizonnyal Szeverényiére gondolnak, de náluk „csak” tizenkét gyerek volt...) A jelentés szerint Ágoston Sándort a békéscsabai gyülekezet évente 800 Ft-tal támogatja, ez a fizetése, és a mérnök a csabai gyülekezetnek disznót vásárol minden évben, akik azt feldogozzák és átadják neki. A csoport több KIE kiadványt használ, amelyek 1945 előtt lettek kiadva. 1963-ban Telekgerendáson volt országos jellegű tanulmányi összejövetelük, ezek korcsoportonként voltak bibliatanulmányok. A tanulmányi összejövetelek rendszeres tematika szerint működtek. Az alkalmon Ágoston Sándor is részt vett. A szervezésbe Pallag László és Szeverényi György is besegített. A táborozásban részt vevőket gépkocsival és motorkerékpárokkal szállították ki. A jelentés szerint a békéscsabai gyülekezetben az összejövetelek rendszeresek, ezeket az evangélikus egyház presbitériumi termében vasárnap, csütörtökön és pénteken tartják. A békéscsabai vezető Szeverényi György, a fodrász ktsz dolgozója. Rajta kívül Pallag László, dr. Timkó Tibor DÁV-előadó, Bereczki József vendéglátós, dr. Mekis János orosházi orvos, Sz. Kocsis Pál tanár, Pusztai György megyei tanácsi dolgozó tart bibliatanulmányokat. A csoport létszáma kb. 60 fő. A terem használatáért az egyháznak rendszeresen fizettek. A családok nevelési módszerei szigorúak, a gyerekek nyilvános szórakozóhelyeket nem kereshettek fel. Gregor ezt is írja: *Tapasztalható, hogy a fiatalokat lemondatták az élet szépségeiről. Azt tartják, hogy hiábavaló a szépség, ha nincs isteni tartalommal megtöltve. Így lelkileg fertőzik meg a fiatalokat. Mivel tilos a gyülekezeten kívüli nőülés, vagy férjhezmenetel, éppen ezért igen nagy számban található olyanok, akik vagy nem nőülnek meg, vagy nem mennek férjhez. Valamennyien vakon hisznek a vezető tanításaiban, valamennyien félrevetettek.* Az összejöveteli helyiség egy háromszobás lakás, amelyet társadalmi munkában, összefogással építettek meg. A tagok tizedet fizetnek, amelyet Szeverényi György kap meg, de egyházi adót nem fizetnek, és az evangélikus egyház rendezvényeit nem látogatják.⁴¹ Ez utóbbi állítások nem igazak, mert egyrészt volt pénztáros, aki a pénz átvette, kezelte, másrészt pedig az evangélikus egyházzal való kapcsolat sem volt olyan rossz, ahogy ő írja. Érdekes lenne feltárni, hogy milyen forrásokból dolgozott az

41 Gregor György egyházügyi előadási jelentése. Összefoglaló jelentés az ágostonistákról. Békéscsaba, 1965. október 16. MNL BéML XXIII. 23. a. 2. doboz 11. dosszié.

egykori molnárlegény, aki az 1980-as évek közepéig az ÁEH Békés megyei képviselője volt. A jelentését éppen ezért erős fenntartásokkal kell olvasnunk.

Gregorral párhuzamosan az állambiztonság beszerezte a békéscsabai evangélikusok lelkészeinek véleményét is róluk, miután november 4-én találkozott velük az ÁEH csoportvezetője és Gregor György. Az ágostonista csoportot az evangélikus egyházban működő „önálló bibliakörként” írták le, akik korábban a KIE tagjai voltak. Ágoston „Állj! Ki vagy?” című könyve egyébként az evangélikus egyház 1940–1941. évi belmissziói munkaprogramjában is részt kapott. A „felszabadulás utáni években” a békéscsabai csoport „ágostonista orientációja” egyre erősebb lett, de az evangélikus gyülekezetből nem határolták el magukat. Mintegy 6–8 éve viszont teljesen elmaradtak az evangélikus istentiszteletekről. A csoport felnőtt tagjainak létszáma 49 fő, a gyerekek száma 58. Ágoston Sándor szolgálata nem lehetséges az evangélikus gyülekezetben „előzetes főhatósági hozzájárulás nélkül”, de a békéscsabai csoporttal szemben türelmes az egyházi vezetés, mivel a gyerekeiket megkereszteltetik, konfirmáltatják, igénybe veszik a kazuáliákat, úrvacsorával élnek, az egyház anyagi terheinek hordozásában részt vesznek. A nevezett megbeszélés után az egyház képviselői elfogadták azt a nézetet, hogy a csoport további működése „zavarólag hat” az állam és az egyház jó viszonyára, ezért a külön összejövetelek beszüntetése lenne kívánatos. A csoport tagjai éljék hitéletüket az egyház által nyújtott keretek között – írják a békéscsabai evangélikus lelkészek.⁴² 1964-ben az evangélikus egyház számára tehát már kínossá vált a közösség jelenléte a presbiteri teremben, így hatósági nyomásra a szünagógé felmondta a bérleményt. A közösség tagjai ettől függetlenül továbbra is eljártak a templomba, az egyház szolgálatait igénybe vették. Az eseményre a közösség tagjai kétféleképpen reagáltak: egyesek elmaradtak onnan, mások pedig továbbra is keresték a lehetőséget arra, hogy eljárjanak az alkalmakra. A Trefort utca 15. szám alatti házba már úgy költözött be a Szeverényi-család, úton volt a 12. gyermek. Az alkalmak akkoriban fiúk és lányok részvételével történtek, de miután szerelmek szövődtek, ezeket szétválasztották. Külön foglalkoztak a kislányokkal, kisfiúkkal, valamint a nagyobbakkal. Az alkalmak vasárnap pontban fél kilenckor kezdődtek, ekkor összegyűltek a „postagalambok” Békéscsabáról és környékéről, így jöttek szegediek, szentesiek, orosháziak, hőmezővásárhelyiek is. A postagalambok feljegyezték a tanításokat, és azokat kisebb közösségekben továbbadták. A politikai helyzet miatt csak kisebb sejtékben lehetett összegyűlni, kivételt képeztek a születésnapok és névnapok, amikor az egész közösség eljött a Trefort utcába. Ilyenkor igehirdetés is volt. A Szeverényi családon belül nagyon szigorú nevelés folyt, nem volt ritka a testi fenyítés sem. A közösség gyermekei barátokztak egymással, de kívülről nem hozhattak senkit, mert a közösséget meg akarták óvni az idegen hatásoktól. Érdekes volt, hogy az 1960-as években a házasságkötéseket nem támogatták.⁴³ A közösség tagjaitól elvárták a „világi hívságok” elvetését, mint a dohányzás, italozás, mozi, udvarlás, szórakozás. A kisdobos, úttörő, KISZ-tagságot nem engedélyezték. A lányok számára az 1Tim 5,14 szerint a férjhez menetel és a háztartásbeli munka jelentette a kilátásokat. Éppen ezért probléma volt a továbbtanulással, a sokgyerekes családok főleg a lányok továbbtanulását nem támogatták.⁴⁴

42 A Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet lelkészeinek tájékoztatása az Ágoston-féle irányzatról. Békéscsaba, 1965. november 10. MNL BéML XXIII. 23. a. 2. doboz 11. dosszié.

43 SZEVERÉNYI 2010, 48–50. p.

44 SZEVERÉNYI 2010, 62–63. p.

A közösség 1973-ban a Baranya megyei Kisújbányán ingatlant vásárolt, 1974-ben került sor a házszentelőre. Innentől kezdve hosszú éveken át a „Nagycsalád” itt gyűlt össze nyaranta. Reggel és este az Útmutató igéi alapján áhítatokat tartottak, valamint minden este volt beszélgetés. Be volt osztva, hogy ki mikor jön: budapestiek, békéscsabaiak, satöbbi, és volt asszonyhét, leányhét és óvodás nyaralóhét is.⁴⁵

A közösség bomlása 1987-ben kezdődött el, amikor meghalt Szeverényi György, a Nagycsalád vezetője. Már korábban előfordult, hogy ha egy családtag nem tudott azonosulni a közösséggel, akkor elhagyta azt, őket nevezték fészekhagyóknak. Velük nem volt szabad többé kapcsolatot tartani a családoknak.⁴⁶

MI TÖRTÉNT A KÖZÖSSÉGGEL?

A Nagycsalád ebben a formában már nincs meg. Szeverényi György halála után Frenyó Béla vette át a vezetést, aki igyekezett „megreformálni” azt. Egy alapítványt hoztak létre, amely a Nagycsalád vagyonát volt hivatott kezelni. A Békéscsaba mellett működő Filia szeretetotthon ma is megvan, ezt 1989-ben alapították.⁴⁷ Ez az intézmény ma alapítványi fenntartásban működik.

A közösség Kisújbányán levő házában, az 1990-es években még rendszeresen összejött a Nagycsalád, amely valóban családdá vált, hiszen az 1980-as években nagyon sokan kötöttek házasságot a közösségen belül, így mindenki mindenkivel rokonságba került. Szeverényi György halála után az új vezetők igyekeztek visszahívni a „fészekhagyókat”, és normalizálni a kapcsolatokat. Természetesen már semmi sem lehetett a régi. Ez volt Frenyó Béla korszakának legfontosabb vívmánya. Nem volt semmilyen feltétele a visszatérésnek. Úgy fogta fel a közösséget, mint bárkát, amelyben minden élőlénynek külön helye volt. Kinyitott minden irányba a gyülekezet, üzleti vállalkozásba kezdett, megalapított egy céget, és liberalizálta a gyülekezeti életet. Ez aztán átment a másik végletbe.⁴⁸

Ágoston Sándor tisztelői egy baráti kört hoztak létre, amely ma is létezik, ennek honlapján elérhetőek az alapító tanításai is.

ÉRTÉKELÉS

Az Ágoston Sándor-féle csoport kérdése számomra egy izgalmas kutatási téma volt, hiszen sokat hallottam róluk az egyik volt tag elbeszéléseiből. Ezen túl a kutatásaim során is rábukkantam a velük kapcsolatban keletkezett iratokra. A közösség jól példázza azt, hogy a „hivatalos” egyházi kereteken túl is létezett az államszocializmus korszakában több olyan csoport, melyek vallásos életet próbáltak élni, de ez felkeltette a hatóságok figyelmét és kiváltotta az egyházi vezetők haragját. Mint tudjuk, hogy a korszak szülötte a Keresztény Adventi Közösség, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség és a Hit Gyülekezete is. Ők is állandó megfigyelés álltak, és ők sem rendelkeztek állami elismeréssel. Más kérdés, hogy Ágoston Sándor „nagy családja” sosem törekedett

45 SZEVERÉNYI 2010, 67–70. p.

46 Szeverényi 2010, 62. p.

47 <https://filiaotthon.hu/>

48 Szeverényi Barnabás közlése

arra, hogy önálló egyház legyen, ők az evangélikus egyház „hűséges gyermekei” akartak lenni. Érdemes lenne egy külön tanulmányban értékelni a teológiai tanításukat. A Nagycsalád a belmisszió és az ébredés gyümölcse, a felszámolt KIE továbbélése félig-meddig illegális keretek között. Az összetartó erőt Ágoston Sándor személye és tanítása képezte, majd az ő helyét vette át Szeverényi György. Miután mindketten hazatértek a mennyei hazába, a csoport válságba jutott. A velük kapcsolatban született ügynöki-állambiztonsági anyagokat forráskritikával kell olvasni, részben a tudatlanság, részben a rosszindulat fedezhető fel az írásokban. A téma egyébként is kényes, hiszen a szereplő vagy családtagjaik nagy része él még. A Banda-Szünagógé-Nagycsalád az én megítélésem szerint egy tekintélyelvű, a karizmatikus vezetőre épülő, részben torz vagy megkérdőjelezhető tartalmakat is felvonultató teológiát képviselő evangélikus egyházi ecclesiola.

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁGOSTON Sándor: *Állj! Ki vagy?* kézirat. www.agostonsandor.com
- ANDORKA 1994 = ANDORKA Rudolf: *A Magyarországi Evangélikus Egyház és az evangélikusok helyzete és problémái 1941-től*. In: Valóság, 1994/5. szám.
- BOLYKI-LADÁNYI 1999 = BOLYKI János-LADÁNYI Sándor: *A Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között*. In: Barcza József-Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990*. Tanulmányok. Sárospatak, SRTA, 1999.
- CSEPREGI 1993 = CSEPREGI Béla: *Az 1945–48 közötti ébredés tanulságai az evangélikus egyházban*. In: *Theológiai Szemle*, 1993/4.
- CSEPREGI 1998 = CSEPREGI Zoltán: *Az evangélikus egyház a XX. században*. In: Ladányi Sándor-Papp Kornél-Tókéczki László: *Egyháztörténet 2. 1711-től napjainkig*. Budapest, Református Pedagógiai Intézet, 1998., 162–163.p.
- FABINYI 1993 = Dr. FABINY Tibor: *A Magyarországi Evangélikus Egyház történetének vázlatja*. Budapest, EHE Egyháztörténeti Tanszékének jegyzetei, 1993.
- GERGELY-KARDOS-ROTTLER 1997 = GERGELY Jenő-KARDOS József-ROTTLER Ferenc: *Az egyházak Magyarországon*. Budapest, Korona Kiadó, 1997.
- KORÁNYI 2012 = KORÁNYI András: *Hanem szeretni is. Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és külföldön*. Budapest, Luther Kiadó, 2012.
- KÓSA 1998 = KÓSA László: *A belmisszió irányzatai és főbb képviselői*. In: Ladányi Sándor-Papp Kornél-Tókéczki László: *Egyháztörténet 2. 1711-től napjainkig*. Budapest, Református Pedagógiai Intézet, 1998.
- KOVÁCS 1996 = KOVÁCS Géza: *A baptista misszió kibontakozása Magyarországon (1873–1894)*. In: Bereczki Lajos (szerk.): *Krisztusért járva követségben*. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből. Budapest, Baptista Kiadó, 1996.
- MÉSZÁROS 1996 = MÉSZÁROS Kálmán: *A baptista misszió megjelenése (1846–1873)*. In: Bereczki Lajos (szerk.): *Krisztusért járva követségben*. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből. Budapest, Baptista Kiadó, 1996.
- MIRÁK 2020 = MIRÁK Katalin: *Hálózatos élet. Harmati Béla egyházi szolgálata és állambiztonsági működése emlékek és iratok tükrében*. In: Mirák Katalin (szerk.): *Egyházvezetők 2*. Nagy Gyula, Harmati Béla. Budapest, Luther Kiadó, 2020.,

- MISÁK 2015 = MISÁK Marianna: *Egyházpolitika a szocializmusban. Amiről szólnak a könyvek és amiről nem.* Nagyvárad, Partium Kiadó, 2015.
- SÁFÁR 2018 = SÁFÁR Gyula (szerk.): *Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Békés Megyei Levéltárából.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2018.
- SZEVERÉNYI 2010 = SZEVERÉNYI Zsuzsa: *Nagycsalád. KIE-Banda-Társaság-Szünagógé. Szabóné Szeverényi Zsuzsanna összeállítása, visszaemlékezései a „Nagycsalád” kialakulásáról és történetéről 1987-ig.* Békéscsaba, magánkiadás, 2010.
- SZIGETI 2020 = SZIGETI Jenő: *Egy alföldi gyülekezet meghiusult reformációja a XIX. század végén.* In: Horváth Emőke-Sarnyai Csaba Máté-Vassányi Miklós (szerk.): *Egyházi és vallási reformtörekvések régen és ma.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2020

ANDRÁS MUCSI

FÄDEN EINER MERKWÜRDIGEN EVANGELISCH-LUTHERISCHEN KIRCHLICHEN GRUPPIERUNG (ECCLESIOLA) IM KOMITAT BÉKÉS

In dieser Studie möchte ich die Situation der inneren Mission kurz präsentieren. Weiterhin zeige ich, welche Möglichkeiten es für die Teilnahme in einer illegalen religiösen Gemeinschaft in der Zeit des Staatssozialismus gab. Die Integrierung der inneren Mission und der Gemeinschaften aus der inneren Mission bereiteten auch für die Evangelisch-Lutherische Kirche von Ungarn ein Problem. In vielen Fällen gelang es nur teilweise oder die betroffene Gruppe war nicht bereit, ihr Glaubensleben innerhalb der Rahmen der Volkskirche zu führen. Sie hielten eigene Zusammenkünfte. Die Gruppe namens Synagoge existierte in der Zeit des Sozialismus, sie war ein Kind der inneren Mission. Streng genommen kann sie als Fortsetzung des verbotenen Christlichen Jugendvereins (ungarische YMCA) betrachtet werden. Die Gemeinschaft – angeführt zuerst von Sándor Ágoston – vertrat meiner Meinung nach eine verzerrte Theologie. Dazu kam ein ungesunder Personalkult. Wie jede geschlossene Gemeinschaft, machte auch die Synagoge den Fehler, dem Anführer ein immer größeres Ansehen und Autorität zu leisten. Während meiner Arbeit verwendete ich die Materialien des Staatsarchivs Komitat Békés und der Staatssicherheit. Dazu kamen noch die Erinnerungen der ehemaligen Mitglieder der Gemeinschaft. Nach dem Zerfallen der Gemeinschaft verfassten mehrere Mitglieder ihre Geschichte, als eine Zusammenfassung der dortigen Geschehen. Natürlich müssen diese und andere Dokumente aus der Zeit des Sozialismus mit sorgfältiger Quellenkritik und in einem entsprechenden zeitgeschichtlichen Kontext gelesen und bewertet werden.

ANDRÁS MUCSI

CONNECTS OF A STRANGE LUTHERAN GROUP (ECCLESIOLA) IN COUNTY BÉKÉS

In this essay I would like to present the situation of Inner Mission of traditional churches in Hungary. Beside it, I show what kind of possibilities existed in an illegal religious community during the period of state socialism. Integration of Inner Mission and smaller groups made difficulties for the Lutheran Church in Hungary. In many cases it succeeded only partly or the community was totally unwilling to live their religious life within the folk church, they had extra meetings. Community Synagoge existed during state socialism and we can regard it as a child of Inner Mission. It was continuing the work of KIE (Hungarian YMCA, forbidden by state), within illegal circumstances. The community marked by Sándor Ágoston represented distorted theological views, burdened by unhealthy personal cult. Like every introverted community, it also made the mistake, to give the leader more and more authority. My research was made up by materials from Békés County Archives, State Security Authorities and memories written by former members of the group. After disintegration of the community, its history was written by more members, as a summary of years spent there. Of course, these texts and documents prepared in state socialism must be read and valued with strong source criticism.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

A MAGYAR BENCÉSEK 87 ÉVE BRAZÍLIÁBAN

São Paulo: Vila S. Anastácio és Morumbi
1931–2017

ÖSSZEFOGLALÁS:

A brazíliai São Paulóban a főleg az utódállamok területéről kiutasított, vagy egzisztenciájukban lehetetlenné tett magyarok magyar nyelvű lelki ellátást kértek. Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek, Magyarország Prímása felkérte Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapátot, vállalják el a bencések a brazíliai kérés teljesítését. P. *Szelec Arnold* volt az önként jelentkező, aki 1931-ben vállalta a szolgálatot. Ő volt a pionír, aki a São Paulo környéki magyarságnak magyarul predikált, kialakította Vila S. Anastáción, São Paulo akkori gyárvárosában, ahol a magyarok súlyponttal jelen voltak, a lelkipásztori központot, Szent István Király plébániát (1939), templomot épített. A munka sok volt, ezért kért további segítséget a pannonhalmi főapáttól. Így kerültek Brazíliába előbb *Horváth Anzelm* (1934–1942), majd *Markos János* (1937–1939) bencések. Ezek voltak a kezdetei a bencés központnak, az Új Pannonhalmának, amelynek súlypontja számos településen a magyar lelkipásztori ellátás volt, majd, 1945 után, a létszám fölgyarapodott hét főre, és, mindannyian középiskolai tanárok lévén, 1951-ben gimnáziumot alapítottak, előbb São Paulo belvárosában, a Katolikus Egyetem kinőtt régi épületében, majd, amikor ezt is kinőtték, 1963-ban, a belvárostól mintegy 17 km-re fekvő Morumbi városrészben. Ma mindezek São Paulo húszmilliós megalopolisz városrészei. A szerzetesi élet kereteit ezzel párhuzamosan teremtették meg, 1947-ben saját jogú házzá alakultak, 1953. december 8-án saját jogú perjelséggé, 1989-ben pedig önálló apátsággá, amely mindmáig része a Magyar Bencés Kongregációnak.

BEVEZETÉS

A brazíliai São Paulóban és környékén Trianon után főleg az utódállamok területéről kiutasított, vagy egzisztenciájukban lehetetlenné tett magyarok találtak új hazát, számuk a húszas években több tízezerre rúgott. A brazíliai magyarok adtak magukról életjelt, kértek lelkipásztort, aki anyanyelvükön prédikáljon nekik.¹ Így került São Paulóba református lelkész és katolikus plébános egyaránt.

1 TÓTH András (1999): *Szelec Arnold magyar bencés áldozópap brazíliai missziós útjának előkészítése*, in: Anderle Ádám (szerk.), *Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéről* (Kutatási közlemények. MTA-JATE Hispanisztika Kutatócsoport) Szeged, Hispania, 9–14.

A magyar bencések a braziliai magyarok kérésére indultak el Brazíliába. A harmincas években fejlődött ki a magyar lelkipásztori szolgálat, amely a háborús években megtorpant ugyan, de a háború lezárta után, a szovjet megszállást követően, a magyar kivándorlás különböző politikai színezetű csoportjai Braziliában is megjelentek, így a magyar diaszpóra létszáma megnövekedett, ezzel párhuzamosan a magyar bencések létszáma is.² Elsősorban a magyar diákok tanítására alapították meg kezdetben nyolcosztályos gimnáziumukat, amely Szent Imre nevét vette föl, 1951-ben, s amely folyamatosan fölfejlődött 12, majd 14 osztályossá. Párhuzamosan kialakultak a bencés élet struktúrái is, melynek mérföldkövei a konventuális perjelség (1954) és az apátsági rang elnyerése (1989). A magyar bencés szolgálat fénykora a pártállami időkben volt, és az élet rendje szerint a magyar bencések – általában magas korban – elhúnytak, temetőjük Morumbi városrészben van, ahol a monostor is, mely Szent Gellért nevét vette föl, a plébánia templom is, 1963 után, az új iskola campusával párhuzamosan felépült. A brazilosodás folyamata nem volt egyértelmű, lévén, hogy Braziliában általában kevés a papi és szerzetesi hivatás. E sorok írója 1994 nyarán negyven napot töltött körükben, amikor kilenc idős magyar bencésre három brazil ünnepélyes fogadalmas bencés jutott, és ez az arány pontosan megfordult 19 évvel később, 2013-ban, amikor egy hetet tölthetett körükben. Az utolsó három magyar: Sándor, Zsolt és Ödön atyák, matuzsálemi korban, 2016/2017-ben haltak meg. Szimbolikusan is kifejező, hogy a monostor első apátja, Ödön atya utolsóként hagyta el a fedélzetet.

Revizált bencés atyák szerzetesi, lelkipásztori és tanári munkájukon túl kulturális szervező munkát is végeztek, szolgálták a helyi rádió magyar adását, a magyar sajtót és a Könyves Kálmán Szabadegyetem előadásait, továbbá számos magyar – és portugál – kiadványt gondoztak és adtak ki. Tevékenységük, így Rezek Románé, aki Teilhard de Chardin életművének magyar fordításával és kiadásával szerzett elévülhetetlen érdemeiket, az egyetemes magyar kultúrát gyarapította.

A São Paulo-i magyarok létszámcsökkenésére meghatározó e sorok írójának személyes tapasztalata: 1994-ben Szent István napján megtelt a campus, háromszáz körül volt a magyarok száma, ahol a legidősebbek tisztá magyar kiejtéssel beszéltek, a fiatalabbak már inkább portugálul. 2013 júniusában a magyar misén húsz hívő vett részt, abból a legnagyobb létszámot egy család adta, az előző nap eltemetett családfő családtagjai.

A brazil társadalomban talán még jobban működik az olvasztótégely, mint a „melting pot” az Egyesült Államokban. Létszámra és gazdaságra a világ nagy országai közé tartozik, éghajlata északon trópusi, délen mérsékelt égövi, a kettő közé esik São Paulo mikroklimája, amely város a Baktérítő alatt található, az Atlanti-óceán partjától mintegy 60 km-re, egy kb. 900 méteres fennsíkon, igen kedvező éghajlattal, ahol reggel kilenc óra tájt jön egy nagy zivatar és elvégzi a köztisztasági hivatal munkáját. São Paulo ma egy húszmilliós megalopolisz, de 70 esztendővel ezelőtt Budapest-méretű volt, lakossága 1916-ban pedig 187,540. Ebbe a folyamatosan növekvő városba érkeztek a magyarok főleg az első világháború után és a bencések, főleg a második világháború után.

2 A magyar bencések nyugati jelenlétéhez lásd BÉKÉS Gellért OSB (2000): *Külföldi rendi körlevelek 1957–1974*, Pannonhalma, 145 lap. (Rendtörténeti Füzetek 4.); SOMORJAI Ádám OSB (2001): *Magyar bencés közösségek Nyugaton*, in: „Újat és régít”. Szennay András pannonthalmi főapát úr 80. születésnapjára, Pannonhalma, 149–160; A függelékben a BÉKÉS Gellért (2000): mutatója, i. h., 154–160; SOMORJAI Ádám OSB (2013): *Magyar bencések Nyugaton, 1931–1992. Rend- és jogtörténeti vázlat*, in: *Collectanea Sancti Martini. A Pannonthalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I.* Pannonhalma, 325–352.

A magyar bencések történetét, így a magyar jelenlétét, másrészt a kultúraszervezést, amelynek örökségét még a maga teljességében, ha vannak is ígéretes kezdetek, még nem tártuk fel a maga egészében. A történetíró figyelmére méltó még a hatalmas iskolakomplexum és a két kolostor működése: Morumbi városrészben, ahol az iskola és a plébánia található, valamint Itapeperica della Serra szerzetesi házáé, innen 25 km-re, a város szélén. Ennek neve: Szent József Cella, a növendékség számára készült, hiszen a morumbi monostor túl hangos környezetben van. Két részletben épült ki, Ödön apát úr és a brazil fiatalok összefogásából, 1988–1992 között az első rész a templommal, valamint a folytatás 2000 körül.³ Ennek kiépítésére azért is került sor, mert Jordán Emil 1968 táján megalapította a „Szociális Intézetet”, ahol rendszeresen lelkigyakorlatokat és tanfolyamokat tartott, a hazai KALOT mintájára: az Egyház szociális tanítására fektette a fő hangsúlyt. Ennek az épületnek a felső két emelete szolgált az atyák lakóhelyéül is. Később, az iskola fejlődésével az alsó emeleteken általános iskolai osztályok működnek és ez így van mindmáig. Tanítási napokon a tízpercekben a gyermekzsivaj igen zavarja a kolostori csendet.

KEZDETEK, HŐSKOR ÉS INTÉZMÉNYESÜLÉS: 1931–1951

Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek, Magyarország Prímása, hozzá beérkező kérések alapján, 1930 szeptemberében felkérte Kelemen Krizosztom* pannonhalmi főapáti koadjutort, vállalják el a bencések a brazíliai kérés teljesítését.⁴ P. *Szelecz Arnold**⁵ volt az önként jelentkező, aki 1931-ben vállalta a szolgálatot.⁶ Ő volt a pionír, a São Paulo környéki magyarság lelkipásztora. Előbb a város központjában lévő, XVI. század végi, amerikai viszonyok között ősinek mondható bencés apátságban lakott⁷ és onnan járt ki. 1932 júniusában kezdte meg hivatalosan a működést a Szent István Király Római Katolikus Egyházközség. 1938-ra felépült Vila S. Anastáción, São Paulo egyik gyárvárosában, ahol akkor a legtöbb magyar élt, az „Új Pannonhalma” nevű lelkipásztori központ, majd 1939-ban a plébánia.⁸ A munka sok volt, ezért előbb a szaléziaktól kapott segítséget *Bali Béla** személyében (1932–1937 között), majd Pannonhalmáról érkezett előbb *Horváth Anzelm** (1934–1942), majd *Markos János** (1937–1939) bencések személyében. Néhány év szolgálat után mindketten hazajöttek, mert az elképzelés az volt, hogy a fiatal rendtársak közül küldenek ki három-három évre kettőt-kettőt. 1939-ben a győri származású *Jordán Emil** és kurzustársára, a dőri születésű *Hets Aureliánra** került a sor, a II. világháború kitörésekor hivatásuk már oda kötötte őket, híveik körébe, így

3 Újabb portugál és angol nyelvű, bőségesen illusztrált jubileumi kiadvány: Simone GRECO: *Abadia São Geraldo. 60 anos de história. 60 years of history, 1953–2013.* Abadia São Geraldo, São Paulo, Brasile 2013.

4 Hasonló fölvetés érkezett Argentínából is. Buenos Airesbe a hercegprímás a verbitákat, az Isteni Ige Társaságát kérte föl.

5 A meghalt bencés atyák arcképe interneten: <http://www.asg.org.br/Monges>

6 HETS Aurélián (1981): *Szelecz Arnold és a brazíliai katolikus magyar lelkipásztorkodás múltja és jelene*, in: A magyar bencések 50 éve Brazíliában. A Szent Gellért Kolostor kiadása, São Paulo, 5–10.

7 A São Bento (Benedek) monostor alapítása 1598-ban történt. A spanyol király által hódoltatott többi dél-amerikai országba, királyi tiltás miatt bencés nem mehetett, a portugál király által hódoltatott brazil tengerpart városaiban megtelepedhettek a bencések.

8 Ez ma is létezik, de már portugál nyelvű lelkipásztorral: <http://arquip.org.br/regiao/lapa/paroquias/parouquia-santo-estevao-rei/matriz-paroquial-santo-estevao-rei>

1942-ben, amikor Brazília megüzente a háborút Magyarországnak, nem költöztek haza, hanem egy életre ottmaradtak.

Szelecz Arnold atya főlelkészi működése S. Anastációra összpontosulhatott, miután rendtársai átvették a többi lelkipásztori hely ellátását. A magyarok a következő helységeken éltek: Vila Mooca, Vila Pompeia, Vila Ipiranga, Vila Ipojuca, Frequezia, Vila Pirituba, Santo André – ezek ma São Paulo megalopolisz városrészei. Ritkábban látogatták a távolabbra eső magyar falvakat, mint Szentistvánkirályfalva, Árpádfalva, Boldogasszonyfalva, Rákóczifalva, Mátyáskirályfalva, Vila Maria.⁹ A lelkipásztori szolgálat kiterjedt a latin szentmiséken magyar nyelvű predikációra, hittanoktatásra, a szentségek, mint keresztség, gyóntatás, házasságkötés kiszolgáltatására, de ezen túl széleskörű egyháziközségi kultúrszervező tevékenységre is. A bencés atyák működéséről első kézből kapunk képet naplóiuk olvastán. Hets Aurelián még Pannonhalmán kezdte rendkívüli őszinte hangvételű naplójának írását, lejegyezte kiutazásának történetét, majd a brazíliai hétköznapiakat, megörökítve lelkipásztori nehézségeit, a rendtársakkal való feszültségeket, majd a háborús éveket, de lelki olvasmányait és az általa tanulmányozott brazil irodalmat is.¹⁰ Felbecsülhetetlen forrás és koremlék az alapító bencés házfőnök, majd első perjel Jordán Emil naplója, aki kurzustársához, Aureliánhoz képest három éves késéssel, 1942-ben kezdett naplót írni, de ezt továbbra is szorgalmasan, szinte két-háromnapos ütemben folytatta egészen 1998-ig.¹¹ Kiapadhatatlan forrás a São Pauló-i bencések, a brazíliai magyarság történetére, pittsburghi (USA) tartózkodására,¹² évente ismétlődő Egyesült Államok-beli és európai, így magyarországi útjainak rögzítésére és ily módon a vatikáni keleti politikára.¹³

Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát 1947 áprilisától augusztusáig látogatta a brazíliai alapítókat, ő akkor abban gondolkodott, hogy oda koncentrálná a nyugatra került bencés rendtársakat. Később ezt az elgondolását megváltoztatta, mert 1947 szeptemberében, amikor résztvett Rómában a bencés apátkongresszuson, az az információ

- 9 Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát 1947 nyarán szintén megfordult ezekben a községekben, lásd a térképet in: SOMORJAI Ádám OSB (2014): *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950). Különös tekintettel a Magyar Bencés Kongregáció jogfejlődésére* METEM, Budapest, 8. (Pannonhalmi Apátok és Főapátok 1.) Ugyanitt a fényképfelvételt az árpádfalvi iskola tanulóiról és Szelecz Arnoldról i. h. 143b.
- 10 *Hets János Aurelián OSB naplója 1939–1945* (2019): Sajtó alá rendezte, előszóval és jegyzetekkel ellátta: SOMORJAI Ádám OSB. Bencés Skriptórium Zalaapáti, 568 lap. (A Zalaapáti Bencés Skriptórium kiadványai, 1.) Különösen értékesek a II. világháború összes frontjáról érkező hírek rögzítése, úgy tűnik, hogy ő, aki tízezer km távolságban volt hazájától, pontosabb képet tudott rögzíteni róluk, mint a hazánkban tájékozódó állampolgárok.
- 11 JORDÁN Emil OSB (2017): *A naplőfizetkekből kigépelte lényeges részek, 1942. január 30.–1944. december 31.*, Bevezette és sajtó alá rendezte Somorjai Ádám OSB, in: *Collectanea S. Martini*. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője, V. 267–335. Az 1945. január – 1948. március közötti periódus naplőrészletét lásd JORDÁN Emil OSB (2023): *Brazíliai napló, 1945. január – 1946. december*. Sajtó alá rendezte Somorjai Ádám, in: MEV 35, 1-2. szám, 115–146.
- 12 Pittsburghi tartózkodására lásd: SOMORJAI Ádám (2014). Főleg a jegyzetekben, melyekben rendszeresen idézzük.
- 13 Magyarországi és pannonhalmi vonatkozású egyháztörténeti tapasztalataira, 1958–1989 között rögzített naplőbejegyzéseiből válogattunk in: SOMORJAI Ádám OSB (2018): *Polgár Vilmos OSB működése Nyugaton, 1957. május 18.–1974. június 10.* „Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején”, in: *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején III. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában* 2018. április 13-án rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata. Szerk. Dénesi Tamás és Boros Zoltán (Studia ex Archivo Sancti Martini edita III.), Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalmi, 145–183. Lásd itt a függelékben: 169–181.

érkezett, hogy üresen áll New Yorktól délre egy ingatlan, amelyet a németországi Maria Laach apátsága alakított ki arra az eshetőségre, hogyha Hitler feloszlatná németországi közösségüket, legyen hova menekülni. Miután ettől megmenekültek, a kinti atyák is hazatértek, és a perjelség céljaira átalakított ház arra vár, hogy lakói legyenek. Ekkor döntötte el, hogy Rómából nem São Paulóba tér vissza, hanem elutazik New Yorkba és körülnéz. Azonban, mire fél évvel később, 1948. márciusában megérkezett, a helyzet megváltozott: az illetékes püspök másként döntött, nem óhajtotta, hogy megismétlődjék az, ami a német atyák idejében volt, ugyanis nem az ő egyházmegyéjében pasztoráltak, hanem bejártak a közeli New Yorkba. Ebben az időszakban, még Krizosztom főapát életében, több ún. északi alapítási terv volt, de volt argentiniai alapítási terv is.¹⁴ Kelemen Krizosztom halálos ágyán még megtudhatta, hogy Pannonhalma megmaradt. És éppen azért maradt meg, mert ő elhagyta Pannonhalmát és elhagyta Magyarországot. Ő mutatta meg az utat Kalifornia felé, amely alapítás később 1957-ben létre is jött. Így az emigrációba került magyar bencések nem csupán São Paulóban, hanem a kaliforniai Woodside perjelségében is (San Franciscótól délre, az agglomerációban) létrehozta egy önálló perjelséget.¹⁵

A GIMNÁZIUM ÉS A PERJELSÉG ALAPÍTÁSA: 1951, 1954

1945 után a létszám fölgyarapodott hét főre, és, mindannyian középiskolai tanárok lévén, 1951-ben gimnáziumot alapítottak, előbb São Paulo belvárosában, a Katolikus Egyetem régi épületében, majd, amikor ezt kinőtték, 1963-ban, a belvárostól mintegy 17 km-re fekvő Morumbi városrészben.¹⁶ Ma mindezek São Paulo húszmillió mialopolisz városrészei.

A mai hatalmas kolostor-, plébánia- és iskolakomplexum megújult formában csodálható meg, a hatvanas, hetvenes években épült ki és megérdemel egy méltatást annak a módja, ahogy ez történt. Jordán Emil, aki otthonról, családjából hozta a gyáralapító, gyárfenntartó mentalitást, elévülhetetlen érdeme az, hogy a pénzt megszerezte, különféle segélyszervezetektől és bencés apátságoktól. 1985 magasában ezt személyesen úgy mondta el e sorok írójának, hogy volt, hogy egyszerre hét banknak tartozott és amikor a kamatfizetés határideje volt, fölvelt hitelt egy nyolcadik banktól. Majd lassanként sikerült kifizetni minden bankkölcsönt és egyenesbe tudott jutni. Ennek magyarázata az is, miért duzzasztották fel a diákság létszámát és miért olyan drága ott a tanítás – a jól-szituált felső középosztály gyermekeit tanítják, s a befolyt tandíjából, az iskola és a monostor fenntartásán túl finanszírozni tudták a szomszédos két nyomortelep szociális létesítményeit is. Az atyák megfogalmazása szerint ők a Robin Hood, elveszik a gazdagoktól és odaadják a szegényeknek. Elveszik, tandíj formájában, de „jó árut” kapnak érte a gazdagok gyermekei...

14 SOMORJAI Ádám OSB (2013): „Az én szemem a ...föltámadásra irányul.” Kelemen Krizosztom főapát (1929/1933–1947/1950) és a bencés alapítási tervek az Újvilágban, in: Csóka úrtól Gáspár atyáig. Ünnepi kötet Csóka Gáspár OSB 75. születésnapjára, Győr, 137–161. Interneten: <https://docplayer.hu/2677674-Csoka-urtol-gaspar-atyai.html>

15 A kérdésről részletesen: SOMORJAI Ádám (2014).

16 PONGRÁCZ Attila (2005): *Egy magyar alapítású bencés iskola Brazíliában. A Szent Imre Iskola múltja és jelene*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 17. évf. 3-4. szám, pp. 101–119.

A szerzetesi élet kereteit ezzel párhuzamosan teremtették meg, 1947-ben saját jogú házzá alakultak, 1953. december 8-án saját jogú perjelséggé, 1989-ben pedig önálló apátsággá, amely mindmáig része a Magyar Bencés Kongregációnak.¹⁷

A BENCÉS ATYÁK ÉRKEZÉSE MAGYARORSZÁGRÓL, 1947–1951

A következőkben érkezésük sorrendjében röviden bemutatjuk az atyákat. A csillaggal arra utalunk, hogy alább életrajzot és ha van, róluk irodalmat is közlünk.

Kerényi Olaf^{*18} 1947. augusztus 13-án érkezett, éveken át vezette a São Paulói rádió vasárnapi magyar óráit.¹⁹ 1949-ben érkezett *Sarlós Engelbert*,* aki 1986-ban São Paulóban bekövetkezett haláláig a gimnázium tanára volt és *Kögl Szeverin*,* aki a Morumbin épülő hatalmas kolostor- és iskolakomplexum tervezését és építésének kivitelezését vezette, amely az elmúlt évtizedekben folyamatosan bővült és virágkorában 1900 fiatalok tanításával foglalkozott, ezentúl pedig a Paraná államban Nova Santa Rosa kiszemináriumát, továbbá, élete alkonyán kialakította Morumbin az apátság múzeumát. *Tóth Veremund*,* a második perjel 1951-ben érkezett, később a szegénytelep plébánosa, lelki író, megírta a São Paulói bencés apátság történetét is.²⁰ *Simon Bálint*²¹ az itt említett Veremund kurzustársa szintén 1951-ben érkezett. Orvosi műhiba következtében 1958-ban, 34 évesen hunyt el. Ő volt az első, halála különösen is megrendítette az egész bencés közösséget.

A magyar bencés atyák érkezése 1931–1976 Táblázat

1931 Arnold	1957 Ányos
1939 Emil, Aurelián	1958 Szervác
1947 Olaf, (Bertalan)	1960 Imre
1949 Szeverin, Engelbert	1965 Román
1951 Bálint, Veremund	1967 Ödön, Péter
1952 Zsolt	1970 Egid, Timót
1955 Csanád	1976 Sándor
11 fő	9 fő

17 PONGRÁCZ Attila (2008): *Magyar egyházi élet Braziliában. A São Paulói magyar egyházak 1945–1990*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 20 évf. 3–4. szám, pp. 103–116.

18 A Szent Imre Gimnáziumban működő magyar bencések névsorát lásd: PONGRÁCZ Attila (2009): *A São Paulói magyarság 1945–1990*. Doktori értekezés. Szeged, 166.

19 Naplójában nehezen olvasható kézirással öt füzetben rögzítette 1944. szeptember 19.–1947. október 14. közötti periódus élményeit. Katonai behívásával kezdi, majd részletesen írt táborigyelmeztetéseket, ill. kórház-élményeiről, budapesti gimnáziumi tanári működéséről, meneküléséről, beuroni (Bajorország) tartózkodásáról, végül Braziliába kerüléséről. Kevéssel a São Paulóba érkezés után zárja. – Írói álneve Erdődy Gábor volt.

20 TÓTH Veremund (1996): *A Szent Gellért kolostor Braziliában*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 8. évf. 1–2. sz., 149–190.

21 Simon József Bálint (1924–1958. szeptember 24.), bencés 1942, rkat. pap 1948, 1949-től tanulmányúton Ausztriában és Svájcban, 1951-től gimnáziumi tanár és házgondnok helyettes São Paulóban.

A GIMNÁZIUM ALAPÍTÁSA UTÁN KIÉRKEZETT BENCÉSEK, 1952–1976, RÖVID BEMUTATÁS

Római tanulmányai után már nem térhetett haza *Iróffy Zsolt*,* brazilul keresztnévén *Dom Gabriel*, aki 1952-ben érkezett, hosszú évtizedeken a gimnázium igazgatója volt, a finnugor nyelvészet művelője. Ugyanígy Rómából érkezett *Endrédi Csanád** 1955-ben, aki tizenegy éven át, 1966-ig működött a gimnáziumban, cserkészvezetőként is, ezt követően tizennégy éven át a bajorországi Burg Kastl magyar gimnáziumában teljesített szolgálatot.

1957-ben érkezett *Úrdombi Ányos*,* aki az 56-os forradalom előtt Budapesten segédmunkásként dolgozott, itt pedig bekapcsolódott a gimnáziumi tanító munkába. A zalaapáti születési *Magyar Szervác** testvér szintén 1957-től gyarapította a létszámot.²²

1960-ban Párizsból ide költözött *Gácsér Imre*,* aki 1945 után a nyugatra került magyarság sorsát egyengette az emigráció zezugaiban, és sokáig Morumbi alperjele és gondnoka volt.

1960-ban Párizsból ide költözött és haláláig itt élt, tanított, alakította ki a bencés könyvtárat és fordította Teilhard de Chardin írásait *Rezek Román*.* Hagyatékát őrzi a Szent Gellért Apátság könyvtára és a Pannonhalmi Főapátság Könyvtára egyaránt.

*Linka Ödön** – brazil nevén szintén keresztnévén *Dom Ernesto* – 1967-ben csatlakozott a sorba, Jordán Emil hazai tárgyalásainak eredményeként, ő volt az első apát.²³ Vele együtt utazott ki Magyarországról *Ther Péter*,* akinek önéletrajza kéziratban van.²⁴

1970-ben érkezett két bencés testvér, *Tumpek Timót** (aki végig ott szolgált, csak utolsó hónapjait töltötte Pannonhalmán) és *Kubovics Egid*,* Pannonhalmáról. Utóbbi korábban, előtti későbbben, de mindketten elvégezték a teológiát São Paulóban és papként szolgálták a magyar híveket.

Linka Ödön testvére, *Linka Sándor** 1976-ban érkezett, lelkeszként, prefektusként és belső házgondnokként szolgált.

A brazil hivatások nem hiányoztak, 1957–1995 között negyvenen öltöztek be, közülük kevesen maradtak meg.²⁵

Zágon Bertalan,* *Kovács Rafael** és *Hoffer Lipót*,* a Woodside-iak perjele elhagyták a rendet.

22 Lásd élménybeszámolóit: MAGYAR Szervác (1996): *Egy magyar missziós Brazíliában*, Tihanyi Bencés Apátság, Tihany 170 lap; uő (1997): *Egy magyar missziós Brazíliában, II. Alapítás Nova Santa Rosában*, Tihanyi Bencés Apátság, 164 lap.

23 Lásd Magyar Szerváccal közös kötetét: LINKA Ödön – MAGYAR Szervác (1999): *Brazil utakon: 30 év távlatában*. Szent Mauriciusz Cella, Bakonybél. 192 lap.

24 THER Péter Pál OSB: *Óserdő mélyén, kék tenger szélén*, kézirat, 1994.

25 A bencés ruhát magukra öltöttek névsorát lásd: TÓTH Veremund (1996) 180sk. Közülük öten magyarok: Sulcz Árpád Benedek, Böröcz Tibor István, Pintér László Pál, Ther Pál Péter, Ős José Thomás,

*A magyar bencés atyák elhalálozási sorrendje*²⁶
1953–2019
Táblázat

1958 Bálint (34 évesen)	2003 Timót (75)
1972 Arnold (72)	2004 Ányos (77)
1977 Olaf (65)	2005 Veremund (83)
1985 Aurelián (73)	2009 Csanád (83) Sopronban
1986 Engelbert (70), Román (70)	2012 Egid (91)
1994 Szeverin (80), Péter (63)	2016 Sándor (89), Zsolt (89)
1997 Imre (82)	2017 Ödön (92)
1999 Emil (87)	2019 Szervác (88) Phalmán
10 fő	9 fő

ÉRTÉKELÉS

A magyar bencés atyák kiérkezését a magyar misszió szükségletei motiválták. A II. világháború után érkező atyákkal együtt a magyar misszió gyermekei számára iskolát nyitottak, amely menet közben brazil iskolakomplexummá alakult át. Párhuzamosan szociális téren is egyre inkább elkötelezték magukat, egyrészt egy lelkigyakorlatos és továbbképző ház felépítésével, tanfolyamok tartásával, másrészt a környező két nyomornegyed szociális és lelkipásztori ellátásával. Így az atyák egy működő intézményrendszert létesítettek és hagytak maguk után. Sajnos a magyar jelenlét 2017 végén teljesen megszűnt, de a brazil rendtársak – akiknek egy része már nem mondható fiatalnak –, ha nem is nehézségek nélkül, tovább viszik az apátságot és az iskolát, valamint a „favella” [nyomornegyed] ellátását.

A magyar bencés atyák jó hírnevet szereztek a magyar – *húngaro* – névnek Braziliában és különösen São Paulóban és a brazil bencés kongregáció szerzetesei körében.

A Szent Gellért Apátság elöljárói

Konventuális perjelség: 1953. december 8.

Jordán Emil perjel	1953–1968
Tóth Veremund perjel	1968–1981
Linka Ödön perjel	1981–1989

²⁶ A bencés atyákat előbb a szomszédos városi temetőben temették el. Amikor felépült Morumbin a plébániatemplom, annak kriptájában alakítottak ki számukra temetkezési helyet. Brazil szokás szerint a halál napján (!) temetnek.

Apátság: 1989. június 8.

Linka Ödön apát	1989–2005
Paulo de Sousa da Silva apát	2005–2014
Francesco Ganhor kormányzó perjel	2014–2017
Cristiano Oliveira Carvalho apát	2017–

ÉLETRAJZOK (24 BENCÉS)

Bali Béla SDB (1903–1977) szalézi 1920-tól, rkat. pap 1929, házgondnok Péliföld-szentkereszten, prefektus, 1932–1937 brazíliai magyar lelkész. Betegség miatt hazatért, novíciátus tanára, házigazgató, újoncmester és plébános Mezőnyáradon 1938-tól, majd plébános Borsodnádas-Lemezgyáron 1944-től, Tiszadadán 1952-től, Vécsett 1973-tól.

Endrédy Ferenc Csanád (1926–2009. január 13.) teológiai doktor, bencés 1944, teológiai tanulmányait Rómában végezte 1947–1955, rkat. pap 1952, 1955-től São Paulóban, gimnáziumi tanár 1955–1966, majd Bajorországban, Burgl Kastl magyar gimnáziumában működött 1966–1980, nevelő Wadersloh-Diesteddében 1980–1983, kórházlelkész Bad Abbachban 1983–1992, ezt követően hazatér és templomigazgató Sopronban 2006-ig. Doktorátusa kéziratban maradt.

Gácsér (tévesen: Gácsér is) **József Imre** (1915–1997. április 30.) bölcsészdoktor, bencés 1934, rkat. pap 1940, gimnáziumi tanár Győrött 1942–1945, tábori lelkész-ként Nyugatra kísérte a rábízott bencés diákokat (leventéket), Menekültügyi Iroda igazgatója és magyar lelkész Párizsban 1946–1960, 1960-tól São Paulóban, A Délamerikai Magyar Hírlap szerkesztője és kiadója 1967-ig, egyetemi tanár a Katolikus Egyetemen 1967–1968, alperjel 1968–1981, házgondnok 1971–1984, magyar főlelkész 1985-től, A Könyves Kálmán Szabadegyetem Rektora 1990-ig.

Hets János Aurelián, gyakorta Aurelián, ahogy ejtették a nevét, (1913–1985. augusztus 12.), bölcsészdoktor, bencés 1932, rkat. pap 1938. Latin-történelem szakos tanár, doktorátusát Szegeden védte meg. 1939-től Braziliában. Segédlelkész, majd gimnáziumi tanár 1951–1975, alperjel 1962–1968, a rendi növendékek előljárója 1964–1966, házgondnok 1969–1971, anasztási lelkész és hittanár 1972–1975, szemináriumi tanár 1975–1983, ismét növendékelőljáró 1975–1978, a magyar kolónia főlelkésze 1977–1985.

Hoffer József Lipót (1917–1994) bencés 1935, rkat. pap 1941, hitoktató Győrszentivánban 1942–1943, Zalaapátiban 1943–1946, lelkész Esztergályon 1946–1948, kivándorolt az Egyesült Államokba, 1958-tól a Woodside-i (Kalifornia, USA) Szent István perjelség tagja, perjel 1968–1974. Mintaszerűen rendbetette a perjelség levéltárát, amely jelenleg a New Hampshire állambeli Manchester (USA) Szent Anzelm apátságában található. Miután kolostora függő perjelségként ehhez az apátsághoz, 1976-ban kérte befogadását São Paulóban, ahol néhány hónap elteltével elhagyta a rendet.

Horváth István Anzelm (1901–1950) bencés 1920, rkat. pap 1925, gimnáziumi tanár Kőszegen, majd Budapesten 1928–1929, Esztergomban 1929–1934, a brazíliai magyar kolónia lelkésze 1934–1942, gimnáziumi tanár Komáromban 1942–1943, Kőszegen 1943–1948, házgondnok Zalaapátiban 1948.

- Iróffy Gábor Zsolt** (1927–2016) Budapesten született, orvos-család gyermeke. Bátyját, Iróffy Hubát követte, amikor 1944 végén belépett a rendbe, beöltözésekor a Zsolt nevet kapta. Teológiai tanulmányait a bencések római Szent Anzelm Egyetemén végezte 1946–52 között, 1949. szeptember 8-án tett ünnepélyes fogadalmat, 1951. június 24-én szentelték pappá Rómában. 1952-ben érkezett São Paulóba, ahol latin-angol szakos tanári oklevelet szerzett, először a Szent Imre Gimnázium tanára, majd 1974-től 1993-ig az iskola igazgatója lett, később az iskola fejlődésével annak rektora, haláláig tiszteletbeli rektora, az „Eszterháza” zenei szakképzés bevezetője. 1981-től néhány évig a Szent Gellért Monostor alperjele. Iskolaszervező munkássága mellett művelte a finnugor nyelvészetet is. 1986-ban egy évig házgondnok és lelkész Nova Santa Rosán, 1987-től házgondnok helyettes, majd házgondnok, 1994 után ismét alperjel.
- Jordán Sándor Emil** (1912–1999) a győri Gráb gyár tulajdonosi család gyermeke, bencés szerzetes 1931, rkat. pap 1935, segédlelkész, doktorátusát Budapesten védte meg. 1939-től Braziliában, magyar lelkész, 1948–1949 Pittsburghben (USA), Kelemen Krizosztom főpát tolmácsa és titkára. 1949-től ismét São Paulóban, ahol a közösség elöljárója, 1951-től 1958-ig a gimnázium alapító igazgatója, 1958–1962 hittanár, 1953–1968 perjel, 1967-től családi és ifjúsági lelkinapok szervezője. Méltatását lásd Pongrácz Attila (1999): Dr. Jordán Sándor Emil OSB, 1912–1999, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum 11. évf. 1-2. sz. 271–275. <http://heh.hu/folyoiratunk.html>
- Kelemen Ferenc Krizosztom** (1884–1950. november 7. Pittsburghben) bencés 1903, rkat. pap 1910, gimnáziumi tanár Pápán 1910–1916, lelkész Nyalkán 1916–1926, gimnáziumi tanár Budapesten 1926–1928, házfőnök és igazgató Győrött 1928–1929, főpáti koadjutor 1929–1933, főpát 1933, 1947 márciusában elhagyta az országot. – Irodalom: Várszegi Imre Asztrik OSB (1990): Kelemen Krizosztom pannonhalmi főpát (1929–1950). METEM, Budapest. 229–361. (METEM Könyvek 2. – Pannonhalmi Főpátok 1.) (Sólymos László Szilveszter OSB: Kruesz Krizosztom [1865–1885] c. munkájával egy kötetben.)
- Kerényi Lajos Olaf** (1912–1977. augusztus 24.), bencés 1931, rkat. pap 1937, gimnáziumi tanár Pápán 1938–1946, közben tábori lelkész, gimnáziumi tanár Budapesten 1946. 1947-től São Paulóban, gimnáziumi tanár és a Magyar Hírlap szerkesztője 1948–1960, gimnáziumi tanár 1950–1960, a rendi növendékek elöljárója 1957–1962, a brazíliai magyar kolónia főlelkésze 1963.
- Kovács Imre Rafael** (1930–?) bencés 1948, rkat. pap 1953, segédlelkész Ravazdon 1955-ig, Kisbéren 1956-ig, São Paulóba érkezett 1956/1957 körül, 1969-ben elhagyta a rendet.
- Kögl János Szeverin** (1914–1994) bölcsészdoktor, bencés 1934, rkat. pap. 1940, hitoktató Zalaapátiban 1941–1942, gimnáziumi tanár Sopronban 1942–1943, lelkész Zalaapátiban 1943–1948, 1949-től São Paulóban, előbb kisegítő lelkész, majd 1951-től házgondnok, 1968–1969 a Szociális Intézmények vezetője, 1970–1984 a Szent Imre küsseminárium elöljárója és lelkész Nova Santa Rosán (Paraná állam, Brazília), 1970–1980 között gimnáziumi tanár, majd igazgató ugyanott. 1985-től ismét São Paulóban (Morumbi), a magyar bencés múzeum alapítója. Álneve. Krassó Szörény. Irodalom: Horváth Gergely Krisztián (2014): „Mindenkinek mindene lenni!” *Vázlat Kögl Szeverin OSB pályájához*, in: Jánossomorjai Füzetek, IX. évf. 1. szám, 3–22. Interneten: [Interneten: http://real.mtak.hu/28325/8/HGK.pdf](http://real.mtak.hu/28325/8/HGK.pdf)

- Kubovics Tibor Egid** (1921–2012. december) bencés 1948, 1948–1969 házgondnokságon dolgozott Pannonhalmán, 1970-től São Paulóban, teológiai tanulmányok, rkat. pap 1976, lelkész, kisszeminariumi prefektus Nova Santa Rosán 1978-ig, majd São Paulóban 1979-ig, plébános Anastación 1980–1985, lelkész Morumbin 1985-től novíciusmester 1989–1992.
- Linka Ernő Ödön** (1925–2017. október 4.) bencés 1944, rkat. pap 1949, lelkész Ménfőcsanakon 1950–1953, kántor Veszprémvarsányban 1953–1959, Budapesten a Szent Rita kápolnában 1956–1967, 1967-től São Paulóban, lelkész Anastación 1971-ig, házgondnok, majd szeminariumi prefektus 1972–1978, nevelési tanácsadó 1974–1982, plébános Morumbin 1980–1982, perjel 1981, az első apát 1989–2005. 92 évesen utolsó magyar bencésként halt meg Morumbin.
- Linka Ervin Sándor** (1927–2016. október 19.) bencés 1927, rkat. pap 1952, lelkész Mernyén 1955-ig, Iszkázon 1957-ig, Pápán 1959-ig, Lengyeltótiiban 1960; plébános Tárkányban 1976-ig, 1976-től São Paulóban, lelkész 1978-ig, lelkész és prefektus Nova Santa Rosán 1979-ig, lelkész Morumbin 1985-ig, ismét Nova Santa Rosán 1986-ig, majd ismét Morumbin, alperjel 1994, brazíliai magyar főlelkész 1997 után.
- Magyar Gyula Szervác** (1931–2019. június 17.) bencés laikus testvér 1949, 1957-től São Paulóban, házgondnoki munkakörökben dolgozott Morumbin 1969-ig, majd Nova Santa Rosán 1973-ig, ismét Morumbin 1976-ig, majd ismét Nova Santa Rosán 1983-ig. 1985-től ismét Morumbin. 1988-ban hazaköltözött Magyarországra.
- Markos Rezső János** (1912–1990) bencés 1931, rkat. pap 1937, Brazíliában 1937–1939, lelkész, majd plébános Gyórszentivánban 1940, Veszprémvarsányban 1959, végül Tatán 1967, nyugdíjban 1982. Címzetes lébényi apát 1980.
- Rezek Sándor Román** (1916–1986. május 7.) bencés 1934, rkat. pap 1940, gimnáziumi tanár Kőszegen 1945-ig, közben tábori lelkész és hadifogoly, 1945–1965 között lelkész a párizsi Magyar Katolikus Misszióban, „Ahogy lehet” katolikus ifjúsági folyóirat szerkesztője és kiadója, 1965-től São Paulóban, gimnáziumi tanár 1977-ig, novíciusmester 1966–1975, szeminarium spirituális 1976–1983. Teilhard de Chardin életművét magyarra fordította és kiadta.
- Sarlós Károly Engelbert** (1916–1986) bölcsészdoktor, bencés 1934, rkat. pap 1940, gimnáziumi tanár Sopronban 1941–1943, Esztergomban 1943–1948, közben tábori lelkész és hadifogságba is került. Fürdőigazgató Balatonfüreden 1948–1949. 1949-től São Paulóban, előbb magyar lelkész, majd 1951–1958 között gimnáziumi tanár és igazgatóhelyettes, majd egyetemi tanár a Katolikus Egyetemen.
- Szelec Ferenc Arnold** (1900–1972. szeptember 20.) bencés 1920, rkat. pap 1928, tanár és tarjáni hitoktató, 1931-től Brazíliában, a magyar kolónia missziós lelkésze, 1939-től Vila Anastación plébánosa, közben gimnáziumi tanár 1951–1966. – A bencések életrajzi adataira itt és másutt lásd in: *A Pannonhalmi Szent Benedekrend Névtára 1802–1986* (1987), szerk. Berkó Pál – Legányi Norbert OSB, Győr. Interneten (letöltés – a továbbiakban is – 2020. október 14.): https://mandadb.hu/tetel/9241/A_Pannonhalmi_Szent_BenedekRend_nevtara – A brazíliai magyar rendtársak életrajzára pontosabb: Tóth Veremund (1996): *A Szent Gellért kolostor Brazíliában*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 8. évf. 1-2. sz., pp. 184–187.
- Ther Pál Péter** (1931–1994. július 31.) veszprémi egyházmegyes rkat. pap 1958, 1967-től São Paulóban, bencés 1967, lelkész, gimnáziumi tanár 1968–1969, lelkész, kisszeminariumi prefektus, gimnáziumi tanár Nova Santa Rosán 1970–1975, pléb-

- bános Anastación 1980-ig, házgodnok 1982-ig, magyar lelkész Svédországban 1983, házgodnok Morumbin 1984, alperjel 1989.
- Tóth Antal Veremund** (1922–2005) bencés 1942, rkat. pap 1948, Innsbruck-Párizs tanulmányút 1949–1951, 1951-től São Paulóban, lelkész, gimnáziumi tanár 1962-ig, nevelési szaktanácsadó 1962–1981, perjel 1968–1981, plébános 1970–1979, a Könyves Kálmán Szabadegyetem rektora 1970 és 1973 között, majd ismét, 1990–1992, a bencés oblatások közösségének alapítója 1980, Nova Santa Rosán kisszeminárium rektor és lelkész 1982–1984, majd ugyanott plébános, hittanár, a vallásos nevelés felelős Morumbin 1987–1991, alapító plébános Paraisópolison (Morumbi szegénynegyede) és kerületi esperes 1992.
- Tumpek József Timót** (1928–2003. augusztus 16.) bencés 1950, 1970-től São Paulóban, Pannonhalmán a házgodnokságon dolgozott 1950–1955, majd a műszaki karbantartáson 1964-ig, ezt követően telefonkezelő. 1970-től São Paulóban, ahol műszaki karbantartó, 1976–1983 között teológiai tanulmányokat végzett, diakonus 1983, rkat. pap 1989, lelkipásztori kisegítő a magyar kolóniában. 2003 tavaszán hazatért Pannonhalmára.
- Úrdombi Jenő Ányos** (1927–2004. április 25.) bencés 1946, rkat. pap 1952, lelkész Tüskeváron, majd 1954-től sörgyári munkás Budapesten. 1957-től São Paulóban, 1962-ig lelkész, majd gimnáziumi tanár, 1975–1982 között kisszeminárium prefektus Nova Santa Rosán, egyben gimnáziumi és főiskolai tanár is, 1983 után Morumbin gimnáziumi tanár.
- Zágon György Bertalan** (1916–1986) bencés 1936, rkat. pap 1942, a Rómában élő Zágon József édestestvére volt. São Paulóba érkezett 1947-ben, a rendet elhagyta 1951-ben, újságíróként működött, meghalt São Paulóban.

IRODALOM IDŐRENDEN

A brazíliai rendtársak doktori értekezései

- HETS J. Aurelián OSB (1938): *A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén*. Pannonhalma, 91 lap. (Kiadványok Jezusársasága magyarországi történetéhez. Tanulmányok 5. – Kolozsvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből 38.) Interneten: http://acta.bibl.u-szeged.hu/50262/1/kolozsszeged_muvtort_038.pdf
- JORDÁN Emil (1939): *Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát tanügyi munkássága*. Budapest, 94 lap. (A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Egyháztörténelmi Szemináriumának kiadványai, 3.)
- GÁCSER Imre (1941): *Az 1211. évi tihanyi összeírás helyesírása és hangtani sajátosságai*, Budapest, 34 lap. Utánnomás: ELTE 1982. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 58. – Pannonhalmi Füzetek 29.)
- KÖGL J. Szeverin (1941): *Mosonmegyei német kéziratok énekeskönyvek*, Pannonhalma, 148 lap. (Német néprajz tanulmányok, 4. [Sorozat szerk. Schwartz Elemér O. Cist.] – Pannonhalmi Füzetek, 28.)
- SARLÓS Engelbert (1942): *Szuggesztio és nevelés*. Pannonhalma, 98 lap. (Tanulmányok a Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem pedagógiai szemináriumából – Pannonhalmi Füzetek 32.).

Források, kézikönyvek

A *Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986* (1987), szerk. Berkó Pál – Legányi Norbert OSB, Győr. Interneten (letöltés – a továbbiakban is – 2020. október 14.): https://mandadb.hu/tetel/9241/A_Pannonhalmi_Szent_BenedekRend_nevtara

Jordán Emil OSB (2017): *A naplófüzetekből kigépelte lényeges részek, 1942. január 30.–1944. december 31.* Bevezette és sajtó alá rendezte Somorjai Ádám OSB, in: *Collectanea S. Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője*, V. 267–335.

Jordán Emil OSB (2023): *Brazíliai napló, 1945. január – 1946. december.* Sajtó alá rendezte Somorjai Ádám, in: *MEV 35*, 1-2. szám, 115–146.

Hets János Aurelián OSB naplója 1939–1945 (2019): Sajtó alá rendezte, előszóval és jegyzetekkel ellátta: Somorjai Ádám OSB. Bencés Skriptorium Zalaapáti, 568 lap. (A Zalaapáti Bencés Skriptorium kiadványai, 1.)

Szekundér irodalom időrendben

Hets Aurélián (1981): *Szelec Arnold és a brazíliai katolikus magyar lelképásztorkodás múltja és jelene*, in: *A magyar bencések 50 éve Brazíliában. A Szent Gellért Kolostor kiadása, São Paulo.*

Várszegi Imre Asztrik OSB (1990): *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát (1929–1950)*. METEM, Budapest. 229–361. (METEM Könyvek 2. – Pannonhalmi Főapátok 1.) (Sólymos László Szilveszter OSB: *Kruesz Krizosztom (1865–1885) c. munkájával egy kötetben.*)

Somorjai Ádám OSB (1994): *Az egység szolgálatában. Köszöntő Békés Gellért 80. születésnapjára.* Társzerkesztők: Boór János, Kiss Ulrich és Kovács K. Zoltán (Katolikus Szemle 1994 /3–4) Pannonhalma, 23–24.

Ther Péter Pál OSB (1994): *Őserdő mélyén, kék tenger szélén*, kézirat.

Tóth Veremund (1996): *A Szent Gellért kolostor Brazíliában*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 8. évf. 1-2. sz., 149–190.

Magyar Szervác OSB (1996): *Egy magyar missziós Brazíliában*, Tihanyi Bencés Apátság, Tihany, 170 lap.

Magyar Szervác OSB (1997): *Egy magyar missziós Brazíliában*, II. Alapítás Nova Santa Rosában, Tihanyi Bencés Apátság, 164 lap.

Linka Ödön – Magyar Szervác (1999): *Brazil utakon: 30 év távlatában.* Szent Mauriciusz Cella, Bakonybél. 192 lap.

Pongrácz Attila (1999): *Dr. Jordán Sándor Emil OSB, 1912–1999*, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum 11. évf 1-2. sz. 271–275.* <http://heh.hu/folyoiratunk.html>

Tóth András (1999): *Szelec Arnold magyar bencés áldozópap brazíliai missziós útjának előkészítése*, in: *Anderle Ádám (szerk.), Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéről* (Kutatási közlemények. MTA-JATE Hispanisztika Kutatócsoport) Szeged, Hispania, 9–14.

Békés Gellért OSB (2000): *Külföldi rendi körlevelek 1957–1974.*, Pannonhalma, 145 lap. (Rendtörténeti Füzetek 4.)

Somorjai Ádám OSB (2001): *Magyar bencés közösségek Nyugaton*, in: „Újat és régít”. Szennay András pannonhalmi főapát úr 80. születésnapjára, Pannonhalma, 149–160. A függelékben a Békés Gellért (2000): mutatója, i. h., 154–160.

Pongrácz Attila (2005): *Egy magyar alapítású bencés iskola Braziliában. A Szent Imre Iskola múltja és jelene*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 17. évf. 3-4. szám, pp. 101–119. <http://heh.hu/folyoiratunk.html>

Pongrácz Attila (2008): *Magyar egyházi élet Braziliában. A São Pauló-i magyar egyházak 1945–1990*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 20 évf. 3-4. szám, pp. 103–116. <http://heh.hu/folyoiratunk.html>

Somorjai Ádám OSB (2013): *Magyar bencések Nyugaton, 1931–1992. Rend- és jogtörténeti vázlat*, in: Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I. Pannonhalma, 325–352.

Somorjai Ádám OSB (2013): „Az én szemem a ...föltámadásra irányul.” *Kelemen Krizosztom főapát (1929/1933–1947/1950) és a bencés alapítási tervek az Újvilágban*, in: Csóka úrtól Gáspár atyáig. Ünnepi kötet Csóka Gáspár OSB 75. születésnapjára, Győr, 137–161. Interneten: <https://docplayer.hu/2677674-Csoka-urtol-gaspar-atyaign.html>

Somorjai Ádám OSB (2014): *Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát emigrációs évei (1947–1950). Különös tekintettel a Magyar Bencés Kongregáció jogfejlődésére* (Pannonhalmi Apátok és Főapátok 1.), METEM, Budapest,

Horváth Gergely Krisztián (2014): „Mindenkinek mindene lenni!” *Vázlat Kögl Szeverin OSB pályájához*, in: Jánossomorjai Füzetek, IX. évf. 1. szám, 3–22. Interneten: <http://real.mtak.hu/28325/8/HGK.pdf>

Somorjai Ádám OSB (2018): *Polgár Vilmos OSB működése Nyugaton, 1957. május 18.–1974. június 10. „Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején”*, in: Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején III. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában 2018. április 13-án rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata. Szerk. Dénesi Tamás és Boros Zoltán (Studia ex Archivo Sancti Martini edita III.), Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 145–183.

Kéziratos bibliográfiai összeállítás a braziliai magyarságra:

Kögl Szeverin OSB: *A Délamerikai Magyar Hírlapban megjelent cikkek a Brazíliai Magyar Kolóniáról [1923. október 7.–1940. december 18.]*, kézirat, 22 sűrűn gépelt oldal Kögl Szeverin hagyatékában, a São Pauló-i Szent Gellért Bencés Monostor levéltárában. Fénymásolat e dolgozat Szerzőjénél.

Kögl Szeverin OSB (1991): *A Délamerikai Magyar Újságban megjelent cikkek a Brazíliai Magyar Kolóniáról [1924. október 23.–1940. december 31.]*, kézirat, 23 sűrűn gépelt oldal Kögl Szeverin hagyatékában, a São Pauló-i Szent Gellért Bencés Monostor levéltárában. Fénymásolat e dolgozat Szerzőjénél.

Kögl Szeverin OSB: *Magyar emigráns újságok és folyóiratok*. Hat gépelt oldalon 160 tételt sorol fel. Készült 1990. december hónapban. Kögl Szeverin hagyatékában. Fénymásolat e dolgozat Szerzőjénél.

Levéltár

A bencés atyák írásait, naplóit, levelezéseit a São Pauló-i Szent Gellért (Abadia San Geraldo, interneten: <http://www.asg.org.br/>) apátság levéltára őrzi, ezeket sikerült lefényképezni, ezek feldolgozása még folyamatban van. Érdemes megnézni a Pannonhalma Főapátság „Benedictina” gyűjteményét is, amely a rendtársak irodalmi működésének magyarországi periódusát dokumentálja.

ÁDÁM, SOMORJAI, OSB

87 YEARS OF THE HUNGARIAN BENEDICTINES IN BRAZIL
SÃO PAULO: VILA S. ANASTÁCIO AND MORUMBI
1931-2017

Hungarians living in São Paulo, Brazil, who had been expelled from the territory of the successor states, or whose livelihood had been made impossible, asked for spiritual care in Hungarian. Cardinal Jusztinián Serédi, Archbishop of Esztergom, Primate of Hungary, asked Archprimate Kelemen Krizosztom of Pannonhalma to ask the Benedictines to grant the request in Brazil. Fr. Arnold Szelecz was the volunteer who accepted the service in 1931. He was the pioneer who preached in Hungarian to the Hungarians in and around São Paulo, established a pastoral centre in Vila S. Anastácio, then built a church and a parish of St. Stephen the King in suburb of São Paulo, where Hungarians were predominant (1939). The workload was heavy, so he asked the Archabbot of Pannonhalma for additional help. This is how the Benedictines came to Brazil for some years: Fr. Anzelm Horváth (1934-1942) and Fr. János Markos (1937-1939). These were the beginnings of the Benedictine centre, the “New Pannonhalma”, whose main focus was Hungarian pastoral care in several municipalities, and then, after 1945, the number increased to seven monks, and, all of them being high school teachers, a high school was founded in 1951, first in downtown São Paulo, in the old building of the Catholic University, and then, when this was outgrown, in 1963, in Morumbi suburb, some 17 km from downtown. Today they are all part of São Paulo’s megalopolis of twenty million people. The framework for monastic life was created in parallel, becoming a domus formata of proper right in 1947, a priory of proper right on 8 December 1953, and an independent abbey in 1989, which is part of the Hungarian Benedictine Congregation.

The arrival of the Hungarian Benedictine Fathers was motivated by the needs of the Hungarian mission. Together with the fathers who arrived after World War II, they opened a school for the children of the Hungarian mission, which in the process was transformed into a school complex in Brazil. In parallel, they have also become increasingly involved in the social field, both by building a house for pastoral training and further education, and by holding courses, as well as by providing social and pastoral care for the two slums in the area. In this way the Fathers established and left behind a functioning institutional system. The Hungarian presence ceased at the end of 2017, but the Abbey continue to run the abbey and the school, as well as the favela. The Hungarian Benedictine Fathers have made the name Hungarian - húngaro - well known in Brazil and especially in São Paulo area and among the monks of the Brazilian Benedictine Congregation.

NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

MILÁNÓ, BOLOGNA, SZICÍLIA ÉS LORETO KÖZÖSSÉGEINEK TÖRTÉNETE
2009–2020

A *Szétszórva egységben, Magyarok Itáliában 1974–2020* című kötetben jelentek meg olaszországi magyar közösség történetéről 2009 és 2019 között írt és sokszorosítva terjesztett füzeteim,¹ amelyekben Milánó, Bologna, Szicília és Loreto magyar közösségei történetének egy szakaszát örökítettem meg a füzet megjelenésének az évéig. Felmerült a gondolat, hogy hasznos lenne történeteiket megírni 2020-ig, amíg ezekben a közösségekben lelkipásztori munkát végeztem.² Ebben az írásban erre vállalkozom a közösségeknek abban a sorrendjében, ahogy a kötetben megjelentek.³ Személyes emlékeken túl elsődleges forrásom az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltára (a továbbiakban: OMKM), és CD tára (a továbbiakban: OMKM CD),⁴ az Új Üzenet (a továbbiakban: ÚÜ) című lelkipásztori értesítő,⁵ illetve az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió 2011–2020 között vezetett Historia Domusa (a továbbiakban: HD),⁶ melyek Esztergomban, a Prímási Levéltárban találhatóak.⁷ A közösségek történetéről írtakat fényképek egészítik ki, illetve a jegyzetekben jelzem a máshol már megjelent fényképeket.⁸

1 NÉMETH László Imre: *Szétszórva egységben, Magyarok Itáliában 1974–2020, Bologna, Loreto, Milánó, Róma, Szicília, Tolentino, Torino*, METEM, Szerk. Zombori István, Budapest 2021.

2 Esztergom–Budapesti Főegyházmegye 2020. évi 5. számú körlevél, 1265–2. számú rendelkezés. A híveknek küldött 2020. augusztus 20-án kelt elkészítő ÚÜ-et augusztus 23-án tette közzé a Vatikáni Rádió: *Németh László atya, olaszországi magyar főlelkész utolsó „Új Üzenete”*. Megjelent az Életünk 2020. októberi számában is: *Németh László Imre utolsó „Új Üzenete” Olaszországból*.

3 Az írás jegyzetek nélkül, több fényképpel sokszorosítva megjelent az alábbi címmel: „Örüljetek az Úrban!” (*Fil 4,4*) *Milánó, Bologna, Szicília és Loreto története 2009–2020*, Páty 2023.

4 A levéltárról, amely később CD tárral kiegészült lásd NÉMETH László Imre: *Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltára (1952–2006)*, in: NÉMETH László Imre: *Magyarokról Itáliában 1924–2014* (Magyarország Barátai Alapítvány), Szerk. Zombori István, Budapest 2020, 147–173.

5 Az ÚÜ bekötött példányai 2011–2013: OMKM 65, 2014–2016 és 2017–2020 OMKM: 85; a CD tárból 1999–2013: OMKM CD 24, 2014–2016: OMKM CD 67, 2017–2020: OMKM CD 96.

6 A HD nyomtatott példányai 2011–2016: OMKM 69, 2017–2019: OMKM 83, 2020: OMKM 90; a CD tárból HD 2011–2016: OMKM CD 63, 2017–2020: OMKM CD 91. A főszerzőben a dátummal jelzett események forrása a HD, amit jegyzetekben külön nem jelöltem, az ismétlés elkerülése érdekében.

7 A Prímási Levéltárról <http://www.primarch.hu/> (2022.03.08).

8 Az OMKM CD tárból megtalálhatók a fényképek:

OMKM CD 38 Főlelkészség fotók 1993–2013 I.,

OMKM CD 41 Főlelkészség 2014/3. Főlelkészség fotók 2014,

OMKM CD 54 Főlelkészség 2015/3. Főlelkészség fotók 2015,

OMKM CD 62 Főlelkészség 2016/3. Főlelkészség fotók 2016,

OMKM CD 78b Főlelkészség 2017/3. Főlelkészség fotók 2017,

OMKM CD 86 Főlelkészség 2018/3. Főlelkészség fotók 2018,

A római magyar közösség története 1945 és 2011 közötti évekből megjelent a *Magyarokról Itáliában 1924–2014* című gyűjteményes tanulmánykötetemben,⁹ a 2011–2020 közötti évek története pedig a Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban.¹⁰ Három közösség, Padova, Parma és Torino történetéről nem készítettem füzetet, így azok megírása még várat magára, törekszem majd pótolni. Bátorítást adnak ehhez Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes elismerő szavai, amiket 2021. december 10-én mondott, a fent említett két kötet átadásakor: „Ha te ezeket nem írod meg, akkor ezek a történetek elvesznek a jövő számára! Az olaszországi magyar közösségek legújabb kori történetéről az marad meg, amit róluk megírsz.”

Mielőtt bemutatnám az egyes közösségek történetét, röviden említést teszek az azokat alkotó hívekről, akik a magyar emigráció negyedik (1944–1948) és a hatodik emigrációs hulláma (1990–) közötti években érkeztek Olaszországba.¹¹ A közösségek túlnyomó többségét azok az asszonyok alkották, akik olasz férfiakkal házasodtak meg. 1956 előtt érkezettek csak a milánói közösségnek voltak tagjai. Közvetlenül az '56-os forradalom után többségében fiatal férfiak érkeztek, közülük nagyobb létszámban a bolognai közösségben éltek. Loretóban és Szicíliában egy sem, az ott élők többsége 1990 után érkezett. Az '56-os generáció és a még korábban érkezettek lassan kihaltak, vagy életkoruk miatt már nem tudtak járni a szentmisékre, így a közösségek döntő többségét a hetvenes években vagy 1990 után érkezett asszonyok alkották. Jelentős különbség volt Észak- és Dél-Olaszország között. Míg Milánóban általában az 1990 előtt érkezett magyar feleségek egyedül jártak a szentmisékre, Szicíliában mindig az egész család: férj, felség, és a kisgyerekek. Az 1990 után érkezett magyar feleségek általában mindenhol olasz férjikkel együtt vettek részt a magyar szentmiséken. Milánóban és Bolognában kis létszámban olyanok is jártak a szentmisékre, akik nem emigráltak, hanem dolgozni jöttek külföldre.

MILÁNÓ 2009–2020

A milánói magyar szentmisék 60. évfordulójára írtam meg a közösség 1949–2009 közötti éveinek történetét.¹² Később az 1924–1974 közötti időszakot is feldolgoztam egy írásban, miután az évek során több forrást sikerült felkutatni.¹³ A szentmisék 60. jubileumára készített összeállítás 2008 év végével zárult, így a közösség történetét most 2009-től folytatom 2020 októberéig.

OMKM CD 90b Főlelkészség 2019/3. Főlelkészség fotók 2019,

OMKM CD 95b Főlelkészség 2020/Főlelkészség fotók I. 2020.

9 NÉMETH: *Magyarokról ... i. m.*

10 NÉMETH László Imre: *A római magyar közösség lelkipásztori ellátásának vázlatos története 2011–2020.* in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 34 (2022) 1–4/242–280.

11 A magyar emigrációtörténet korszakolása c. fejezetet lásd NÓVÉ Béla: *Magyar emigrációtörténeti kézikönyv*, Budapest 2023, 16–26.

12 NÉMETH László Imre: *A milánói magyar közösség krónikája 1949–2009.* in: Németh: *Szétszórva ... i. m.* 13–30.

13 NÉMETH László Imre: *A milánói magyar katolikus közösség története (1924–1974). Vázlatos áttekintés.* in: Németh: *Magyarokról ... i. m.* 191–206.

Rendszeres első vasárnapi szentmisék

A rendszeres magyar szentmiséket ezekben az években is a hónap első vasárnapján tartottuk január, július-szeptember hónapok kivételével, azaz évente nyolc alkalommal, délután 16 órakor az Istituto Salesiano San Ambrogio Opera Don Bosco Milano nagy udvaráról nyíló oratóriumban.¹⁴ Néhány alkalommal húsvét, illetve május 1-je miatt, amikor Milánóban leáll a közlekedés, módosítani kellett a szokott renden. 2010-ben húsvét vasárnap április első vasárnapjára esett, ezért a szentmise elmaradt.¹⁵ 2018-ban ugyanezen ok miatt a szentmisét áttettük április 8-ra, második vasárnapra.¹⁶ 2011-ben május hónap első vasárnapja esett május 1-jére, és ezért a szentmisét május 8-án, második vasárnap tartottuk.¹⁷ Ugyancsak második vasárnap volt a szentmise 2012. október 14-én,¹⁸ mert október első vasárnapján Székely János Esztergom-budapesti segédpüspök mondott szentmisét Padovában, a Szent István magyar királyról nevezett plébániatemplom felszentelésének 50. évfordulója alkalmából és azon ott kellett lennem.¹⁹ Lelkipásztori szolgálatom utolsó évében a pandémia miatt csak négy szentmisét tarthattunk, februárban és októberben a szokott helyen, júniusban és júliusban egy másik kápolnában. A hosszú ideig tartó bezártság után tartott két szentmisére érkezőknek a portán megmérték a lázát és pontos névsort készítettek róluk.²⁰ Az októberi szentmise pedig az utolsó volt, amit Olaszországban tartottam, ekkor búcsúztam a közösségtől. 2019-ben két alkalommal Harsányi Ottó ferences atya misézett, mert egyszer Párizsba mentem keresztfiam papszentelésére,²¹ másodszer pedig Máltára misézni, az ottani magyar közösségnek.²² A szentmisékről a hónap utolsó vasárnapján a római magyar szentmisére készített Új Üzenetben adtam hírt, amelyet elektromos formában küldtem a címlistára. 2010-től nem készítettem külön értesítőt a milánói közösségnek, úgy, mint 2009-ig.

A kápolnába a bejárat egy ideig a Via Tonale felől volt, később a főbejáraton keresztül, a Via Copernicóról. A többség autóval érkezett és a Via Melchiorre Gioiáról hajthattak be az Intézet udvarára, ahol parkolási lehetőség volt. A szentmisék szervezésében Zsigmond Ágnes segített, aki 2012-től minden évben, kivéve 2018-at, részt vett a világi munkatársainak szervezett szeptemberi római találkozókön.²³ A férje Rafi (Raffaello Crivelli) látta el a sekrestyési feladatokat.²⁴ Olykor volt ministráns is, Terenzi Eszter, később Knapcsek Nikolett gyermekei. A szentírási szakaszok felolvasására mindig akadt vállalkozó. A teljesség igénye nélkül említek meg közülük néhány nevet: Csiki-Horecica Dániel, Crivelli Chiara, Demetrovics Zsuzsa, Horváth Balázs, Knapcsek Nikolett, Laber

14 A kápolna fényképe ÚÚ 2016. karácsony, melléklet.

15 ÚÚ Róma, 2010. január 31.

16 ÚÚ Róma, 2018. január 28.

17 ÚÚ Róma, 2011. április 17.

18 ÚÚ Róma, 2012. május 27.

19 HD 2012. október 7., *Padovában 50 éve alapították a Szent István király tiszteletére szentelt plébániát*, Magyar Kurír 2012. október 8.

20 HD 2020. június 7.

21 HD 2019. június 2.

22 HD 2019. december 1.

23 NÉMETH László Imre: „Egymásnak tagjai vagyunk”, *Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió világi munkatársainak római találkozói 2012–2016*. in: Németh: *Szétszórva ...* i. m. 123.; fényképe 129.; u.ö.: *Egymásnak tagjai vagyunk. Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió világi munkatársainak római találkozói 2017–2020*, Páty 2020, 3.

24 Fényképek NÉMETH: *Magyarokról ...* i. m. 431, 103. kép.

Norbert, Magyary Tünde, Szigeti Ágnes, Szilágyi Melinda és Zsigmond Ágnes. Az éneket sokszor hangszeres kíséret tette ünnepélyesebbé Demetrovics Zsuzsa és Kisdi Eszter közreműködésével.²⁵ Eszter 2014 nyarán két gyerekével hazaköltözött Magyarországra.²⁶ 2012. április 1-jén, virágvasárnap közreműködésével énekeltük a Passiót, ami igen jól sikerült. A nép részét a hívek énekelték és így aktívan részt vettek a Passió éneklésében. Néhány alkalommal Béres Timea énekelt, egyszer egy japán fiúval együtt,²⁷ egy alkalommal egy minorita szerzetes növendék orgonált Bresciából,²⁸ és volt, hogy Crivelli Chiara gitározott,²⁹ Magyary Dóra hegedült,³⁰ és Paciolla Krisztián fuvolázott.³¹ Ács János, világhírű karmester is több alkalommal orgonált a szentmiséken.³² 2017. október 1-jén a Szécsényből érkező Erkel Ferenc kórus vett részt a szentmisén, ami után még koncertet is adtak.³³ A decemberi szentmisék végén mindig karácsonyi énekeket énekeltünk. A résztvevők létszáma tíz és negyven között mozgott, néhány kiemelkedő alkalommal azonban ennél többen is voltak, többségben sokszor az erdélyi magyarok, akik hűségesen jártak a szentmisékre, köztük reformátusok is. A teljesség igénye nélkül említem meg közülük Fenici Elvirát, Bokor Nimródót,³⁴ Csiki-Horecica Dánielt, Laber Norbertéket és Magyary Norbertéket. 2018. december 2-án írástunk való tiszteletből elénekeltük a székely himnuszt. Néhány alkalommal magyar szerzetesnövendékek is eljöttek: minoriták Bresciából 2012. december 2-án, szaléziak 2014. december 6-án, a kapucinus Menyik Dániel testvér 2015. október 4-én, és december 6-án a fehéroros származású Anton testvérral együtt. A parlamenti szavazások alkalmával olyanok is részt vettek a szentmiséken, akik messzebből, például Torinóból és környékéről jöttek szavazni a milánói főkonzulátusra. A közösség jubileumaira más városokból is érkeztek, amiről még lesz szó.³⁵

A szentmisére elsőként, amíg tehettem, mindig Spiero Marion érkezett, aki 1949-től járt a misékre és hosszú éveken keresztül szervezte is azokat.³⁶ 90. születésnapja alkalmából, 2012. február 5-én köszöntöttük. A milánói magyar közösség történetének két lábán járó lexikona volt, mindenkit ismert, mindent sokszor elmesélt. 95. születésnapja alkalmából a Magyar Püspöki Kar – kezdeményezésemre – elismerő oklevelét adott neki azért a szolgálatért, amelyet az olaszországi magyar közösségek érdekében végzett, ezt a 2017 februárjában megtartott szentmisén adtam át.³⁷ 2018. október 6-án, a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra készülve, a DUNA Televízió interjút készített vele arról, hogy 1938-ban gyerekként köszönthette Eugenio Pacelli bíboros legátust, a később-

25 Fényképek NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 28, 12. kép.

26 HD 2014. október 5.

27 HD 2016. február 7.

28 HD 2012. december 2.

29 HD 2015. március 1.; 2015. június 7.

30 HD 2013. február 3.

31 HD 2013. május 5.

32 HD 2018. október 7. Életinterjúja <https://arso.hu/janos-acs-karmester-a-teremto-tenyeren/> (letöltés: 2023.04.07.).

33 http://www.agt.bme.hu/balassi/Erkel_Vegyeskar2011.html (letöltés: 2023.03.28.).

34 Először 2017-ben jött HD 2017. június 7.

35 Szabó Katalin Velencéből. HD 2018. május 6.

36 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 205 és ott a 108-as jegyzet; fényképe 412, 64. kép. NÉMETH László Imre: *Isten veled, Marion! Oszlopos tagjától búcsúzott a milánói magyar közösség*, Életünk 2021. március.

37 *Marion ajánlása Pro Ecclesia*, 2016. december 3., OMKM CD 62 Főlelkészség 2016/1. Főlelkészség 2016/ /Milánó 2016/MI levelezés 2016; HD 2017. február 5.

bi XII. Piust, akit az autóban Mons. Giovanni Battista Montini, a későbbi milánói érsek kísért.³⁸ Marion 2018-ban balesetett szenvedett, ez volt az első alkalom, hogy a szentmisét nélküle tartottuk március első vasárnapján. Utóbb újabb balesetek is érték buszon és az otthonában is, kórházba került, majd egy otthonba, ahol 2021-ben 99 éves korában hunyt el. Temetésén, Milánóban, 2021. január 19-én, a Santa Maria Assunta-templomban a pandémia miatt csak néhányan tudtak részt venni. Végakarata szerint Budapesten, az óbudai Jó Pásztor-templom urnatemetőjében helyeztük hamvait örök nyugalomra 2021. május 29-én, amelyeket Zsigmond Ágnes hozott haza Magyarországra.³⁹

A magyar közösség rendszeres elsővasárnapi szentmiséit 1949-től 1996 végéig a San Sepolcro-templomban tartották.⁴⁰ A szentmisék résztvevői közül – a teljesség igénye nélkül – említek meg még néhány nevet azok közül, akik az odajáró magyar közösségnek is tagja voltak. Mola Sybil, született Baroness Sybil von Manteuffel-Szoego, Capiagóból jött a szentmisékre.⁴¹ Sokszor járt Magyarországon, Iszkaszentgyörgyön, ahol az Amadé–Bajzáth–Pappenheim-kastélyban, családja egykori otthonában szállt meg. Szívügye volt ott egy ökumenikus kápolna létrehozása és sokat fáradozott a Nógrád vármegyei Buják és Capiago közötti testvérkapcsolat ápolásán.⁴² Szőke Magdi néniről korábban már tettem említést.⁴³ 2016-ban volt 90 éves. Az utóbbi években egészségi állapota miatt már nem járt a szentmisékre. A kapcsolatot vele leginkább Fekete Anna, Ancika tartotta, aki általában olasz férjével együtt jött a szentmisékre. Dikác Mária, aki rendszeresen szervezett ebédeket, ahová velem együtt meghívta Mariont és Sybilt is. Már a San Sepolcroba járt továbbá Juhász Katinka, Legnani Mariella, aki megírta életének történetét,⁴⁴ továbbá Oláh Éva Arré szobrász, aki Szolnokon született és 1969 óta élt Olaszországban⁴⁵ és Zord Éva, akinek a testvére a padovai magyar közösségnek volt a tagja. A közösség összetétele az évek alatt megváltozott. Az 1968-as évek körül házasságkötés révén érkezett magyar asszonyok életéről így vallót 2011-ben Zsigmond Ágnes:⁴⁶

„Majdnem 30 éve élek Olaszországban. Ideköltözésem után viszonylag hamar megtudtam, hogy létezik egy magyar közösség, minden hónapban vannak magyar nyelvű szentmisék, ami számomra nagyon fontos volt. A háborús és az 56-os

38 A Kongresszus története „Vándorlásunk társa lett”, *Az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten*, Szerk. Hegedűs András, Esztergom-Budapest 2020.

39 Milánói temetéséről és a hamvainak budapesti elhelyezéséről fényképeket őrzök magánlevéltáramban, illetve ott található meg elhunytá alkalmából róla készített PowerPoint összeállításom.

40 A templom fényképe NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 23, 2. kép. A milánói magyar közösség csoportképe a San Sepolcro-templom előtt NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 411. 63. kép. Korábban azt írtam, hogy 1996. júniusáig miséztek itt. NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 194. Az 1996. évi lelkipásztori értesítő azonban 1996 őszén még a San Sepolcro-templomba hirdette meg az októberi szentmisét. Üzenet, 1996. október. OMKM CD 2/Üzenet 1996. Az Üzenet c. lelkipásztori értesítő történetéhez lásd NÉMETH László Imre: *Olaszországi lelkipásztori értesítők (1945–1996)*, in: Németh: *Magyarokról* ... i. m. 144–145.

41 GÁTI Katalin Teodóra: *Sybil visszajött! – Manteuffel bárónőnél jártunk látogatóban*, A magyar in: *Kultúra* in: 2022.10.29. <https://kultura.hu/sybil-visszajott-manteuffel-baronon-el-jartunk-latogatoban/> (letöltés: 2023.03.25.).

42 <https://www.palocfoldert.hu/tag/olasz-testvervaros/> (letöltés: 2023.04.11.).

43 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 195.; fényképe NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 30, 16. kép.

44 VARGA Domonkos György: *Előlép Pjister Marion. Mozaikok Szentkuthy Miklós lányának visontagságos életéből*, Budapest 2013.

45 PROHÁSZKA László: *Oláh Éva Olah Arré*, in: *Magyar Katolikus Lexikon XVI*. Budapest 2013, 796. Ő is olvasott a szentmisén HD 2018, június 3.

46 OMKM CD 37 Főlelkészség 1999–2013/1. Főlelkészség levelezés 1999–2013/Főlelkészség 2011/Milánó 2011.

menekültek után elkezdődött a 70-es években az “Olaszországba mentem férjhez” sorozat. Azt hiszem különbséget kellene tennünk a különböző történelmi, politikai korban menekültek és a következő korosztály között. Úgy gondolom, hogy aki férjhez jött Olaszországba (beleértve alulírottat is) eleve előnnyel indult a többiekkel szemben. Mi mindannyian tudtuk, hogy hova jövünk, családba kerültünk be, bizonyos biztonságot élveztünk már a megérkezésünk pillanatában. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem voltak nehézségeim. Annak ellenére, hogy két oklevelem van, otthon több mint 10 évig dolgoztam, itt nem sikerült munkát találnom. Mivel még ahhoz a korosztályhoz tartozom, aki a kommunizmusból jött, az otthon szerzett okleveleimet nem fogadtak el, semmilyen munkát nem sikerült találnom. Akkor nagyon nehéz volt, nem csak az anyagiak miatt, hanem mert nagyon szerettem a munkámat. Hosszú éveig álmodtam, hogy dolgozni járok. Aztán a gyerekek születése után örültem, hogy otthon lehetek velük, nevelhetem őket, tökéletesen megtanulták a magyar nyelvet, beszélnek, írnak, olvasnak. Nagyon sok magyar asszonyt hallottam panaszkodni, mert nem sikerült neki megszokni az itteni körülményeket, hiányzik az otthoni konyha, az ízek, a szokások. Sok igazság van ezekben a megállapításokban, de úgy gondolom, hogy egy kis rugalmassággal, jóindulattal, és sok-sok szeretettel meg lehet változtatni sok mindent. Amit nem sikerül megváltoztatnunk, azt pedig el kell fogadni úgy, ahogy van. Hangsúlyozom, hogy nekem sem ment azonnal. Hosszú évek munkája és saját magam nevelése kellett ahhoz, hogy elfogadjam a körülményeket, amelyek mások, mint otthon voltak. És hogy más, az nem azt jelenti, hogy rosszabb. Sőt! Sokszor még jobb is.”

A havi szentmiséken a milánói főkonzulok és beosztottjaik is részt vettek alkalmilag vagy rendszeresen. Manno István 2011–2014 között volt főkonzul, a 2014. évi októberi szentmisén köszönt el.⁴⁷ Utóda Timaffy Judit volt 2015 és 2017 között. 2016. december 4-én vett részt első vasárnapi szentmisén. Csiszár Jenő követte őt, aki mind a mai napig Milánóban teljesít külszolgálatot, általában feleségével és két fiúgyermekével rendszeresen jött a szentmisékre, amelyen 2017. október 1-jén vett részt először. A főkonzulátus alkalmazottai közül rendszeresen járt szentmisére többek között Rónaszéki Áron konzul a feleségével, MáriaIlgeti Annával és gyermekükkel, továbbá Berényi Márk. Mindketten többször szolgáltak felolvasásukkal a szentmiséken. Több alkalommal jött a szentmisére Király Zsuzsa és rendszeresen Szilágyi Melinda is olasz férjével és elsőszülött gyermekükkel.

Jubileumi szentmisék

A rendszeres szentmisék évfordulóira szervezett ünnepi szentmisék mérföldkövet jelentettek a közösség életében. Miután az 50. évfordulót Spiero Marion március első vasárnapjára szervezte meg,⁴⁸ az ezt követő jubileumokat is mindig március első vasár-

47 HD 2014, október 4.

48 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 18.; 28, 11–12. képek.

najján tartottuk, annak ellenére, hogy 1949-ben az első szentmise nem tavasszal, hanem november 13-án volt.⁴⁹

A milánói magyar szentmisék 60. évfordulóját az elmondottaknak megfelelően 2009. március első vasárnapján ünnepeltük.⁵⁰ Lelkesen készültem rá a közösség történetének megírásával, a 2000–2009 közötti milánói Új Üzenetek összeállításával,⁵¹ az ünnepi szentmisére készített misefüzettel, és a Milánói krónika 2000–2009 című összeállítással, amelyet Crivelli Chiarával közösen készítettünk.⁵² A szentmise bemutatására meghívtam Cserhádi Ferencet, a külföldi magyarok lelkipásztori szolgálatával megbízott Esztergom-budapesti segédpüspök. Az ünnepről Bókay László, az Új Ember újságírója előzetes beszámolót közölt a lap március 1-jei számában,⁵³ a következőben pedig így számoltam be róla:⁵⁴

„A milánói magyarok nagyböjt első vasárnapján, március 1-jén ünnepelték 60. évfordulóját annak, hogy Milánóban havonta tartanak szentmisét a magyar közösség részére. Erre az ünnepi alkalomra Cserhádi Ferencet, a külföldi magyar lelkipásztori szolgálat ellátásával megbízott Esztergom-budapesti segédpüspököt hívták meg, aki ebben a minőségében először látogatott Milánóba. A szaléziak kápolnáját, ahol három éve tartják a szentmiséket, zsúfolásig megtöltötték a hívek, akik között ott voltak Észak-Olaszország más városai: a torinói, a padovai, a velencei, és a parmai magyar közösség képviselői is. A szentmise elején Németh László főlelkész köszöntötte a püspököt és a résztvevőket, köztük Balassa János, Magyarország szentszéki nagykövetét és Hetényi Géza főkonzult, akik jelenlétükkel megtisztelték a közösséget. A püspök szentbeszédében arra buzdított, hogy a most kezdődő nagyböjt az őszinte bűnbánattal segítse a közösséget és annak minden tagját a lelki megújulásban. A szentmisét követően a résztvevők átvonultak a mozierembe, ahol megtekintettek egy húszperces, fényképekből összeállított kisfilmet a közösség múltjáról. A szentmisére várták Izmindy Antal oratorianus atyát, hogy átvehesse a Pro Ecclesia Hungariae kitüntetését, amelyet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia adományozott neki. A kitüntetett 1956-tól él Bresciában és 1973 óta kapcsolódott be a magyarok lelkipásztori szolgálatába. Váratlanul jött betegsége azonban megakadályozta abban, hogy jelen legyen. Helyette ikerhúga vette át a kitüntetését, akit nagy szeretettel fogadtak a milánói magyarok. Az ünnepről mindenki a közösség történetéről készített kis füzetetlét haza azzal a reménnyel, hogy Milánóban a havi szentmisék a jövőben is folytatódnak, amire a püspök atya Isten áldását kérte.”

Ez a jubileumi megemlékezés adott indítást arra, hogy a 65. évfordulót is megtartsuk 2014 márciusában.⁵⁵ Spiero Marion szervezett erre ünnepi ebédet a Terraferma étteremben, amelyen részt vett Győriványi Gábor, hazánk szentszéki nagykövete. A loretoi

49 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 198.

50 OMKM CD 13 és 14.

51 OMKM CD 13.

52 u.o.

53 BÓKAY László: Ünnepelnek a milánói magyarok, Új Ember 2009. március 8.

54 NÉMETH László: Ünnepeltek a milánói magyarok, Új Ember 2009. március 8.

55 OMKM CD 22. *A milánói magyar közösség a magyar misék 65. évfordulóját ünnepelte*, Magyar Kurír 2014. március 3., *A Milánói magyarok ünnepe*, Életünk 2014. április.

magyar közösség szervezője, Porkoláb Andrea is eljött rá a férjével.⁵⁶ A szentmisére szépen megtelt a kápolna. Várhelyi Tamás, szombathelyi egyházmegyes atya koncelebrált. Demetrovics Zsuzsa és Kisdi Eszter zenéltek. Zsigmond Ágnes és a Zürichben élő Horváth Áron olvastak fel. A hívek közös könyörgése helyett a misefüzetből mondtunk egy hálaadó imádságot, *Te Deumot* énekeltünk, majd a közösség pápai áldást vehetett át.⁵⁷ A szentmisét ünnepség követte, ⁵⁸ amelyen részt vett a milánói egyházmegye *Migrantes* bizottságának vezetője, Don Giancarlo Quadri, aki Carlo Maria Martini bíboros, érsek megbízásából szervezte meg az egyházmegyében a menekültek lelkipásztori ellátását.⁵⁹ Megnéztük *A milánói magyarok 65 éve* című PowerPoint összeállítást, amelyet a közösség történetéről készítettem erre az alkalomra. Valamint levetítettük a 60. évfordulóra készített filmet is. Az eseményen Györiványi Gábor szentszéki nagykövet mondott köszöntőt. Neki és Manno István főkonzulnak az *Új Üzenet 2000–2009* című összeállítást adtuk ajándékba, majd a közösség tagjai Spiero Marion, Zsigmond Ágnes, Demetrovics Zsuzsa, Kisdi Eszter, Knapcsek Nikoletta, Máriaigetű Anna, Seff Amália Laura, Crivelli Chiara, Dikács Mária vehették át közösségért végzett munkájuk elismeréseként Oloffson Placid atyának egyik könyvét. A közösség tagjai színes műsort adtak: Paciolla Christian citerán magyar népdalokat játszott, Seff Amália Laura széki népi köszöntőt mondott, Paciolla Christian fuvolán, Kisdi Eszter csellón Händel szonátát adtak elő. Ezután megnéztük Oláh Éva Arrè Schuster bíborosról és Tettamanzi bíborosról, milánói érsekekről készült alkotásairól összeállított kisfilmet.⁶⁰ Demetrovics Zsuzsa, Zord Éva és Kisdi Eszter Corelli művét adták elő. Horváth Balázs felesége áriát énekelt, Kisdi Eszter József Attila verset szavalt, Magyar Dóra hegedűn játszott, Demetrovics Zsuzsa és Zord Éva Bartók duót adtak elő, Horváth Balázs gyerekei énekeltek, végül pedig a *Lökd ide a sört!* című számot gitárral kísérve én énekeltem el, amihez Terenzi Marcello dobolt. A műsort állófogadás követte.

A 70. évfordulóra 2019-ben országos zárandoklatot szerveztünk, amelynek történetét már részletesen megírtam, ezért itt most csak a szentmisét idézem fel.⁶¹ március 3-án, vasárnap tartottuk a milánói magyar szentmisék 70. évfordulóját a 10.30-kor kezdődő szentmisén. Cserháti Ferenc püspök volt a főcelebráns, Don Mario Antonelli, a milánói egyházmegye migráns ügyekért felelős püspöki helynöke és én koncelebráltunk. A kápolna szépen megtelt a helyi közösség tagjain kívül más városokból, így Bolognából, Firenzéből, Marche tartományból, Palermóból, Rómából, Torinóból és Velencéből érkező magyarokkal. A püspököt a közösség nevében Zsigmond Ágnes köszöntötte. Ajándékba az olaszországi magyar közösségek történetét bemutató füzetekből és a hatvanadik évfordulón készült fényképekből összeállított kötetet vehetett át. Ács János világhírű karmester harmóniumjátéka, Demetrovics Zsuzsa – a Scala nyugdíjba vonult zenésze – hegedűjátékával tette szebbé a szentmisét. Berényi Márk konzul és Zsigmond Ágnes olvastak fel. Az oltár elejére nagy magyar zászlót, az oltár elé szép virágokat és a jubileum

56 A loretoi közösség története Németh: *Szétszórvá ...* i. m. 89–112; fényképe 129.

57 A pápai áldás megtalálható OMKM M 22,7. (Primási Levéltár 62.d).

58 OMKM CD 22. 3. Műsor.

59 2020-ban hunyt el. <https://www.chiesadimilano.it/news/chiesa-diocesani/giancarlo-quadri-il-prete-dei-migranti-448544.html> (letöltés: 2023.04.27.).

60 Boldog Alfred Schuster bíborosról készített szobrárt 1998-ban helyezték el a milánói dómban. Prohászka: i. m. 796.

61 NÉMETH: *Szétszórvá ...* i. m. 140–143; fényképek 153–155. A jubileum levelezése OMKM CD 90a Főlel-késztség 2019/1. Főlel-késztség levelezés, városok 2019/Milánó 2019/MI 70 éves jubileum.

jelképével díszített két gyertyát tettünk. A bal oldali padosorban az első sorban ült Spiero Marion, aki hetven évvel ezelőtt az első rendszeres milánói szentmisén is részt vett. 2019-ben töltötte be 97. életévét! Nélküle nem tartottak magyar szentmisét Milánóban. A jobb oldalon pedig Csiszár Jenő főkonzul foglalt helyet a családjával. Cserháti püspök szentbeszédében a napi evangéliumból kiindulva buzdította a résztvevőket. A szentmise végén a püspöki helynöknek átadtam a közösség történetéről írt füzetet. Mikor kiderült, hogy magyar nyelvű, ügyesen megbízta a főkonzul iker fiait, hogy fordítsák le olaszra! Mario Delpini érsek köszöntését adta át a közösségnek, ajándékba egy kis Madonnina szobrot hozott.⁶² A szentmisét követően átvonultunk a szalézi intézmény színháztermébe az ünnepi megemlékezésre, amelyen Csiszár Jenő főkonzul mondott köszöntőt. Megható volt személyes tanúságtétele a havi szentmisék fontosságáról, a fiainak adott példáról. Felolvasta Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes március 1-jén kelt köszöntő levelét, amelyben többek között ezt írta:

„Nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettesként köszöntöm jubiláló közösségüket, megemlékezve az előttünk járó nemzedékek példaadó nemzethűségéről. A mai bemutatott rendszeres magyar szentmise és az azt követő kötetlen agapé erőforrás is egyben: tudni egymásról, megosztani az örömeket és a nehéz pillantok terheit. ... Kívánom, hogy a mostani jubileumi szentmise segítse a magyar közösség megmaradását.”

A levél felolvasása után pápai áldást nyújtottam át a főkonzulnak, kifejezve köszönetünket a közösség életének segítéséért. A közösség néhány tagjának köszönő leveleket adtam át, így az alapító Csopey Dénes leányának,⁶³ Spiero Marionnak, Mola Sybilnek, Zsigmond Ágnesnek, Balogh Szilviának, Dikáczi Máriának, Ács Jánosnak, Demetrovics Zsuzsának, Oláh Év Arrénak, Berényi Márknak, és a közösség egy fiatal tagjának, Paciolla Cristiánnak, akit 2001. május 6-án még a Via Durinin kereszteltem meg.⁶⁴ Az elismerések átadása Cristián által előadott hangszeres zeneszámmal zárult. Ezután néztük meg a 60. évfordulóra készült filmet, majd Cserháti Ferenc püspök mondott zárszót. Ezt követően Fogel Fanny adta elő Kodály Zoltán *Esti dalát*, majd a *Himnusz* eléneklésével ért véget az ünnepség. A kijáratnál a helyi közösség két erdélyi származású tagja, Csiki-Horecica Dániel és Bokor Nimród,⁶⁵ aki protestáns létére sohase hiányzott a magyar szentmiséről, osztották ki a közösség történetéről írt füzetet: *A milánói magyar katolikus közösség története 1924–1974*. Ennek hátsó borítójára azoknak a képéből készítettem válogatást, akik 2019-ben részt vettek a szentmiséken. Átvonultunk a Terraferma étterembe, az ünnepi ebédre. Kétszínű névkártyával, ügyes megoldással jelezték, hogy ki milyen menüt eszik, halast-e, vagy húsost. Ez megkönnyítette a felszolgálat. Finom volt az étel, gyors a felszolgálás és remek a hangulat. A logóval díszített nagy tortát, amelynek nagy sikere volt, Cserháti püspökkel közösen vágtuk fel, utána énekeltünk Ács Jánossal. Végül Fogel Fanny is énekelt, hozzájárulva a jó hangulat megeremtéséhez.

62 Az érseket kinevezése alkalmából 2016. július 26-án levélben köszöntöttem. OMKM CD 62/1. Főlelkészség/Milánó 2016/MI levelezés 2016.

63 Csopey Dénesről lásd. NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 195–204.

64 NÉMETH: *Szétszórván* ... i. m. 19.

65 2017 márciusától, HD 2017. március 5.

Rendkívüli szentmisék

A rendszeres havi szentmiséken kívül is volt néhány alkalommal szentmise, amelyekről röviden említést kell tenni.

2012-ben Milánóban tartották a VII. Nemzetközi Család Találkozót, amelyre június 1–3. között ellátogatott XVI. Benedek pápa.⁶⁶ Bíró László püspökkari család referens vezetésével erre a magyar családok képviselői is eljöttek. Június 2-án, szombaton fél 11 órakor szerveztem nekik szentmisét szokott helyünkön.⁶⁷ Ezen részt vett Manno István főkonzul, és a helyi közösség számos tagja. A szentáldozás után Demetrovics Zsuzsa, a milánói Scala hegedűse osztotta meg élményét XVI. Benedek pápának előző este a milánói operaházban tett látogatásáról. A szentmiséről a Magyar Kurírban megjelent beszámoló arról is tudósított, hogy Bíró püspök megáldotta a főkonzulátus magyar zászlóját.⁶⁸

A rendkívüli szentmisék között még említést kell tenni a magunk között „zúgmiséknek” nevezett szentmisékről, amelyeket 2017 és 2019 között Cernuscóban tartottunk, folytatva a korábbi évek gyakorlatát,⁶⁹ Zsigmond Ágneséknál⁷⁰ és egy alkalommal Demetrovics Zsuzsánál.⁷¹ A családi otthonban tartott szentmise, amelyen csak kevesen vettünk részt és utána a baráti együttlét a fehér asztal körül mindig bensőséges élményt jelentett, hozzájárult a közösség szűk, összetartó magjának az alakításához.

Keresztelők, halálozások és más lelkipásztori kezdeményezések

Az első vasárnapi szentmiséken ezekben az években négy gyereket kereszteltem a helyi plébánia engedélyével:

- 2011. november 6-án Knapcsek Nikoletta és Sergio Cavelieri harmadik gyermekét, Marcellót,
- 2012. június 3-án Juhász Attilát,
- 2015. november 1-jén az Erdélyből érkezett magyar házaspár, Laber Norbert és Seff Amália-Laura első gyermekét, Mátét,
- 2018. március 4-én pedig Langosco di Langosco Zoltán és felesége Peter Patrioli Ilaria harmadik gyermekét, Clarát.⁷² Zoltán édesanyja a Rómában élő Lantos Erzsébet, Mons. Magyar Gyulának az unokahúga.⁷³ A keresztelőn a nagyszülők: Erzsébet és férje, Paolo is részt vettek.

2013-ban felmerült, hogy elsőáldozási csoportot indítunk, de jelentkezők hiányában ez nem valósult meg.⁷⁴ Magyar Dóra a plébániáján járult első szentáldozáshoz, a ma-

66 <https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/travels/2012/inside/documents/milano.html> (letöltés: 2023.03.30.).

67 ÚÚ 2012. április 29; HD 2012. június 2.

68 *Kapcsolatban Istennel, kapcsolatban egymással – magyar résztvevők a Családok Világtalálkozásán*, Magyar Kurír 2012. június 02.

69 Korábbi ún. zúgmisékről lásd NÉMETH: *Szétszóra* ... i. m. 19.; 29, 13. kép.

70 HD 2016. július 3; 2019. július 7.

71 HD 2018. július 1.

72 ÚÚ Róma, 2018. február 25.; HD 2018. március 4.

73 Mons Magyar Gyula életrajza „*I was Francis Moly*”. *Magyar Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra* (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források). Szerk. FEJÉRDY András, Budapest 2019.

74 ÚÚ Róma, 2013. június 30.

gyar közösségben pedig 2014. június 1-jén. Paciolla Cristián, akiről már volt szó, Ludwig Zsuzsanna és férje Roberto fia, 2013. június 2-én bérmálkozott saját plébániáján, amelyen bérmaapaként vettem részt.⁷⁵

Februárban a szentmisék végén mindig volt Balázs-áldás, nagyböjt elején hamvazás. A szentmisék előtt vagy után általában mindig voltak gyónok.

Kísérletet tettünk arra is, hogy egy másik miséző helyet keressünk, ahol a szentmise utáni találkozók megtartására is rendelkezésre áll egy alkalmasabb terem. A szalézieknél ugyanis a terem túl nagy volt és barátságatlan. Zsigmond Ágnessel 2015. november 1-én megnéztünk egy helyszínt, Dániel testvér javaslatára, de végül úgy döntöttünk, hogy a közösségnek jobb, ha maradunk.⁷⁶

Említést kell tenni a közösség néhány tagjának haláláról is. D' Aurio Bokor Éva 2010. október 4-én hunyt el,⁷⁷ a november 6-i szentmisét mutattuk be érte, amelyen fia, Luca emlékezett rá. Gulyás Edit pedig, aki a két világháború között a milánói magyar iskolába járt,⁷⁸ 2016. szeptember 30-án 85 éves korában halt meg.⁷⁹ Róla másnap, október 1-jén tartott szentmisén emlékeztünk meg.⁸⁰ Ő volt az, aki a szentmisékre mindig magyar zászlót hozott, amit az oltár elé tettünk. Halála utána a fia, Dalla Stefano gondoskodott arról, hogy a zászló, amelyet édesanyja gondozott, mindig ott legyen az oltáron. Juhász Katinka 2016. október 2-án, 82 éves korában hunyt el,⁸¹ róla 2016. november 6-án emlékeztünk meg.⁸²

Megemlékezések a március 15-nemzeti ünnep alkalmából

A március 15-i nemzeti ünnep alkalmából a főkonzulátus minden évben fogadást rendezett, amelyre az egyházi közösség tagjai közül néhányan meghívást kaptak.⁸³ A nemzeti ünnepről, a 2011 őszétől vezetett *Historia Domus* feljegyzései szerint 2012-ben, a márciusi szentmisén is megemlékeztünk.⁸⁴ A következő évben már a főkonzullal, Manno Istvánnal együttműködve vettünk részt a megemlékezésen. A Biblioteca e Pinacoteca Ambrosiana udvarán Ferenczy Béni 1949-ben készített Petőfi szobránál⁸⁵ tartott ünnepség után a San Sepolcro-templomban mondtam szentmisét 2013. március 15-én.⁸⁶ Örömmel vállaltam a felkérést elsősorban a közösség idősebb tagjai miatt, akik évtizedeken keresztül oda jártak az első vasárnap szentmisére. A márciusi nemzeti ünnepről hasonló módon emlékeztünk meg a következő években is. 2014-ben Borsányi Katinka, a padovai magyar közösség tagja szavalt magyarul és olaszul,⁸⁷ és Manno Ist-

75 HD 2013. április 7.

76 HD 2015. november 1.

77 ÚÚ Róma, 2010. október 31.

78 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 195.

79 ÚÚ Róma, 2016. október 30.

80 HD 2016. október 1.

81 ÚÚ Róma, 2016. október 30.

82 HD 2016. november 6.

83 Lásd NÉMETH: *Szétszóra* ... i. m. 21.

84 ÚÚ Róma, 2012. február 26.; HD 2012. március 4.

85 Florio BANFI: *Itáliai magyar emlékek*, Szerk: Horváth Zoltán György – Kovács Zsuzsa – Sárközy Péter, Budapest 2007, 211.

86 ÚÚ Róma, 2013. február 24.

87 HD 2014. március 15.

ván főkonzul itt adta át más kitüntetésekkel együtt Martinelli Gilberto filmrendezőnek a Pro Cultura-díjat,⁸⁸ amelyet számos magyar témájú filmjéért kapott. A Mindszenty bíborosról készített *Il portone bronzo* című filmjét⁸⁹ 2014-ben a világi munkatársak szeptemberi római találkozásán⁹⁰ és Milánóban november 2-án a szentmise után⁹¹ is levetítettük. 2015. március 14-én a milánói EXPO-n rendezett magyar nap után tartottuk a megemlékezést és a szentmisét a nemzeti ünnepről, amelyre Timaffy Judit szervezett,⁹² a következő évben pedig március 15-én. Emlékeztetek a Csiszár Jenő főkonzulsága alatt tartott nemzeti ünnepek, amelyeket Mons. Pierfrancesco Fumagallival, a Biblioteca Ambrosiana igazgatójával együtt szerveztünk.⁹³ Két alkalommal Magyarországról hagyományörző huszárokat hívtam, más alkalommal a varesei Európa Iskolából jöttek gyerekeket, akik felléptek.⁹⁴ 2019-ben a nemzeti ünnep megünneplése Milánóban azzal gazdagodott, hogy Olaszország legnagyobb épületét a főkonzul magyar színekkel világítottatta ki.⁹⁵ A 2020. március 14-ére, szombatra tervezett ünnepség a pandemia miatt elmaradt.⁹⁶ A vírushelyzetről a Magyar Kurírnak Zsigmond Ágnes adott interjút.⁹⁷ Szobáink fala közé zárva az ünnepre az Új Üzenet rendkívüli számát küldtem el, amelyben közös imára hívtam a híveket március 15-én déli 12 órára a következő gondolattal: „Az egyidőben mondott közös ima ereje adjon reményt, erőt és kitartást mindnyájunknak!”

Az első vasárnapi szentmisék utáni programok

A rendszeres magyar szentmiséket az évek során változatos formában követték programok, amelyeknek két korszaka volt. Mielőtt ezeket bemutatnám, megemlítem, hogy a szentmisék végén májusban köszöntöttem az édesanyákat anyák napja alkalmából, 2016-ban megemlékeztünk az '56-os forradalom 60. évfordulójáról: Zsigmond Ágnes Márai Sándor egyik versét olvasta fel.⁹⁸ Néhány alkalommal vetítettem. Először 2013. május 5-én a *Szent István és Mindszenty öröksége Rómában* című összeállítást,⁹⁹ amit tetszéssel fogadtak és kérték, hogy máskor is legyen ilyen. 2014. november 2-án vetítettem le Gilberto Martinelli filmjét, amiről már volt szó. Karácsonyra készülődve 2014. december 6-án az *Én Bibliám, 1. rész, Gyerekségtörténet* című összeállítást mutattam be. 2019. október 6-án pedig Király Levente író-rendező jelenlétében a *Piedone nyomában*

88 Életrajza <http://www.atlc-ntc.org/Autori/Curriculum-Martinelli%20Gilberto.pdf>.

89 A film megtalálható OMKM CD 60.

90 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 114; csoportkép 130, 9. kép.

91 ÚÚ Róma, 2014. október 26.; HD 2014. november 2.

92 HD 2015. március 14.

93 HD 2017. március 10; 2018. március 15.

94 Az iskoláról <https://www.eurcsva.eu/>; HD 2018. március 15.

95 HD 2019. március 15.

96 ÚÚ Róma, 2020. február 23.

97 BÓKAY László: *Koronavírus: Helyzetjelentés Milánóból és Észak-Olaszországból*, Magyar Kurír, 2020. március 9.

98 HD 2016. november 6.

99 Az összeállítás egy előadásra készült, mely szövege nyomtatásban is megjelent NÉMETH László Imre: *Szent István király és Mindszenty József bíboros öröksége Rómában*, in: Magyar örökség Nyugaton. Az anyagi és szellemi javak felderítése, számbavétele és megőrzése. A Felsőpulyai XII. „Kufstein” Tanácskozás, Oberpullendorf/Felsőpulyán, 2012. szeptember 8–9-én, szombat vasárnap, Wien/Bécs 2014, 91–99.

– *Portréfilm Bud Spencer* című filmjét.¹⁰⁰ A magyarok körében igen népszerű színésről Király Levente könyvet is írt.¹⁰¹

A szervezett programok első korszaka: a 2011–2014 között *évek*. A 2012–2013-as tanévre Leiner Csilla, Knapcsek Nikolett és Márialigeti Anna a szentmisék utánra családtagokat szerveztek és terveztek az alábbiak szerint:¹⁰²

- „október: Seff Amália Laura – népdal és felcsíki néptáncitanítás,
- november: Somos Laura – különleges papírmunkák, mesemondás,
- december: Kisdí Eszter és Fejér Ilona – Mikulás, karácsonyi kézműves,
- február: Leiner Csilla – farsangi mulatság,¹⁰³
- március: Knapcsek Nikolett – húsvéti alkalom,
- április: Dikács Mária, Ferencz Ágnes és Fejér Ilona – bábelőadás (Piroska és farkas, A békakirály),
- május: Seff Amália Laura – gyöngyfüzés,¹⁰⁴
- június: Márialigeti Anna és Viktória Monticelli – csomólabirintus.”

Ezekhez a programokhoz bérbe vettük a már említett nagytermet. Mikulás-ünnep volt 2011. december 4-én is. 2012-ben Bresciából jött minorita papnövendék volt a Mikulás. Ezekre az eseményekre mindig többen jöttek, mint a szentmisékre. 2013-tól a baba-mama kör a szentmisétől függetlenül rendezte meg a Mikulás-ünnepet. 2014. december 6-án én magam is részt vettem egy ilyen Cernuscóban. A megtartott programok közül a teljesség igénye nélkül említek meg néhányat: táncház,¹⁰⁵ kokárda készítés,¹⁰⁶ tojásfestés,¹⁰⁷ gyurmázás,¹⁰⁸ májuskakészítés.¹⁰⁹ Előadást tartott Seff Amália Laura¹¹⁰ és Magyar Tünde¹¹¹ is. A legemlékezetesebb a 3–4 éveseknek felállított interaktív akadálypálya volt, ami nagy tetszést aratott.¹¹²

A szentmisék utáni összejövetelek második korszaka Csiszár Jenő főkonzulása alatt kezdődött. 2017 végén megszervezte a szentmisék utáni koccintásokat.¹¹³ Ő hozott bort, a közösség tagjai pedig süteményeket, amit az udvar árkádjai alatt, a sekrestyében vagy a nagyteremben fogyasztunk el. A főkonzulnak köszönhetően 2018. október 7-én a DUNA TV vallási műsorainak stábjá forgatott a szentmisén, amit decemberben adtak le *Az Isten kezében* címmel.

100 Meghívó a szentmisére és a filmvetítésre 2019. szeptember 3. A film OMKM CD 88.

101 KIRÁLY Levente: *Piedone nyomában, Hihetetlen történetek Bud Spencertől*, Budapest 2019.

102 *Magyar Találkozók Milánóban – 2012_13 éves program*, 2012. szeptember 26., OMKM CD 37 Főlelkészesség 1999–2013/1. Főlelkészesség levelezés 1999–2013/Főlelkészesség 2012/Milánó 2012; meghirdetés ÚÚ Róma, 2013. január 27.

103 ÚÚ Róma, 2012. január 29.; HD 2012. február 6.; 2013. február 3.

104 HD 2013. március 3.

105 2012. május 6. Rónaszéki Áron konzul szervezésében, ÚÚ 2012. április 29.; október 14, ÚÚ 2014. február 2.; latin-amerikai táncitanítás Gerardo és F. Ágnes, ÚÚ 2014. január 26.

106 HD 2012. március 4.

107 HD 2012. április 1.

108 HD 2012. június 3.

109 HD 2013. május 5.

110 HD 2013. október 6.

111 HD 2013. november 3.

112 ÚÚ 2013. május 26; június 2.

113 HD 2017. december 3.

Milánóba rendszerint már pénteken megérkeztem és sokszor csak hétfőn tértem vissza Rómába. Olykor szombaton innen mentem misézni Parmába. Az évek során Milánóban számtalan remek kiállítás néztem meg vagy kirándultam, egyedül vagy a közösség tagjaival Milánó környékén (Cassano, Chiavari, Como, ahol felkerestem Habédli Imre (1910–1974) sírját, aki 1967–1974 között látta el a milánói magyar közösséget.¹¹⁴ Cremona, Lodi, Monza, Piacenza, ahol meglátogattam Hainess Olgát, aki eljárt a parmai és a bolognai magyar szentmisékre, Sotto il Monte, Vigevano). Több alkalommal, Zsigmond Ágnesekkel vagy egyedül ellátogattam Bresciába, ahol felkerestem Izmindy Antal atyát, aki évekig ellátta a milánói közösséget.¹¹⁵ 2018 novemberében Zsigmond Ágnessel együtt kerestük fel a sírját. A bresciai temetőben az oratorianus rend sírjában nyugszik.

Igyekeztem látogatni a családokat is. Rendszeresen Zsigmond Ágneséket, Demetrovics Zsuzsáékat, Dikács Máriát, akiknél meg is szálltam, továbbá Fritch Erikáékat, Gulyás Editet, Germano Bianchit, Knapcsek Nikolettáékat, Laber Norbertéket, Ludwig Zsuzsáékat, Magyary Norbertéket és igen sokszor Szőke Magdi nénit. Egy alkalommal meglátogattam Hajnal János lányát, Hajnal Júliát, akinek édesapja Rómában élt és élete végén sokat látogattam Santa Marinellá-ban, egy öregotthonban,¹¹⁶ jártam Varesében is az Európai Iskolában.¹¹⁷

A szentmisék végén volt mindig perselyezés, amiből a közösség megtérítette az úti-költségemet, decemberben pedig nagylelkű adománnyal köszöntöttek születésnapom alkalmából, amelyet Spiero Marion adott mindig át. Csizsár Jenő főkonzul közbenjárására 2017 és 2020 között a Bethlen Gábor Alapítványon keresztül háromszor kaptunk anyagi támogatást, ami nagy segítséget jelentett.¹¹⁸

A szentmisére járók létszáma az évek során csökkent, de az búcsúmisére mégis sokan eljöttek emlékezve a több mint húsz évre, amelyről e sorok adtak vázlatos áttekintést.

A milánói első vasárnapi magyar szentmisék dátumai a szaléziki oratóriumában

- 2009. február 1., március 1., április 5., május 3., június 7., október 4., november 1., december 6.
- 2010. február 7., március 7., május 2., június 6., október 3., november 7., december 5.
- 2011. február 6., március 6., április 3., május 8., június 5., október 2., november 6. december 4.

114 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 206.

115 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 80; fényképe 410, 60. kép. 2017. október 16-án hunyt el 86 éves korában. *Elhunyt Izmindy Antal oratorianus szerzetes*, Magyar Kurír 2017. október 19.

116 HD 2017. szeptember 30. Hajnal János festő, grafikus 2010. október 9-én hunyt el Santa Marinellában. ÚÚ Róma, 2010. október 31. Életpályája Mons. László NÉMETH: *In memoriam – János Hajnal*, in: Pontificium Consilium de Cultura Civitas Vaticana Culture e Fede Vol. XVIII 2010 N.3. 278–279; HAJNAL Juliska Musu: *Édesapám Magyarországon ismeretlen művei elé* ... in: Kortárs 2013/12, 34–37; JÚMEGI György – DÉKÁNY István: „Az a kedvencem, amivel megbíznak.” *Római beszélgetések Hajnal Jánossal*, in: Kortárs 2013/12, 38–45. A róla készült portréfilm OMKM CD 47.

117 HD 2018. május 7.

118 *MI támogatás 2017–2018*, OMKM CD 86 Főlelkészség 2018/1. Főlelkészség levelezés városok 2018/Milánó 2018.; HD 2018. április 8., *MI támogatás 2018–2019*, OMKM CD 90a Főlelkészség 2019/1. Főlelkészség levelezés, városok 2019/Milánó 2019., *MI támogatás 2019–2020*, OMKM CD 95a Főlelkészség 2020/1. Főlelkészség levelezés, városok 2020/Milánó 2020.

- 2012. február 5., március 4. április 1., május 6., június 3., október 14., november 4., december 2.
- 2013. február 3., március 3., április 7., május 5., június 2. október 6., november 3., december 1.
- 2014. február 2., március 2., április 6., május 4., június 1., október 4., november 2., december 7.
- 2015. február 1., március 1., április 12., május 4., június 7., október 4., november 1., december 6.
- 2016. február 7., március 6., április 3., május 1., június 5., október 2., november 6., december 4.
- 2017. február 5., március 5., április 2., május 7., június 4., október 1., november 5., december 3.
- 2018. február 4., március 4., április 8., május 6., június 3.,¹¹⁹ október 7., november 4., december 2.
- 2019. február 3., március 3., április 7., május 5., június 2., október 6., november 3., december 1.
- 2020. február 2.,¹²⁰ június 7., július 4., október 4.

BOLOGNA 2010–2020

A bolognai közösség történetét 2010 első félévéig írtam meg a szervező, Willmann János emlékére,¹²¹ innen folytatom most 2020 szeptemberéig. Könnyű a dolgom, mert 2019. december 8-án tartott szentmisén, lelkipásztori működésem huszadik évfordulójára a közösség készített egy összeállítást lelkipásztori működéséről.¹²² Külön öröm volt, hogy ugyanolyan formátumban készítették el, amelyben a közösség történetét megírtam.

2010. szeptember 19-én a tavasszal elhunyt Willmann Jánosért mutattam be a szentmisét, amelyen felesége és gyerekei családjaikkal együtt vettek részt. Új korszak kezdődött ekkor a közösség életében. Évente rendszeresen három szentmisét tartottunk, az év első felében egyet, februárban vagy márciusban és az év második felében kettőt, egyet általában szeptemberben¹²³ és egy másodikat novemberben vagy decemberben, általában vasárnap délelőtt, néhány alkalommal szombat délután.¹²⁴ 2011-ben a második szentmise rendkívüli módon, nyáron, június 11-én volt.¹²⁵ 2014-ben négy szentmisét sikerült tartani. A szentmisék előtt néhány héttel minden alkalommal a közösség tagjainak küldtem Új Üzenetet vagy e-mailben értesítést a szentmise időpontjáról. Willmann

119 Tévesen szerepel a dátum ÚÚ Róma, 2018. május 27.

120 A HD-ben a szentmise leírása tévesen február 1-jénél olvasható.

121 NÉMETH László Imre: *A bolognai magyar szentmisék krónikája 1999–2010. Willmann János emlékére.* in: NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 31–41.

122 Dr. Németh László, *Olaszországi magyar főlelkész, 20 év Bolognában 1999–2019.* Bologna, 2019. Elektromos megtalálható OMKM CD 90a Főlelkészség 2019/1 Főlelkészség levelezés, városok 2019/ Bologna 2019/BO 2019 december.

123 Az 1956-os forradalom hatvanadik évfordulója alkalmából 2016-ban október 16-án. HD 2016. október 16.

124 HD 2017. december 17.; 2020. június 6.

125 ÚÚ Róma, 2011. május 29.; HD 2011. június 11., *20 év ...* i. m. 14. Ez egyetlen alkalommal előbb volt az ebéd és utána a szentmise.

János halála után felkérésemre a szervezést Polonyi Ildikó és Balogh Szilvia vették át, akik a szentmisét követő ebédre is gondoskodtak.¹²⁶ Több alkalommal Szilvia édesanyja is besegített.¹²⁷ Polonyi Ildikó 2012-től, Balogh Szilvia pedig 2014-től minden évben részt vett a világi munkatársaknak szervezett római találkozókon.¹²⁸ Állandó felolvasóink Molnár László, Plivelic Iván, Balogh Szilvia és Joó Lilla voltak. Egy alkalommal Halász György görögkatolikus kispap olvasott fel, aki Bolognában végezte gyakorlati évét és pár alkalommal eljött a szentmisére egy másik kispaptársával együtt.¹²⁹ A szentírási szakaszok általában magyarul hangzottak el, de olykor olaszul. Legtöbbször Joó Lilla orgonált, gyakran Gyarmati Gabriella is és egyszer Báthori István, Bolognában élő orgonaművész.¹³⁰ Fogel Fanny, a bolognai operaház tagja sokszor énekelte tette még ünnepélyesebbé a szentmiséket. A decemberben tartott szentmisék végén mindig karácsonyi énekekkel készültünk Jézus születésének ünnepére. Születésnapom alkalmából, amely decemberben van, nagy szeretettel köszöntöttek a közösségben,¹³¹ vagy szűkebb baráti körben. A hívek a szentmiséken általában mindig szép számmal, harmincöt és ötven közötti létszámban vettek részt, de néhány alkalommal ennél jóval többen is voltunk, amiről a szentmisék után készített csoportképek tanúskodnak. Pár alkalommal eljött Miliczky Erzsébet tiszteletbeli konzul¹³² is a férjével, Nicola de Girolamóval, az Associazione Culturale Italo-Ungherese, azaz az Olasz-Magyar Kulturális Egyesület elnökével.¹³³ A szentmisékre olykor más városokból is érkeztek magyarok: Padovából Da Re Ildikó és Laïla Rosso,¹³⁴ Civitanovából Porkoláb Andrea és férje,¹³⁵ Parmából Sánta Anikó,¹³⁶ Piacenzából Hainess Olga és a férje,¹³⁷ Velencéből pedig Szabó Katalin és Vidoni Izabella.¹³⁸ 2017 első félévéig a szentmiséknek a Casa Don Orione kápolnája adott helyet és utána ott volt lehetőségünk a közös ebéd megszervezésére.¹³⁹ Egy darabig használhattuk a konyhát és a nagy ebédlőt, majd kiszorultunk egy kisebb terembe, az ebédet pedig már nem készíthettük mi, hanem meg kellett rendelni. Ez így számunkra már nem volt megfelelő, elsősorban azért, mert az ebéd így nem volt magyaros, ezért 2017 őszétől új helyet kerestünk. Casalecchióban, a 2007. szeptember 30-án felszentelt San Biagio-templom plébánosa, Don Sanzio fogadott be minket, ahol a szentségi kápolnában misézhattunk és a plébánia nagy közösségi termét használhattuk a jól felszerelt konyhával együtt.¹⁴⁰ Az első szentmisét 2017. szeptember 17-én tartottuk itt. A legemlékezetesebb szentmisénk 2018. március 11-én volt, a Bolognába szervezett országos

126 Fotóik NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 128–129. A bolognai magyar közösség első alkalommal 1983. március 6-án tartott szentmiséje után szervezett közös ebédet. Üzenet, 1983. március, OMKM CD 2/Üzenet 1983.

127 HD 2013. március 10.; 2014. szeptember 21., 2019. március 24.

128 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 123.

129 HD 2014. december 14.

130 HD 2016. október 16.

131 Fotóalbumot készítették Lásd HD 2011. december 11., 2013. december 8., 2016. december 18., 2018. december 15.

132 Fényképe NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 39, 5. kép.

133 Az egyesületről lásd NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 45–46; <https://www.facebook.com/ACIUER/>.

134 u.o.

135 HD 2013. március 10.; 2016. október 16., 2020. szeptember 20.

136 u.o.

137 HD 2014. február 16.; 2019. március 24.

138 HD 2019. március 24., 2020. szeptember 20.

139 Fénykép a Casa Don Orionéről, az ebédlőről és a kápolnáról NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 40, 66–67. képek.

140 A templomról lásd <https://www.san-biagio.it/la-storia/> (letöltés: 2023.03.27.).

zarándoklat keretében.¹⁴¹ A szervezést a két helyi világi munkatárs végezte. A zarándoklat történetét korábban már részletesen megírtam és fotókkal is illusztráltam, ezért itt most csak a zarándoklat fő programjáról, a vasárnapi szentmiséről teszek röviden említést. A San Biago-templom szentségi kápolnája zsúfolásig megtelt, többen voltunk, mint hetvenen. Eljött Kovács Ádám Zoltán, Magyarország római nagykövete, Ács Mária vezetésével heten jöttek Firenzéből, Szabó Katalin Velencéből, Hainess Olga a férjével Piacenzából, Zsigmond Ágnes Milánóból, Boldizsár Andrea Palermóból, Porkoláb Andrea és Póta Gabriella heted magukkal Loretóból. Joó Lilla orgonált, Fogel Fanny énekelt. A szentmise után az ünnepi asztalnál a nagykövet mondott köszöntőt, megemlékezve a március 15-i közelgő nemzeti ünnepről is. Ez a zarándoklat és a záró szentmise felejthetetlen élményt jelentett minden résztvevőnek. A zarándoklat alkalmával tisztelgő látogatást tettünk a 2015-ben kinevezett Matteo Zuppi bolognai érseknél,¹⁴² aki ez alkalommal a San Petronio-templomban őrzött, középkori, bolognai városkapu kereszt kicsinyített másolatát ajándékozta a közösségnek.¹⁴³ Előzőleg a bolognai közösség nevében 2016. december 17-én kerestük fel Molnár Lászlóval, Balogh Szilviával és Polonyi Ildikóval.¹⁴⁴ Közösségünk történetéről készített füzetünket, a Velar Kiadó Collana Blu sorozatában olaszul megjelent magyar szentek és boldogok, Szent István király, Szent Erzsébet, Kapisztrán Szent János, Boldog Apor Vilmos, Boldog Meszlényi Zoltán és Boldog Batthyány–Strattmann László, életrajzait,¹⁴⁵ valamint Mindszenty bíboros életrajzát és szaloncukrot vittünk neki ajándékba. Meghívtuk egy magyar szentmisére. Ígéretet tett rá, hogy el fog jönni, de erre 2020 végéig nem került sor. Molnár László nagy szeretettel idézte fel neki azokat az éveket, amelyeket 1956 után az érseki palotában töltött Giacomo Lercaro bíboros jóvoltából,¹⁴⁶ akinek az emléktábláját a látogatás után a székesegyházban felkerestük.

A rendszeres szentmiséket az étkezéseken túl néha közös program is követte: megemlékezések a nemzeti ünnepekről (március 15 és október 23),¹⁴⁷ édesanyák köszöntése anyák napja alkalmából,¹⁴⁸ farsangi játék,¹⁴⁹ rajzos foglalkozás,¹⁵⁰ karácsonyi díszek készítése Fogel Fanny vezetésével,¹⁵¹ Mikulás ünnep a gyerekeknek, amelyen a Mikulás Plivelic Iván volt.¹⁵² Néhány kiemelkedő eseményről azonban részletesebben is meg kell emlékezni.

141 NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 138–140; fényképek 150–152; NÉMETH László Imre: *Bolognában tartották az olaszországi magyarok találkozóját*, Magyar Kurír 2018. március 13.

142 Ferenc pápa 2019. október 5-én bíborossá kreálta. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bzuppi.html> (letöltés: 2023.03.14.).

143 NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 138–139; 156, 25. kép.

144 HD 2016. december 17.

145 A füzetekről lásd az ÚÚ 2013. március 24-i mellékletét.

146 *Emlékezés az '56-os magyarokat befogadó Giacomo Lercaro bolognai bíborosra*, Magyar Kurír, 2003. július 14.

147 HD 2017. március 19.; 2019. március 24. és 2016. október 16.

148 HD 2014. május 11.

149 HD 2011. február 14.

150 HD 2012. február 12.

151 HD 2013. december 8.

152 u.o.

Maruska emléke

A közösség egyik alapító, oszlopos tagja, Maruska, Strakosz-Buzek Gertrud 2009-ben hunyt el.¹⁵³ 2014. szeptember 21-én emlékeztünk meg halálának ötödik évfordulójáról. Ebben az évben lett volna 90 éves. Felkerestük a sírját is, ahol imádkoztunk érte.¹⁵⁴ Közös összefogással 2015-re készítettünk róla egy füzetet *Maruska, a bolognai magyarok jótevője* (1924–2009) címmel,¹⁵⁵ amelyet a március 8-i szentmisén osztottunk ki.¹⁵⁶ Emléke azóta is élénken él mindazokban, akik ismerték és szerették.¹⁵⁷ A szentmisét követő ebédeken mindig az általa készített magyaros terítők díszítették az asztalokat.

Szent László magyar király ereklyéje

2019. március 24-én tartott szentmisére, amelyen több mint ötvenen voltunk, három jeles vendég érkezett Budapestről: Patonay Lajos implantológus,¹⁵⁸ Komlóssy Gyöngyi, volt római magyar konzul és férje, Bókay László, az Új Ember fotósa. A szentmise után a plébánia emeleti termében Patonay professzor vetített képes előadást tartott Szent László király győri ereklyéjének, a Hermának a vizsgálatáról, amit nagy érdeklődéssel hallgattunk.

A látogatásnak hosszú előzménye volt, amelyet érdemes itt röviden felidézni.¹⁵⁹ A Magyar Katolikus Egyház 2017-ben ünnepelte Szent László magyar király jubileumi évét trónra lépésének 940. és szentté avatásának 825. évfordulója alkalmából,¹⁶⁰ amihez az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió is csatlakozott azzal, hogy az Új Üzenet sorozatban idézte fel a szent király alakját.¹⁶¹ 2017. január 31-én kaptam egy e-mailt Belpassóból, Ellenbacher Évától, a cataniai magyar közösség szervezőjétől.¹⁶² Azt kérdezte igaz-e, hogy Szent László, magyar király állkapcsát Bolognában őrzik. Nem tudtam erről, de a kérdés felkeltette érdeklődésemet. Érszegi Márk Aurél, a szentszéki nagykövetség első beosztottja¹⁶³ hívta fel a figyelmemet Antonio Masini (1599–1691) olasz íródeák¹⁶⁴ 1650-es kiadású *Bologna Perlustrata – Bolognai útikalauz* című könyvére, mely a szentek naptárában június 27-én megemlíti Szent László királlyal kapcsolatban, hogy állkapcsának ereklyéjét a város Szent Jakab-templomában őrzik.¹⁶⁵ A következő bolognai szentmise előtt, 2017. március 18-án, elmentem és meglátogattam a San Giacomo Maggiore-templomot,¹⁶⁶

153 Személyéről lásd OMKM CD 65.

154 Fénykép a sírjáról OMKM CD 90b Főlelkészség 2019/3. Főlelkészség fotók 2019/Bologna 2019/BO 2019 személyek.

155 NÉMETH: *Szétszórvá* ... i. m. 43–69.

156 HD 2015. március 8.

157 Közösen mentünk a sírjához. HD 2015. október 15.

158 <https://semmelweis.hu/cadavercourse/munkatarsak/dr-patonay-lajos/> (letöltés: 2023.03.12.).

159 Levéltári anyag megtalálható OMKM CD 90a Főlelkészség levelezés/1 Főlelkészség levelezés városok 2019/Bologna 2019/ BO Szent László ereklye 2017–2019.

160 *Pénteken nyitják meg Győrben a Szent László-évet*, Magyar Kurír, 2017. február 14. Lásd Szent László év 2017, OMKM CD 79.

161 ÚÚ 2017. február 26-tól november 26-ig minden számban.

162 Róla az alábbiakban lesz még szó a Catániában tartott magyar szentmisék történetében.

163 Lásd a külszolgálatáról vele készített interjút *Ezeréves keresztény országot képviselünk – Beszélgetés Érszegi Márk Aurél Vatikán-szakértővel*, Magyar Kurír 2020. szeptember 6.

164 https://it.wikipedia.org/wiki/Antonio_Masini (letöltés: 2023.03.06.).

165 A templom leírása Fabio MORELLATO: *Le Chiese di Bologna*, Bologna 2009, 74–76.

166 HD 2017. március 18.

majd felvettem a kapcsolatot a templom rektorával, Domenico Vittorini Ágoston-rendi atyával és időpontot kértem tőle. Június 23-án fogadott és a könyvtárunkban megmutatta az ereklyét, egy állkapcsot, amire az volt írva, hogy Szent László vértanú ereklyéje.¹⁶⁷ Erre az eseményre a bolognai közösségből Polonyi Ildikó kísért el. A látogatás alkalmával a templom igazgatója megmutatta a templomban Giovanni Poggio bíboros vagy másképpen Poggi bíboros (1493–1556) kápolnáját is, amelynek a főoltára számtalan ereklyét őriz, mert a Bolognában született bíboros, a calabriai Tropea püspöke szenvedélyes ereklyegyűjtő volt.¹⁶⁸ A Szent László jubileumi évben kezdeményezésemre a Velar Kiadó gondozásában olaszul és angolul is megjelent Szent László életrajza, amelyet Kiss Tamás és Medgyesy S. Norbert írtak.¹⁶⁹ A szép kiállítású füzet bemutatója 2017. november 23-án volt a Római Magyar Akadémián. A füzetbe bekerült a bolognai ereklyetartóról készített fénykép,¹⁷⁰ és ez alapján a Magyar Kurír a könyvbemutatóról szóló beszámolójában hírt adott róla.¹⁷¹ A jubileumi év lezárult, az ereklye vizsgálata pedig ekkor kezdődött. Felmerült, hogy DNS vizsgálattal össze lehetne vetni a két ereklyét, a Bolognában őrzött állkapcsot és a Győrben található koponyaereklyét, amelyből hiányzik az állkapocs. A vizsgálatra az illetékes bolognai érsek, Matteo Zuppi¹⁷² kért engedélyt a Szenté Avatási Kongregációtól, de az általános gyakorlat szerint azt nem adták meg.¹⁷³ Ezt követően Szent László győri Hermájáról a jubileumra készített kötetet lapozva fedeztem fel, hogy a koponyáról készült egy másolat 3D-ben.¹⁷⁴ Ez adta az ötletet, hogy azt össze lehetne illeszteni az állkapocssal. Írtam Patonay Lajos professzornak, a kötet egyik szerkesztőjének, aki a két ereklye ilyen módon való összeillesztésének gondolatát helyeselte. A győri és a bolognai egyházmegyékkel való egyeztetés után 2019. március 23-ra sikerült megszervezni a vizsgálatot. Patonay Lajos Budapestről elhozta a 3D-ben kinyomtatott koponyát, amelyet a San Giacomo Maggiore-templom egyik termében a bolognai egyházmegye szakértőinek jelenlétében megkísérelt hozzáilleszteni az állkapocshoz. A bolognai érsekség részéről a szakértő Mons. Fiorenzo Facchini antropológus professzor volt, akivel többször találkoztam a San Biago-templomban, mert ott volt kiségitő. A kísérlet sajnos negatív eredménnyel járt, az állkapocs és a koponya nem illettek össze. A vizsgálaton jelen volt Komlóssy Gyöngyi és a férje Bókay László, aki fényképfelvételekkel dokumentálta az eseményt. A Hermából hiányzó állkapocs olyan jelentős ereklye, amely nem véletlenül és nem akárkin keresztül kerülhetett Bolognába feltételezhetően még Nagyváradról a XV. század végén.¹⁷⁵ Az említett írott forrás tanúsítja bolognai tiszteletét, még akkor is, ha az azonosítás nem

167 HD 2017. június 23.

168 <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpoggio.html> (letöltés: 2023.03.05.). A bíboros rövid életrajza *Tempio di San Giacomo Maggiore in Bologna*, Bologna 2013, 17–18.

169 *Olasz és angol nyelven is megjelent Szent László életrajza*, Magyar Kurír 2017. november 24.

170 Tamás KISS–Norbert S. MEDGYESY: *San Ladislao Re d'Ungheria „Athleta Patriae”, Il paladino della Patria*, Gorle, 2017, 43.

171 *Szenzációs bejelentés a Szent László életrajz római bemutatóján*, Vatikáni Rádió 2017. november 24.

172 2015-ben nevezet a pápa <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bzuppi.html> (letöltés: 2023.03.14.).

173 Angelo Card. Amato SDB prefektus levele Matteo Maria Zuppi bolognai érseknek, Prot N. Var/8259/18, Dal Vaticano, 2018. június 18.

174 *Szent király, lovagkirály, A Szent László-hermája és a koponyaereklye vizsgálata*, szerk. KRISTÓF Lilla Alida, LUKÁCSI Zoltán és PATONAY Lajos, Győr 2017, 139–144.

175 Nagyvárad és Bologna közötti történeti kapcsolathoz értékes forrás Emerico VÁRADY: *Docenti e scolari ungheresi nell'antico studio Bolognese*. Bologna 1951. Legújabbán CSIZI István–KOVÁCS ZSUSZA–UTASI Csilla: *Magyar-horvát diákcímerek a bolognai Archiginnsióban*, Budapest-Bologna 2020.

járt eredménnyel. Egy alaposabb kutatásnak talán egyszer majd sikerül azonosítania a San Giacomo Maggiore-templomban őrzött számtalan ereklye között Szent László állkapcsát.

Bud Spencer film

2019. szeptember 22-én, az év második szentmiséjét követően is rendkívüli programra került sor. Meghívtuk a szentmisére Király Levente író-rendező, és itt is levetítettük a Bud Spencer életéről *Piedone nyomában* címmel készített filmjét. Levente elmesélte a film készítésének történetét és válaszolt a kérdésekre. Szép élményekkel távozott Bolognából.

A bolognai közösség tagjai igen aktívan vettek részt Olaszország más városaiban szervezett alábbi eseményeken is:

- Róma, Angelus atya születésének 100. és halálának 10. évfordulója alkalmából tartott zárandoklat 2011. szeptember 23–25.¹⁷⁶
- Padova, Szent István plébániatemplom, Áder János köztársasági elnök látogatása alkalmával tartott szentmise, 2013. augusztus 11.¹⁷⁷
- Milánó, a magyar szentmisék 65. évfordulója, 2014. március 2.
- Torino, zárandoklat Jézus halotti lepléhez (Sindone), 2015. május 17.¹⁷⁸
- Palermo, zárandoklat, 2017. május 19–21.¹⁷⁹
- Tolentino, a földrengésben megrongálódott és a magyar kormány támogatásával felújított Sacro Cuore di Gesù-templom felszentelése, 2017. december 8–10.¹⁸⁰
- Milánó, magyar szentmisék 70. évfordulója, 2019. március 1–3.¹⁸¹

A közösség tagjai több alkalommal elzarándokoltak Loretóba, az ottani magyar szentmisékre: 2013. május 26-án,¹⁸² 2015. május 30-án,¹⁸³ és 2019. április 14-én.¹⁸⁴ Utóbbi alkalommal a virágvasárnapi szentmisén vettek részt, amelyen Joó Lilla orgonált. 2019. október 20-án pedig Padovában vett részt egy delegáció a szentmisén, ahol a helyi közösség húszéves lelkipásztori munkám alkalmából köszöntött.¹⁸⁵ A rendszeres szentmisék előtt több alkalommal szerveztünk közös programot, kirándulást, városnézést Bolognában és környékén:¹⁸⁶ Abbazia di Monteveglio,¹⁸⁷ Castelvetro,¹⁸⁸ Dozza,¹⁸⁹

176 NÉMETH: *Magyarokról* ... i. m. 94–96. A zárandoklathoz lásd OMKM CD 15.

177 HD 2013. augusztus 11.

178 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 137–138, képek 144–145.

179 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 136, képek 146–147.

180 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 137, képek 148–149.

181 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 140–143, képek 153–156.

182 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 101, 11. kép.

183 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 107, 24. kép.

184 HD 2019. április 14.

185 A delegáció fényképe 2020 ... i. m. 35.

186 A felkeresett helyekről lásd *Borghi e Castelli dell'Appennino Bolognese*, Testo di Renzo ZAGNONE, foto di Luciano Marchi e Paolo Zaniboni, Bologna 2006.

187 HD 2016. október 15.

188 HD 2016. december 18.; 2020. szeptember 18. A temetőben nyugvó magyar nemes Pisztory család sírjáról lásd Gian Carlo MONTANARI: *Italiani d'Ungheria. La nobile famiglia de Pisztory tra Modena e Castelvetro*, Modena 2012.

189 HD 2018. március 9.

Maranello,¹⁹⁰ Marzabotto,¹⁹¹ Montecuccoli,¹⁹² Santuario Beata Vergine delle Grazie di Boccadirio,¹⁹³ Santuario della Beata Vergine Madonna di San Luca,¹⁹⁴ Rocca Mattei,¹⁹⁵ Vignola,¹⁹⁶ amelyek szintén hozzájárultak a közösség építéséhez, mint azok az ebédek és vacsorák, amelyeket bolognai tartózkodásaim alatt szervezett Polonyi Ildikó. A teljesség igénye nélkül említtem meg a szervezőkön kívül az asztaltársaság tagjait: Molnár László, mint az egyedüli férfi, valamint Gyimesi Mária, Kőkény Zsuzsa, Laufer Vera, Pupp Andrienn,¹⁹⁷ Saffel Mária és Sándor Csilla.¹⁹⁸ A közösség összetartozását szolgálták továbbá az idős tagok, Kőkény Bertalan,¹⁹⁹ Szántó Mátyás²⁰⁰ és Laufer Vera meglátogatása otthonaikban.²⁰¹ Kőkény Berci keszthelyi premontrei diák, 56-os emigráns volt, akit más magyar menekült fiatalokkal együtt Lercaro bíboros segített. Életének utolsó szakaszában nem mozdult ki a lakásából. Nála jártam a legtöbbször barátjával, Molnár Lászlóval vagy Polonyi Ildikóval.

Ezekben az években a közösség néhány tagjának a temetését is végeztem:²⁰² 2014. márciusában Balogh Rozáliát, aki mindig nagy szorgalommal segített a szentmisék utáni ebédek készítésében,²⁰³ 2020. január 9-én pedig Kőkény Bertalanét.²⁰⁴ Karikás Brigitta Lilla autóbalesetben elhunyt szatmárnémeti magyar lány temetését 2015. február 20-án Nagy Krisztián, a Pápai Magyar Intézet egri főegyházmegyei papja végezte a Santa Assunta-templomban.²⁰⁵ Egy esküvőt is tartottam, Zábori Eszterét 2015. szeptember 19-én, Riminiben.²⁰⁶

Bolognában sokáig a Casa del Cleróban szálltam meg a Via Barberia, 24. szám alatt, majd évekig a bolognai stadion közelében Andrea Meneghello látott vendégül, a 2010-ben elhunyt Hargitay Emese férje, aki felesége halála után is tartotta a szoros kapcsola-

190 HD 2016. december 19.

191 HD 2020. szeptember 19.

192 HD 2020. szeptember 18.

193 HD 2018. szeptember 21.

194 HD 2010. december 10.

195 HD 2018. szeptember 22.

196 HD 2017. március 18.

197 Textilművész. Pécsen született. 1969-től él Castelvetroban. *Pupp CV*, OMKM CD 62 Főlelkészség 2016/1. Főlelkészség 2016/Bologna 2016/BO levelezés 2016 január-július. Uhl Antal (1902–1982) unokahúga, Életrajzát lásd ROSTÁS Jenő István: *Aranykeretből fakeretbe, Uhl Antal pápai káplán, párizsi magyar lelkész, baranyaszentgyörgyi plébános, címzetes vaskaszentmártoni prépost, az embermentő katolikus pap élete*, 2021.

198 Fényképe: NÉMETH: *Szétszórván* ... i. m. 66, 31. kép.

199 Kőkény Bertalan 1930. július 17-én Gödöllőn született. *Kőkény Bertalan CV 1997*, OMKM CD 41 Főlelkészség 2014/Bologna 2014/BO 2014 július-december/BO egyéb levelezés.

200 HD 2013. december 7.

201 *2020* ... i. m. 21.

202 A közösség tagjain kívül én végeztem Molnár László feleségének a temetését 2017. szeptember 22-én, aki szeptember 20-án váratlanul, otthoni baleset következtében hunyt el 82 éves korában, ÚÚ 2017. szeptember 24., és Polonyi Ildikó férjének, Angelónak a temetését, 2017. október 6-án, aki szeptember 26-án súlyos betegség következtében hunyt el, ÚÚ 2017. október 29. Kőkény Bertalan feleségének a temetésén, aki 2013. augusztus 30-án hunyt el, koncelebráltam és a magyar közösség nevében búcsúztattam. HD 2013. szeptember 3.

203 HD 2014. március 29.

204 ÚÚ Róma, 2020. január 26.

205 HD 2015. február 20.

206 HD 2015. szeptember 19. Az esküvőről a 2015-ös fényképek között (OMKM CD 54 Főlelkészség 2015) nincs fotó.

tot a magyar közösséggel.²⁰⁷ Többször élvezhettem Balogh Szilviáék vendégszeretét Sasso Marconi feletti házukban, ahonnan csodálatos a kilátás a környékbeli hegyekre és Molnár Lászlóét is Toscanellában.

2020-ban március 8-ra hirdettem meg az év első szentmiséjét, amely azonban a pandemia miatt elmaradt.²⁰⁸ A hosszú bezártság után június 6-án, szombaton tarthattunk ismét szentmisét a nagytemplomban délután fél 5-kor, az előírások megtartásával. Tizenötön jöttünk össze és ez alkalommal a szentmisét pontosan kezdtük, mert a Facebookon élőben közvetítettük, amihez sok segítséget adott Don Sanzio, a plébános. Ez volt az első ilyen kísérletünk. A szentmise után készítettünk egy csoportképet, amelyben maszkban vagyunk. Nagyon jó érzés volt ismét misézni az élő közösségnek és egyben közvetíteni is. Utána az agapét is megtarthattuk, ami a hosszú ideig tartó bezártság után nagy élményt jelentett.

A következő szentmisét szeptember 20-án mutattam be a San Biagio-templomban, amely egyben a búcsú szentmisém lett. A helyieken kívül jöttek Loretóból, Firenzéből, Parmából és Velencéből is, mintegy ötvenen voltunk. A nagytemplomban tartottuk a szentmisét, amelyet videóra vettek. Molnár László és Balogh Szilvia olvastak, Fogel Fanny énekelt, Gyarmati Gabriella és Joó Lilla orgonáltak. A szentmise után e nap emlékére csoportképet készítettünk. Az ebéd végén „Köszönjük!” feliratú tortát kaptam. Polonyi Ildikó mondott köszöntő szavakat és Balogh Szilvia adta át a közösség ajándékát. Sánta Anikó a parmaiak, Porkoláb Andrea pedig a loretóiak nevében köszöntött. Ezzel ért véget több mint két évtizedes lelkipásztori munkám Bolognában.

Bolognai magyar szentmisék dátumai és helyszínei

- 2010. február 21., szeptember 19.,²⁰⁹ november 14. – Casa Don Orione
- 2011. február 13.,²¹⁰ június 11., december 11. – Casa Don Orione
- 2012. február 12., szeptember 23.,²¹¹ november 18. – Casa Don Orione
- 2013. március 10., szeptember 22.,²¹² december 8. – Casa Don Orione
- 2014. február 16., május 11., szeptember 21., december 14. – Casa Don Orione
- 2015. március 8., szeptember 13., december 13. – Casa Don Orione
- 2016. február 21., október 16., december 18. – Casa Don Orione
- 2017. március 19. – Casa Don Orione
- 2017. szeptember 17., december 16. – Chiesa di San Biagio
- 2018. március 11., szeptember 23., december 15. – Chiesa di San Biagio
- 2019. március 24., szeptember 22., december 8. – Chiesa di San Biagio
- 2020. június 6., szeptember 20. – Chiesa di San Biagio

207 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 36.

208 ÚÚ Róma, 2020. február 23.

209 *20 év* ... i. m. 12 szerint a szentmise 2010. szeptember 20-án volt.

210 *20 év* ... i. m. 13 szerint a szentmise 2011. február 14-én volt.

211 A szentmiséről lásd OMKM CD 17.

212 *20 év* ... i. m. 17 szerint a szentmise 2013. szeptember 8-án volt.

SZICÍLIA 2012–2019

Két szicíliai magyar közösség, Palermo és Catania történetét a milánói magyar szentmisék történetének megírását követően készítettem el, amelyben 2011 végéig írtam meg az eseményeket.²¹³ A két közösség történetének vázlatos bemutatását ezért most 2012-től folytatom.

PALERMO

Palermóban évente két szentmisét tartottunk, amelynek állandó helyszíne, két alkalom kivételével, a szaléziak oratórium volt (Via Evangelista Gionanni di Blasi 102/A).²¹⁴ A szentmisék előtt néhány héttel minden alkalommal postán küldtem Új Üzenetet, az utóbbi években egyre többet az e-mail címlistára.

Továbbra is Boldizsár Andrea volt segítségemre a szervezésben,²¹⁵ aki 2013–2019 között minden évben részt vett a világi munkatársak részére szervezett szeptemberi római találkozókra is,²¹⁶ és a békéscsabai származású Sótyi Etelka tiszteletbeli konzul lemondását követően ő kapta meg ezt a tisztséget.²¹⁷ Kinevezése eléggé elhúzódott, több jelölt is volt, míg végül döntés született. Megbízólevelét 2018. július 10-én vette át Rómában.²¹⁸

Andrea a világi munkatársak római találkozóin szerzett tapasztalatai alapján, a 2013 végén tartott szentmisén azt javasolta: a szentmiséket szombaton tartsuk, hogy a hagyományos szicíliai vasárnapi családi ebéd ne jelentsen akadályt a részvételnek. Az első szombat esti szentmise 2014. március 22-én volt. Negyvennél is többen jöttünk össze. Andrea közös vacsorát is szervezett utána, amelyet a helyi szalézi konyhában készítettek és ott fogyasztottuk el egy tágas teremben. Mindig jó volt a hangulat, előfordult, hogy este tíz óráig is együtt maradtunk. Az első ilyen alkalommal azonban riadalmat keltett, hogy Andrea rosszul lett és a mentőket ki kellett hozzá hívni. Szerencsére nagyobb baj nem történt. A szentmise időpontjának megváltoztatása sikeres volt, ezért a szentmiséket továbbiakban szombat este tartottuk, kivéve 2018. november 11-t, amikor ismét vasárnap délben volt a szentmise, amelyen több mint nyolcvan voltunk, köztük 30 gyerek. A résztvevők létszáma általában húsz és negyven között mozgott. A vacsorát pár alkalommal Andrea nem helyben szervezte meg, hanem egy pizzériában: 2015. április 18-án a Sant'Agatha, 2017. október 14-én pedig a Lo Strascino vendéglőben.

A szentmiséken és a találkozókra rendszeresen részt vett Sótyi Etelka tiszteletbeli magyar konzul, aki olykor ezeket az alkalmakat is felhasználta arra, hogy konzuli információkat adjon, illetve tájékoztatást közös programokról.²¹⁹ Ilyen szép emlékezetes program volt 2013. május 12-én Fülei Balázs *Il viaggiatore europeo* című nagysikerű koncertje a Teatro Massimóban. Sótyi Etelka 2015. június 22-én konzuli munkája elis-

213 NÉMETH László Imre: *Szicíliai magyar szentmisék 1999–2011.* in: Németh: *Szétszórva ...* i. m. 71–87.

214 A kápolna fényképét lásd *Olaszországi magyar misézőhelyek 2015.* ÚÚ Róma, 2015 Karácsony, melléklet.

215 Fényképe: NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 128.

216 NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 123.; u.ő.: *Egymásnak ... 2017–2020,* i. m. 3.

217 <https://www.beol.hu/kozelet-bekes/2015/07/csabai-konzul-palermobol> (letöltés: 2023. 03. 12.). Fényképe: NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 85, 18. kép.

218 HD 2018. július 10.

219 HD 2013. november 10.

meréseként a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetés vehette át Rómában,²²⁰ mely alkalomból a novemberi szentmisén köszöntöttük.²²¹ A szentmiséken Boldizsár Andrea nagyobbik fia, Salvatore ministrált. Az olasz férjek miatt a szentírási szakaszok általában olaszul hangzottak el, volt alkalom, hogy olaszul prédikáltam, vagy olaszul is összefoglaltam azt. Az olvasásban Andreára és egy ideig a férjére, Pivetti Antonióra számíthattam,²²² de többször olvasott Csire Borbála is. Magyar nyelvű miselapok segítették a bekapcsolódást az énekekbe, és a magyar nyelvű válaszokba. Decemberben, karácsony közeledtével, a szentmise végén karácsonyi énekeket énekeltünk.

Volt néhány emlékezetes szentmisénk, amelyekről röviden meg kell emlékezni. 2017. május 21-én tartott szentmisén több más olaszországi közösség tagja is részt vett, akikkel arra a hétvégére zarándoklatot szerveztünk Palermóba. Ennek történetét már megírtam.²²³ A szentmise után az udvaron egy szép csoportkép is készült.²²⁴ Két alkalommal nem a szaléziaknál tartottuk a szentmisét: 2019. május 12-én Custinaciban volt a magyar szentmise és a találkozó, amelyen két Körösi Csoma Sándor-öszöndíjas lány, Dóra Fruzsina és Hajdú Márta Firenzéből is részt vett. 12 óra körül kezdtük a szentmisét a templomban, ahol szép számmal gyűltünk össze. Alberto Santoro és Szűcs Klára éttermében, az Agriturismo Valle dei Tramontiban ebédeltünk. A magyar asztalnál mintegy ötvenen voltunk, az ebéd elején Boldizsár Andrea pezsgővel köszöntötte Marcót és Anikót egyházi házasságkötésük alkalmából, amiről majd még szót kell ejteni. Az ebéd vége felé ismert magyar dalokat énekeltünk, amit Zakar Dóra férje vezetett. Igen jó volt a hangulat, emlékezetes maradt ez az esemény. 2019 második félévében Boldizsár Andrea plébániáján a San Vincenzo de Paoli-templomban tartottuk a szentmisét 12 óra után nem sokkal, amely után itt is levetítettük Király Levente *Piedone nyomában* című, Bud Spancerről szóló filmjét. Szerettük volna, hogy a rendező részt vegyen ezen, de elfoglaltságai nem tették lehetővé.

A szentmiséken kívül különleges élmény volt 2019. május 2-án Marco D'Alessandro és Koller Anikó házasságkötése a Normann palota kápolnájában, akik több mint húsz éve, ugyanezen a napon kötöttek polgári házasságot. Marcót egyik lánya kísérte az oltárhoz, a másik lányuk olvasott. Bensőséges volt az esküvő: szép és sokatmondó volt, hogy Marco magyarul, Anikó olaszul mondta az eskü szavait a feszületre. Három lányukkal együtt hozták fel az adományokat az oltárhoz a felajánláskor. Szívesen vállaltam ezt az esketést, már csak azért is, mert attól fogva, hogy a magyar szentmisét szombaton tartottuk, az utána következő vasárnap rendszerint a Normann-kápolnában koncelebráltam a kanonokokkal a 10 órai szentmisén.

A közösség két tagjának felejthetetlen esküvőjét követően emlékezem meg a közösség elhunyt tagjairól. Szentesi Andrea 2015. április 15-én hunyt el.²²⁵ Április 17-én volt a temetése Palermóban, a másnap, április 18-án tartott magyar szentmisén imádkoztunk

220 HD 2015. június 22. A kitüntetéshez a támogató levél Semjén Zsolt miniszterelnök helyettesnek 2014. november 20-án kelt. OMKM CD 41 Főlelkészség 2014/1. Főlelkészség (levelezés) 2014/Palermo 2014/Palermo 2014. július-december.

221 HD 2015. november 7.

222 Fényképe: NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 80, 7. kép.

223 NÉMETH László Imre: *Olaszországi magyarok zarándoklatai 2015–2019*. in: Németh: *Szétszórva* ... 136.

224 NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 147.

225 Életrajza Brigitta e-mailje 2015. április 19, és Fondazione Migrantes segélye OMKM CD Főlelkészség 2015/1. Főlelkészség levelezés, városok 2015/Palermo 2015/Palermo/ Szentesi Andrea RIP.

érte a közösségben, amelyen ott volt édesanyja és a testvére is.²²⁶ Földi maradványainak hazaszállításához a Fondazione Migrantes, az Olasz Püspöki Kar lelkipásztori szervezete, amelyhez tartoztam, mint olaszországi magyar főlelkész (coordinatore),²²⁷ kérésemre 1000 euróval járult hozzá. Stur Pavone Aliz 74 éves korában, 2017. július 5-én hunyt el.²²⁸ Róla is megemlékeztünk az őszi szentmisén.²²⁹ Temetésén 2017. augusztus 9-én, Kőszegen, a Szent Imre-templomban személyesen is részt tudtam venni, amelyen férjén és gyermekein kívül Palermóból jelen volt Velletri Ildikó és a férje is.²³⁰ Megemlékezem Delfo Carmeláról is,²³¹ aki a korábbi években rendszeresen járt a magyar szentmisékre, sokszor fel is olvasott, de aztán kora miatt elmaradt, feltehetően ő is már az örök hazába költözött.

A palermói szentmisékkal kapcsolatban még meg kell említeni, hogy 2016. november 16-án Boldizsár Andreával és a fiával, Salvatoréval tisztelegő látogatást tettünk az új palermói püspöknél, Corrado Loreficénél, akit 2015. október 27-én nevezett ki Ferenc pápa.²³² Köszöntöttük a magyar közösség nevében. A szicíliai magyar szentmisék történetét és magyar szentek olasz nyelvű életrajzát adtuk neki ajándékba.²³³

Palermóban leggyakrabban a Giusini nővéreknél szálltam meg, a Dómhoz közel, de laktam hotelekben, a közösség tagjai által üzemeltetett vendégszállásokon, és Boldizsár Andrea is pár alkalommal vendégül látott. A városban töltött rövid napok alatt családokat is igyekeztem látogatni. Rendszeresen találkoztam Sótyi Etelkával, mindig felkerestem Boldizsár Andreáékat, Stur Pavone Alizékat. Sokszor találkoztam a fiával Ottavianóval, többször jártam Velletri Ildikóéknál és Zakar Dóráéknál is.

2020-ban a vírushelyzet miatt sajnos nem tudtunk szentmisét és találkozót tartani.

Palermói magyar szentmisék dátumai és helyszínei

- 2012. május 13., december 9. – szalézi oratórium
- 2013. május 12., november 10. – szalézi oratórium
- 2014. március 22., november 15. – szalézi oratórium
- 2015. április 18., november 7. – szalézi oratórium
- 2016. április 16., november 19. – szalézi oratórium
- 2017. május 20., október 14. – szalézi oratórium
- 2018. április 14., november 11. – szalézi oratórium
- 2019. május 12. – Chiesa di San Giuseppe in Piazza Europa di Sperone
- 2019. október 13. – Chiesa di San Vincenzo de Paoli

226 HD 2015. április 18.

227 A Fondazione Migrantes az Olasz Püspöki Kar lelkipásztori szervezete. Lásd róla <https://www.migrantes.it/>.

228 ÚÚ Róma, 2017. szeptember 24.

229 HD 2017. október 14.

230 HD 2017. augusztus 9.

231 HD 2014. november 15.

232 <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/blorefice.html> (letöltés: 2023.03.12.).

233 Ugyanazokat, mint Matteo Zuppi érseknek. Felsorolásukat lásd a bolognai közösség történetében.

CATANIA

Cataniában, helyesebben mondva a környékén is évente kétszer, tavasszal és ősszel tartottunk szentmisét. Előtte néhány héttel minden alkalommal küldtem Új Üzenetet, az utóbbi években egyre többet az e-mail címlistára.

A szentmisének 2017-ig minden alkalommal a Pontificio Istituto Missionario all'Estero, rövidített nevén a PIME földszinti kápolnája volt a helyszíne, címe: Via Mompilieri, 4, 95030 Mascalucia CT.²³⁴ Az Intézet 1971-ben kezdte meg működését.²³⁵ A közeli Belpassóban lakó Ellenbacher Maccaronella Éva volt segítségemre a szervezésben.²³⁶ A szentmisét 11 órára hirdettük, de mindig jó rá tartással kezdtük, akkor, amikor a hívek összejöttek autókkal, amelyek az Intézet tágas udvarán parkoltak. A létszám változó volt, tíz és negyven között, átlagban harmincan. Pár alkalommal olasz szülők örökbefogadott magyar gyerekeket is hoztak, de a gyerekek magyarul nem szóltak meg. Az olasz férjek miatt részben olaszul és részben magyarul olvastuk a szentírási szakaszokat. A felolvasásban számíthattam Ellenbacher Évára és családjára: a férjére Vincenzóra és a lányaira, Rosamariára és Annára. Olykor én is olaszul prédikáltam. Itt is magyar nyelvű miselapok segítettek a bekapcsolódást a magyar énekekbe és a magyar nyelvű válaszokba. Decemberben, karácsony közeledtével, a szentmise végén karácsonyi énekeket énekeltünk. A szentmisék után általában az első emeleti teremben maradtunk együtt és fogyasztottuk el a résztvevők által hozott finomságokat. Hagyományosan mindig volt rakottkrumpli, amit Ellenbacher Éva készített, tészták, pár alkalommal volt hurka és kolbász, amit Csizmadia Judit hozott, néha töltöttpaprika és persze nem hiányzott a polip, amelyet Bertalan Katalin férje, Turi készített. A találkozók jó hangulatban teltek, mindig sokáig maradtunk együtt, utána általában az emeleti teremben vagy az udvaron készítettünk csoportképet.

2012 szeptemberében az évi két szentmisén kívül egy harmadikat is tartottunk Montalbano Eliconéban,²³⁷ Kolumbán Géza kezdeményezésére. A szentmise a Santuario della Madonna Santissima della Providenzában volt,²³⁸ ahol húszan jöttünk össze. A szentmise után egy pizzériában tartottuk meg a találkozót, ahová a város önkormányzatától eljött az illetékes polgármester-helyettes is.

2014. november 25-én keresztelő volt.²³⁹ A magyar szentmisét követően a közeli Mompilieri mentünk, ahol a Madonna della Sciara kegyhelyen kereszteltük meg Ciuro Grétát, Magyar Mónika kislányát.

A Fondazione Migrantes által szervezett római találkozónak és konferenciáknak köszönhetően sikerült felvenni a kapcsolatot a cataniai egyházmegye migránsfelelősével, Giuseppe Cannizzo állandó diakónussal.²⁴⁰ 2012. december 15-én Vincenzo Maccaronellóval meglátogattuk Cataniában, a San Leo-templomban.²⁴¹ 2013 novembe-

234 https://www.pime.org/index.php?option=com_content&view=article&id=5654 (letöltés: 2023.03.01.).

235 <https://www.chiesedisicilia.org/2020/08/18/il-pime-lascia-mascalucia/> (letöltés: 2023.03.12.).

236 Fényképe családjával NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 86, 20. kép.

237 HD 2012. szeptember 16. Korábban 2009-ben tartottunk már itt egy szentmisét és találkozót. NÉMETH: *Szétszórva* ... i. m. 75–76, 86. kép.

238 https://www.siciliainfesta.com/da_visitare/chiese/santuario_di_maria_ss_della_providenza_montalbano_elicona.htm (letöltés: 2023.03.10.).

239 HD 2014. november 25.

240 Ufficio per la pastorale delle migrazioni <https://www.diocesi.catania.it/uffici> (letöltés: 2023.03.10.).

241 HD 2012. december 15.

rében vacsorán látott vendégül a Karol nevű étteremben.²⁴² Három alkalommal, 2012. december 16-án, 2013. november 17-én és 2015. május 24-én eljött a PIME-be és ő olvasta az evangéliumot.²⁴³ Szerette volna, ha az egyházmegye általa szervezett migráns programjain a magyar közösség is részt vett volna, ez azonban nem valósult meg. A Catania környéki magyar közösség egyes tagjai ugyanis nagy távolságról jöttek össze évente kétszer, ilyen alkalmi programokra nem lehetett megmozgatni őket.

Rövid tartózkodásaim alatt igyekeztem látogatni a családot, akikhez Ellenbacher Éváék segítségével jutottam el. Rendszeresen felkerestük Belpassóban Jármilát, aki – amíg tudott – járt a szentmisékre, később pedig mindig nagy szeretettel fogadott. Jártunk többször Tóth Annamáriaéknál Gravinában, Orosz Katiéknál Trecastagniban, és Csizmadia Juditéknál Sant’Agata li Battiatiban.

Több évtizedes aldozatos szervező munka után 2017 év végén Ellenbacher Éva leköszönt. Munkája elismeréseként pápai áldást kértem neki.²⁴⁴ Nem csak a szentmisek szervezésében számíthattam rá. Készséggel vállalta a huszonhárom éves korában vértanúhalált halt Bódi Magdi (1921–1945) munkáslány magyar nyelvű életrajzának olaszra fordítását,²⁴⁵ amit Seregély István egri érsek, a Püspöki Kar elnöke szorgalmazott.²⁴⁶ A könyvet olaszul a Szent Gellért Kiadó adta ki,²⁴⁷ amelyet a 2014. május 18-i szentmisén osztottunk ki a közösség tagjainak.²⁴⁸

A szervezést Bertalan Katalin vette át, aki 2018-tól részt vett Rómában a világi munkatársak részére szervezett éves találkozón.²⁴⁹ Az első szentmisét 2018. május 13-ra Marzamemiben, Pachino község frakciójában szervezte meg, egy igen szép tengerparti városkában.²⁵⁰ Szép számban, harmincöten jöttünk össze. Délben kezdtük a szentmisét az új San Francesco di Paola-templomban, amely IX. Pius pápa akaratából épült, kerek rózsablakkal a homlokzatán.²⁵¹ A főoltár előtt készítettünk csoportképet. A szentmise után a *Club Nauticában* ebédeltünk, melynek tulajdonosnője magyar volt. Igen jól éreztük magunkat, amit az is bizonyít, hogy nagyon sokáig maradt ott az egész társaság.

A 2018. évi második szentmisét ismét a PIME-ben tartottuk. Gyerekekkel együtt húszan jöttünk össze.²⁵²

A következő év első szentmiséjét 2019. március 10-én, a Ragusa megyei Vittoriában tartottuk.²⁵³ Itt a Museo Storico Italo-ungherese azaz az Olasz-Magyar Történeti Múzeum előtt gyülekeztünk, ami az első világháborúban osztrák-magyar hadifoglyok barakkja

242 HD 2013. november 16.

243 HD 2012. december 16.; 2013. december 17.; 2015. május 24.

244 HD 2018. május 13.

245 *Tanúságtétel liliummal, vérrel, Egy gyári munkáslány élete és vártanúsága*, közreadta P. TEMESI József SJ, Budapest 1997.

246 Életinterjúja SEREGÉLY István: *Magunkat nem hagyhatjuk el, Szerdahelyi Csongor beszélgetése Seregély István egri érsekkel* (Pásztorok – Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején 5.) Budapest 2007.

247 *Testimonianza con il giglio e con il sangue. La vita e il martirio di una giovane ragazza operaia*, a cura di padre József Temesi SJ, Budapest, Edizione Szent Maximilian.

248 NÉMETH László e-mailje Ellenbacher Évának, 2014. július 17. OMKM CD 41, Főlelkészség 2014/Palermo 2014/Catania 2014. január-június/ Kiadták a könyvet.

249 NÉMETH: *Egymásnak ... 2017–2020*, i. m. 3.

250 HD 2018. május 13.

251 <https://www.paesionline.it/italia/monumenti-ed-edifici-storici-marzamemi/le-chiese> (letöltés: 2023.03.12.).

(letöltés:

252 HD 2018. október 21.

253 HD 2019. március 10.

volt. A budapesti Hadtörténeti Múzeum közreműködésével itt hadifogoly- és hadtörténeti múzeumot rendeztek be.²⁵⁴ A közelében áll még a tábor egykori kápolnája is. Megtekintettük a kiállítást, majd a múzeum bejáratánál készítettünk csoportképet. A ¼12-kor, a Madonna delle Lacrime-plébániatemplomban mondott szentmisén huszonnyolcan voltunk.²⁵⁵ Acirealéból, Belpassóból, Cataniából, Ragusából, Siracusából, de még Palermóból is érkeztek magyarok. A szentmise végén a nemzeti ünnep alkalmából elhangzott a *Talpra magyar* és elénekeltük a magyar himnuszt. A *La Cantina in ...* nevű pizzériában ebédeltünk. Másnap, a temetőben Bertalan Katalinnal és Turival, a férjével felkerestük az osztrák–magyar hadifogolytáborban elhunytak kápolnáját,²⁵⁶ amit nagyrészt magyarok adományaiból építettek 1927-ben, és 2017-ben újítottak fel. A helyreállítás során nyolcvan magyar katona maradványait azonosították, és előkerült huszonhárom névtáblával ellátott katona földi maradvány is. A felújított kápolna felavatásán 2017 júniusában részt vett Bíró László táborigazgató püspök is.²⁵⁷ A szentmiséről és a múzeumban tett látogatásról beszámoltam a Magyar Kurírban.²⁵⁸

2019-ben a második szentmise november 10-én, vasárnap, egy Catania megye északi részén fekvő város, Acireale 1634–1638 között épült Santa Maria del Suffragio-templomában volt.²⁵⁹ Itt harmincketten jöttünk össze, meghívtuk az egyházmegye migránsfelelősét, Giuseppét Cannizzot, aki a feleségével együtt jött el. Diakónusként liturgikus szolgálatot végzett a szentmisén (diakonizált) és az ebédén is velünk maradtak. A szentmise végén a templomban készítettünk csoportképet. Az *Ammuccamu* étteremben volt a találkozó, a hely tulajdonosának a felesége magyar. Ide még hatan érkeztek.

2020-ban a pandémia miatt már nem tudtunk szentmisét tartani.

Cataniai magyar szentmisék dátumai és helyszínei

- 2012. május 20., december 16. – PIME kápolna
- 2012. szeptember 16. – Montalbano Elicona, Santuario della Madonna Santissima della Providenza
- 2013. május 19., november 17. – PIME kápolna
- 2014. május 18., november 23. – PIME kápolna
- 2015. május 24., november 15. – PIME kápolna
- 2016. május 22., december 11. – PIME kápolna
- 2017. május 14., november 12. – PIME kápolna
- 2018. május 13. – Marzamemi, Chiesa San Francesco da Paola
- 2018. október 21. – PIME kápolna
- 2019. március 10. – Vittoria, Chiesa della Madonna delle Lacrime
- 2019. november 10. – Acireale, Chiesa Santa Maria del Suffragio

254 A barakk és a kápolna képe CSORBA László: *Magyar emlékek Itáliában*, Budapest 2002, 215.

255 <https://www.diocesidiragusa.it/strutture/madonna-delle-lacrime/> (letöltés: 2023.03.10.).

256 Giancarlo FRANCIONE – JUHÁSZ Dezső: *Magyar kápolna Szicíliában*, Budapest 2017.

257 Magyar kápolna Szicíliában – Könyvbemutató a barátság és megbékélés jegyében, Magyar Kurír, 2017. szeptember 6.

258 2019. március 12. <https://www.magyarokurir.hu/hirek/nagybojti-szentmisere-es-tortenelmi-megemlekezesre-gyult-ossze-sziciliasi-magyar-kozosseg> (2023.03.01.).

259 HD 2019. november 10., <https://www.parcoecclesiale.it/it/il-territorio/acireale/chiese/chiesa-santa-maria-del-suffragio/> (letöltés: 2023.03.01.).

LORETO 2018–2019

A loretoi közösség történetét a szentmisék tizedik évfordulójára írtam meg, amelyben 2017 végéig ismertettem történetüket.²⁶⁰ 2018-ban és 2019-ben úgy, mint az előző években, évente két szentmisét tartottunk a loretoi bazilika részünkre kijelölt kápolnájában.²⁶¹ Szentmise után pedig a San Serafino zarándokházban tartottuk az összejövetelt. A közösséget továbbra is Porkoláb Andrea²⁶² és Póta Gabriella szervezték. Porkoláb Andrea 2012-től,²⁶³ Póta Gabriella 2017-től vett részt a világi munkatársak éves római találkozóin.²⁶⁴

2018. április 22-én a szentmisét 17 óra után kezdtük az altemplomban lévő Crocifissione-kápolnában (Capella della Crocifissione). Hozzávetőlegesen negyvenen jöttünk össze. Megemlékeztünk a szentmisék tizedik évfordulójáról,²⁶⁵ és bemutattam a jubileumra írt füzetet. Porkoláb Andrea olvasott magyarul, a fia, Alessandro olaszul. A San Serafino zarándokházban terített asztal körül foglaltunk helyet, elfogyasztva a sok finomságot. Porkoláb Andrea készített egy tortát a tizedik évfordulóra, amit ünnepélyesen szegtem meg. Emlékezetes ünnep volt.

Az év második szentmiséjére Szokoly Györggyel és Bak Borbálával mentem Rómából. Loretóban a szentmise 17 órára volt meghirdetve az altemplomban lévő Crocifissione-kápolnában. Egy kis zavar volt azonban a kápolna körül, mert egy felvidéki magyar zarándokcsoport foglalását összekeverték a mienkkel, azt gondolták egy csoportról van szó. Végül a felvidékiek mentek a Crocifissione-kápolnában, mert többen voltak, mi meg a San Giuseppe Labre-kápolnába, amelynek a bejárata nem a bazilikából nyílik. Ez hiba volt, mert így jópáran, akik kicsit késve jöttek, lemaradtak a szentmiséről, mert késve találták meg a kápolnát, ahol mi miséztünk. Porkoláb Andrea fia, Alessandro olvasott olaszul, Herczeg Hajni magyarul. A szentmise után készült csoportkép. Most is sok finomságot hoztak. A szentmisére meghívtuk a nagyköveteket, de egyik se jött el. A vacsora alatt telefonon felhívtuk Komlóssy Gyöngyi volt római konzult, akit köszöntöttünk.

2019-ben az év első szentmiséje április 14-én, virágvasárnap volt az altemplomban lévő Crocifissione-kápolnában. Ilyen sokan korábban Loretóban sohasem voltak magyar szentmisén, még Bolognából is jöttek néhányan. A kápolna végében szenteltem meg az olajfaágakat. A Bolognából érkező Joó Lilla orgonált és Molnár László olvasta az első olvasmányt, a helybeli Rábai Renáta a másodikikat. A Passiót szerezposztásban, kilencen olvastuk, valamint a hívek is részt vettek benne, mindenki megkapta a szöveget. Póta Gabriella volt az evangélista, én pedig Jézus. Nagy élményt jelentett mindenkinek, mert nem csak passzív hallgatói voltak Jézus szenvedéstörténete meghallgatásának. Röviden prédikáltam. Ferenc pápa megválasztásának évfordulója alkalmából elénekeltük a pápai himnuszt és buzdítottam őket arra, hogy imádkozzanak Ferenc pápa csíksomlyói látoga-

260 NÉMETH László Imre: *Loreto, A magyar szentmisék tíz éve 2008–2018*, in: Németh: *Szétszórva ...* i. m. 89–112.

261 A bazilikáról lásd Giuseppe SANTERELLI: *L'arte a Loreto*, Loreto 2019, quinta edizione riveduta e aggiornata, 21–34.

262 Fényképe NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 129.

263 NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 123.

264 NÉMETH: *Egymásnak ... 2017–2020*, i. m. 3; A NÉMETH: *Szétszórva ...* i. m. 151, a 16. kép jobb szélén látható.

265 NÉMETH László Imre: *Tíz éve tartanak rendszeres magyar szentmisét Loretóban*, Magyar Kurír 2018. április 24.

tásáért.²⁶⁶ Készítettünk csoportképet, majd a San Serafino zarándokház termében alig fértünk el, szinte már kicsi volt. Ez alkalommal is sok finomságot ettünk.

Az őszi szentmisére Józsa Zsófiával és Szokoly Györggyel mentem Rómából. Láng Edit elvégezte első szentgyónását és a szentmisén először járult szentáldozáshoz, amely 11 óra után kezdődött az altemplomban lévő Crocifissone-kápolnában. Szentmise előtt a helyi püspök, Fabio De Cin köszöntött bennünket, akit 2017. július 17-én szenteltek püspökké.²⁶⁷ Szilvási Zalán, a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus munkatársa, aki Toszánából érkezett, olvasott magyarul és Porkoláb Andrea fia, Alessandro olaszul. A szentmise után készítettünk csoportképet, hozzávetőlegesen negyvenen lehettünk, a találkozásióra még jöttek néhányan. Szóba került egy egyesület létrehozásának a terve is. Nagyon finom volt az ebéd, sok finomságot hoztak, jó volt ismét együtt lenni.

A közösség tagjai a szentmiséken kívül is időnként szerveztek közös programot. Először megemlítem a 40. Macerata–Loreto gyalogos zarándoklatot,²⁶⁸ amelyen Porkoláb Andrea szervezésében 2018. június 9–10-én vettünk részt néhányan.²⁶⁹ A zarándoklat szentmisével kezdődött, előtte telefonkapcsolatot létesítettek Ferenc pápával, aki köszöntötte a zarándokokat. A szentmise után indult a zarándoklat. Lenyűgöző élmény volt százezer fős tömegben haladni. Együtt mentünk, és egymást segítettük. Fárastó és embert próbáló távolságot tettünk meg, de felejtetetlen élmény volt megérkezni Loretóba.

Két alkalommal én is részt vettem olyan találkozón, amelyeket Zala Veronika szervezett a lovardájánál (Zala Horse Ranch) Moro d’Oro közelében, Pagliare községben. Első alkalommal, 2019. július 3-án Veronika kérte, hogy áldjam meg kezdeményezését. A váratlanul jött eső előtt volt még lehetőség a lovaglásra is. Én is felültem egy lóra, amiről sok fénykép készült. A résztvevők nemzeti színű szalagon függő emlékérmét kaptak ajándékba. A következő évben, 2020. augusztus 1-jén hasonló találkozóra került sor az igen nagy melegben. Ebéd után középkori játékot is szerveztek.

Emlékezetes alkalom volt továbbá 2020. szeptember 21-én, Civitanovában a Bud Spencerről készült *Piedone nyomában* című film vetítése. Délelőtt Király Levente rendezővel Porkoláb Andrea szervezésében Montecosaróban megnéztük a filmmúzeumot (Musei Cone–87 a Pennello), ahol a tulajdonos, Paolo Marinozi vezetett bennünket. Megmutatta azt a termet, ahol a Bud Spencer emlékszobát rendezi be. Délután Civitanovában, a helyi plébánia termében (Sala Don Lino Ramini) vetítettük le a filmet, kis technikai nehézséggel. A filmvetítés végén Herceg Adrián fordította kérdéseket és a rendező válaszait. 19 órakor a San Pietro e Paolo-plébániatemplomban olasz nyelvű szentmisét mondtam a helyi közösségnek és a résztvevő magyaroknak. Utána hozzávetőleg huszonöt a tengerparti Gigetia pizzériában vacsoráztunk. Az emlékezetes találkozón végén Király Levente rendezővel készült egy csoportkép.

Felmerült a gondolat, hogy az évi rendes szentmisét a San Serafino zarándokház kápolnájában tartjuk. Porkoláb Andrea utána is járt ennek: 2020-ban az első szentmisét,

266 Ferenc pápa 2019. május 31–június 2. között járt Romániában. <https://www.vatican.va/content/francesco/it/travels/2019/outside/documents/papa-francesco-romania-2019.html> (letöltés: 2023.03.14.). Csíksomlyón június 1-én mondott szentmisét.

https://index.hu/kulfold/2019/06/01/ferenc_papa_100_ezer_magyar_elott_misezett_erdelyben/ (letöltés: 2019.06.01.).

267 <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bdalcin.html> (letöltés: 2023.03.14.).

268 A zarándoklatról lásd <https://www.pellegrinaggio.org/>.

269 HD 2018. június 9–10.

április 19-dikére már oda terveztük,²⁷⁰ de a víruskorlátozások miatt nem tudtuk megtartani. A szeptember 20-án, Bolognában tartott szentmisén búcsúztam el a loretoi közösség képviselőitől, akik Porkoláb Andrea vezetésével vettek részt azon.

Loretói magyar szentmisék dátumai és a kápolnák a loretoi bazilika alatt

- 2018. április 22. – Capella della Crocifissione
- 2018. november 18. – Capella di San Giuseppe Labre
- 2019. április 14., november 17. – Capella della Crocifissione

ZÁRSZÓ

A tanulmányt szeretettel ajánlom az olaszországi magyar katolikus közösségek tagjainak és mindazoknak, akik érdeklődnek az olaszországi magyar diaszpóra története iránt. Köszönetemet fejezem ki az érintett közösségek világi munkatársainak, Zsigmond Ágnesnek (Milánó), Polonyi Ildikónak (Bologna), Boldizsár Andreának (Palermo), Ellenbacher Évának, Bertalan Katalinnak (Catania), Porkoláb Andreának (Loreto) és Komlóssy Gyöngyinek a szöveg átnézéséért és javításért.

LÁSZLÓ IMRE NÉMETH

THE HISTORY OF HUNGARIAN COMMUNITIES IN ITALY, MILAN, BOLOGNA, SICILY, AND LORETO 2009–2020

The publication entitled “Szétszórva egységben Magyarok Itáliában 1974–2020” (Scattered in Unity, Hungarians in Italy 1974–2020) features pamphlets that were disseminated multiple times between 2009 and 2019 about the Hungarian ecclesiastical communities in Milan, Bologna, Sicily, and Loreto. This study discusses the history of the listed communities up to 2020, in the order listed. It showcases where and how often each community held its Holy Masses, the level of participations, who were the local community organizers and active participants in community life. It also discusses how each community organized its gatherings after or outside of the Holy Masses and presents the outstanding events in the life of the communities, joyful (baptism, weddings) and painful events, mentioning those who passed away during these years. At the end of the study, several photos complement the textual history of each community.

²⁷⁰ ÚÚ Róma, 2020. február 23.

Szentmise a szaléziek oratóriumában, 2017. október 1.

*Szentmise utáni foglalkozás gyerekeknek a nagyteremben.
Az asztal végén Kisdi Eszter és Knapcsek Nikolett, 2013. március 4.*

Március 15-i ünnep a Petőfi szobránál az Ambrosiana könyvtár udvarán, 2019. március 16.

Csoportkép a szentmise után a szaléziák ortóriumban. Az első sorban fehér kabátban Spiero Marion, mellette Csiszár Jenő főkonzul, a felesége és két fia, Király Levente rendező, balra Oláh Éva Arré művésznő, Mola Sybil, egy ismertelen hölgy, Demetrovics Zsuzsa, és Dikác Mária. 2019. október 6.

Az új misézőhely Bologna Casalecchióban: Chiesa di San Biago

Csoportkép a San Biago-templomban a búcsú szentmise után, 2020. szeptember 20.

Csoportkép Palermóban, a szalézi oratórium udvarán, 2018. november 11.

Palermo, Palatinus-kápolna (Normann palota), Marco és Anikó esküvője, 2019. május 2.

Csoportkép a PIME első emeleti termében, 2014. május 18.

Csoportkép Vittoriában az Olasz–Magyar Történelmi Múzeum előtt, 2019. március 10.

Csoportkép a Crocifissione-kápolnában a magyar szentmise után, 2019. április 19.

San Serefino zárándokház, magyar találkozó, 2019. november 17.

GIANONE ANDRÁS

A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS 1848 CENTENÁRIUMA

1948 a magyar történelem nevezetes esztendje. Száz évvel korábban tört ki a polgári átalakulást megvalósító és a szabadságharchoz vezető márciusi forradalom, és ez a kommunista hatalomátvétel éve is, amelynek egyik jelentős – a magyar katolikus egyház életét is meghatározó – eseménye az iskolák június 16-i államosítása. Vajon hogyan ünnepelhetett ilyen körülmények között, a totális diktatúra felé haladva az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot a magyar társadalom, és hogyan vett részt ebben az ünneplésben a katolikus egyház? Ebbe ad betekintést a tanulmány után közölt dokumentum, amelyet a katolikus társadalmi munkát szervező Actio Catholica küldött szét az országban, hogy segédanyagot biztosítson a katolikus közösségeknek a százéves évforduló megünnepléséhez.

Centenárium logo
 (Népszava, 1948. jan. 1.)

ELŐKÉSZÜLETEK

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc centenáriumának előkészítése a második világháború idején megindult és már akkor is politikai célokat szolgált. 1942 februárjában jött létre a Magyar Történelmi Emlékbizottság, amely hivatalosan 1848/49 tárgyi emlékeinek gyűjtésére alakult, de ténylegesen a németellenes erők összefogását célozta a függetlenség és a szabadság eszméjének ápolásával. Alig néhány hónapos tevékenység után az Emlékbizottság kénytelen volt feloszlani az akkori körülmények miatt.¹ A világ-

¹ TULIPÁN ÉVA: *A hadsereg átalakítását kísérő propaganda 1948–1949-ben*. In: *A Rajk-per éve: közelítések 1949-hez*, szerk. Takács Tibor, Bp.–Pécs 2020. 100.

*Vorosilov marsall megkoszorúzza a Petőfi-
emlékművet. (Ludas Matyi, 1948. márc. 17.)*

jelenhetik meg a szabadságharc centenáriumával kapcsolatban”, amelyet központilag hagynak jóvá. 1848 ünnepségének átpolitizálását jelezte az is, hogy március 15. mellett a „szabadságév” kiemelt napja lett még május. 1., a munka ünnepe és október 31. mint az őszirózsás forradalom emléknapja. Ezenkívül a Történelmi Emlékbizottság alakuló ülésen létrehoztak egy albizottságot az emlékév szellemiségének meghatározására is.⁴

Mivel ebben az időszakban a kommunisták még nem egyedül, hanem koalícióban kormányoztak, az előkészületek során – egyre csökkenő mértékben – még a többi pártokra, illetve – a nemzeti egység jegyében – a nem baloldali érzelmű lakosságra is tekintettel voltak.⁵ Ezt tükrözi bizonyos fokig a Történelmi Emlékbizottság kommunista tagja, Révai József által 1947 decemberére kidolgozott vezérfonal, amely a megemlékezések középpontjába Kossuthot állította, s csak a másodvonalba a márciusi ifjakat, Táncsicsot és a Madarász testvérekhez köthető radikálisokat. Bár „Széchenyi, Deák és Baththyány történelmi érdemeit” nem kívánta letagadni, őket azonban már a megalku-

háború után elsősorban az egyre jelentősebb szerephez jutó Magyar Kommunista Párt törekedett saját politikai céljait elérni a forradalom és szabadságharc megünneplésének leple alatt. A kommunista vezetők az 1848/49-es eszmék, a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás megvalósulásaként propagálták a Szovjetunóhoz igazodó külpolitikát és az általuk irányított „demokratizálódást”.²

Az ünneplésre való felkészülés 1946-ban indult újra, de nagyobb lendületet 1947 áprilisától vett, amikor ismét életre hívták a Történelmi Emlékbizottságot. Ennek főtítkára a Független Kisgazdapárt balszárnyához tartozó Mihályfi Ernő lett, aki 1947 szeptemberéig a tájékoztatási miniszteri posztot is betöltötte.³ Az általa kidolgozott centenáriumi programban szerepelt a Duna-medencei népek sportversenye, több kongresszus és kiállítás is. E tervezet egyes elemei ugyanakkor távol álltak a liberális demokrácia eszméitől, mint például az, hogy 1948-ban „csak olyan kiadvány

2 GYARMATI György: *Március hatalma – a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepségének történetéből.* Bp. 1998. 96–102. ERÉNYI Tibor: *1848 és a magyar baloldal 1948-ban.* Eszmélet 10 (1998) 37. szám 46–47.

3 SZABÓ Róbert: *Politikai propaganda és történelmi ünnep. Adalékok az 1948. márciusi centenáriumi ünnepségek történetéhez.* Történelmi Szemle 40 (1998) 3–4. szám 216, 219.

4 Tildy Zoltán elnökletével ülést tartott a Történelmi Emlékbizottság. Kis Újság, 1947. jún. 4. 3.

5 SZABÓ R.: *Politikai propaganda,* i. m. 217–219.

vók közé sorolta. Révai az 1848-as nemzeti egység árulójának egyedül a nagybirtokos arisztokráciát titulálta, képviselői között nevesítve Hám János esztergomi érseket, és történelmi tanulságként hangsúlyozta a belső ellenséggel való leszámolás fontosságát is.⁶ Egyébként Révai a saját közönségéhez címzett írásaiban a kor kommunista propagandájának megfelelően Kossuth-tal egy sorban emlegette Petőfit és Táncsicsot, sőt Kossuthot is bírálta, hogy nem volt következetes demokrata, mint a másik kettő.⁷ A Történelmi Emlékbizottság – és más baloldali befolyás alatt álló szervezetek – által kiadott, 1948 februárjára elkészülő részletes programfüzet kiemelten fontosnak tartotta, hogy a pártok és a különféle testületek ne külön-külön szervezzenek ünnepeket, és kifejezte reményét, hogy a közös ünneplésbe az egyházak is bekapcsolódnak azzal, hogy március 15-én ünnepi istentiszteletet tartanak.⁸

A centenáriumra a katolikus egyház is készült, ennek letéteményese az Actio Catholica (AC) volt, amelyet 1932-ben alapított a püspöki kar az egyházközségek és a katolikus egyesületek munkájának összefogására és irányítására.⁹ Az AC minden évben országos programot állított össze, amelyet a püspöki kar hagyott jóvá tavaszi konferenciáján. 1947/48-ban a program mottója a *Boldogasszony Éve* lett, gerincét a Mária-tisztelet elmélyítése alkotta. Ugyanakkor a forradalom és szabadságharc százéves évfordulója miatt a munkaév második, 1948-ra eső része a *Krisztusi szabadság* jelzöt is megkapta.¹⁰ Az AC hozzá is kezdett, hogy előkészítse a centenárium megünneplését: 1947 áprilisában, a Történelmi Emlékbizottság újjáalakulása után, arra kérte a katolikus egyházközségeket, egyesületeket és iskolákat, hogy amíg nem kapnak tőle iránymutatást az ünnepi előkészületekhez és programhoz, addig ne kötelezzék el magukat „az ünneplés valamilyen formájában való részvételre”.¹¹ Az AC 1947 májusában tartott értekezletet 1848/49 megüledéséről, amelyen rögzítették, hogy a közéleti szabadságot, a függetlenséget, valamint a társadalmi reformokat, 1848 kulturális programját és a nemzetiségi megbékélést kellene előtérbe állítani. Az értekezlet résztvevői szerint a kor személyiségei közül a reformokat kezdeményező Széchenyit, illetve az ugyancsak katolikus Eötvöst kellene kiemelni, ami jól tükrözi konzervatív szemléletüket és a korszakra még jellemző felekezeti elkülönülést. Véleményük szerint részt lehet ugyan venni a közös centenáriumi ünnepeken, de csak a saját keretek megőrzése mellett és úgy, ha a katolikus szellemiséget nem éri sérelem. Ugyanis – nem minden alap nélkül – attól tartottak, hogy „1848 emlegetése mögött [a] pártpolitikai megnevelés gondolata lapul”.¹²

Az AC kulturális titkára, Lénárd Ödön májusban személyen és írásban is egyeztetett Mihályfi Ernővel, aki nem emelt kifogást az ellen, hogy a katolikusok külön is ünnepelnek.¹³ Az AC által két hónappal később nyilvánosságra hozott '48-as katolikus ter-

6 *Irányelvek. A centenárium megünneplésére kidolgozta a Történelmi Emlékbizottság megbízásából Révai József.* In: RÉVAI József: 48 útján, Bp., 1948. 66–68.

7 RÉVAI József: *A magyar történelem legnagyobb esztendeje.* In: A Szabad Nép naptára 1948. Bp. é. n. 5.

8 *1948. március 15.* Bp. 1948. 11.

9 Az Actio Catholicáról lásd GIANONE András: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948.* Bp. 2010.

10 *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között.* Szerk. BEKE Margit, Bp., 2015. 255. (1947. febr. 25–26-i értekezlet 47. pont)

11 *A Magyar Kurír jelenti: Az Actio Catholica Országos Elnöksége a következő nyilatkozat közzétételére kérte meg a Magyar Kurírt.* Magyar Kurír, 1947. ápr. 25., de. 10 óra (III. kiadás) 1.

12 Primási Levéltár (PL) 1900/1948. Pro memoria május 7-én 1848 katolikus megünneplése tárgyában.

13 *A katolikus hírmagyarozó az 1848-as centenárium megünnepléséről.* Magyar Kurír, 1948. jan. 24. de. 11 óra (IV. kiadás) 1.

vezet kifejezetten hivatkozott arra, hogy figyelembe vették a Történelmi Emlékbizottság programtervét, és nem kívánnak elzárkózni az állami ünnepegektől. Ez utóbbit részben megerősítette Mindszenty bíboros bizalmas utasítása is, amelyet a plébánosoknak a főegyházmegyei körlevélben elküldött AC tervezethez mellékeltek. Ebben ugyanis a hercegprímás engedélyt adott arra, hogy a katolikus hívek részt vegyenek nem katolikus 48-as bizottságokban munkájában. Ugyanakkor azt is kérte, hogy a nagy felvonulásokban lehetőleg ne vegyenek részt. Ez összhangban volt az AC-tervezetnek azzal a részével, amely rögzítette, hogy a százéves évforduló ünneplésében a katolicizmus saját kereteit megőrizve vesz részt, és ennek koordinálására külön – helyi és országos – katolikus bizottságokat kell létrehozni. Az elkülönülést nyilvánosan azzal indokolták, hogy az 1848-ra jellemző liberális világnézet jelenségeiből nem minden méltó az ünneplésre

egy hithű katolikus számára. Ezt Mindszenty bizalmas utasítása még kiegészítette azzal, hogy a baloldal valószínűleg saját politikai céljaira kívánja kihasználni az ünnepegeket. Az AC tervezetéből kiderül, hogy az egyház bizalmatlanságának tényszerű oka is volt: a katolikus sajtó korlátozottsága, amely lapindítási kérelmek elutasításában és a lapkiadáshoz szükséges papírmennyiség megtagadásában nyilvánult meg.¹⁴

Az 1848 megünneplésével kapcsolatos katolikus elképzeléseket több hónapig senki nem kifogásolta, csak az – 1947. augusztus végi – kékcédulás választások lezajlása után, a politikai erőviszonyoknak a kommunisták számára kedvező eltolódásával vált konfliktusforrássá az egyház és az állam között. 1947 novemberében Révai József a Történelmi Emlékbizottság ülésén felszólalt a külön katolikus ünneplés ellen, ami az AC vezetését váratlanul érte.¹⁵ Emiatt Lénárd Ödön újra felvette a kapcsolatot az Emlékbizottsággal, amelynek képviselője konkrét panaszként felhozta, hogy egyes vidéki plébánosok akadályozzák a katolikus ifjúsági küldöttek részvételét a '48-as nemzeti bizottságokban. Lénárd viszont azt sérelmezte, hogy sok helyen pártpropagandává akarják zülleszteni az ünnepet és a központi szervek cenzúrázzák a katolikus kiadványokat. Úgy vélte, hogy a

Lénárd Ödön, az AC kulturális titkára,
(Népszava, 1948. júl. 20.)

14 PL 5530/1947. Az AC közleményének szövege az esztergomi körlevélben és a hozzácsatolt bizalmas utasítás. Az AC-közleményt közzétették más egyházmegyei körlevelekben és a katolikus sajtóban is. *1848 centennáriumának katolikus megünneplése*. Új Ember, 1947. júl. 27. 1. A nem katolikus szervezetekkel való együttműködést az ifjúsági szervezetek számára is engedélyezték. PL 1900/1948. A *Regnum Marianum* című stencilezett kiadvány. A sajtó felügyeletéről lásd NAGY Gábor: *Dokumentumok a Tájékoztatásügyi Minisztérium működéséhez*. Levéltári Közlemények 85. (2014) 143–182.

15 *A Történelmi Emlékbizottság ülése I. folyt.* MTI Külföldi-belföldi hírek 1947. nov. 27. 19 óra 25 perc (67. kiadás)

magyar katolicizmusnak joga van arra, hogy külön is ünnepeljen, mivel tevékeny résztvevője volt a szabadságharcnak.¹⁶

VITA A CENTENÁRIUM MEGÜLÉSÉRŐL

1947 decemberétől a tervezett katolikus ünneplést már nemcsak a szervezeti elközlönülés miatt támadták, hanem annak vélt tartalma miatt is. Erre ürügyet szolgáltatott Mindszenty bíborosnak a Szent István Társulat december 11-i ülésén elmondott nyitóbeszéde, amelyben a hercegprímás a történelmi felelősségről szólva Horthy mellett a II. világháború utáni magyar politikai helyzet több jelenségét is bírálta, többek között azt, hogy az egyház nem kap napilapindítási engedélyt. Ezenkívül említést tett az 1848/49-ben flamingóknak nevezett radikálisokról, akiket – mint a „történelmi felelősség negatív képviselői”-t – szembeállított Széchenyivel és másokkal.¹⁷ Mindszenty e beszédére először Révai József reagált másnapi előadásában. Nehezményezte az új, „demokratikus” rendszer bírálatát, és kifogásolta azt is, hogy a hercegprímás felelőtlenek nevezte a flamingókat, akik közé sorolt Révai több jelentős személyiséget, mint például Petőfit. Majd – egy kis csúsztatással – azzal vádolta Mindszentyt, hogy nem a forradalom és szabadságharc hőseit (Kossuthot és Petőfit), hanem annak ellenfeleit kívánja ünnepeltetni.¹⁸ Nem sokkal később Révai karácsonyi vezércikkében azt is kifejtette, hogy aki az 1945 óta fejlődő magyar demokráciát támadja, az elveti 1848 eszméit, és – egyértelműen Mindszentynek címezve – jelezte, hogy nem fogják megengedni, hogy „a Hám érsek mai utódai” megbontsák „a Kossuth, Petőfi és Táncsics művének szellemében összeforrt magyarság nemzeti egységét a vallásháborúk szellemének [...] idézésével”.¹⁹ A Történelmi Emlékbizottság december 19-i ülésén pedig maga a köztársasági elnök emelt szót – igaz csak általánosságban – a nemzeti egységet megbontó ünneplés ellen, amely ki akarja hagyni Kossuthot, Petőfit és Táncsicsot a megemlékezésből.²⁰

Az egyház külön centenáriumi ünneplése elleni támadás tovább élesedett az egyetlen közéleti katolikus lap, az *Új Ember* 1948-as almanachja kapcsán. Az 1947 karácsonya előtt megjelent évkönyv egyik írása „a szabadelvű légkörben és a szélsőséges kisebbségben” jelölte meg 1848 problémáink gyökerét, és a radikálisokat azzal vádolta, hogy „a nemzetet a katasztrófába az egyházat pedig a lealázottságba” vitték.²¹ A szerző, Hajdók János magyar-latin szakos középiskolai tanár a '48-as átalakulás törvényességét hangsúlyozta és jelentéktelennek tartotta a március 15-i pesti forradalom szerepét. Részletes bemutatva és pozitívan értékelt mind az április 11-én jóváhagyott törvényeket, mind a 12 pontot, de a pesti követeléseket megkésettnek minősítette. A Batthyány-kormány

16 Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára V 700/47a 368–369. Mihalovics Zsigmond 1947. december 6-i levele Mindszenty Józsefnek. PL 1900/1948. Pro memoria 1848 centenáriumának a magyar katolikusok általi megünneplése tárgyában 1947. dec. 4.

17 *Mindszenty József bíboros hercegprímás mondott elnöki megnyitóbeszédet a Szent István Társulat 92. közgyűlésén.* Magyar Kurír, 1947. dec. 11., déli 12 óra (IV. kiadás) 6.

18 *Révai József a demokratikus nevelés szellemiségéről.* Szabad Nép, 1947. dec. 13. 1–2.

19 *RÉVAI József: Száz esztendő – három év távlatából.* Szabad Nép, 1947. dec. 25. 1.

20 *A köztársasági elnök válasza: Aki Petőfit, Kossuthot, Táncsicsot megtagadja – elkülönül a magyar néptől.* Szabad Nép, 1947. dec. 20. 3.

21 *Hajdók János: Mi valósult meg 1848-ból?* In: *Új Ember almanachja. A köz- és gyakorlati élet tájékoztatója.* Szerk. Nagy Miklós és Saád Béla, Bp. 1948. 103.

kapcsán a miniszterek királyhűségét, alkotmányos érzületét és forradalomellenességét emelte ki, amelytől csak a fokozatosan balra tolódó Kossuth fordult el 1848 szeptemberétől. Kárhoztatta a *Függetlenségi nyilatkozat* kiadását, amelyet a Madarász által vezetett radikális csoport művének tartott, mert szerinte ezzel „olyan jóvátehetetlen vétekbe vonszolta a harcok idején is józannak maradó többséget, amelyért az önkényuralom idején börtönnel [...] és nemzeti becsületünk elvesztésével [!] adóztunk.”²² Ezenkívül elítélte azt is, hogy néhány 1848-as törvényt (tankötelezettség, sajtószabadság, egyházak egyenlősége) annak szellemével ellentétben és egyházellenesen hajtottak végre, illetve, hogy nemcsak a császári, hanem a honvédsapatok körében is időnként lángra kapott az egyházellenesség, amelynek következtében kivégeztek néhány papot, annak ellenére, hogy szerinte „az egyház híven kitartott a 48-as szabadságesszmék és törvények mellett”.²³ Összegzésében Hajdók pozitívan értékelte 1848/49-et és a felmerült hibáért „a népvezéreknek felcsapott prókátorok”-nak titulált alkotmány- és egyházellenes, és Kossuth nyomán „törpe minoritás”-nak nevezett radikálisokat felelőssé.²⁴ Hajdók írása nem mentes a túlzásoktól, meglepően sokat foglalkozik a korszak radikalizmusával és egyházellenességével. Ugyanakkor mégsem egyszerűen a forradalom és szabadságharc konzervatív olvasata, hanem érződik rajta a második világháború utáni években tért nyerő baloldali politikától való félelem. Hajdók „ünneprontó” cikkére először Mihályfi Ernő reagált a szabadszállási Petőfi-emlékmű leleplezése alkalmával. Mihályfi történelemhamisításnak nevezte a márciusi ifjak szerepének kisebbsítését, a szabadságharc radikálisainak elítélését és – némi csúsztatással – Kossuth bírálatát. A *Függetlenségi nyilatkozat* negatív beállítását a hazaárulással határosnak tartotta, és kifejezte reményét, hogy a katolikusok is visszautasítják „1848-nak ezt a sunyi és aljas meggyalázását.”²⁵ Mihályfi beszéde nyomán a *Szabad Nép* vezércikket szentelt a témának és ismét nehezményezte, hogy Mindszenty decemberi beszédében kihagyta a ’48-as hősök közül Kossuthot és Petőfit, ezenkívül kárhoztatta az almanachnak a *Függetlenségi nyilatkozattal* kapcsolatos elítélő álláspontját.²⁶ Az *Új Ember* következő száma érezhetőleg csillapítani akarta a feszültséget azzal, hogy egy rövid cikkben Kossuthról mint 1848 szabadságesszményeinek és a független magyar államiség megszemélyesítőjéről, Petőfiről mint a „legnagyobb magyar költőzseniről” emlékezett meg. Az írás lényegében a polémia lezárására, de legalábbis felfüggesztésére tett javaslatot, amikor megfogalmazta, hogy a centenáriumi évben nem vitatkozni kell a részletekről, hanem egységesen ünnepelni.²⁷ A *Szabad Nép* cikkírója azonban kevesellte, hogy az *Új Ember* csak „egy-két hangzatos szót” írt „48-ról, Kossuthról, Petőfiről”, és „a nemzetgyalázó történelemhamisítás jóváhagyásának” tekintette azt, hogy a katolikus hetilap nem ítélte el az évkönyvben megjelent „magyargyalázó, habsburgista, svarcgelb” cikket.²⁸ Nyilvánvaló, hogy a kommunisták inkább élezni szerettek volna a konfliktust...

22 Uo. 103–104, 106–108.

23 Uo. 108–110.

24 Uo. 110. Törpe minoritásnak Kossuth 1848. július 21-i képviselőházi beszédében nevezte a radikálisokat. Közlöny, 1848. júl. 23. 201.

25 Mihályfi Ernő beszéde egy Kossuth elleni támadásról. Magyar Nemzet, 1948. jan. 6. 5.

26 A klerikális reakció Kossuth és Petőfi ellen. Szabad Nép, 1948. jan. 6. 1.

27 1848. Új Ember 1948. jan. 11. 5.

28 Az Új Ember és nemzetgyalázó évkönyve. Szabad Nép, 1948. jan. 10. 6. Az a – fentebb említett – Új Ember-lapszám, amelyre ebben a cikkben reagáltak ugyan későbbi dátumozású, de mégis korábban jelent meg, mivel az Új Ember a hivatalos vasárnapi megjelenést megelőzően, ténylegesen már csütörtöktől

Az *Új Ember* következő számában, mintegy válaszképpen, hosszabb írás méltatta a katolikus egyház kiállását az 1848-as eszmék mellett, részvételét a szabadságharcban és osztozását a megtorlás szenvedéseiben, külön hangsúlyozva a főpapság áldozatvállalását.²⁹ E cikkkel azonos szellemben írt a *Magyar Nemzet*-be Kun Andor, aki – Kossuthra hivatkozva – elsősorban a tizedről való lemondást és az egyháziak elleni megtorlást emelte ki, bár megemlítette azt is, hogy volt néhány főpap, aki az ellentétek kiéleződésekor félreállt.³⁰ Kun írásának tartalmát féligazságnak minősítette Andics Erzsébet a *Szabad Népb*ben. Szerinte a *Magyar Nemzet* cikke a katolikus egyház magatartásának csak a márciusi törvényeket és a szabadságharcot támogató oldalát mutatta be, a forradalmi változásokat elvető, szabadságharcra szembeforduló, uralkodópárti oldalát nem. A Magyar Kommunista Pártban Andics a téma szakértőjének számított, ő írta az 1848/49-es egyházi reakcióról szóló tanulmányt a centenáriumra kiadott, marxista történészek által jegyzett kötetben. A kommunista történész újságcikkében elismerte ugyan, hogy számos katolikus pap őszintén támogatta a szabadságharcot, de véleménye szerint a klérus, különösen a főpapság többségét nem ez jellemezte, és ezt az álláspontját több forrásrészlettel igyekezett alátámasztani. Andics ugyanakkor maga is utalt arra, hogy Kun Andor álláspontja komoly történészek véleményére támaszkodik, amikor azt a „Klebsberg–Hóman-féle történelemhamisítás” folytatásának nevezte.³¹ Ugyanis a Hóman–Szekfű-féle *Magyar Történet*, amely a korszak mérvadó művének számított, pozitívan értékelte a bécsi udvar és a magyar liberálisok között közvetíteni szándékozó konzervatívok 1848-as szerepét, valamint többször bírálta Kossuth 1848/49-es radikalizmusát, jóllehet elismerte történelmi nagyságát és érdemeit.³² Kun Andor nem fogadta el Andics kritikáját, szerinte a főpapság többsége nem fordult szembe a szabadságharcra, hanem csendesen félreállt, ahogy azt több liberális politikus, mint például Deák és Eötvös, illetve a konzervatívok tették. Ezenkívül kiemelte, hogy maga Kossuth mondta ki a „felmentő ítéletet” a katolikus klérusról, és azzal zárta írását, hogy a nemzeti ünneplés idején nem szabad a negatívumokkal foglalkozni.³³

A vita azonban, ahogy ez már Mindszenty és Révai decemberi beszédeiből is érezhető volt, korántsem csak a múlt értelmezéséről szólt, hanem egyértelmű politikai aktualitással bírt. 1948 januárjában a Magyar Kommunista Párt értekezletén Rákosi Mátyás az éves feladatok közé sorolta az egyházakkal való viszony rendezését, de erősen kritizálta a katolikus egyházat. Reakciónak és háborúpártinak minősítette, mivel nem fogadja el köztársaságot, a földosztást és a hároméves tervet, valamint „az 1848-as nagy idők nemzeti hagyományait is lábbal tiporja”.³⁴ Rákosi vádjait az *Új Ember* vezércikkben utasította vissza – feltehetően Mindszenty intenciói szerint. A centenáriummal kapcsolatban újra kinyilvánította a külön katolikus ünneplés jogát: „Ami 1848 emlékének megünnepp-

kapható volt. A svecgelb (németül helyesen: schwarzgelb), azaz fekete-sárga kifejezést a Habsburg-pártiakra alkalmazták, a fekete és a sárga ugyanis a dinasztikus címer meghatározó színei.

29 KÉZAI Béla: *1848 és a magyar egyház*. *Új Ember* 1948. jan. 18. 1-2.

30 KUN Andor: *A katolikus egyház az 48-as forradalomban*. *Magyar Nemzet*, 1948. jan. 14. 1.

31 ANDICS Erzsébet: *Elég volt a történelemhamisításból!* *Szabad Nép*, 1948. jan. 18. 4. Andicsnak az 1848/49-ről kiadott marxista szellemiségű kötetben megjelent tanulmányát lásd ANDICS Erzsébet: *Az egyházi reakció 1848–1849-ben*. In: *Forradalom és szabadságharc 1848–1849*, szerk. Mőd Aladár, Bp. 1948.

32 SZEKFŰ Gyula: *A tizenkilencedik és a huszadik század*. Bp., [1933.] (Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet* VII.) 244–255.

33 KUN Andor: *A katolikus egyház az 48-as forradalomban*, *Magyar Nemzet*, 1948. jan. 20. 3.

34 *Rákosi Mátyás elvtárs hatalmas beszéde Magyarországnépi demokratikus átalakulásáról*. *Szabad Nép*, 1948. jan. 11. 4.

lését illeti, az Egyház elég gazdagnak érezte a maga 48-as vonatkozásait, a Bécs által halálra ítélt 500 papot, a letartóztatott érsekek és püspökök tanúságtételét, a Szűz Máriás lobogók alatt felvonuló katolikus magyarok százezreinek a szabadságharcban való lelkes részvételét ahhoz, hogy a centenáris ünnepek keretéből ezt a fényes bizonyítékot külön kiemelje, amely éppen egyetemes vonatkozásai miatt alkalmas arra, hogy a magyar 48-as eszmét más nemzetek egykorú megmozdulásai fölé emelje.³⁵ Ugyanakkor – feltehetően ismét a konfliktus lezárásának igényével – hangsúlyozta, hogy nincs akadálya annak, „hogy az egyházi intézmények a saját kereteiken belül rendezett szokásos megünneplés mellett az általános, az állam vagy társadalom által rendezett ünneplés keretébe illeszkedjenek bele,” amennyiben ezeken nem lesznek egyházellenes megnyilatkozások.³⁶ Erre az állásfoglalásra reagálva Mihályfi Ernő nyilatkozatot tett közzé, amelyben üdvözölte azt, hogy a katolicizmus részt vesz a közös ünneplésben, és – ugyancsak békülékenyen mutatkozva – kijelentette, hogy állami oldalról nem tiltakoztak az ellen, hogy a katolikusok külön is ünnepeljenek, csak az ellen, hogy nem akarnak részt venni a közös ünneplésben.³⁷

A vita lezárását célzó törekvések ellenére februárban is folytatódtak az egyházellenes támadások. Székesfehérváron például egy egyházközség kultúrházépítéssel kapcsolatos fellebbezését többek között azért utasították el, mert „Mindszenti [sic] gyalázkodó nyilatkozatát nem vonta vissza és nem nyilatkozott Kossuth és a szabadságharc kérdésében”.³⁸ A *Népszava* pedig egy olyan olvasói levelet közölt, amely egy katolikus iskolát vádolt azzal, hogy annak egyik tanára Petőfit örültnek és senkinek nevezte. A vád hiába volt alaptalan, a korabeli – egyre erősebben cenzúrázott – sajtóviszonyok között a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság vezetője nem látta lehetségesnek a cáfolatot közzétenni.³⁹ Az egyházellenes propagandát tükrözi az is, hogy az ünnepek előtt egy hónappal tartott állami sajtótájékoztatón, amelynek témája március 15. programja volt, Nógrádi Sándor miniszterelnökségi államtitkár nem mulasztotta el megjegyezni, hogy „egyházi körökben ki akarták zárni Kossuthot és Petőfit az ünnepekből,” de ez nem sikerült.⁴⁰

AZ ÜNNEPLÉS

A többhónapos konfliktus után vajon hogyan ünnepelte a katolikus egyház március 15. centenáriumát? Mindenekelőtt – a püspöki kar határozata alapján és a Történelmi Emlékbizottság kívánságának megfelelően – valamennyi templomban ünnepi szentmisét mutattak be, amelyekre a katolikus iskolák tanulói „zárt sorokban” vonultak fel. De nemcsak a miséken vettek részt, hanem a hivatalos állami ünnepeken is. A katolikus egyház képviselői megjelentek a központi Kossuth téri rendezvényen, a Park Clubban tartott állami ebéden és az Operaház esti díszelőadásán is. Ezenkívül a katolikus oktató-

35 *A katolikus közvélemény nevében (Válasz Rákosi beszédére)*. Új Ember, 1948. jan. 25. 1–2.

36 *A katolikus közvélemény nevében* i. m. 1.

37 *Mihályfi Ernő miniszter nyilatkozata*. MTI Külföldi-belföldi hírek, 1948. jan. 26. 13 óra 45 perc (31. kiadás) A közleményt számos lap átvette.

38 *A közgyűlés csak a demokráciát szolgáló kultúrház építését segíti elő*. Fehérvári Hírek, 1948. jan. 31. 1.

39 PL 1572/1948. Kürti Menyhért 1948. február 21-i levele Mindszenty Józsefnek. *A meggyalázott centenárium*. Népszava, 1948. febr. 11. 5.

40 *Nógrádi államtitkár a Mindszenty-ügyről*. Magyar Nemzet, 1948. febr. 18. 3.

si intézményekben külön műsorokat is rendeztek a centenárium emlékére, ami teljesen megfelelt a magyar – nemcsak az egyházi – iskolák korabeli szokásainak.⁴¹

A nagyobb szabású katolikus ünnepek közül érdemes kiemelni a katolikus tudományos élet legfőbb fórumának tekinthető Szent István Akadémia március 16-i díszülését, amelyen Meszlényi Antal a főpapság és az alsópapság áldozatvállalásáról, a szabadságharcban való tevékeny részvételükről és a szabadságharc leverése utáni üldöztetésükről tartott előadást, Kumorovitz Bernát pedig 1848 nemzeti jelképeiről és kitüntetéseiről.⁴² Említésre méltó még az Actio Catholica budapesti szervezetének március 15-i ünnepi előadása, amelyen Corneille *Polyeucte* című, a római keresztényüldözések idején játszódó tragédiáját adták elő. A bemutató annyiban kapcsolódott a forradalomhoz és szabadságharchoz, hogy a meggyőződéséért a halált is vállaló, illetve a kötelességéért a szerelmét is feláldozó személyeket emelt piedesztálra. Ráadásul a színelőadást Petőfinék a március 15-i eseményekről szóló naplórészletei és egy Petőfi-vers keretbe fogták.⁴³ Megemlékezett a forradalom és szabadságharc századik évfordulójáról a katolikus újságírók egyesülete is. Czapik Gyula egri érsek, aki a két világháború között lapszerkesztőként dolgozott – feltehetően a korábbi sajtópolemia utalva – arra hívta fel a jelenlévők figyelmét, hogy „jubileumi cikkbe csak az évforduló eseményének nemes és fölemelő momentumai illők, minden más későbbi csendes időre és más jellegű írásba való.”⁴⁴ Czapik szerint 1848-ban ilyen eseménynek tekinthető, hogy „a haza függetlensége és szabadsága mellett az egész nemzet felsorakozott”. Az egri érsek a forradalom vívmányai közül kiemelte a sajtószabadságot és ahhoz kapcsolódva reményét fejezte ki, hogy végre engedélyt kapnak egy katolikus napilap kiadására.⁴⁵

Ugyancsak a centenáriumi megemlékezésekhez kapcsolható, hogy a püspökök felszólították papjaikat a helyi 1848-as emlékek összegyűjtésére és azok rögzítésére a plébániai *historia domus*ban. Ez összhangban állt a Történelmi Emlékbizottságnak azzal a korábbi felhívásával, amely a forradalom és szabadságharc relikviáinak összegyűjtését célozta.⁴⁶

Az alkalomra az *Új Ember* is ünnepi számot bocsátott ki. Címlapján Molnár C. Pál rajza szerepelt, amely feltehetően a Boldogasszony-évet kívánta 1848 centenáriumával összekötni. Ugyanis a *Pro Deo et libertate* felirat szerepelt a magyar ruhát és a Szent Koronát viselő Szűz Mária körül. De lehet, hogy csak arra kívánták emlékeztetni az újságolvasót, hogy a honvédszászlókon is Mária képe lengett. A vezércikk ugyanakkor érezhetően közelített a száz évvel korábbi események baloldali interpretálásához, amikor

41 1848. március 15. i. m. 11. *A nemzeti ünnep alkalmából hálaadó szentmisét mutattak be a hazáért minden katolikus kápolnában és templomban.* Magyar Kurír 1848. márc. 15. de. 10 óra (I. kiadás) 1. *Ünnepek Szegeden.* Magyar Kurír 1848. márc. 16. déli 12 óra (IV. kiadás) 1–2. *A katolikus hírmagyarózó válasza az Agence France Presse jelentésére.* Magyar Kurír 1848. márc. 21. reggel 8 óra (II. kiadás) 1. *Teret neveztek el Horváth Mihályról, az 1848-as püspökről,* Szabad Nép, 1948. márc. 18. 2.

42 *A Szent István Akadémia 48-as centenáriumi ünnepe.* Magyar Kurír 1948. márc. 16. déli 12 óra (IV. kiadás). Meszlényi Antal (1894–1984): esztergomi egyházmegyes pap, egyháztörténész. Kumorovitz L. Bernát (1900–1992): premontrei szerzetes, történész.

43 *Új Ember*, 1948. márc. 14. 12. BENEDEK Marcell: *A Mártír.* Vigilia 13 (1948) 2. szám 97–99.

44 Czapik Gyula egri érsek beszéde a Pázmány Egyesületben. *Negyvennyolc és a katolikus sajtó.* *Új Ember*, 1948. márc. 28. 5.

45 Uo.

46 *A magyar katolikus püspökkari,* i.m. 387. (1948. márc. 18-i értekezlet 9. pont); PL 2389/1948. (1948. márc. 31-i (V.) körlevél 11.); *A Magyar Történelmi Emlékbizottság felhívása.* Szabad Nép, 1947. ápr. 25. 3.

március tizenötödike jelentőségét méltatta – a pozsonyi országgyűléssel szemben. Ugyan Petőfi és Tánicsics név szerint nem szerepelt, de az igen, hogy „az egész nemzetet képviselő pesti ifjúság [...] a független demokratikus Magyarország utáni vágyat” testesítette meg.⁴⁷ Ugyanebben a számban több más cikk is 1848/49 centenáriumához kapcsolódott. Az egyik részletet idézett egy 1849-es elítélt naplójából, amelyek a papság 48/49-es áldozatvállalását és szabadságharc utáni szenvedését ismertették.⁴⁸ Egy másik írás pedig az 1848-as európai forradalmaknak a katolicizmus helyzetére gyakorolt pozitív következményeit mutatta be. Kiemelte, hogy a vallás-szabadság kiteljesedésének köszönhetően, több európai országban csökkent a katolikusok elnyomása és megindult egy vallási megújulás (pl. 1848-ban rendezték meg az első német katolikus nagygyűlést).⁴⁹

Molnár C. Pál Szűz Mária-rajza,
(Új Ember, 1948. márc. 14.)

KITEKINTÉS

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a katolikus egyház ugyan igyekezett hívei számára a centenáriumi ünnepléskor saját hangsúlyokat megfogalmazni, de figyelembe vette az állami elképzeléseket és nem vonta ki magát a közös ünneplésből. Ennek ellenére a baloldali irányítás alatt álló hivatalos sajtóban az ünnepi beszámolóokban ismét elhangzottak a korábbi vádak: ti. a katolikus egyház meghamisítja a történelmet és nem vesz részt a hivatalos, állami ünnepeken.⁵⁰ Mindez persze érthető az éppen március második felében felerősödő egyházellenesség kontextusában. A centenáriumi ünnep után ugyanis egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a kormány államosítani akarja az egyházi iskolákat. A baloldali pártok az elképzelést azzal is igyekeztek alátámasztani, hogy azt már az 1848 nyári tanügyi kongresszus is követelte. Ezt a tényt katolikus oldalról nem is cáfolták (ahogy majd később a forrásban olvasható), de hangsúlyozták a kor mértékadó politikusainak (Deáknak, Kossuthnak és Széchenyinek) az iskolaügyi törvényjavaslat országgyűlési vitájában kifejtett centralizációellenes és az iskolaállítás szabadságát fenntartó álláspontját, illetve az első népképviselői országgyűlésnek az iskolák kötelező államosítása elleni állásfoglalását.⁵¹

47 Március tizenötödike. Új Ember, 1948. márc. 14. 1.

48 F. E.: Szabadságharcos katolikus papok az osztrák börtönökben. Új Ember, 1948. márc. 14. 11.

49 NAGY Miklós: 1848 és az európai katolicizmus. Új Ember, 1948. márc. 14. 3.

50 Hogyan készül a szenáció? A botránygyártás boszorkánykonyhájából. Új Ember, 1948. ápr. 11. Moszkva a magyar történelem meghamisítójáról. MTI Külföldi-belföldi hírek, 1948. márc. 14. 16 óra 10 perc (48. kiadás); Vorosilov marsall bazilikai látogatásáról. MTI Külföldi-belföldi hírek, 1948. márc. 17. 11 óra 10 perc (15. kiadás);

51 Az igazság fele. Új Ember, 1948. márc. 28. 4.

Karikatúra az iskolaállamosítás mellett
(Szabad Nép, 1948. jún. 5.)

Összegzőképpen megállapítható 1848 centenáriumának megüleséről, hogy az egyre inkább kommunista befolyás alá kerülő kormányzat nehezményezte a katolikus egyház szervezetenként elkülönülő és tartalmilag eltérő ünnepelését. Az egységesség ilyen jellegű megkövetelése már a totális államberendezkedést vetítette előre. Ezzel szemben nem érvényesülhetett a védekezésbe szoruló katolikus egyház toleráns álláspontja: „Lehetnek közöttünk világnézeti téren véleménykülönbségek, de az egyház azt kívánja a maga számára, amit ő is nagylelkűen biztosít ellenfelei részére. Ha világnézeti tekintetben szakadékok is feszülnek közöttünk és ellenfeleink közé: a testvériség, az emberiség, a jóindulat jegyében egymáshoz kell hajolnunk – híd gyanánt – az ellentétek szakadéka fölött is.”⁵²

A fenti idézet abból a harminckét oldalas stencilezett gépiratból való, amelyet az Actio Catholica (AC) küldött szét országszerte 1948 tavaszán és amely tükrözi, hogyan készült a katolikus egyház 1848 centenáriumára. Az alábbiakban közölt dokumentum összeállítását feltehetően már 1947 májusában elhatározták, amikor egy AC-értekezleten rögzítették az ünnepelés alapelveit, és felmerült egy olyan kiadvány elkészítése, amely az 1848-ról való megemlékezéshez szolgálna előadási anyagként.⁵³ A *Mit jelent nekünk 48?* munkacímű dokumentum már összeleltette a mű nyomdába kerülését, ezért végül az AC új, nagy teljesítményű sokszorosító gépével adták ki „kézirat gyanánt” több ezer példányban.⁵⁴ A nehézségek miatt csak márciusban küldték szét, és arról nem került elő adat, hány helyen tudták ténylegesen felhasználni az ünnepeléshez.

Az *Egyház 1848-ban* címet viselő kiadvány bevezetője a Boldogasszony Évét megnyitó hercegprímási szentbeszédéből idéz, amelyben Mindszenty felsorolja a Mária-év és 1848 kapcsolódási pontjait, kiemel hármat a márciusi tizenkét pontból, mint leginkább aktuálisakat, ugyanakkor rögzíti, hogy katolikus meggyőződéssel nem lehet mindent ünnepelni 1848-ból. A bevezető ezek után Széchenyi személyét állítja előtérbe, aki a sza-

52 *Az Egyház 1848-ban* (kézirat) 13.

53 PL 1900/1948. Pro memoria május 7-én 1848 katolikus megünneplése tárgyában.

54 PL 1900/1848 Mihalovics Zsigmond 1948. január 14-i levele Mindszenty Józsefnek.

badságharcot megelőző reformkort megindította, és fontosnak tartotta az ország szellemi művelését és erkölcsi megújódását is.⁵⁵

A kiadvány első része azt igyekszik igazolni, hogy – a korabeli vádakkal ellentétben – a papság nem volt reakciós 1848/49-ben, hiszen több reprezentánsuk – köztük főpapok is – nemcsak támogatta a közteherviselés és az örökvltság gondolatát, hanem lemondott a papi tizedről is. A kiadvány mindamelltt nem titkolja, hogy az egyházi vezetők a konzervatívok közé tartoztak, akik a társadalmi változások területén és a nemzetiségi kérdésben is mérsékletre, a túlzások elkerülésére intettek. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a papság támogatta a Batthyány-kormány erőfeszítéseit az új rend kialakításában, és segítette a honvédelem megszervezését a horvát támadás visszaverésére, sőt 1848 őszén közvetíteni igyekezett az udvar és a magyar kormányzat között. A kiadvány szerzője szerint az egyház kiállását bizonyítja a forradalom és szabadságharc mellett, hogy papokra és püspökökre is lesújtott a megtorlás.

A kiadvány második része olyan 1848/49-es intézkedéseket jár körül, amelyek hátrányosak voltak a katolikus egyház számára, mint például az autonómia kérdésének elodázása, valamint egyes iskolák államosítása és az iskolai hitoktatás visszaszorítása. Ez utóbbiak hangsúlyozása nem véletlen, hiszen a második világháború utáni években az oktatás területén több alkalommal kiújult a háborúskodás az állam és az egyház között, jóllehet annak utolsó és döntő szakaszára, a felekezeti iskolák államosítása kapcsán ki-robant küzdelemre csak 1948. március 15. után került sor.

Lezárásként a kiadvány rögzíti, hogy a katolikusokat sújtó intézkedések nem voltak tudatosan egyházellenesek, csak a nacionalista és liberális korszak következményei, és tanulságképpen leszögezi, hogy nem szabad engedni, hogy eluralkodjon a „vallás nélküli közszellem”,⁵⁶ ezért szükség van a katolikusok szervezett összefogására.

Mai szemzőgből vizsgálva a közölt dokumentum apologetikus jellegű, amit ugyanakkor érthetővé tesz, hogy a korban az egyház védekezésére kényszerült. A katolikus egyház és az 1848/49-es forradalom viszonyával foglalkozó történészek manapság egyoldalúnak tartják mind a főpapságot sommásan reakcióként beállító és elítélő Andics Erzsébet, mind a klérus hazafiasságát és reformpártiságát hangoztató Mészlányi Antal művét, és igyekeznek politikai szempontoktól mentesen, „sine ira et studio” vizsgálni a kérdést.⁵⁷

Az 1947/48 fordulóján lezajló vita során felhozott vádak miatt érdemes megjegyezni, hogy a kiadványban ugyan egyáltalán nem esik szó Táncsicsról, de több helyen említés történik a „gyújtó erejű” beszédekét mondó Kossuth Lajosról, illetve Petőfiről is, akit egy helyen a szerző „a magyar szabadság ifjú titánját”-nak nevez.⁵⁸ A témából adódóan nem az ő tevékenységük van a középpontban, de többször szerepel nevük, mint Széchenyié vagy Eötvösé, akiket az 1947. májusi AC-értekezlet kiemelendőnek tartott. Mindenesetre azzal nem vádolható a kiadvány, hogy Kossuthot vagy Petőfit teljesen kihagyja a megemlékezésből, de azt csak a kitézőtt témához, az egyház 1848-as szerepéhez kapcsolódóan teszi.

55 Hermann Róbert ez utóbbi részletet is Mindszentynek tulajdonítja pedig az már nem az 1947. augusztus 15-i beszéde részlete, hanem a kiadvány szerzőjének kommentárja. HERMANN RÓBERT: *A forradalom és szabadságharc centenáriuma a magyar történetírásban*. Századok 153 (2019) 3. sz. 486.

56 *Az Egyház 1848-ban*, i. m. 32.

57 A témával kapcsolatban újabban lásd: FAZEKAS Csaba: *Az 1848-as püspöki kar politikai arculata*. Történelmi Szemle 63 (2021) 4. szám, 695–698.

58 *Az Egyház 1848-ban* (kézirat) 15., 31.

A kiadvány anonim, de nagy valószínűséggel történész munkája. Szerzőként két személy neve merülhet fel, de közvetlen bizonyíték egyikre sincs. Mivel a kiadvány nagymértékben támaszkodik Meszlényi Antal 1928-as munkájára,⁵⁹ elképzelhető, hogy ő maga a szerző. Ugyanakkor ennél valószínűbbnek tűnik, hogy Lénárd Ödön írta, aki nemcsak az Actio Catholica kulturális ügyekért (így a centenáriumi ünneplésért) felelős titkára volt, hanem gimnáziumi történelemtanár, Szekfű Gyula tanítványa.

A gépirat eredeti szövegét a mai helyesírással közlöm (kivéve az Egyház nagybetűs írását), a korabeli sokszorosítás (stencilezés) miatt hiányzó betűket szögletes zárójelben pótoltam, az aláhúzásokat az eredetiből vettem át. A lábjegyzetben található személyi adatok forrása – hacsak nem jelöltem külön – a *Magyar Katolikus Lexikon* internetes változata (lexikon.katolikus.hu).

FÜGGELÉK

Az Egyház 1848-ban (Kézirat gyanánt)

ACTIO CATHOLICA ORSZÁGOS ELNÖKSÉGE
BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7. III. LÉPCSŐ I. EMELET 8.
TELEFON: 180-077. 187-645. 187-646

KÖRLEVÉL

az összes plébánosokhoz, egyesületi és mozgalmi vezetőkhez.

Főtisztelendő Urunk!

Kedves Munkatársunk!

A centenáris ünnepségek alkalmára szíveskedjék az Egyháznak az alábbiakban ki-domborított akkori szerepe és mai állásfoglalása értelmében irányítani a katolikusoknak az ünnepségeken való részvételét.

Kérem, egyúttal szíveskedjék az anyag előállításának költsége fejében a mellékelt csekk-lapon 4.- Ft-ot beküldeni.

Budapest, 1948. március hó.

Paptestvéri szeretettel üdvözlí:

Mihalovics Zsigmond s.k.
prot[onotárius] kanonok,
A[ctio] C[atholica] orsz[ágos] igazgató

⁵⁹ MESZLÉNYI Antal: *A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben*. Bp. 1928.

Beharangozó

1947. Nagyboldogasszony napján⁶⁰ a következőket mondotta Magyarország hercegprímása az esztergomi Bazilika szőszékén:

„Az 1948-as évet kimondottan a Boldogasszony évének szenteljük. Nem akadályozza-e és nem keresztezi-e ez a Boldogasszony éve a már szintén meghirdetett 1948.⁶¹ centenáriumának a megünneplését? A legkevésbé! Hiszen mi katolikusok nem mindent ünneplünk meg 1848-ból. Amit 1848-ban katolikus meggyőződéssel lehet ünnepleni, mi, a hatmillió katolikus, részt kérünk annak megünnepléséből. Zúgjon csak az új márciusi ifjúság, csattogjanak itt a szabadság büszke lobogói, és hirdessék a nagyon időszerű 12 pontot... 'Legyen béke, szabadság és egyetértés! 1. pont: Kívánjuk a sajtószabadságot, a cenzúra eltörlését. 4. pont: Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben. 11. pont: A politikai státusfogylyok szabadon bocsáttassanak.' Zúgjon a Nemzeti dal refrénje!”

„Nincs ellentét a két ünnep között – folytatta azután a bíboros szónok. – Ha gyökereket nézzük, mintha mind a kettő ugyanoda torkolnék: az ősi evangélium kígyótipró Asszonyához. 1848 aranyévé, Damjanich⁶² kardpengéjén, a honvédhuszárok szabályain, az összes keletről visszatért honvédlöbögőkon⁶³ ott van a Boldogasszony évének a kivert, kihímzett gondolata, Az ezeréves magyar történelem legjellegzetesebb gondolata: Magyarország Nagyasszonya, Patrona Regni Hungariae. És a honvédek katonanótájából kicsendül a Boldogasszony évének alaphangja:

Él még a jó Isten anyja,
Nem hagyja a magyart soha!”⁶⁴

1848 nagy reformeszméi tőlünk, katolikusoktól soha nem lehetnek idegenek. Hiszen az egyenlőség, testvériség, szabadság elvei, amelyek egy évszázadra meghatározták az emberiség történeti útját, az evangéliumból sarjadtak és a kereszténységen keresztül sodródtak bele a modern élet alakító tényezői közé. A magyar szabadságharcot megelőző nagy reformmozgalmak élén is a katolikus Széchenyi István haladt. Nagy hatású megnyitó munkássága teremti meg a szükséges reformok szellemi és anyagi előfeltételeit, de az ő igéivel testesül meg az a „fiatal Magyarország”⁶⁵ is, mely elsőnek vállalja itt, a dunai népek között a század vezérlő eszményeinek valóra váltását. Széchenyi István az erkölcsi megújított, művelt Magyarország kimunkálására irányította a figyelmét. Csak ezeknek a szellemi erkölcsi biztosítékoknak megvalósítása árán remélhette joggal,

⁶⁰ 1947. augusztus 15. E napon kezdődött a Boldogasszony éve, amely 1948. december 8-ig tartott.

⁶¹ Valószínű elgépelés, helyesen 1948-ban.

⁶² Damjanich János (1804–1949): honvédtábornok, az aradi vértanúk egyike.

⁶³ Az utalás azokra a cári csapatok által 1849-ben zsákmányolt honvédzászlókra vonatkozik, amelyeket 1941 márciusában adott vissza a Szovjetunió Magyarországnak. Ld. OLASZ Lajos: *Zászlódiplómácia – 1941. Az 1849-ben orosz kézre került honvédzászlók visszaadása*. Közép-Európai Közlemények, 6 (2013) 4. szám 90–103.

⁶⁴ Mindszenty beszédét közölte az Új Ember: *A bíboros hercegprímás esztergomi szentbeszéde*. Új Ember, 1947. aug. 24. 3.

⁶⁵ A szövegkörnyezetből nem egyértelmű, hogy a kiadvány szerzője itt a Fiatal Magyarországgént emlegett körre, a Petőfi Sándorhoz és Vasvári Pálhoz kapcsolódó fiatal írókra és egyetemistákra gondol, akiket az 1848-as forradalomban játszott szerepük miatt márciusi ifjakként is ismertünk. Valószínűbb, hogy egyszerűen a magyar nemzetre utal.

hogy népe valóban helytáll abban a forradalomban, amelynek elháríthatatlan közeledését érezte nyugat felől.

Amikor a Herceprimás a fenti szavakat mondta, akkor voltaképpen beharangozott a Boldogasszony évének. Ez a harangszó egyúttal első csendítés volt a 48-as katolikus emlékünnephez.

Ez a körlevél is harangszó akar lenni. Lássák és tudják papjaink és vezetőink, mit és miért ünnepelünk mi olyan lelkesen 1848-ból.

48-as fények

Vád és valóság

Nemrég egyik, a katolikus világnézettől távol eső író azt fejtegette, hogy a magyar Egyház 1848-ban minden haladó gondolatnak kerékkötője volt. Igaz ugyan, hogy főpapjaink is megszavazták a reformtörvényeket, de kénytelen-kelletlen. Miután a többiek már mind leszavaztak, az egyháziak nem akartak pellengérré kerülni, s kedvük ellenére elfogadták a közteherviselést, a robot és dézsma megszűnését, a szabad sajtó elvét, stb. – azonban bizonyára elfeledte felütni a 47–48-as Rendi és Főrendi Naplókat (Országgyűlési iratok). Mert ezekben a korabeli „sebes írók” szó szerint megörökítették papjaink és főpapjaink hozzászólásait az új törvényekhez. Majd látni fogjuk, hogy mennyire nem hátul kullogtak, hanem az élen jártak, nem egyszer kezdeményeztek az alkotmányos reformok terén.

Csak követték egyházi embereink koruk nagy pápáját, IX. Piust.⁶⁶ Ennek a pápának a neve szorosan egygő forrt a múlt század közepén a haladó eszmékkal. Annyira, hogy jó darabig benne látták a korszak nagy vezéralakját. Sőt még az „egységes Olaszország”-nak (Unità Italia) is ő volt az első uralkodójelöltje. Az Ausztria elleni kockázatos harcba a pápa nem ment ugyan bele, de neve világszerte a legmodernebbül csengő nevek közé tartozott továbbra is. Mi több, 1848. március 14-én széleskörű önkormányzattal látta el alattvalóit, – elsőnek az összes európai uralkodók közül.

A pozsonyi országgyűlésen többször hangoztatták a nevét. Úgy hivatkoztak rá a főrendek, mint a szükséges reformok mintaképére. Miután a világi főrendi tagok ismételen magasztalták reformalkotásait, Lonovics csanádi püspök⁶⁷ már csak ennyit mondott: „Részemről is örömmel üdvözlöm Pius pápát a reform és haladás terén.”⁶⁸

66 Giovanni Maria Mastai Ferretti (1792–1878): 1846-tól haláláig római pápa. Uralkodásának első éveiben liberális politikát folytatott, az 1848-as forradalom eseményeinek következtében konzervatívvá vált.

67 Lonovics József (1793–1867): 1834-től csanádi püspök, 1848-ban kinevezték egri érsekké, de nem iktatták be, a szabadságharc leverése után bebörtönözték, püspökségéről lemondatták és száműzetésbe kényszerítették, 1866-ban kinevezték kalocsai érsekké, de e székét betegsége miatt nem foglalhatta el. Pályafutásának 1848 előtti szakaszáról lásd BÁRÁNY Zsófia: *Lonovics József szentszéki diplomáciai missziója* (doktori disszertáció). Bp. 2017.

68 Lonovics József beszéde a felsőtábla 1847. december 13-i ülésén. In: *Felséges első Ferdinánd austriai császár, Magyar- és Csehországok e néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett Magyar-országgyűlésen a méltóságos Főrendeknél tartott országos ülések naplója*, Pozsony 1848. (a továbbiakban Főrendi napló) 147.

Főpapjaink (Lonovics, Fogarassy,⁶⁹ Popovics,⁷⁰ Haulik,⁷¹ Hám⁷² püspökök) és káptalani követjeink természetesen ekkor sem tartoztak a túlzók, a „szélsők” közé. Józan mérséklet, bölcs előrelátás, mérlegelés, méltányosság, az evangéliumi vezérelvek csilannak meg majd aggódó, majd biztató szavaik mögött. De erre a mérsékletre akkor is, mint mindig, nagy szükség volt. Forró fej, mindent elsöpörni kész akarat, a szenvedélyek megnyergelése akkor is napirenden volt. A fékjét el elvesztő lovat, a „szabadság lovait” irányítani is kellett, nemcsak tüzes taplót dugni a fülükbe. Ezt a feladatot nagyrészt egyházi államférfiaink vállalták.

Nézzük csak meg közletről reformtörvényeink színe-javát, azok visszhangját egyházi férfaink között az országgyűlés két házában, az alsó- és felsőházban egyaránt.

A közös teherviselés

Az egykori magyar katolicizmus legműveltebb világi és egyházi vezető egyéniségei kezdettől fogva tisztában voltak Széchenyi István reformprogramjának jelentőségével. Széchenyi törekvéseinek „konzervatív” bírálói sorában nem is találunk egyházi személyeket.

Az 1848-as 8. törvénycikk így kezdődik: „Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterheket különbség nélkül egyenlően és arányosan viselnek.” Ma oly természetesnek tűnik fel előttünk ez a törvény. Nem úgy 48-ban. Éppen az akkori konzervatív párt húzódott attól, hogy ő is – nemes létére – adót fizessen; adót a hídon, a vámon, a ház után, a föld után, jövedelem után stb. És az egyháziak? Hiszen nagyon közletről voltak érintve ők is, tetemes javadalmaik és jövedelmeik miatt.

Az egyháziak sohasem voltak teljesen adómentesek. Jövedelmük arányában kötelezve voltak évszázadok óta, hogy várakat tartsanak fenn. Ennek a köteletségnek eleget is tettek. A váraink jórészét főpapok építették és tartották fenn. Ennek ellenére is odaállnak az újabb terhek alá.

Lipthay Antal⁷³ esztergomi főkáptalani követ elismeri, hogy a régi arisztokrácia fő kötelessége a haza védelme volt, de a „mostani társadalomban, mely az ipar kifejlesztésére inkább, mint a hadviselésre látszik magát organizálni, az arisztokráciától más áldozatok kívántatnak. Mindenben hátra fog az maradni – hangzik jóslatként a szava – ha a régi harcias arisztokrácia után hiányozni fog nála a lényeges és életerős felkentség, ha nem fog törekedni a mostani világ szituációihoz (helyzetéhez) alkalmas áldozattételre.” És milyen áldozat vár az arisztokráciára? „Az áldozattételnek egyéb nevei közt főbb helyet foglal el, hogy eddigi kiváltságáról lemondjon és amennyiben részesül az állomány

69 Helyesen: Fogarasy Mihály (1800–1882): 1846-tól szkutari (shkodrai) címzetes püspök, ő kezdeményezte a későbbi Szent István Társulat megalapítását, 1865-től haláláig erdélyi megyéspüspök.

70 Popovics Vazul (1796–1864): 1837-től haláláig munkácsi görögkatolikus megyéspüspök.

71 Haulik György (1786–1869): 1838-tól zágrábi megyéspüspök, majd 1853-tól haláláig érsek. 1848 októberében a Honvédelmi Bizottmány elrendelte javai lefoglalását, mivel Jellasicsot támogatta.

72 Hám János (1781–1857): 1828-tól szatmári megyéspüspök, 1848-ban esztergomi érsekké nevezték ki, de székét nem foglalhatta el, 1849-ben az uralkodó iránti hűségre buzdított, emiatt a magyar kormány árulónak tekintette, a szabadságharc leverése után lemondott érseki címéről és visszatért Szatmárba.

73 Lipthay Antal (1802–1870): 1845-től esztergomi kanonok, az 1847/48-as országgyűlésen az esztergomi káptalan képviselője, 1848-tól dulmi választott püspök.

jótekonyságában, részesüljön a közterhek aránylagos viselésében is...⁷⁴ Nagy szó volt ez akkor, mikor az országgyűlés felsőházának tagjai mind arisztokraták voltak!

Fogarassy Mihály püspök is úgy látja a főrendi táblán, hogy most már a „békesség korszaka” következik, a fegyverforgatást már nem követeli régi alakjában tőlünk a haza, azért „a közös teherviselésben azokkal osztozzunk, akik ezt eddig adófizetés által teljesítették.”⁷⁵

A nagy eszű és nagy műveltségű Lonovics József csanádi püspök nyíltan oda meri mondani, hogy Magyarországnál elmaradottabb ország csak egy van, a pogány Törökország. A töröknél fejadót csak a keresztény „[r]ája” fizet, nálunk meg csak a jobbágyság, „részemről – folytatja – őszintén kijelentem: hogy valamint hazánk felvirágzására célzó minden áldozathoz polgári kötelességeimnél fogva örömet kívánok járulni, úgy valahányszor az eddig egyedül adózott néposztály terheinek közösen viseléséről leend szó, én főpapi és főpásztori minőségemben ezt mindenkor a legszívesebb készséggel fogom pártfogolni!”⁷⁶

A jobbágyság és Cirenei Simon

Még mélyebbre nyúl az Evangélium szellemében Popovics Vazul görögkatolikus püspök, mikor 1848. január 12-én a jobbágyság terheinek könnyítéséről beszél.

„Jóllehet ezen teher helytelenségét minden jóérezsű honfi önmagában már régen elismerte, mindazonáltal mindeddig a mostoha körülmények közbejötte miatt nem találkozott egy második Cirenei Simon, aki ama teher alatt már-már hanyatló emberiség keresztjét tulajdon vállaira csak némileg is vette volna! És íme, ami eddig meg nem történt, most már lehetségesnek látszik; mert előttünk áll a jó a⁷⁷ alkalom, melyben adózó honfiaink iránt nem csak a mi nemes érzésünket és szeretetünket, de sorsuk iránti mindenkor kész segedelmünket is a legfényesebben kimutathatjuk.”⁷⁸

„Előttünk áll az adózó népek országszerte ismeretes szegénysége s kimerített ereje, mely a közadózási terheket egyedül és csak egyedül elviselni már nem képes, mely azonban minden tekintetre nézve megérdemli, hogy őt az eddigi csudálatos kitéréssel viselt terhek által tovább is magunktól el ne idegenítsük, hanem inkább azoknak reánk esendő, aránylagos viselése által magunkhoz szorosán csatoljuk, hogy így erősödjék a hon...”⁷⁹

Majd meg a szónoki rábeszélés eszközével buzdít: „Legyünk tehát méltányosak a szegény adózó nép eránt, mely sorsának javítását Isten után a törvényhozástól várja; szüntessék meg azon sóhajtásait, melyektől az ő szíve nem ok nélkül volt szorongatva; legyünk méltányosak hazánk jövő felvirágzása eránt, mely csak a közteher közös viselése által eszközölhető. Legyünk méltányosak az örök igazságnak ama hatalmas szó-

74 Lipthay Antal beszéde az alsótábla 1847. december 7-i ülésén. In: *Felsőges első Ferdinánd ausztriai császár; Magyar- és Csehországnak e néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városában 1847-ik esztendei Szent-András hava 7-ik napjára összehívott magyarországi közgyűlésnek naplója a tekintetes Karoknál és Rendeknél*, Pozsony 1848. (A továbbiakban: A tekintetes karok és rendek naplója) 45.

75 Fogarassy (!) Mihály beszéde a felsőtábla 1848. január 14-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 190.

76 Lonovics József beszéde a felsőtábla 1848. január 12-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 169.

77 Törlendő névelő.

78 Popovics Vazul beszéde a felsőtábla 1848. január 12-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 161.

79 Uo.

zata eránt, hogy amit magunknak mások által tétetni kívánunk, azt nekik is tegyük meg, és aki az országban több javakkal bír, a haza oltárára is többet áldozni köteles, mert csak így remélhetjük, hogy Isten áldása rá fog szállani a mi vagyonunkra hazánkra és minden jó célzatú intézkedéseinkre...”⁸⁰

Robot és dézsma

A 9. törvénycikk bevezető szavai ezek: „az úrbér és az azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot) dézsma és pénzbeli fizetések e törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszüntetnek.” A dézsma itt nem a papi tizedet jelenti, mert arról külön törvény van, mint látni fogjuk; hanem a földesuraknak járó terményszolgáltatást. Ezzel a törvénnyel szabadult fel igazán a jobbágy. Többé nem volt robotosa, adózója és kiszolgáltatója a földesúrnak.

Örök időkre emlékezetes marad, amit ennek a törvényjavaslatnak serpenyőjébe dobott Cherrier Miklós,⁸¹ pozsonyi káptalani követ még 1847. december 21-én:

„Akár Angol-, akár Frankhon vagy más alkotmányos ország népét kísérik figyelemmel – mondja – mindenütt jobb, szabadabb állását látjuk a népnek, mint honunkban. Mindenütt nagyobb ipart és jólétet szemlélhetünk. Szabadabb állását látjuk, mert nincs annyira lekötözve a nemességnek, annyira lebilincselve a lovagrendnek a nép, mint honunkban; nagyobb ipart s jólétet szemlélhetünk, mert minden, amit bír, sajátja, azzal üzérkedhetik (kereskedhetik), szabadon rendelkezhetik; minden, amit keres, tulajdona, anélkül, hogy robotokkal, úrbéri szolgálatokkal vagy más lekötözöttséggel tartozik az uraságnak...”⁸²

„De az örökváltság szükségét még inkább érezzük – folytatta a szónok – midőn korunk igényeit, népünk szomorú, nyomorult állapotát fontoljuk. Kérünk⁸³ igényeit, mondom, mert ámbár a nép nem érte el még nálunk a műveltség azon fokát, amelyen Európának többi alkotmányos népei léteznek, mégis benne is fölébredt már a szabadság utáni vágy, annyira, hogy azt már ő sem szívlelheti, midőn drága idejének részét, melyet ő saját munkájára kívánna szentelni, ura dolgára fordítani köteles. Midőn természetnek részét, melyet ő – mint mondja – véres verítéssel, a nap súlya s a hőség terhe alatt keresett, uraságának áldozni tartozik.”⁸⁴

„De még nyíltabban látandjuk a váltság szükségét, ha népünk állását tekintjük. Tudva van, mennyire szegény hazánk népe; tudva van, mennyire nem képes még évenkénti adóját sem megfizetni; tudva van, ha őt egy silány termés éri, ha egy mostoha év szülemlik, nemcsak tartozásait nem képes leróni, de még mindennapi kenyerét sem keresheti, csak úgy marad menten az éhhaláltól, ha attól urasága vagy nemeskeblű emberek által megóvatik. Már ha ily népet, minden nyomorúsága mellett még robot-, úrbéri szolgálá-

⁸⁰ Uo., 161–162.

⁸¹ Cherrier Miklós (1790–1862): csanádi, majd esztergomi egyházmegyei pap, 1843-tól pozsonyi kanonok.

⁸² Cherrier Miklós beszéde az alsótábla 1847. december 21-i ülésén. In: *A tekintetes karok és rendek naplója*, i. m. 72.

⁸³ Helyesen – az alsótábla naplója alapján: korunk.

⁸⁴ Cherrier Miklós beszéde az alsótábla 1847. december 21-i ülésén. In: *A tekintetes karok és rendek naplója*, i. m. 72.

latok és más adókkal is terheljük, ha őt azokkal zaklatjuk, drága idejétől megfosztjuk: igenis megfogható, hogy nem nagy rokonszenvvel viseltetik irántunk...”⁸⁵

Cherrier beszéde ékes biznyságnak annak, hogy a 48-as katolikus Egyház mennyire szívügyének tartotta a jobbágság emberhez méltó életét.

Tudni kell még, hogy a káptalani követ sosem saját nevében beszélt, hanem „küldői nevében”, azok utasításai szerint. Cherrier szavaiban a pozsonyi káptalan, a magyar papság nyilatkozott meg.

A sajtószabadság érdekében

Sokan azt hihetnék, hogy a szabad sajtó megalkotása nem kedvezett az Egyház érdekeinek. Hiszen ameddig ellenőrzés, királyi cenzúra volt, addig az Egyházat nem támadhatták, minthogy az „apostoli király” védelmébe vette a papságot. Nem így volt. Először is a király sokszor nem védte meg az Egyházat és papjait. Sőt nem egyszer odadobták a katolikus uralkodók külföldön is, itthon is, a papságot vagy legalább egy-egy szerzetesrendet az új, antiklerikális áramlatok dühének.

Ártani éppen úgy lehet az állami mindenhatósággal, mint a szélsőségesen értelmezett szabadsággal. Épp ezért az Egyház legalább annyi jót remélt a sajtószabadságtól, mint a letűnőben levő állami cenzúrától. De a nyilatkozatokból azt látjuk, hogy még ennél is több volt a szemében a szabad sajtó eszméje: a haladás, a gondolatterjesztés eszköze.

Lonovics püspök követeli, hogy a sajtónak tágabb kör nyitassék és szabadabb mozgalom nyújtassék. „Őszintén óhajtom, miszerint hírlapjaink országgyűlési beszédeinket a szónokok jellemének és becsületének szigorú kíméletével tetszésök szerint bírálhassák... s irányunkban – kellő korlátok közt – használhassák a szó minden fegyverét az attikai sótól kezdve a legcsípősebb lúgig, s az egyszerű cáfolattól kezdve a legkeserűbb iróniáig.”⁸⁶

De még nagyobb fontosságát is látja a sajtónak a püspök: a legszigorúbb ellenőrzés lehetőségét az országgyűlési szónoklatokra vonatkozólag. „És miután a törvényhozónak a hatásköre oly nagy, hogy előadásáiban csak egyedül a sajtó, vagyis azon félelem teheti, hogy szavait s ferde nézeteit a sajtó fel fogja kapni, bonckése alá venni s kíméletlenül megróva a pellengérré állítani...”⁸⁷

Ezt a sajtószabadságot kívánta a püspök s vele a 48-as katolikus világ.

A 18. törvénycikk lett a híres sajtótörvény. Száz év távolában a sors iróniáját látjuk a megfogalmazásban: „Az előző vizsgálat (cenzúra) eltöröltetvén örökre s a sajtószabadság visszaálltván”, stb. Érdemes még idejegyezni a törvénycikk 5. pontját is: „Ki a nyilvános köz- és vallásos erkölcsiségből s a tisztességes erkölcsökből csúfot űz, egy évig terjedhető fogsággal és 400 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntettedik.” Az 1848-as törvények nem avultak el!

85 Uo.

86 Lonovics József beszéde a felsőtábla 1847. december 13-i ülésén. In: *Főrendi napló*, I. m. 143. Az attikai só kifejezés a finom szellemességet takarja.

87 Uo.

A nemzetiségi probléma

A 48-as törvények szellemében kialakuló új Magyarország jövőendő létbiztonságának egyik sarkalatos kérdése volt a nemzetiségi probléma kielégítő megoldása. A reformkor nemzedékének derűlátását, nemzeti hevületét feloldhatatlan nyugtalansággal telítette ennek a kérdésnek rendezetlensége. A magyar nemzeti öntudat ebben a tekintetben éppen úgy nem tudott Széchenyi türelmi álláspontjának magaslatára emelkedni, mint ahogy a korabeli nemzetiségi vezetők sem igyekeztek a magyarsággal való békés együttélés emberi létfeltételeit megteremteni. Magyar részről túlzottan egyoldalú törekvések jelentkeztek a magyarság nemzeti, nyelvi és politikai fölényének érvényesítésére, anélkül azonban, hogy e fölénynek számottevő feltételére valóságosan hivatkozni lehetett volna. A 48-as törvényhozásban egyedül az egyháziak képviselték következetesen azt a szükséges mérsékletet, amely kitarított híven Széchenyi intelmei mellett, amiért aztán a türelmetlenül magyarkodó közvélemény részéről nem egyszer magukra vonták a nemzetietlenség vádját is.

Rudnyánszky Dániel⁸⁸ esztergomi főkapitány követ a nemzetiségi kérdések tárgyalásakor az országgyűlés izzó hangulatával szembe szegülve, „káros rögtönzésnek”⁸⁹ nevezte a magyarosítás keresztülvitelét a közigazgatásban. Rimélyi Mihály,⁹⁰ pannonhalmi főapát még nyomatékosabban tiltakozott az erőszakos magyarosítás ellen. A javaslatnak Horvátországra való kiterjesztését élesen elítélte és megállapította, hogy „az erőszak éretlen gyümölcsöket terem.”⁹¹ Szent István országa hagyományos egységének biztosítása érdekében ugyancsak a magyarosítás erőszakolása ellen emelt szót Haulik György zágrábi püspök is.

Haulik magyar ember volt. Csak 10 éve, hogy Zágrábban tartózkodott. Anyanyelve magyar. Lelkében csatát vív a honfi és a horvát ajkú hívek pástora. De ő is eltalálta [a] méltányosság mértékét: ha behozzák a tervezett törvényjavaslatot, a meglévő nemzeti ingerlékenységet csak fokozzák vele. „Én meg vagyok győződve – mondja – hogy valamint egy részről a kapcsolt országok csak úgy lehetnek boldogok, ha azokat nem csak egy szent korona, hanem egy őszinte bizodalom és valóságos atyafiságos indulat is kapcsolja Magyarországhoz; úgy viszont Magyarországnak érdekében fekvőnek hiszem, hogy ezen sűrűlódások valahára megszűnjenek, az annyira őhajtott egyetértés e részekre nézve ismét visszaálljon, mint az létezett azelőtt, századok lefolyta alatt. Ezt őhajtom én, mert egész lelkemből kívánom, hogy Magyarország, mindig szeretett szülőföldem, dicső és boldog legyen; de boldognak kívánom azon hont is, melyben az isteni Gondviselés kiszabta működésem körét.”⁹² Ne hozzanak tehát még az 1844-esnél is szigorúbb magyarító törvényt!

Az utolsó rendi országgyűlés katolikus követei egységes állásfoglalásának volt köszönhető csakugyan, hogy a túlzó javaslat nem került bele a magyar törvénytarba.

88 Helyesen Sámuel. Rudnyánszky Sámuel (1792–1848): esztergomi kanonok.

89 Rudnyánszky Sámuel beszéde az alsótábla 1848. január 7-i ülésén. In: *A tekintetes karok és rendek naplója*, i. m. 84.

90 Helyesen Rimely. Rimely Mihály (1793–1865): bencés szerzetes 1842-től haláláig pannonhalmi főapát.

91 Rimely Mihály beszéde a felsőtábla 1848. február 5-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 272.

92 Haulik György beszéde a felsőtábla 1848. február 4-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 254.

Szószerk és hazafiság

Nemcsak az új rend alkotmányos előkészítéséből, hanem gyakorlati megvalósításából is buzgón kivette részét az Egyház. Az áprilisi alkotmány kihirdetésében a papság jó példával járt elől, s ezzel az önzetlen cselekedetével nagymértékben hozzájárult az első magyar felelős minisztérium hatalmi tekintélyének minél szélesebb körű megszilárdításához.

Sajtó, műveltség hiányában a 48-as nép először keveset értett az új idők új igéiből. Követte tehát, az értelmiség embereit, első helyen papját! Megszokta évszázadok óta, hogy a pap a legműveltebb ember a környéken, tőle tanulta nagyon sokszor még a betűvetést is az isteni igazságon, hitvalláson s minden vallásos vonatkozáson kívül. Az új törvényeket is legnagyobb részben a papok közölték a néppel. Ők voltak hozzá legközelebb, neki[k] hitte el legjobban a nép.

Szabadok lettünk! – ezt magyarázta Balogh Péter letenyei pap⁹³ is híveinek a szószérkéről. Nem mintha törvény kötelezte volna őt erre, hanem jószántából, honfíui buzgóságból „Örömkönnyeek folytak a szemekből” – írja a plébános – „mikor meghallották, hogy szabadok lettünk. Megígértettem velük, hogy e napokban különösen tartózkodjék mindenki a békebontástól s a csendzavarástól, amit néma fejbőlintással meg is tettek.”⁹⁴

A letenyei példa megezerszereződött a Duna–Tisza táján, Fent az országgyűlésen főpapjaink kiálltak a szabadság nagy vívmányai mellett; lent a falvakban és városokban pedig papjaink közzétették, megmagyarázták, szinte a szájukba rágták politikához nem szokott népünknek a 48-as áprilisi törvények nagyszerűségét.

Csak így érthető aztán, hogy a felszabadult jobbágyság tömegesen fogott fegyvert, hogy meg is védje törvényes jogait. Ezt a nagy nevelést, népnevelést aránylag kis idő alatt oly nagy eredménnyel csak a magyar papság végezhetette el.

Papi tized a haza oltárán

A magyar nép mai napig „papkév”-nek nevezi a búzakeresztnek legfelső kévjét. Régente – úgy látszik – ezt adták a gabonatermésből a papnak, mint „tizedet”, „dézsmát”. A tized jelentékeny terhe volt a népnek; viszont a papságnak sokfelé ez volt a fő jövedelmi forrása. Néhol meg árendába⁹⁵ bocsátotta az Egyház a tizedet, eladta szorult helyzetében. Olyan teher volt ez is, mely a nemeseknek fizetett „kilenced”-hez hasonlóan a jobbágyság vállalt nyomta.

Március 18-án a hevesi követ éppen csak futólag érintette, hogy jó lenne a papi tized ügyét is tisztázni.⁹⁶ Erre először Daróczy⁹⁷ pécsi káptalani követ szólalt fel, hogy szí-

93 Balogh Péter 1836-tól 1872-ig (?) letenyei plébános.

94 Bejegyzés a letenyei plébánia historia domusában, idézi: MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 38.

95 Bérbe.

96 Ez így pontatlan, mivel a hevesi követ vármegyéje nevében már 1847. december 6-án jelezte, hogy „küldőim a hűbéri viszonyok egyik maradványát a papi tizedet is örökre eltörölni és az örökváltsággal együtt tárgyalni [...] óhajtják.” Schnee László beszéde az alsótábla 1847. december 21-i ülésén. In: *A tekintetes karok és rendek naplója*, i. m. 76. Ezután az alsótábla ülésén legközelebb valóban március 18-án kerül elő a tized eltörlésének kérdése, de mint a főrendeknek átküldendő átirat. (Uo. 170.)

97 Daróczy Zsigmond (?–1868): pécsi kanonok.

vesen lemond tizedéről, kárpótlás nélkül. Követte őt az esztergomi, majd a nagyváradi, váci, nyitrai, szepesi káptalan, [a] bencés rend, s végül mindnyájan közfelkiáltással lemondtak a tizedről örökre.

Csupán az az aggodalom merült fel, hogy miből fognak most már élni a szegényebb papok, akik eddig főleg a tizedből kapták ellátásukat. Felállt Kossuth és kijelentette, hogy a „kisebrendi papságról szent kötelességük” lesz gondoskodni, valláskülönbség nélkül.⁹⁸

Áztán átküldték a törvényjavaslatot a főrendiházba. Ott is mindegyik főpap helybenhagyta az alsótábla javaslatát. Leghívebben Lonovics József csanádi püspök fogalmazta meg mindnyájuk érzését:

„...a klérus ott, hol hazánk javáról, hol az eddigi jobbgátság felsegítéséről volt s van szó, az áldozatkészségben példát örömeztőbb nyújt, mint keres; másokat nem követni, hanem előzni szeret; noha a dézsma megszüntével csaknem valamennyi püspökségek jelen jövedelmeik felét, némelyek pedig legnagyobb részét elvesztik; de tekintve a másik táblánál történeteket s engedve a tisztelt Rendek hazafiúi felszólításának, én is részemről kész vagyok a papi dézsmáról lemondani (riadó tetszés) s ezt az áldozatot a haza oltárára letenni. Kérem Istent; hogy ezen elszánást a szeretett hon javának öregbítésére, nyugalmanak szilárdítására bőséges áldás kövesse.” (Nagy éljenzés.)⁹⁹ Csupán ő is azt kérte, hogy a nép lelkipásztorait kárpótolják.

A rendek és főrendek meghatottságát Mailáth György¹⁰⁰ Baranya megyei főispán fejezte ki. „Megvallom, lehetetlen e pillanatban el nem érzékenyülni a kebelnek, midőn a hazafiúi lelkületnek s az önmegtagadásnak oly jeles tanúságát látjuk, hogy az egyházi rend felfogva magas hivatását, túlemlelkedve a mindennapi érdekeken, önkényt járul a haza oltárára tetemes áldozattal, melyet a hon nyugalma, java, békéje s boldogsága igényel.”¹⁰¹

Az ország-világra szóló szép tettnek emlékét törvénybe is iktatták: 13. törvénycikk a papi tized megszüntetéséről: „Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország rendei ezen a haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért törvénybe iktatják.” Egyszer s mindenkor ezen lemondásnak nyomán elhatározzák a „kisebrendű papság” kárpótlását. Erre a kárpótlásra a minisztériumnak kell majd az országgyűlés elé törvényjavaslatot terjeszteni.

Igen, de a törvényjavaslatra nem került sor, a papság önkéntes áldozata tehát teljes és végleges maradt.

98 A tized megszüntetését érintő felszólalásokat a napló nem őrizte meg, mert azok a rendes ülést megelőző, ún. kerületi ülésen hangzottak el, amelyekről összefoglalót adott a Pesti Hírlap 1848. március 22. 244. A papi tized eltörléséről részletesen ld. SARNYAI Csaba Máté: *Kényszer és/vagy kompromisszum? Megjegyzések a klérus tizedről való lemondásának történetéhez (1848)*. Egyháztörténeti Szemle 1. (2000) 2. 30–52.

99 Lonovics József beszéde a felsőtábla 1848. március 18-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 349. A naplóban „csak” éljenzés szerepel reakcióként.

100 Ifj. Mailáth György (1818–1883): Baranya vármegye követe az 1839/40-es és 1843/44-es országgyűléseken, az 1847/48-as országgyűlésen baranyai főispánként a felsőtábla tagja, 1848-ban visszavonult a közügyektől, 1860–61-ben tárnokmester és a Helytartótanács elnöke, 1865-től magyar főkancellár, majd 1867-től haláláig országbíró és a főrendiház elnöke. Pesti Hírlap 1883. március 30. 11.

101 Ifj. Mailáth György beszéde a felsőtábla 1848. március 18-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 349.

Az Egyház kiáll a reform mellett

Van ma is, |48-ban is volt olyan irányzat, mely azt hiszi, hogy az Egyház esküdt elensége minden újításnak. „Arisztokrácia, reakció, klérus” – így szokták megtevesztetni a gyanútlan hallgatót. Holott az Egyháznak a reakcióhoz semmi köze, arisztokrácia nélkül pedig, ha eljárt már fölötte az idő, szépen meg tud lenni egy igazi demokráciában. A 48-as időkben is csupán az a szélsőséges töredék akarta elhitéteni az Egyház maradi gondolkozását, melynek nem volt kellemes a katolikus erkölcs szigora, az Egyház nemzetek felett álló függetlensége, és a nemzet színe-javával egygyé forrott történeti szerepe.

Az Egyház azonban akkor sem hallgatott azokra, akik kígyót-békát kiáltottak rá. Főpapjaink, alsópapságunk, szerzetesrendjeink, az Egyház kenyerén élő iskolamesterek és hívek: mind az egész magyar hívőserег osztatlanul állt a 48-as márciusi-áprilisi törvények zászlaja alatt. Ahogy törvényerőre emelkedtek a reformok, egymás után jelentek meg a püspöki körlevelek, melyek megmagyarázták az újítások szellemét, irányt szabtak a minden jóra-rosszra felhasználható lázas hangulatnak. Prímásunk és még négy püspökünk hiányzott a főpapi székből, mégis helyállt a magyar katolikus Egyház ezekben a történelmi napokban.

Legelsőnek a már öreg kalocsai érsek, Nádasdy Ferenc¹⁰² említendő, aki szép körlevélben szólt híveihez s kiállt – arisztokrata létére – a demokratikus átalakulás mellett.¹⁰³ Majd Lévay Sándor¹⁰⁴ egi főkáptalani helynök jelentette ki szintén egy körlevélben, hogy „a népek és nemzetek sorsa fölött örökös isteni Gondviselés ereje nyilvánult e nagy eseményekben, hogy eszméljenek a királyok és okuljanak azok, akik a földet ítélik.”¹⁰⁵ Sőt a püspökök közös főpásztori körlevélben fordultak az egész ország hívő magyarjaihoz, melyben intették a híveket, hogy most már tudják megbecsülni a rend és szabadság kincseit.¹⁰⁶

Volt oka a püspöki karnak, hogy rendre, fegyelemre intse a papságon keresztül a népet! Voltak ugyanis olyanok, akik rendbontásra, pártütésre, fosztogatásra vélték felhasználhatni a változó időket. A korabeli vármegyei pörök nagy része tolvajlással, urasági földek, erdők dúlásával, halászsíjogok felrúgásával, sőt fosztogatással és erőszakoskodással foglalkozik. Kemenesalja vidéke pedig egyszerűen fellázadt az új kormány ellen.

102 Nádasdy Ferenc (1785–1851) 1824-től váci püspök, majd 1845-től haláláig kalocsai érsek. Az 1847/48-as országgyűlésen betegsége miatt nem vett részt. TÓTH Tamás: *1845–1851 – Nádasdy Ferenc (1785–1851)* <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1845-1851-nadasdy-ferenc-1785-1851> (letöltés ideje: 2023. január 29.)

103 A kalocsai érseknek 1848. május 5-i a papsághoz (!) intézett körlevelét közli „...*eszmék és dolgok zavarában...*... 1848/49 és ami utána következett... *Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából.* (Forráskiadvány) Szerk.: LAKATOS Andor és SARNYAI Csaba Máté. Kalocsa 2001. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 1.) 13–18.

104 Lévay Sándor (1808–1873): 1843-tól egi kanonok, 1847-től nagyprépost, majd káptalani helynök, a szabadságharc alatti tevékenységéért halálra ítélték, de végül kegyelmet kapott.

105 A ft. egi káptalani helyettesnek a főmegye összes papságához intézett körlevele. Eger, 1848. május 6. Az idézet valószínű forrása MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 43. A teljes körlevelet közli: *A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848–49-ben.* Szerk. ELMER István, Bp. 1999. 95–99.

106 A magyarhoni kath. egyház főpásztorainak a kath. néphez intézett körlevele. Pest, 1848. pünkösdi utáni 4. vasárnap (július 9.) Közli: *A haza, az egyház és a trón*, i. m. 111–113.

Csak Balassa Gábor¹⁰⁷ szombathelyi püspök közbenjárására s a kormány kiküldötteinek segítségével lehetett leszerelni a jó vasiakat.

Batthyány miniszterelnök meglepedéssel látta, hogy az Egyháznak nagyobb hatalma van a nép fölött, mint akármilyen állami potentátnak,¹⁰⁸ s az Egyház ezt a hatalmát a lelkek megcsendesítésére, felvilágosítására és fegyelmezésére használta fel. Április 24-én maga a belügyminiszter kérte átiratban a püspöki kart, hogy a lelkészkedő papság buzdítsa a népet a békére és közcsendre.

Szabadság

Az Egyház kiállása nem volt merőben elméleti. Odaállt és igyekezett keresztény tartalommal megtölteni a francia forradalom hármasszavát; Szabadság, egyenlőség, testvériség. Ezekről nemcsak Petőfi irt dicsőhimnuszokat, hanem a papköltő Czuczor¹⁰⁹ is. Azt írja a szabadságról.

„Kiki ura mostan törvényes javának,
Mít Munkával szerze, vagy ráhagyának,
Kiki nyugszik egy szent törvény szárnya alatt,
És ezt kell érteni a szabadság alatt.”¹¹⁰

Még világosabban kifejti a közös püspöki kari körlevél. „A valódi szabadság nem nyit utat a közcsend, rend, a törvény, bátorság és jogok tapodására. A valódi szabadság, mely a népeket igazán boldogítja, az, mely igazságon, törvényen, renden és a felsőbbiségek iránti lelkiismeretes engedelmisségen nyugszik. Ki a szabadságot kellően felfogta, féli az Istent, s tiszteli a törvényt s polgártársainak jogait, s gondosan óvakodik a jó rendet, a közbékét és csendességet megzavarni, s bárkinek személyét vagy vagyonát megátadni. Igazságtalan szerzeményen nincs Isten áldása, s minden törvény- és igazságtelen lépés közelítés a szabadság sírjához.”¹¹¹ – Szép szavak, nagyszerű kifejtése annak, amit a Szentírás az „Isten fia szabadságá”-nak¹¹² nevez.

Egyenlőség

Voltak az egyenlőség elvének túlzói akkor is. De ezeknek maga a demokratikus képviselőház szegült ellen ismételt. Az egyenlőségen 48-ban nagy államférfiak is, a nép zöme is az egyenlő elbánást értette. Egyenlő felszólalási, védekezési jogot a törvény előtt, közösen viselt országos terheket, válogatás nélküli megbecsülést fölfelé és lefelé. S egyáltalában nem vagyonbeli egyenlőséget, műveltségi, rangbeli egyenlőséget és rátermettségbeli egyenlőséget! Nyomat sem találjuk annak, hogy szaktudás, iskola és rátermettség nélkül erőlködtek volna egyesek az ország legfőbb hivatalaiba. A miniszterek

107 Balassa Gábor (1783–1851): 1844-től haláláig szombathelyi megyéspüspök.

108 Potentát: hatalmasság, előljáró.

109 Czuczor Gergely (1800–1866): bencés szerzetes, a szabadságharcban való tevékenységéért 6 év várfogságra ítélték.

110 CZUCZOR Gergely: Új világi szózat. Egyenlőség, Szabadság, Testvériség!

111 *A haza, az egyház és a trón*, i. m. 112.

112 „...hogya a mulandóság szolgálai állapotából majd felszabadul az Isten fiainak dicsőséges szabadságára.” (Róm 8,21)

mind egytől-egyig a legjobb koponyákból, a legjelesebb szakemberekből kerültek ki. Az egyenlőség Czuczor Gergely szerint azt jelenti:

„Széles ez országban egyenlő törvény lesz,
Mely szegények között válogatást nem tesz,
Mely egyaránt pártol szegényt és gazdagot,
Egyaránt sújtja, ki bűnben találtatott.”¹¹³

Testvériség

A testvériséget az emberek szeretik csak a saját osztályukon belül értelmezni. Aki ezen kívül van, az ellenség, azt gyűlölni és üldözni kell. Ám a testvériség igazi fogalma kiterjed minden felebarátunkra, még ellenségeinkre is. A pogány világ ellenséggyűlöletével szemben áll Jézus hegyi beszéde: „Hallottátok, hogy mondatott: Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet. Én pedig mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket: jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnek, és imádkoztatok üldözőitekért és rágalmazóitekért, hogy fiaii legyetek Atyátoknak, ki napját fölkelte jókra és gonoszakra, s esőt ad az igazaknak és hamisaknak.” (Mt. 5. fej.)

Lehetnek köztünk világnézeti téren véleménykülönbségek, de az Egyház azt kívánja a maga számára, amit ő is nagylelkűen biztosít ellenfelei részére. Ha világnézeti tekintetben szakadékok is feszülnek közénk és ellenfeleink közé: a testvériség, az emberiség, a jóindulat jegyében egymáshoz kell hajolnunk – híd gyanánt – az ellentétek szakadéka fölött is.

A mi egyházfejedelmek nyíltan hirdették: „A testvériség fogalmát akkor értettük meg kristálytisza valójában, ha Isten és a haza színe előtt, párt- és véleménykülönbség nélkül egyesülünk a szeretet átfogó érzésében. A kibékült kedélyek nyugodtan közremunkálандnak a rend fönntartására, mely nélkül szabadság nem létezhet és a kibékülés megszűli az egyetértést, mely nélkül társulat szilárd nem lehet.”¹¹⁴ Czuczor Gergely is így ír Új világi szózat c[ímű] versében:

Gyermekei lettünk egy közös anyának,
Kit senki se mondjon többé mostohának,
Ölbe fogad s ápol valamennyiünket,
Hogy viszont bírhasa köz-szeretetünket.

S kiket a születés megkülönböztetett
Vagy érdemök s eszök föbb polcra helyezett
Édes vérük gyanánt ölelnek, s védnek.
S ez igaz értelme a testvériségnek.

Minden jelszó annyit ér, amennyit értenek alatta. Miként a csomag is annyit ér, amennyi a tartalma. A szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavai is csak csomagok, keretek; lehet bennük evangéliumi, jézusi tanítás, de lehet bennük vér, lázadás, párttűzés, vallástalanság és istentagadás is.

113 CZUCZOR Gergely: Új világi szózat. Egyenlőség, Szabadság, Testvériség!

114 Lévay Sándor egri káptalani helynök 1848. május 6-i körlevele a főegyházmegye papságához. Az idézet forrása MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 43. Meszlényi ugyanakkor nem idézi a körlevél részletét, már csak azért sem, mert nem mindenütt szó szerint veszi át annak szövegét.

Czuczor Gergely forradalma

Ki ne hallott volna már az iskolában Czuczor Gergely bencés papról és költőről. Egész életpályája a nyugtalan forradalmi idők tükre. Születése (1788. dec. 17.) is jelkép. Jobbágy apától és nemes anyától származott. Ezt a két világot: a jobbágyságot és nemesiséget kellett összebékíteni 1848-ban. Irodalmi munkássága pedig minden téren újat és úttörőt hozott.

Hőskölteményei (Augsburgi ütközet, Aradi gyűlés, Botond) a nemzet álmaiból születtek. Kereste a 19. században régi dicsőségünket. A legendás múltat tárta a nemzet elé. Így lett Vörösmarty előfutárja.

Népi származása elvitte Gergely papot népdalok világába. Már 1827-ben gyűjti a népdalokat. Sőt, maga is ír a nép számára dalokat (Hideg szél fúj Mátra felől, Piros rózsabokor, Bort ittam én, Fonóházi dal, Szomorúan szól a magyar nóta stb.) Jól ismerte a magyar nép gondolkodásmódját, beszédét, s így nem is csoda, hogy dalai közül nem egy valóban eljutott oda, ahova írójuk szánta őket: a nép ajkára. Népdalírói munkásságával Petőfi útját egyengette.

De a nép nevelésével is foglalkozott. Nem csak mint tanár, Győrött, Pannonhalmán, Komáromban, s mint a Tudományos Akadémia legbelső tagjai közé beválasztott nyelvtisztító mester, hanem népies elbeszéléseivel (Falusi kislány Pesten, Tanulj, hogy boldogulj, A rossz gazdálkodó, Cifra Laci stb.) és csipkelődő, tanító mesékkal sok fonáságot tárt fel a korabeli világból. Híres nagy szótárában, melyet Fogarassy Jánossal¹¹⁵ szerkesztett, maradandó nevet szerzett a tudományban.

De még mélyebbre hatott Czuczor a század forrongó vulkánjában! Két nagy forradalmi verse: az „Új világi szózat” és a „Riadó” Petőfi lantján sem lehetett volna lángolóbb és vakmerőbb. Meg is szenvedett értük. A Riadó 1848 végén Kossuth hírlapjában jelent meg. Két hónap múlva a kormány már elmenekült Budáról Debrecenbe. Czuczor a helyén maradt. Windischgrätz elfogatta, bilincsbe verette és hat esztendei vasra vert várfogságra ítélte. Ahogy Görgey¹¹⁶ visszafoglalta Budát, őt is kiszabadították, de a világsi fegyverletétel után ismét nem bujdosott el, hanem újra elfogták. Végigjárta a magyar szabadsághősökkel a penészes fogdákat, a pesti Újépületben raboskodott, majd Kufsteinben ette a rabság keserű kenyerét 1861. május 22-ig.¹¹⁷ Pedig Czuczor világeletemben mindig beteges, törékeny természetű ember volt. Így ír „A rab” című versében fogságáról:

Ülök magányban, én sápadt alak,
 Őriznek zárvasak, szirtkőfalak,
 Távolságom honom: szerelmesem,
 Szemem törten mereng s könnynedvesen,
 Lehajtanám pihenni bús fejem,
 De vasra vert kezemre hogy tegyem?
 Imádva égre nyújtánám e kart,
 De ah! békóm lábörve visszatart.

115 Helyesen: Fogarasi. Fogarasi János (1801–1878): jogtudós, nyelvész, 1845-től Czuczor Gergellyel, majd annak halála után egyedül szerkesztette *A magyar nyelv szótárát*.

116 Görgei Artúr (1818–1916) honvédtábornok, a tavaszi hadjárat fővezére. Nevének helyesírása ma is vitatott, ő maga 1848-ban áttért az „i”-s változatra és ezután következetesen azt használta.

117 Helyesen: 1851. május 22-ig. Ekkor az MTA közbenjárására szabadult.

Czuczor már 1824-ben meg merte írni: „Nem jó bántani a magyart, mert vérrel védi hazáját!” Jósolata beteljesült, bár saját bőrén keresztül tudta meg, mibe kerül a nemzetnek ez a szabadság. Nem is csodáljuk ezek után, hogy az „udvari reakció” folyton piszkálta magánéletét és működését. Még a tanítástól is sikerült hat évre eltiltani az 1842-es évek előtt. Életében ugyan nem talált semmi kivetnivalót az udvari kancellária, rendje is igazolta őt, de egész alakja szálka volt a hivatalos elnyomó kormányzat szemében. Pedig élete és működése egészen 1866. szeptember 9-én bekövetkezett haláláig áldás volt a nép, az irodalom, a 48-as eszmevilág számára. Alakja 100 év múltán is úgy áll előttünk, mint a magyar szabadságharc története dióhéjban!

Tárkányi Béla és Petőfi kocsija

Volt a 48-as időknek szelídebb lelkületű papi képviselője is: Tárkányi József Béla egri papköltő (1821–1886). Nagyon sok családban látható még mindig az a nagy kaptocsos Szentírás, melyet Káldy¹¹⁸ után Tarkányi írt át, rendezett sajtó alá, hogy eljuttassa a széles néprétegekhez. Az ő nevéhez fűződik egyházi énekeskönyvünk újjáalakítása, sok szép zsolttár fordítása, imakönyvek kiadása.

Nos, ez a Tárkányi benső barátságban volt Petőfivel is. Az 1843–44-es évek nagyon sok nyomorúságot, ínséget hoztak Petőfire Debrecenben. A debreceni poéta egyszer csak hóna alá kapott egy kötet verset, s ment gyalog Pestre, hogy kiadja. Útközben Egerben szállt meg; vendéglátói az egri kispapok és Tárkányi voltak. Együtt lelkesedtek az alföldi költővel, ellátták jó egri borral, étellel, még kocsit is szereztek neki. Petőfi is emléket hagy erről verseiben. A fiatal Petőfiben a papnövendékek a magyar szabadság ifjú titánját látták, s ezt is ünnepelték.

Az 1848-as országgyűlési események még nagyobb hatást tettek Tárkányira. Írt egy éneket, melyet a templomokban az „Ez nagy szentség valóban” közismert dallamára énekeltek országszerte. Hadd álljon itt emléknék ez az ének:

Nemzetünk szent Istene!

Minden áldás kútfeje!

Szálljon hozzád honfi szívünk

Hálaéneke.

Add, hogy a legszebb virág,

A törvényes szabadság

Szép gyümölcset lássa köztünk

Az egész világ.

A békesség angyala,

Legyen hazánk védőfala:

Hogy derüljön ránk a jólét

Boldog hajnala.

118 Helyesen: Káldi. Káldi György (1573–1634): jezsuita szerzetes, bibliafordító.

Paphonvédek az első vonalban

A márciusi napok sorsfordító vívmányainak azonban nem sokáig örvendhetett a nemzet. Csakhamar jelentkeztek azok a széthúzó erők, amelyek alapján fenyegették a kialakult új rendszert. Amire Széchenyi István aggódó lelke kezdetől fogva figyelmeztetett: a túlzás és a szalmaláng veszedelmeire, most mindez romboló erőként jelentkezett a valóságban.

A magyarság egy jelentékeny rétege nem számolt a történeti valóság nyomasztó tényeivel. A Párisból kiindult forradalmi mozgalmak Európa-szerte gyorsan elültek és éber ellenállásra sarkallták azokat a konzervatív erőket, amelyek a Szent Szövetségbe tömörült európai hatalmak régi rendjének pusztulására¹¹⁹ fogtak össze. Az olasz, osztrák, cseh és lengyel forradalmi mozgalmakat az osztrák császár és az orosz cár fegyveres erői mindenütt elnyomták. A liberális francia polgárság párisi forradalma elszigetelődött. Sőt a további fejlődés során inkább visszakanyarodott a forradalomellenesség vonalára, A győzelmes polgári rend a forradalmi mozgalmak továbbgyűrűzésének útjába vetette oda gátként magát s gyorsan számot vetve a politikai lehetőségekkel, a fennálló európai renddel minden vonalon kiegyezett. A magyarországi változások előkészítői ilyen körülmények között kívülről nem kaphattak támogatást: 184[8] magyarsága magára maradt.

Az új európai helyzetben a bécsi kormány is új utakra tért. A márciusi napokban még gyorsan engedett az alkotmányos szabadságot követelő magyar, cseh, osztrák nemzeti mozgalmak nyomásának. Sőt már-már abba is beleegyezett, hogy az egységes osztrák császári birodalom ősi rendjét az új idők követelményeinek megfelelően alakítják át. A nemzetközi helyzet változásával azonban, amidőn Windischgrätz tábornagy csapatai Bécsben és Prágában legyűrték a forradalmi mozgalmakat, Radetzky¹²⁰ tábornagy Ausztriának olaszországi területeiről szorította ki a nemzeti egységért küzdő olasz szabadságharcosokat, a cár pedig a lázongó Lengyelországban teremtett rendet, elérkezett az idő ahhoz, hogy a bécsi kormány Kossuth Lajos Magyarországgal is leszámoljon. Az alkotmány vissza[vo]lnására s a belső rend helyreállítása címén az ország ügyeibe va[ló] b[e]javatkozásra jó alkalomként kínálkozott a belső lázadás kitörése. Az ország szláv, román nemzetiségei a független magyar nemzeti kormányt nem ismerték el, sőt fegyvert fogtak ellen. Elkerülhetetlen[é] vált tehát, hogy a magyarság fegyverrel védje meg ismét kivívott függetlenségét. Bár a döntő küzdelemnek mindenképpen a magyarság levertsével kellett végződnie, a hazafiúi lelkesedés lendületében nem hátrált meg az ország.

Az Egyház is a szorongatott ország ügye mellett állott ki. Világi papok, szerzetesek, papnövendékek nagy számmal sereglettek a máriás honvédszázlók alá.

Paphonvédek az első vonalban.

A hazafiúság tüze magasan csapdosott a papság szívében. Még soha nem fordult elő a magyar történelemben, hogy ennyien vegyenek részt a népfölkelésben, akár mint táborigyelmeztetők, akár mint személyesen harcolók a papság tagjai közül. Pedig a papnak voltképpen nem is volna szabad fegyvert fognia. Az orvos nem fegyverrel harcol, hanem a tudományával, a betegek gyógyításával. A papnak feladata lelki s nem a fegyveres vitéz-

¹¹⁹ Helyesen: megőrzésére vagy visszaállítására.

¹²⁰ Helyesen: Radetzky. Joseph Wenzel Radetzky (1766–1848): a Habsburg Birodalom hadvezére.

kedés. Az ő dolga ellátni a katonákat lelki táplálékkal, szentmisével, [p]rédikációval. Ő tartja a harcospapatokban a lelket, ő áll a betegágyak mellett, gyóntatja a csaták előtt a katonaságot, biztatja az örökélettel a haldoklókat, s eltemeti a dicsőn elhunytakat.

A táborigazgató pap szerepe cseppet sem kényelmes. Sokszor az első tűzvonalba kell mennie, hogy eljuthasson feladatához. A lelki szamaritánus szent olajával és borával járja a lövészárkokat: gyógyít és fölemel. Közben maga is kaphat sebet, sőt hősi halál is várhat rá.

Am '48-ban nemcsak táborigazgatók voltak papjaink, hanem számtalanon beléptek a nemzetőrök, honvédek közé is. Egyesek, mint közvitéztek, mások mint magas rangú tisztek küzdöttek. Az Egyház törvénye felfüggeszti papi tevékenysége alól azt a papot, aki fegyvert fog. A fegyverfogás által tehát szabályellenességet követtek el ezek a pap-honvédek, de pálcát nem tört felettük senki, hiszen a haza nagy szeretete, a helyzet parancsolta szükség és a lelkük előtt lebegő szent cél magyarázza tetteiket.

A kisapokkal kezdjük. Őket még nem kötötte úgy az egyházi fegyelem és papi rend, mint a felszentelt papokat. Meg fiatalok is voltak. Bizony, ahogy 1848-ban visszajöttek szünidőről a papnöveldebe, már lángokban állt az ország. Több sem kellett a buzgó papnöveldeknek. Reverendájukat letették, felöltötték a szürke honvédruhát. Végigküzdötték a szabadságharcot. Csonkán, bénán, viharverten tértek aztán vissza a világi fegyverletétel után a szemináriumba. Vagy ott porladtak el jeltelenül a honvéd tömegsírokban. Példájuk azonban ott ékeskedett még nemzedékek múlva is a papnöveldek nemes hagyományai között. A magyar kispapság mindig híres volt hazafiasságáról. Elég ehhez akár csak futólag is tanulmányozni önképzőköreik, egyházirodlalmi iskoláik évkönyveit. Ez a hazafiúság számtalan áldozatot követelt tőlük 1848–49-ben.

Félrevert harangok...

Alig lépte át Jellasics¹²¹ 48 nyarán a Drávát, erős ellenállásra talált az ezer éve megszentelt magyar földön. Balassa szombathelyi püspök a papokon keresztül fordult a hívekhez, hogy ne engedjék Szent István örökét az idegen martalócok által szétkaszabolni. A falvakban félreverték a harangokat, s a nép ásót, kapát fogott s küzdött, ahogy bírt a császár nevében jövő Jellasics ellen.

Igaz, hogy a pap hivatása a békét hirdetni a megbolygatott lelkek közt. De Jézus szavára utal a szombathelyi püspök, aki bár a „béke fejedelme”, de mégsem békét hozott, hanem kardot az írás szerint. A rendkívüli viszonyok ezt kívánják mindnyájunktól. A békének, a kivívott alkotmányos reformoknak élvezése csak a tüzhelyeinket felfordulással fenyegető ellenség legyőzése után lehet osztályrészünk.

A főpásztori szavak nem a pusztába hangzottak el, hanem a lelkek mélyébe. Mikor Jellasics átlépte a Mura folyót, tapasztalnia kellett, hogy fanatikus ellenállással találkozik, Nemcsak Perczel Mór kardos és puskás honvédeivel kellett szembeszállnia, hanem Dél-Zala ásókkal, villákkal s kaszákkal felfegyverzett népével is. S a nép vezérei a papok voltak. Hogy ez csakugyan így volt, arra legerősebb bizonyíték Jellasics kegyetlenkedése, mellyel bosszút állt a kezébe került papokon. Elrettentő például megcsónkíttatta a redicsi plébánost; elfogatta, megsarcoltatta s aztán agyonkínóztatta a szemenyei és le-

121 Helyesen Jellasics. Josip Jelačić (1801–1859): horvát bán, a Habsburg Birodalom hadvezére.

tenyei papokat. Az ellenség fogadtatása nem volt szívesebb Vas, Somogy, Baranya s a Duna–Tisza közti katolikuslakta vidékeken sem.¹²²

Az Egyháznak féltett kincsei voltak a harangok. Ezeket sem sajnálta, szívesen áldozta ágyúöntés céljaira. A híres székely ágyúöntő, Gábor Áron a megmondhatója, hogy mennyi harangot használtak fel az ágyúkhöz. Az Egyház csak azt kérte, hogy történelmi nevezetességű harangjait kíméljék; de még ezeket is hajlandó volt a saját költségén megváltani. (Pl. a váci öregharangot.) Hogy milyen tömérdek harangról volt itt szó, bizonyítja, hogy a világosi fegyverletétel után az aradi udvarban még mindig maradt 200 beolvasztatlan harang.

Pénzáldozat

Az új magyar kormány folyton pénzzavarokkal küzdött. A külföld bizalmatlan volt az új pénzzel szemben, és szívesebben fogadta el a magyar tartozások fejében is – az osztrák császári pénzjegyeket. Ez a tény egymagában is sokszor hozta pénzzavarba kormányunkat. Meg aztán eleinte nem is volt semmi pénz az államkincstárban.

Ezeket a kezdeti nehézségeken nagyrészt az Egyház segítette keresztül a nemzetet. Az egyik plébános pl. 200 jó forintot küldött a Pesti Hírlap útján a kormánynak; egész életében gyűjtötte ezt a tőkét, de most a haza oltárára teszi. Igaz, hogy a vakoknak szánta tulajdonképpen, de a pénzügyminiszter vegye kölcsönképpen, s ha a haza sorsa jobbra fordul, akkor legyen a pénz majd a vakoké.

A bécsi magyar kispapok utolsó fillérjeiket adták össze, így küldött 22 papnövendék 100 Ft-ot. A zárdák is jöttek, s hozták, amit tudtak. A pesti – hazafiasság[á]ról más vonatkozásban is híressé lett – apácázárda felajánlotta egyetlen, drágakövekkel kirakott aranykelyhét.

Sok-sok adat szól arról, hogy mit tettek papjaink pénzáldozat tekintetében a haza érdekében. Hám primás pl. 3.000 Ft-ot, káptalanja ugyanennyit adott a haza felsegítésére. A veszprémi káptalan 7800 forintot adott részint ajándékképpen, részint olyan kölcsönképpen, melyet aztán soha többé nem látott.

Hasonló számmal lehetne felsorolni a kalocsai érsekséget, a pécsi püspökséget, Lonovics egri érseket, aki még kórházi felszereléssel, lepedőkkel, párnákkal, nyoszolyákkal, pokrócokkal segítette a szabadságharcos katonaságot. Nyomukban járnak az összes többi püspökök, káptalanok, esperesek, plébánosok. Hadd álljon itt Prámer Ambrus g[örög] k[atolikus] lelkész neve, aki silány jövedelme ellenére 280 Ft-ot ajánlt fel a hazának.¹²³

Hát még a szerzetesek! A ciszterciták csak egy-egy ezüstnyelű kést, villát s kanalat tartottak meg, az összes többi ezüst holmit odaajánlották a haza szükségletei javára. De adtak tetemes pénzösszegeket is, mint pl. a bencések 9.717 Ft-ot. A többi szerzetesrend is így járt el, s nyomát sem találjuk annak, hogy a rendek sajnálták volna a pénzáldozatot.

A legtöbb püspöki palota, szeminárium, (főleg a váci) kolostor kórházá lett a nagy küzdelem idején. Az állami közegek is elismeréssel nyilatkoztak az egri, kalocsai érseki,

122 E bekezdés – kisebb kihagyásokkal – szó szerinti átvétel (MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 150–151.). Ugyanakkor Jellasicsnak a papokkal szembeni kegyetlenkedéseit Szántó Konrád cáfolta: SZÁNTÓ Konrád: *A magyar katolikus papság a szabadságharcban*. Vigilia 35 (1970), 3. szám, 162.

123 Prámer a – későbbi forrás alapján – 285 Ft-os összegű ezüstöt kölcsönként ajánlotta föl, és 1867-ben kérte visszafizetését. *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, ötödik kötet. Szerk. GREGUSS Ágost. Pest 1868. 251.

a szatmári, váradi és temesvári püspöki, s az esztergomi káptalani honvédkórházakról. A nemrég lezajlott véres világborúból jól ismerjük, hogy mit jelentett az ilyen intézményeknek táborigényként történt felhasználása. Mennyi pusztítás, tékozlás, áldozat maradt a kórházak nyomában... S az Egyház szívesen adta épületeit!

A papság személyes áldozata

A kispapok önkéntes jelentkezésén, püspökeink és papjaink bátorításán, harangokon, kincseken és súlyos pénzbeli áldozatokon kívül meg kell említenünk még egy pár fel-szentelt papot is, akiknek nevéhez jelentős személyi áldozatok fűződnek.

A dicső emlékü branyiszközi csata hős lelkű papja a piarista Erdősi Imre.¹²⁴ A páter feszülettel a kezében rohant a honvédekkel a tűzbe. „Előre, kedves véreim! Velünk az Isten! Miénk lesz a győzelem!”¹²⁵ – így vezényelt a diadalmas csatára.

Gasparich Kilit¹²⁶ honvédként is keresztel a kezében prédikálta: „Ki a hazát szereti, az Istent szereti, ki a hazáját elárulja, azt megveti az Isten.”¹²⁷ Ő volt a horvátokat megverő Perczel-seregnek a lelke és Muraköz halhatatlan hőse.

Görgey tábornoknak legjobb barátja Mednyánszky Cézár¹²⁸ táborigény volt. A csapatok elején menetelt a csaták zajában is. A dunántúli és Duna–Tisza-közi legendás harcok az összetartozásnak, a hazafiúi lelkesedésnek és fegyelemnek iskolapéldái, Mednyánszky nélkül elképzelhetetlenek.

Említsük-e Rómer Flóris bencés papot¹²⁹ vagy Karg Magnus Csanád egyházmegyei papot, aki plébánosból lett őrnagy s ki is tartott a Lehel-huszárok között egészen a gyászos emlékü Világosig.¹³⁰ De közvitéztként is szerepeltek egyesek. Így Vimmer Ignác, könyvi káplán, Rózsafai Pál, tornyai káplán¹³¹ és sokan mások. Liebhart Lukács¹³² egri

124 Erdősi (Poleszni) Imre (1814–1890): piarista szerzetes, aki táborigényként az 1849. február 5-i ütközetben jelentős szerepet játszott. Életéről lásd GÁL István: *Erdősi Imre*. Vigilia 3 (1948), 3. szám, 144–150.

125 Sz. V.: Erdősi Imre, a branyiszközi pap. Hazánk. Történelmi Közöny 3. (1885) 155.

126 Gasparich Kilit (1810–1853): ferences szerzetes, a szabadságharc idején táborigényként szolgált, sőt fegyveresen is harcolt. A szabadságharc után is titkon szervezkedett, 1852-ben elfogták és egy évvel később kivégezték. Életéről lásd Kovács Septimus: *Gasparich Kilit*. Vigilia 3 (1948), 3. szám, 151–154.

127 GRACZA György: *Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története*. Bp. 1895. 264. Idézi: MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 162.

128 Mednyánszky Cézár báró (1824–1857): 1847-ben szentelték pappá, mint főrend, részt vett az 1847/48-as országgyűlésen, 1848 novemberétől a feldunai hadtest törzslélkésze, 1849. június-augusztusban a Honvédelmi Minisztérium hadlelkészi osztályának vezetője. A világosi fegyverletétel után emigrált, távollétében halálra ítélték és jelképesen kivégezték.

129 Rómer Flóris Ferenc (1815–1889): bencés szerzetes 1830-tól a besztercebányai egyházmegyébe való 1874-es átlépéséig. 1848 júliusától honvédként részt vett az óbarsi híd, illetve a komáromi és budai sáncok építésében, valamint a budai vár ostromában. Ezután kapitányi rangban kinevezték a Ludovika Akadémia tanárának. 1849 augusztusában elfogták, majd 8 évre ítélték, 1854-ben szabadult.

130 Karg Magnus (1820–1873) tényleges katonai szolgálatát az újabb kutatások nem támasztják alá. Lásd ZAKAR Péter: *Csanádi egyházmegye paphonvédek a szabadságharcban I. Századok* 146 (2012), 6. szám, 1278–1280.

131 Rózsafai (Rosen) Pál (1824–1903): 1848 októberétől 1849 májusának közepéig katonaként harcolt, utána már táborigényként működött a honvédseregben. Életéről lásd ZAKAR P.: *Csanádi egyházmegye paphonvédek*, i. m. 1288–1290.

132 Liebhart (Liebhardt) Lukács ciszterci szerzetes, valójában a pécsi liceum tanára volt. ZAKAR Péter: *A magyar hadsereg táborigényei 1848–49-ben*. Bp. 1999. 140.

tanár egyszer látta az egri gyakorlótéren volt tanítványait. Odalépett a vezérlő őrnagyhoz, és így szólt: „engedje meg őrnagy úr, hogy én, aki eddig ezen ifjak vezére valék, most se legyek kényszerítve őket önmagukra hagyni, midőn a honvédelembe lépnek.”¹³³ Így lett ő is honvéd.

Panyik Ernő¹³⁴ jáászó-premontrei tanár volt. Ahogy szétrebbent a növendékpapság, ő is utának ment. Vitéz tetteiért századosá nevezték ki. A szabadságharc leverése után bujdosni kényszerült, míg 1850-ben testben-lélekben megtörve meghalt. A szintén premontrei Répássy Flóris¹³⁵ löcsei pap volt. Kuruc kassai vére vitte – írják róla – a csaták mezejére, hol vitézsége megszerezte neki a századosi kardbojtot. A temesvári ütközetben vesztette életét.

De ne is soroljuk tovább a sok vitéz világi és szerzetes papot. Ambrus József plébános nagy szorgalommal összegyűjtött sokat közülük Paphonvédek albuma c. műve számára.¹³⁶ De azóta is új meg új nevek merültek fel, sokról pedig örökre elfeledkezett a história. De nem feledkezett el a mindeneket számba vevő isteni Gondviselés. Sem a Nagyasszony, akinek elárvult, magára hagyott, megtámadott országát védték ezek a keresztes papok úgy, mint egykor Tomory¹³⁷ kalocsai érsek és [a] Hunyadi Jánossal együtt vitézkedő Kapisztránói Szent János.¹³⁸

Megtorlás a rémuralom idején

A magyar papság 48-as kiállítását az elbukást követő Haynau-féle rémuralom megtorló intézkedéseiből lehet legbeszédesebben bizonyítani. S hogy ez a megtorlás milyen nagyméretű volt, abból is sejthetjük, hogy nem kímélte még a püspöki méltóság viselőit sem. Amelyik püspökről kiderült, hogy a szokásosnál még nyíltabban állt ki a szabadságharc mellett, annak nem volt maradása a püspöki székben.

Bémer László¹³⁹ nagyváradi püspök esete nagyon jellemző. Megüzenték neki, ha lemond, akkor nem fogják el. Lemondott, s még a lemondás napján elfogták. Halálra ítélték.

133 *Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci rend*, szerk. BÉKEFI Remig, Bp. 1896. 63.

134 Panyik Ernő Imre (1817–1850): premontrei szerzetes. 1848 nyarán nemzetőr századosá választották, szeptembertől nemzetőreivel részt vett a délvidéki harcokban. 1849 januárjától főhadnagy a szerveződé 67. honvédszázalójánál, április végétől a nyíregyházi újoncknál. Világosnál tette le a fegyvert. 1850-ben sorozóbizottság elé állították, de alkalmatlanként nem sorozták be. BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban* II. Bp. 1998. 631–632.

135 Répássy Flórián Ferenc (1814–1849): premontrei szerzetes 1849 júniusától hadnagy a felső-magyarországi védseregénél, július elején áthelyezték a közép-tiszai hadseregbe, elesett a temesvári csatában. BONA G.: *Hadnagyok*, i. m. III. Bp. 1999. 33.

136 *Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma*. (A továbbiakban: Paphonvédek albuma) Szerk. AMBRUS József. Nagyikinda 1892. (Reprint Bp. 2013.)

137 Tomori Pál (1475 k.–1526): két évtizedes katonai pályafutás után 1520-ban belépett a ferences rendbe, amelyet pápai utasításra elhagyott, hogy kalocsai érsek legyen. Eleinte sikeresen harcolt a török ellen, de a mohácsi csatában elesett a magyar sereg fővezéréként.

138 Kapisztrán Szent János (1386–1456): obszerváns ferences szerzetes, hitszónok és inkvizitor. Jelentős szerepet játszott az 1456-os nándorfehérvári győzelem kivívásában mint a keresztes had vezetője. Életről lásd KULCSÁR Péter: *Kapisztrán János*. Bp. 1987. (Magyar História – életrajzok)

139 Bémer László (1784–1862): 1843-tól nagyváradi megyéspüspök. Mivel jelen volt a trónfosztó debreceni országgyűlésen, 1850-ben felségsértés címén halálra ítélték. Ezt kegyelemből 20 év fáragságra változtatták, és innen is rövidesen kiengedték, de hosszú időre internálták különböző osztrák kolostorokba.

ték, mert „a magyar forradalmi kormánynak a forradalom szellemében adott parancsait nem csak készségesen teljesíté, hanem azoknak kihirdetését is eszközözlé.... Továbbá az április 14-i konventi határozatot kihirdeté és magyarázá templomokban és magán körökben...”¹⁴⁰ Ezért egyházi javai elvesztésére, magánvagyonának elkobzására, s őt magát kötélt általi halálra ítélték. Kegyelem útján a halálos ítéletet „20 évi várfogságra vason szelidíté” Haynau.¹⁴¹

Lonovics egri érseket is lemondatták, Pozsonyba, majd a hírhedt pesti Újépületbe hurcolták, aztán bencés kolostorba internálták 10 évre. Jekelfalussy Vince¹⁴² szepesi püspököt egy osztrák kolostorba zárták.

Rudnyánszky József¹⁴³ besztercebányai püspököt hatévi fogságra ítélték. Hívei húsz-ezer aláírással kérték, hogy visszakapják püspöküket. Büntetését csak akkor engedték el a kegyetlenségéről hírhedté vált kufsteini börtönben, amikor lemondott püspökségéről. Róka József¹⁴⁴ Csanád egyházmegyei püspöki helynököt is előbb halálra, utóbb húszévi várfogságra ítélték.

Ha ezt tették az egyházfőkkel, mit várhatott a hazafias alsópapság?! Minden egyházmegyének és szerzetesrendnek megvannak a maga nemzeti vértanúi az 1848–50-es években. Az egyiket cipelték börtönből börtönbe, a másikat kivégezték, a harmadikat elmozdították helyéről, a negyediket üldözték, mindannyit gyalázták, bántalmazták,

A rékási és karánsebesi plébánosokat s egyúttal országgyűlési képviselőket megfosztották javadalmaitól. A verseci plébánost és káptalanját¹⁴⁵ a szerbek fogták el, aztán később nyomuk veszett.¹⁴⁶

A csákerényi fiatal plébánost, Mansbarth Antalt¹⁴⁷ Susán tábornok¹⁴⁸ halálra ítélte, mert a kormánynak engedelmessé tudatta híveivel a Függetlenségi nyilatkozatot. 1849. július 12-én három puskalövessel leterítették a derék plébánost. Ugyanígy végez-

Csak megvakulása után, 1859-ben térhetett vissza Magyarországra. Életéről lásd: JÓZSA László: *Báró Bémer László, a szabadsághős váradi püspök*. Honismeret, 15 (1987) 4. szám, 20–21.

140 Bémer László ítéletét pontatlanul idézi a kiadvány. Első közlés: SZILÁGYI Sándor: *A magyar forradalom napjai 1849. július elsője után*. Pest 1850. 178.

141 Uo.

142 Helyesen: Jekelfalussy. Jekelfalussy Vince (1802–1874): esztergomi egyházmegyei pap, 1848-tól kinevezett szepesi megyéspüspök. 1848 végén Kassán letartóztatták, püspökké szentelését nem engedélyezték. 1849-ben lemondott püspöki székéről, ezután Ausztriában internálták. 1856-tól pozsonyi prépost, 1867-től székesfehérvári megyéspüspök, az I. vatikáni zsinat határozatait a kormány tiltása ellenére kihirdette.

143 Rudnyánszky József (1788–1859): esztergomi egyházmegyei pap, 1845-től besztercebányai megyéspüspök. Körleveleiben támogatta a szabadságharcot, ünnepi szentmisét mondott Magyarország függetlenségének kimondásáért. Világos után 6 év várfogságra ítélték. Miután 1850-ben lemondott a püspökségről, kegyelmet kapott, de 1853-ig nem térhetett haza Magyarországra.

144 Róka József (1790–1848): 1811-től csanádi egyházmegyei pap, 1848/49-ben az egyházmegye magyar ellenőrzés alatt álló területeinek püspöki helynöke. MIKLÓS Péter: *A katolikus egyház Szegeden 1848/49-ben*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica, Tomus CXXIII, Szeged 2005. 3-4.

145 Helyesen: káplánját.

146 Ennek az információnak valószínű forrása MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 233. Ugyanakkor az általa nevesített Dániel Marcelról tudjuk, hogy 1863-ban hunyt el 41 évi verseci plébánosi szolgálat után. *Vegyések*. Kritikai Lapok 2 (1863) 128. A Meszlényi által ugyancsak nevesített Duschek Ede káplán pedig 1855-ben csanádi püspöki irodai igazgatóként szerepel, 1886-ban pedig mint elhunyt dettai plébánosról emlékeznek meg róla. Religio 15 (1855) 1. félév, 528. illetve Religio 46 (1886) 1. félév, 240.

147 Mansbarth Antal (1821–1849): győri egyházmegyei pap, 1847-től Csákerény plébánosa. *Paphonvédek albuma*, i. m. 32–35.

148 Johann Susan (1795–1887): császári tábornok, Haynau főhadsegéde. *Az aradi vértanúk*. Szerk. KATONA Tamás, Bp. 1983. II. kötet 422.

ték ki boglári plébánost, Streith Miklóst,¹⁴⁹ amiért a népet kioktatta, hogy kell a kaszából kardot csinálni.

A Győr egyházmegyei papot, Fieba József¹⁵⁰ plébánost 50 botütésre ítélte a durva lelkű Susán tábornok, mert elmenekült a falujába betört cári csapatok elől. A tábornok maga is végignézte, miként husángolják el pribékjei tüskés akácbotokkal. Laky Demeter¹⁵¹ és Sebesi Kálmán¹⁵² premontrai papokat 8 évi kufsteini várfogságra ítélték.

Fejezzük be a szomorú felsorolást a már ismert legendás hőssel, Gasparich Kilittel. Bujdosott Világos után, míg el nem fogták Esztergomban. Pozsonyba hurcolták, az itteni haditörvényszék kötéláltali halálra ítélte. Örömmel fogadta a halálos ítéletet, hogy haló porában is nemzete hőse lehet. Így kiáltott fel: „Szívesen meghalok szeretett hazámért, bár én lennék az utolsó áldozat!”¹⁵³ Nem ő lett az utolsó áldozat; mert még sokan haltak meg és szenvedtek várfogságot, vasat, éhséget, üldözést.

Vallásos volt-e a 48-as honvéd?

Hogyne! a 48-as időkben élt még a nép lelkében a régi „Szűz Mária országa” eszméje. Kossuth aranypénzén is ott látta népünk a Magyarok Védasszonya képét. A zászlókon nagyrészt a Boldogasszony képe volt kirajzolva vagy kifestve, amit fényesen igazol a Moszkvából évekkel ezelőtt visszakapott 40 különböző 48-as szabadságzászló.

A katolikus lengyel tisztek is magukkal hozták – a forradalmakba is – az ősi lengyel Mária-tiszteletet. Az öreg Damjanich tábornok¹⁵⁴ még kardjának pengéjére is rávéseti a Boldogasszony képét. A példa követőkre talált? Divat volt a huszártisztek mellvertjére, csákójára íratni Szűz Mária nevét és alakját.

És a csaták! Még a református Ady Endre szívében is ott csengenek az elmúlt idők csatakiáltásai a „régi Jézus-Máriák, a harcos Jézus-Máriák”.¹⁵⁵ Jézus és Mária nevével vívták meg őseink és a nyugati keresztény vitézek Buda felszabadítását is; ezeket a legszentebb neveket lehetett most is hallani, amikor az ős Budát s mindazt, amit Buda fogalma fedett, újra vissza kellett foglalni.

Bács-Bodrog-megyében van Gospodince (később Boldogasszonyfalva) helység. Az 1849-es ostromnál a szegedi zászlóalj azt kívánta, hogy a helyiség megostromlásában elsőnek vehessen részt. Így is történt. Éppen nagyszombat hajnala volt; a rohamozó csa-

149 Streith Miklós (1800–1849): székesfehérvári egyházmegyei pap, 1831-től Vértesboglar plébánosa.

150 Fieba József (1814–1893) győri egyházmegyei pap, 1848-ban Bánhida és Vértesszőlös plébánosa. 1849-ben négyévi várfogságra ítélték, 1852-ben szabadult, de évekig nem szolgálhatott, az 1860-as évek közepén kilépett az egyházi rendből. TÖRÖK Csaba: *1848-49 emlékpark létrehozása és Fieba József emlékmű Vértesszőlösön*. (kézirat) http://patria.szolos.hu/mod_letoltes_1/fajlkonyvtar/a_fieba_tortenet-..pdf (letöltés ideje: 2023. április 27.)

151 Laky Demeter (1818–1902): 1838-tól premontrai szerzetes, 1843-tól Szombathelyen, majd 1846-tól a keszthelyi gimnáziumban a költészettan és szónoklattan tanára, a szabadságharcban nemzetőr főhadnagy, ezért 8 év vasban eltöltendő várfogságra ítélték, 1853-ban kegyelmet kapott, de a tanítástól eltiltották.

152 Sebesi Kálmán (1813?–?) premontrai szerzetes, a szabadságharcban nemzetőr százados, ezért 8 év vasban eltöltendő várfogságra ítélték. ELMER ISTVÁN: *Magyar papok a szabadságért*, in: Új Ember 51 (1995) 11. sz. 6.

153 *Paphonvédek albuma*, i. m. 207.

154 Damjanich 1848-ban lett 44 éves, ezért túlzás öregnek nevezni.

155 Utalás ADY Endre: *Egy harci Jézus-Mária* című versére.

patban felhangzott a húsvéti ének: Feltámadt Krisztus e napon! Majd az egész zászlóalj harsonázta: Alleluja! Véres közelharcban így vették be Gospodince sáncait.

Számtalan hasonló eset történt. Mindenesetre Isten nevét többször lehetett a katonák ajkáról imádság, mint káromkodás közben hallani. Sőt ismerjük Szemere Bertalannak¹⁵⁶ a magyar minisztertanács elnökének 1849. június 27-i felszólításait, mely a szabadságharcot „keresztes háborúnak” tekinti.¹⁵⁷

Számtalan papi honvéd, tábori lelkipásztor is elmélyítette – már amennyire lehetett a csatazaj folytonos ide-odahullámzásában – a vallásos élményt.

A hivatalos harangoztatás

A kormányzat sokáig nem törődött a honvéd világ vallásos nevelésével. Igaz, nem üldözte, de nem ápolta különösen. Egyszerűen elnézett felette. Pedig a vallásban volt a honvédség legnagyobb ereje. A természetfölöttiség hite nélkül sokan nem ontották volna vérüket olyan tékozlóan a csatákban. Amikor fáradtan, elnyűtten, halálos sebtől elkínzottan hörgött a csatatéren a tiszt és közlegény, vigasztalhatta őket a tudat, hogyha a szabadságharc elbukik is, nem hiába szenvedtek. Van igazságos Isten az égben, aki előtt még hajunk szálai is meg vannak számlálva, és aki a kihulló vércseppeket számba veszi „Mária országa” javára.

Mikor a szabadságharc az elbukásához közeledett, mégis észbe kapott a kormány. Horváth Mihály püspök és vallásügyi miniszter útján Kossuth rendeletet adott ki 1849. nyár elején, hogy vegyenek igénybe minden vallásos eszközt a lelkesedés, hazafiúi érzelem felkeltésére. Még a honvédeknek is elő volt írva, hogy naponként imádkozzanak. Május 17-étől¹⁵⁸ kezdve pedig három héten keresztül minden ünneppon és csütörtökön a templomban misét, könyörgést és szentbeszédet kellett mondani, hogy elhárítsák a magyar szabadság elbukását. Sőt július¹⁵⁹ 6-ra a börtölést kötelezőleg mondták ki. Tíz napon keresztül minden templomban minden haragot naponként kétszer meg kellett húzni. Ugyanakkor a püspököknek és papságnak meg kellett jelennie papi öltözetben a néppel együtt a templomban és imádkozniok és buzdítaniok híveiket az emberi nem szabadságáért halált szenvedett Megváltó nevében a hősi harcra.¹⁶⁰

A vízbe fülónak a kapdosása volt ez a szalmaszálhoz. Jobb lett volna idejekorán észrevenni, hogy a vallás nemcsak „szalmaszál”, hanem az igazság oszlopa. Maga a honvédség is így érzett e hivatalos vallásoskodás felől. Görgey leírja, hogy az ellenkező hatást érték el ezzel a parancsszerű áhítattal. A honvédek azt következtették ebből, hogy

156 Szemere Bertalan (1812–1869): a reformkorban ellenzéki politikus, 1848/49-ben előbb a Batthyány-kormány belügyminisztere, majd az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, végül a második magyar felelős kormány elnöke.

157 Az utalás feltehetően arra a felhívásra vonatkozik, amely Kossuth mint kormányzó, illetve a Szemere-kormány összes miniszterének aláírásával jelent meg 1849. június 27-én.

158 Helyesen: 27-től.

159 Helyesen: június.

160 Kossuth május 18-i rendeletét lásd *A minisztertanács előterjesztése Kossuthhoz a cári beavatkozás elleni keresztesháború meghirdetésére; Kossuth jóváhagyó záradéka*, in: Kossuth Lajos 1848/49-ben V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai 1849. április 15.-augusztus 15. (Kossuth Lajos összes munkái 15.) Szerk. BARTA István. Bp. 1955. 341–342.

már minden veszve van, inkább elkeseredtek, mintsem felbuzdulták tőle. De maga a ren-delet nem érdektelen.

Békekísérletek

Anyagi és személyes áldozaton kívül még egy fontos szerepe volt az Egyháznak a 48-es események kiaknázásában a magyarság javára: éspedig közbenjárásának felajánlása.

A bécsi politika kétszínűségének végzetes következményei szembeállították a magyarságot az uralkodóházzal. Ebben a kritikus helyzetben, mely végveszedelemmel fenyegette a magára maradt magyarság nemzeti létét, az Egyházra hárult az a feladat, hogy a tragédiának megpróbálja elejét venni. Az Egyház egy pillanatra sem tagadta meg a szükséges támogatást, amikor a nemzet életérdekeinek védelme elsőrendű követelmény-nyé vált.

A végső szakítást megelőzően az Egyház vállalta azt a feladatot, hogy közvetítsen a bécsi és pesti kormány között. E közvetítő szerepre Batthyány Lajos, az első felelős magyar kormány miniszterelnöke kérte fel a magyar püspöki kart. Hám János hercegrímás készséggel vállalkozott a feladatra, noha tudatában volt a vállalkozás népszerűtlenségé-nek és nehézségének. A békítő javaslatot Lonovios egri érsek dolgozta ki. Memorandumában, melyet a püspöki kar is elfogadott, a magyarság európai civilizációs szerepére hívta fel az uralkodóház figyelmét. Ezt a magyarságot azonban idegen ármány és megvetés szakította ki abból a rendből, amelynek addig buzgó védelmezője volt. „Felsőged királyi nevében ágyúzzák s borítják lángokba virágzó városainkat – panaszkolva a felirat V. Ferdinánd osztrák császárnak és magyar királynak. Felsőged hú alattvalói ezrenként öletnek le vagy lesznek földönfutókká, romokban fekszenek elpusztított városaink és helységeink, a folytonos fegyverzajban kiürülnek templomaink, gyászba borulva kesereg Egyházunk a vallás és népnevelés hanyatlásán; ezer rémalakban terjed a nyomor, nő az éhség, veszt a nép erkölcsisége és boldogsága az emészítő háborúban...”¹⁶¹ A magyar püspökök memoranduma azonban nem elégszik meg a sérelmek felsorolásával, hanem végezetül is koronázása esküjére figyelmezteti a királyt, aki a kamarilla nyomására letért az alkotmányosság útjáról.

Az emlékiratot Fogarassy¹⁶² püspöknek kellett volna a király elé vinnie Hám prí-mással és Lonovics érsekkel együtt. Így akarta a Honvédelmi Bizottmány, hogy annál nagyobb legyen a közvetítés tekintélye.

Fogarassy püspök el is indult, de Hámnak és Lonovicsnak csatlakozása elmaradt, részben betegség, részben a későn kézhez kapott utasítás miatt. 1848. november elején ment Pozsonyba Fogarassy, majd Olmützbe, ahol az udvar tartózkodott Becs forrongása idején.

A püspököt azonban még csak kihallgatásra sem engedték az uralkodó elé. Csak mint magánembert, a király volt udvari káplánját engedték be. A kegyelmi kérvényt¹⁶³ mégis átnyújtotta. De az uralkodó nem fogadta jó szívvel. Megsértődött azon, hogy esküjére merték figyelmeztetni. Nem tetszett az sem, hogy a püspöki kar a magyarságnak és nem

161 *A cath. főpapok irata a királyhoz*, Kossuth Hírlapja 1848. nov. 4. 484. A feliratot újabban közölte: *A haza, az egyház és a trón*, i. m. 129–131.

162 Helyesen Fogarasy.

163 Furcsa a kifejezés, hiszen kegyelmi kérvényt a halára ítétek szoktak benyújtani.

az udvarnak felfogását képviselte. Mikor a püspöki kar újból akart küldeni az udvarhoz küldöttséget, azt már sehogy sem fogadták.

Lonovics nevéhez még egy közvetítés fűződik, Isaszeg alatt, Windischgrätz előtt. Ez sem járt eredménnyel. Az elbizakodott osztrák fővezér makacsul ismételte jelszavát: „feltétlen megadás!” A magyarság nem akarta magát „feltétel nélkül” megadni, harcolt hát, ameddig bírta.

48-as árnyak

Kérdések a nagy változás körül

Az 1848-as törvények egészen más helyzetet teremtettek az Egyház és állam viszonyában, mint addig volt. Miért? Mert eddig a király vagy saját személyében, vagy központi hivatalok útján gyakorolta legfőbb kegyúri jogait, most pedig ezek a jogok a felelős magyar minisztériumok kezébe kerültek. Így szólt a kérdéses 1848-as 3. törvénycikk 6. §-a:

„...általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyokban Ő felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni ...”

Márpedig a magyar király „apostoli király” volt. E cím révén királyaink különleges jogokat gyakoroltak. Püspököket neveztek ki, egyházmegyéket állítottak fel, az egyházi iskolák és vagyonok felett legfőbb betekintési és kormányzási joggal éltek stb. Már most mindez a jog átháramoljék a minisztériumokra?

Hiszen a minisztériumok függvényei a pártoknak, a pártok meg az eszmék és erőviszonyok változásának. Lonovics csanádi püspök nyíltan ki is mondta a főrendiházban március 23-án: „Tökéletesen megnyugszom a mostani miniszterelnök úrnak (Gr. Batthyány Lajosnak) vallásos érzetében, de megtörténhetik, hogy más valláson levő férfiú lesz a kormányon; vajon, kérdem: méltányos-e a katolikus Egyházra nézve, hogy egy protestáns miniszter azon jogot is gyakorolja, mely egyedül apostoli királyainkat illeti? Hiszen egész Európában egyetlen protestáns fejedelem sem gyakorolja, de nem is igényli azon jogot, hogy katolikus püspököket nevezzen ki...”¹⁶⁴

A Püspöki Kar tehát még az 1847–48-as országgyűlésen úgy döntött, hogy arra kéri a királyt, hogy ezentúl is tartsa fenn magának a főkegyúri jogokat, vagy gyakorolja „az ország primása, vagy más, őfelsége által nevezendő világi tagokból alakítandó katolikus bizottmány által, melynek hivatása legyen: az Egyház javait, alapítványait őfelsége nevében kezelni, a katolikus iskolák kormányzását vezetni, azok igazgatására felügyelni, a katolikus Egyház jogait és egyéb érdekeit minden külső beavatkozástól megvédeni.” Ha pedig a király „az események hatalmának engedve” nem akarná a legfőbb pártfogói jogát megtartani, akkor „méltóztassék a katolikus Egyháznak önkormányzási jogát,” melyre most már joga van, megadni. Részesítse a katolikus Egyházat is azon szabadságban, „melyet a magyar korona és alkotmány ernyőzete alatt a kisebb számú protestánsok s nem egyesült görögök háborítatlanul élveznek.”¹⁶⁵

164 Lonovics József beszéde a felsőtábla 1848. március 22-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 394.

165 MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 43. Fogarasy Mihálynak a tanácskozásról készített emlékiratát teljes egészében közli: *A haza, az egyház és a trón*, i. m. 39–79.

A király a koronázás alkalmával esküt tett, hogy az Egyháznak gondját viseli, régi hagyományok kezeskedtek arról, hogy ezt az esküt a királyok meg is tartásák. Tehát a püspökök azt kívánták, hogy vagy legyen ezentúl is úgy, mint volt 800 éven át, a király az Egyház kegyura, vagy ruházza ezt a jogát egy katolikus intézőbizottságra, melyet ő maga választ ki egyháziakból és világiakból; vagy adja meg a magyar Egyháznak az önkormányzati jogot, hogy önmagáról tudjon gondoskodni. A katolikus vallás megszűnt 1848-ban „államvallás” lenni; hivatalosan, polgári tekintetben csak egy lett a többi felekezet közül. Adja meg tehát a király a katolikusoknak is – nem többet, csak azt, amit a többi felekezetek is élveztek – önmagának kormányzatát (autonómiát).

Ha egyszer a király leveszi palástját a katolicizmusról, legalább azt ne engedje, hogy ráhúzzák mások – esteleg¹⁶⁶ másvallású, vagy vallásellenes min[i]szterek – a vizes lepedőt. Ennyi volt mindössze püspökeink kérelme.

A kor nagy kérdései között tehát megjelent a katolikus autonómia kérdése, amely a francia forradalom eszméin nőtt, nálunk is túlnyomórészt egyházellenes s az állami mindenhatóság elvét valló közfelfogás ellenében korszerűen kívánt gondolkodni az Egyház szabadságáról s annak védelméről. Sajnos az egykorú magyar közvéleményben nem volt olyan hitvalló réteg, amely a kérdés horderejét felismerte volna. Ellenkezőleg: a korszak éretlensége¹⁶⁷ a túlzó politikai nacionalizmus alapján föltétlen híve lévén az állami mindenhatóság elvének, gyanakvással kísért minden olyan törekvést, amely eltérést jelentett ettől a felfogástól. Az Egyház autonómiája ügyében kezdeményezett katolikus mozgalomnak éppúgy nem lehetett sikere a bécsi kormány központosító abszolutistáinál, mint ahogy a pesti liberálisoknál sem talált visszhangra, akik a modern laikus állam egységébe akarták belefoglalni az Egyházat is.

Az önkormányzat tisztázatlan ügye

Ment tehát a püspökök részéről a felirat a királyhoz a kívánásokkal együtt. A királyi leirat is megjött. Eszerint a király megtartja magának a főpapi kinevezési jogot. Ezt el is fogadta az országgyűlés. De arról már hallgattak, hogy mi legyen a többi egyházi (vagyoni, iskolai, kormányzati) ügygel. Éppen ezeket nem lehetett megbízhatatlan kezekre bízni. Hiszen még az sem volt tisztázva pontosan, hogy mik tartoznak majd az egyes minisztériumokhoz.

A magyar püspökök nagylelkűségére s az új alkotmányhoz való bizalmukra vall, hogy mindezek ellenére belementek abba, hogy egyelőre a kormány vegye át az Egyház pártfogói szerepét.

Vallási egyenlőség

Az alsóház ellentmondás nélkül megszavazta a híres 1848-as 20. törvénycikket a „vallások dolgában”. Ebben a javaslatban ez áll: „A hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítatik meg.” (2§)

¹⁶⁶ Helyesen: esetleg.

¹⁶⁷ Helyesen: értelmisége.

Kossuth később 1871-es Visszaemlékezéseiben bevallja, hogy ő maga nem szívesen állt kötélnek, ha vallásügyről kellett az országgyűlésnek értekeznie. Két lehetőség volt előttük, hogy vagy egyáltalán ne törődjenek a vallásokkal, az állam egyiknek se adjon semmit, mint az akkori Amerikában, vagy pedig minden vallásfelekezettel egyenlően bánjanak, mindegyiknek egyformán adjanak. De az első, szívesebben ápolta felfogást nem merték végrehajtani, mert ezáltal az egyházakat, s ezzel „oly hatalmas segéderőt kergettünk volna hazánk szabadsága bécsi ellenségeinek karjai közé, hogy az egész átalakulási munka veszélyeztetve lehetett volna.”¹⁶⁸

Maradt tehát a második megoldás, hogy „tökéletes egyenlőség és viszonyosság alapján” mindegyikkel egyenlőképp bánják az állam. A püspöki kar jól sejtette, hogy nem úgy fest majd a valóságban ez az egyenlőség és viszonylagosság, mint papíron. Ezért Scitovszky pécsi, Fogarassy¹⁶⁹ szkodari, Bezerédy¹⁷⁰ makári püspökök s több főrendiházi tag, világiak is, hevesen ellenezték a törvéncikkelynek ezt a pontját.

Szó sem volt arról, hogy a katolikusok is megkapják azokat az önkormányzati jogokat, melyekkel a többi vallások rendelkeztek. Egyrészt a minisztérium fenn akarta tartani magának a katolikus iskolák feletti jogokat, s a katolikus alapítványok kezelését, másrészt meg azt kívánta, hogy egyenlőség legyes a vallások között. Ez fából vaskarika. Vagy meg kellett volna vonnia [a] többi felekezettől is az önkormányzatot, vagy pedig meg kellett volna adnia a katolicizmusnak is.

Fogarassy püspök azt kívánta, hogy legalább azt vegyék bele a törvény szövegébe, hogy „saját hitelveik és egyházi szerkezetük épségben tartása mellett”¹⁷¹ kell érteni az egyenlőséget a vallások között. Ezt az indítványát a főrendiház magáévá tette. Annál inkább, mert belátták, hogy „minden egyháznak a szerkezete annak vallási elveiből folyik, s azon elvek szerint alakul. Így van szervezve a katolikus Egyház, nemcsak a kormányzat formájára, hanem minden szertartásaira nézve is. Ezért e kettő: „hitelvek és egyház-szerkezetek” oly szoros kapcsolatban állanak egymással, hogy az, aki az egyiket sérti, megsérti a másikat is.”¹⁷² Kormánykörökben nem törődtek a „hitelvekkel”. Szerintök a törvény nem is szólhat ezekről, de az egyházi szerkezethez „szólója van az államnak is.” Pedig a katolikus igazság az, hogy az Egyház egésze, külső szerkezete és belső hitvilága is egymással összefüggő test, nem lehet azt megbontani úgy, hogy az egésznek ne fájjon.

A püspökök minden hittani megvilágítása azonban csak közömbösséget talált az alsóházban. Végre is megint a püspökök engedtek, lemondtak módosítási javaslatokról, miután ünnepélyes vétőjukat fölemelték.¹⁷³ Tiltakoztak az alsóházi többség által kikényszerített, s a katolicizmus velejébe vágó törvény ellen, mely tág teret engedett a surlódásoknak, s az állami beavatkozásoknak, az önkormányzat halogatásának, s a szabadelvűek támadásainak.

168 Kossuth Lajos 1871. január 12-i turini levele (*Sokaknak II. levél; Visszapillantás 1848-ra*). In: Kossuth Lajos iratai. VIII. kötet. Szerk. KOSSUTH Ferenc, Bp. 1900. 342.

169 Helyesen Fogarasy.

170 Bezerédy Miklós (1793–1885): veszprémi egyházmegyei pap, 1839-től kanonok, 1846-tól választott makáriai püspök.

171 Fogarasy (!) Mihály beszéde a felsőtábla 1848. április 2-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 468.

172 Fogarasy (!) Mihály beszéde a felsőtábla 1848. április 4-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 486.

173 Lásd Lonovics József csanádi, és Ocskay Antal kassai püspökök beszédeit a felsőtábla 1848. április 6-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 492.

Rimely Mihály szentmártoni¹⁷⁴ főpát az időre és a katolikus tömegekre hivatkozott, mikor a törvénycikk helyes értelmezésében bizakodott. Szinte jóslatnak is beillenek szavai: „Jól van... hát legyen... de eljő az idő, midőn azon tökéletes viszonzóság, egyenlőség egyes alkalmazása fog akár törvényben, akár a pártok mozgalmainál előtűnni; megjön az idő, és akkor bízunk kell abban, hogy a honban katolikusok laknak, s érzik azt, hogy ők katolikusok, s a katolikus Egyháznak fenn kell tartatni: legyen tehát abban a biztosíték, hogy a honnak katolikus lakosai vannak.”¹⁷⁵ Egy évszázad megmutatta, hogy a törvényeket lehetett csúrní-csavarni, de a katolikus közösséget nem! Ezt vezették Istentől beleplántált ösztönei, s nem az a liberális bölcsesség, mely e törvénnyel a „nemzeti egyház” alapjait akarta megvetni!

Törvény az iskolákról

De a 48-as 20. törvénycikknek még több pontja is volt, amely súlyos kifogást érdemelt az ekkori egyházfők részéről. Így a 4. §, mely szerint „a bevett vallásfelekezetet iskolájába járhatós valláskülönbőség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.” Tegyük fel, hogy a vallási közömbösség veszélye nem fenyeget az ilyen ide-odajárkálástól. Tegyük fel, hogy a katolikus diák részeseül saját vallásának papja által a hittantanításban. Még akkor is bajos egyszerre nyélbe ütni ezt a nagy „szabadságot”. Hiszen pl. „az evangélikusok iskolái saját külön kormányzással bírván, ott a szervezet, szabályok, tanrendszer sokban különbözik a miénktől”.¹⁷⁶ Mindaddig tehát, míg nincs azonos iskolai rendszer, várni kellene – Fogarassy püspök szerint – ezzel a ponttal is.

Még fogasabb kérdés volt a 3.§. E szerint „minden bevett vallásfelekezetet egyházi és iskolai szükségai közálladalmi (állami) költségek által fedeztessenek.” Ez a homályos és nem körvonalazott tétel gyakorlatilag azt is jelentette, hogy a katolikus Egyháztól elveszi majd az állam a 800 éve birtokolt javadalmakat, hogy más vallásúak céljaira fordítsa. „Ezáltal a kat. egyház alapítványai más célokra – mint amely[e]ket a kegyes alapítók rendeltek – fordíthatnának s így az Egyház jogai sértetnének,”¹⁷⁷ mondta Scitovszky püspök. Azért azt indítványozta a püspök, hogy csak akkor fedezze az állam az illető egyház iskolai költségeit; ha „e vallásfelekezetek mostani javaiból ki nem telnek.”¹⁷⁸

Csupán az nyugtatta meg a püspöki hozzászólókat, hogy a törvénycikk kilátásba helyezte, hogy az egész iskolaügyről legközelebbi törvényhozáskor „kimerítő törvényjavaslatot” fognak előterjeszteni. A történelmi események folytán ez a „legközelebbi” országgyűlés kerek 20 év múlva vette elő megint ezt az ügyet.

Nagy vesztesége volt ekkor a magyar Egyháznak, hogy négy püspökség (győri, váci, csanádi, szepesi) és két érsekség (esztergomi és egri) már régebben nem volt betöltve. Herceprimás és a többi püspök nélkül harcolt az 1848-as tavaszi parlamenti csatározá-

¹⁷⁴ Pannonhalmi.

¹⁷⁵ Rimely Mihály beszéde a felsőtábla 1848. április 4-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 490. Rimely országgyűlési tevékenységéről lásd: FAZEKAS Csaba: *Rimely Mihály pannonhalmi főpát az 1847-48. évi országgyűlésén*. In: Győri Tanulmányok, 22. Győr, 2000. 65–154.

¹⁷⁶ Fogarasy (!) Mihály beszéde a felsőtábla 1848. április 2-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 469.

¹⁷⁷ Ez nem Scitovszky, hanem Ocskay Antal kassai megyéspüspök (1839–1848) beszéde a felsőtábla 1848. április 2-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 467.

¹⁷⁸ Ez nem Scitovszky, hanem Fogarasy Mihály beszéde a felsőtábla 1848. április 2-i ülésén. In: *Főrendi napló*, i. m. 468.

sokban egypár egyházfőnk a katolikus elvekért. Győzni ugyan nem győztek, de a katolikus elvek hangoztatásával gátat vetettek a még nagyobb rombolásnak.

Az állam testéről való leszakítással az Egyház különben sem vesztett. Ezentúl – Hám püspök szerint – az állami „nyomasztó pártfogság függése alól az önáll[á]s” szabad állapotára emelkedhetett az Egyház.¹⁷⁹ A „külbefolyás zsidbasztó korlátai közül”¹⁸⁰ kitörhetett, életét szabadon irányíthatta – volna, ha egyszersmind önrendelkezési jogot kapott volna. Sárkány Miklós bakonybéli apát kijelentette, hogy az „álladalom¹⁸¹ pártolását Egyházamra nézve szerencsének nem tarthatom, mert ezen hatalmas pártfogó kezének súlya igen is nehéz volt, kegyelése is csak szabad lépteinket gátolás s tevékenységünket féltékeny felügyelésével minduntalan akadályoztatá,”¹⁸² különösen egy évszázad óta. A fő baj az volt, hogy míg a 48-as vallási törvények a katolicizmustól mint az első és legidősebb testvérbátytól elvették a felsőségét, de ugyanakkor meghagyták az állam gyámkodása alatt azzal, hogy hallatlanra vették önkormányzati törekvéseit.

Ami „elkészt”...

Mikor Kossuth Lajos 1848. március elején Bécsbe ment, a magyar papnövelde, a Pázmáneum előtt ott sorakoztak a magyar kispapok is. Kossuth lelkesen kiáltott feléjük; „Igenis, tisztelendő urak, rajta, rajta az Egyház szabadságáért!”

Mikor a 48-as 20. törvénycikk nem adta meg az Egyháznak a szabadságot, a magyar Egyház sietett is a „rajtá”-val, A püspöki kar a világiak bevonásával április 7-én kérelmet (petíciót) nyújtott be Rónay János¹⁸³ csanádi követ útján az alsóházba. Mi volt a kérelemben? Semmi más, csak azoknak a jogoknak a kérése, amelyek az Egyházat, mint a szabadság igazi zászlóvivőjét már régen megillették, és amely jogokat a többi vallásfelekezetek már élveztek is.

Kérték, hogy az „Egyház szabadságát a törvényen túl korlátozó kormányrendeletek ezennel megszüntessenek”; hogy zsinatokat, gyűléseket szabadon le[he]ssen tartani; hogy Egyházunk iskolait, azok igazgatását szabadon intézhesse, miként minden más felekezet; hogy egyházi, iskolai és más „ájtatos alapítványainkat” Egyházunk maga intézhesse, egyháziakból és világiakból alakított bizottság útján.¹⁸⁴ Mindössze négy pont volt a petíció.

Deák Ferenc szólt hozzá elsőnek: elismerte, hogy nagyrészt jogos a kérelem, kár is volna a haza legnagyobb vallásos közösségét magukra haragítani, ha nem foglalkoznak

179 Az idézet Fogarasy Mihálynak a püspökkari tanácskozásokról készült emlékiratából való. *A haza, az egyház és a trón*, 67.

180 Uo.

181 Állam.

182 Sárkány Miklós beszéde az 1848. április 4-i kerületi ülésen. *Közli Religio és Nevelés*, Új folyam VI. (1848) 1. félév, 422. illetve MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 81.

183 Rónay (1846-ig Oexel) János (1809–1867): az 1847/48-as országgyűlésen Csanád vármegye követe, tagja lett az István nádor által vezetett országgyűlési küldöttségnek, mely a rendek kívánságait 1848. március 15-én Bécsbe vitte. A szabadságharc idején az országos törvényszék tagja, ezért börtönbüntetést szenvedett. 1861-ben, majd 1865-től haláláig ismét országgyűlési képviselő, részt vett még Ferenc József koronázásán is.

184 MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 83–84. „Átmeneti szabadság”. Fogarasy Mihály emlékirata. In: *A haza, az egyház és a trón*, i. m. 69. A petíciót 1848-ban az emlékiratból kiemelve közölte a Religio is: *A' catholicusok' petítiója*. *Religio és Nevelés*, Új folyam VI. (1848) 2. félév, 449.

kérésükkel, bár elég „későn” kapták kézhez.¹⁸⁵ Kossuth azt indítványozta, hogy este 10 órakor tanácskozzanak ezen. Viszont már előre megmondották, hogy több „új” tárgyat nem vesznek fel a tanácskozásra. Este 10 órakor aztán kimondták, hogy a javaslat „elkészt”!¹⁸⁶

„Kilenc millió katolikus igazságos kérésének ugyan sohasem volna szabad, mint hisszük későn érkeznie” – panasolta már a korabeli *Religio* c. lapunk.¹⁸⁷

A kérelmet tehát nem tárgyalták, ellenokkal meg nem cáfolták. Nem bukott meg, hanem csak mellőzték! Ezzel a mellőzéssel azonban a katolikusok csak újból felserkenetek aluszékonyságukból. Már másnap 60 országgyűlési tag Scitovszky pécsi püspöknél gyűlést tartott, s megvitatták, hogyan lehetne Egyházunk önkormányzatát kiépíteni.¹⁸⁸

Az egyházellenesek szervezettsége

Ha az Egyház ellenségeinek sikerül betörniök Szent Péter várába, az mindig kettőnek köszönhető: nincsen jól megszervezve ennek a várnak az őrsége, viszont nagyon is jól meg van szervezve a behatoló ellenség. Mindkét vonatkozásban – sajnos – vannak tények, melyek érthetővé teszik a magyar Egyház siralmas helyzetét.

A szabadgondolkodás Franciaországtól kezdve erősen egyházellenes ízzel terjedt egész Európában. Sokszor elég volt valakinek liberálisnak lenni, már adva volt számára [a] „hegyentúli” (ultramontán) Egyháznak, Rómának, a pápaságnak támadása. Sehogyszem fért az akkori szabadelvűeknek a fejébe, hogy lehet valaki jó hazafi és ugyanakkor a nemzetek feletti katolicizmus hű képviselője.

Egyházunk szervezetlensége

A mi oldalunkról pedig teljes volt a szervezetlenség, szétesettség, sőt az érdektelenség. Még csak katolikus napilapunk sem volt! Sajtónk mindössze két kis folyóiratra szorítkozott. Az egyik, a hetenként kétszer megjelenő Religio és Nevelés, jobbára papi közlöny volt; senki sem hallgatott rá a politikában. A másik, a Katolikus Néplap, a Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat (Szent István Társulat) kiadása. Ez a katolikus tömegeknek lett volna szánva, azonban nem jutott el hozzájuk, mert hetenkint csak egyszer jelent meg nyolc oldalacsán, a célja pedig tisztán hitbuzgalmi volt.

A szabadságeszme mint fiatal óriás, szökött talpra a XIX. század elején. Új eszközök, új módszerek, új szervezetek lettek volna szükségesek az Egyházban is. Mindezzel elkéstünk. Az országgyűlésen folyton hangoztatták püspökeink, hogy „hét millióan vagyunk”,¹⁸⁹ de ha össze lehetett volna számolni azokat, akikre komolyan számíthattak, hát nagyon szomorú eredményre bukkantak volna.

185 Deák beszédét lásd: *A katolikusoknak szabadságaik korlátozása ellen beadott kérvénye ügyében*. In: *Deák Ferenc beszédei* 2. Szerk. KÖNYI Manó, Budapest, 1903, 231.

186 MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 84.

187 *Egyházi tudósítások*. *Religio és Nevelés*, Új folyam V. (1848) 1. félév, 252.

188 A petíció elvetésére és az annak hatására tartott tanácskozásra néhány hónappal később tekintett vissza a *Religio* újságírója: *A' catholicusok' petíttója*. *Religio és Nevelés*, Új folyam VI. (1848) 2. félév, 449–452.

189 A „hét millió catholikus”-ra többször hivatkozott Fogarasy Mihály a felsőtábla 1848. április 2-i ülésén. *Főrendi napló*. I. m. 467–468.

Igaz, hogy a püspökök egymásután nyújtották be „óvás”-aikat egy-egy, számukra kedvezőtlen törvényjavaslat ellen. Ez azonban írott malaszt volt csupán, mert nem állt a püspökök mögött erős, egységes katolikus tábor! A korabeli Religio is azt írja, hogy a „kat. népességnek alkalmá nem lévén nyilatkozni, az meggyőződésének súlyát főpásztorainak szava mellett a mérlegbe nem vethette.”¹⁹⁰

A világi katolikusok tanácstalank

Dicséretére legyen mondva a főrendi háznak, ott még akadtak szép számmal, akik világi létükre az Egyház álláspontját képviselő Fogarassy¹⁹¹ Mihály és Scitovszky János püspökök elvei mellé állottak. De már az alsóházban nagyon körül kellett volna néznie annak, aki egyházas gondolkozású világi embert keresett volna.

Volt ugyan jele a világiak ébredésének is. Sürgették mindenütt, hogy nemzeti zsinat tartassék, amelyen világiak is vegyenek részt. „Mivel az egyházi és világi katolikusok vallási érdeke egy és ugyanaz, megyei zsinatunkon a keresztény hajdankor összelleme szerint az egész megyei katolikus közönséget óhajtanók képviseltetni... Nekünk a néppel, melytől magunkat elkülönöztük egybe kell olvadnunk.” (Religio)¹⁹²

Össze kell tehát fogniok az egyháziaknak és a népnek, hogy ha szükség lesz rá, támogassák egymást szeretettel és áldozatkészséggel. De „nem fog sem egyik, sem másik sikerülni, hacsak a magyarhoni kat. hívek összessége velünk (a papsággal) együtt test- és lélekben össze nem forr, és lelkipásztorait törekvéseiben, az országos mérlegbe vetett és milliók voksát (szavazatát) magába foglaló egyhangú szavazatával nem gyámolítandja.”¹⁹³

De mindez már elkésett.

Támadás Egyház iskolái ellen

Sajnálatos tévedésként kell elkönyvelnünk a 48-as idők egyházellenes iskolapolitikáját. Most kellett volna igazán megragadniuk a 48-as vezérferfiaknak az Egyház jobbját. Azt az áldásos kezét, amely apáciskolákban, bencés és piarista kollégiumokban, püspöki tanítóképzőkben, tanyasi elemi iskolákban megszázaszorozva – a tudás fáklyáját emelte a magasba.

E helyett az iskolareform elkészítésére július 20-án a pesti egyetem dísztermébe „iskolai kongresszus”-t hívtak egybe. Mintegy 200 – természetesen kiválasztott – nevelő tárgyalt itt az elemi iskolák reformjáról. Reformon elsősorban azt értették, hogy az Egyház alól ki kell „szabadítani” az iskolát. Tehát az iskolákat államivá, „közössé” kell tenni! Hogy az „előítéleteket” a lelkekből száműzzék, és a [„]lelkiismereti szabadságot” biztosítsák: a vallásoktatást egyszerűen ki akarták tiltani az iskolából!¹⁹⁴

190 *Egyházi zsinatokról, különösen honunkat illetőleg. (Folytatás)* Religio és Nevelés, Új folyam V. (1848) 1. félév, 217.

191 Helyesen: Fogarassy.

192 *Magyei közlés.* Religio és Nevelés, Új folyam V. (1848) 1. félév, 401.

193 *Egyházi zsinatokról, különösen honunkat illetőleg.* Religio és Nevelés, Új folyam V. (1848) 1. félév, 210.

194 A kongresszus dokumentumait lásd: *A magyar tanítói első egyetemes gyűlésnek jegyzőkönyve.* Nevelési Emléklapok 6. füzet (1848) 1–30.

Csak a kongresszus kisszámú katolikus résztvevőinek hosszas tiltakozása érte el, hogy ilyen szélsőséges formában ne szerkesszék meg a határozatot. De még így is siralmas volt az eredmény. Kimondották, hogy az elemi iskolában, még elő lehet adni a lelkésznek a hittant, de már a közép- és felsőiskolában nem.¹⁹⁵

Középiszkoláink államosítása

Az elemi iskolákkal tehát nem sikerült az államosító, laicizáló törekvés: erre nekiaptak középiszkoláinknak. Szász Károly tervbe vette, hogy össze¹⁹⁶ katolikus középiszkolákat meg kell szüntetni. Egyszerre azonban ez nem ment, azért augusztus 25-én kiadott rendeletében egyelőre tíz középiszkolát államosított.¹⁹⁷ Átalakította őket szakiskolákká, a vallástan azonban már nem foglalt helyet a rendes tantárgyak között. Csak egy pótrendelet intézkedett, hogy az iskolán kívül szabad a vallást is oktatni.

Ugyanakkor az eddigi szerzetes tanerőket felmentette állásuktól, s új pályázatot hirdetett a katedrák betöltésére. A kultuszminiszter rendelkezett tehát a szerzetesi iskoláikkal, – évezredes jogot és tulajdont felborítva egy tollvonással. Az eddig egységes, katolikus szellemű iskolákba elhelyezett az állami más világnézetű, más vallású tanárokat is, a szerzetnek pedig semmi szava sem lehetett ellenük. Így akarta lehetetlenné tenni a rendelet az egységes vallásos, ősi katolikus szellem ápolását az ifjúság között. Ebbe természetesen sem a szerzetesrendek, sem a szülők nem mehettek bele.

Eötvös József kultuszminiszter, Rimely bencés főapát előtt kénytelen volt elismerni a bencés rend óriási szerepét a magyar művelődés terén. Ezért [az] 1848–49-es iskolai évről még megengedte, hogy az esztergomi, komáromi, győri bencés gimnáziumok fennmaradhatnak. De a ferences iskoláknak meg kellett szűnniök. És a többi szerzetesrend?

„A többi szerzetekre – úgymond Eötvös – keresztet vetek. A cisztereket, premontréiket és a többit fenn nem tarthatjuk.”¹⁹⁸

Sorompóba állnak a szülők.

Az igazságtalan iskolarendelet kapcsán a szülőkhöz fordult a katolikus Egyház. Először a Religió és Nevelés c. folyóirat szólította föl a papságot, hogy ne engedjék a szülőknek fiaikat az elpogányosító iskolába járattatni. A szülőket megcsalni nem szabad.¹⁹⁹

195 Az állítás forrása minden bizonnyal: MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 130. Meszlényi a *Religio* 1849. év II. félévi 33. lapjának 279. oldalát adja meg forrásként, de ebben a *Visszatekintés az egyházi mozgalmakra hazánkban a forradalom alatt*. V. című cikkben a gyűlésről a 278. oldalon van szó. Ráadásul a visszaemlékezés állítása pontatlan, mivel a kongresszus nem vette ki a középiszkolai tantárgyak közül a vallást, amelynek oktatása „minden osztályban az illető vallástanítókra bízatik” *Javaslat a középtanoda vagy gymnasium lélegzete, tan- és fegyelmi terve iránt*. Nevelési Emléklapok 6. füzet (1848) 23.

196 Helyesen: összes.

197 A rendelet Eötvös József miniszter aláírásával, augusztus 24-i dátummal jelent meg: *Közlöny* I (1848) 77. szám, 386.

198 MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 135.

199 *Eljárások a clerus irányában, Magyarországon, 1848-ban*. *Religio és Nevelés*. Új folyam VI. (1848) 2. félév, 437.

Mert család is volt a dologban. A pesti és budai két iskolában a paptanárok folytatták a tanítást. A szülők azt hihették, hogy minden rendjén van, hiszen a régi tanárok tanítottak továbbra is. Azonban nem így volt; mert vallásra már nem volt szabad tanítani és az iskola jellege is laicizált volt. „Az ellenfél tervének kivitelére papokat használt fel eszközül, azt a színezetet akarván adni, hogy mindezekbe a katolikus Egyház is beleegyezett volna.”²⁰⁰ De ezt a balhiedelmet el kell oszlatni – folytatja a felszólítás – és esküvel kell ígérnünk, hogy oly iskolákba nem engedjük gyermekeinket, ahonnan Isten, a Megváltónk szent nevét száműzték.”²⁰¹

A szülők szót fogadtak. Kivették a pesti s budai iskolákból gyermekeiket, az országgyűlés színe előtt is tiltakoztak. A vidék is megmozdult. Sok község egyszerűen kijelentette, hogy nem akarja a kormány által tervbe vett felekezetenélküli iskolát. A karcagiak például egész feliratban foglaltak állást a „közös iskolák ellen”.

Az alvó katolikus öntudatot mindenestre felriasztotta az oktan háttámadás. A Honvédelmi Bizottmány nem nézte jó szemmel a szülők s papok szövetkezését. Gyanúsítások, perbefogások lázítás címén voltak az eszközei, ahelyett, hogy meghajolt volna a többség akarata, az igazság és az alkotmányos tanszabadság elve előtt.

A „főtanodák” sérelmei.

A középiskolák után a főiskolaszerű intézményekből is száműzték a vallást. [Az] 1848. december 9-i törvényjavaslat kimondja, hogy a katonai „főtanodákban” ezentúl a vallást nem tanítják, nem is gyakoroltatják, hanem – ha akarnak a növendékek, vasárnap elmehetnek szentmisére. Az erkölcsant elválasztották a vallástól s nem papra bízták tanítását. A „modern erkölcs” jelszavától elbódulva azt hitték, hogy az erkölcs megállhat vallás nélkül is.

A katolikus tanítóképzőket is sérelem érte. Ezeket is át akarták alakítani saját szájuk íze szerint. Ezért július 15-én tizenöt tanfőfiút kiküldtek Poroszországba éspedig a katolikus vallásalap terhére. A tizenöt közül csak hat volt katolikus. Egyúttal kimondták, hogy a tanítóképzést csak az állam oldhatja meg. Az elemi iskolákhoz közvetlenül nem nyúlhattak – mint láttuk – azért a tanítókon keresztül akarták belopni a porosz-protestáns iskolák szellemét.

A püspöki kar nem hagyhatta ennyiben ezt a sok sérelmet, ezért november 15-én feliratot intézett a Honvédelmi Bizottmányhoz négy pontba foglalva panaszait:

1. Sérelmes dolog a vallást csak „megtűrni” engedni az iskolákban, s a többi tantárgytól annyira elválasztani, hogy semmi kapcsolata se legyen velük. A rendszeres tantárgyakban már kifáradt tanulók nem szívesen és nem eredményesen vennének részt az azután következő „fakultatív” hitoktatáson. Sérti ez a szülő jogát is, amely alapja az egész tanításnak.

2. Sérelmes a katolikus vallásalap költségén nem katolikus, sőt katolikusellenes tanerőket külföldre küldeni.

200 MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 136. Meszlényi pontatlanul idézi az általa hivatkozott cikket: *Eljárások a clerus irányában, Magyarországon, 1848-ban*. Religio és Nevelés. Új folyam VI. (1848) 2. félév, 436.

201 MESZLÉNYI A.: *A magyar katolikus egyház*, i. m. 137. Ennek az idézet elejéről hiányzik az idézőjel, és nem is állapítható meg bizonyossággal, mert a szövegét is pontatlanul veszi át a kiadvány Meszlényitől.

3. Sérelmes a katolikus iskoláktól megvonni a létalapot. Régi s újabb törvényeink megengedik a felekezeti iskolák szabad felállítását, s a vallásfelekezetek meghallgatását az új változások előtt. Mindeddig a katolikusokat meg sem hallgatták, „rólunk, nélkülünk” hozzák nyakra-főre a bántó rendelkezéseket.

Sérelmes a katolikus iskolák, nevelőintézetek államivá alakítása, míg a protestáns iskolák megmaradnak teljen épségükben; ez nem „egyenlőség és viszonyosság!”

A püspöki kar ezzel kijelenteti²⁰² az ország színe előtt, hogy a sérelmes „miniszteri rendeletekben meg nem nyugszik, annak ünnepélyesen ellentmond.”²⁰³

Az Egyház és 1848 szelleme

Ettől az időtől követelni egyházas szellemet, történetietlen és naiv kísérlet volna, amikor az egyháziasságnak nem csak a világi társadalom volt híjával, hanem a XIX. századi magyar katolikus Egyház sem rendelkezett az öntudatnak s a szervezetségnek azzal a hatalmával, mint a mai. A száz év előtti katolikus Egyház életében még nyomot hagyott a jozefinizmus szelleme, amely a világi társadalomra való kihatásában a vallási közönyben és a lanyhaság magatartásában jelentkezett. A XVIII. század második felétől e nemzedékek egész sora már a felvilágosodásnak vallásellenes szellemében nőtt fel. Ennek a szellemiségnek előretörésével szemben az Egyház védekező magatartása is egyre gyöngül, kivált azóta, hogy II. József fokozatosan elzárja a magyar katolicizmust hagyományos külföldi kapcsolataitól. Ezt a jozefinista kormányzati törekvést továbbra is érvényesíti a bécsi udvar, amely csak külsőségeiben volt katolikus. A II. Józseftől eltörölt szerzetesrendek helyreállítását a kormány a végsőkig ellenezte s a főkegyúri jognak éppen nem egyházas szellemű gyakorlása következtében a megüresedett püspöki székek betöltésével sem törődtek. Minden magyar katolikus részről kezdeményezett törekvést a hitélet megújítására a bécsi udvar hivatalos jozefinista szelleme elgáncsol. Az állam arra használja fel hatalmát, hogy az Egyházat a maga céljainak rendelje alá s általa megbízható alattvalókat neveljen. A kormány még a kongregációk s a rózsafüzér-társulatok szervezését is megtiltotta, s a hitélet elmélyítésére vonatkozó minden kívánságot elnyomott.

A vallásosság kérdése minden téren háttérbe szorult; helyét a nemzetiség eszméje foglalja el, mely a kor felfogása szerint a különböző felekezetű magyarságot egy táborba egyesíti. A vallás jelszava helyett a „nemzet”, a „haza” és az „államegység” jelszava lesz az uralkodó abban a közvéleményben, amelynek hangadó képviselői az 1848-as országgyűlésen nem is annyira tudatos egyházellenességből, inkább érdektelenségből és közönyből fordultak szembe a katolikus élet időszerű kérdéseivel.

Ezeknek az összefüggéseknek ismeretében túlzott jelentőséget se tulajdonítsunk a 48-as radikális csoportok „tudatos” egyházellenes működésének. Értjük ezalatt pl. az erkölcsei tekintetben amúgy is gyanús Madarász-csoport tevékenységét,²⁰⁴ amelynek befolyása a válságos időkben is alig érvényesült szélesebb körökben.

202 Helyesen: kijelenti.

203 Az idézet pontosan: „...ministeri rendeletekben meg nem nyughatunk, sőt azoknak ünnepélyesen ellenmondunk...” A feliratot közli: *A haza, az egyház és a trón*, i. m. 133–135.

204 Utalás Madarász László (1811–1909) országgyűlési képviselőre, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjára, aki 1849. áprilisában lemondott mandátumáról, miután megvádolták azzal, hogy hűtlenül kezelte a hazaárulás vádjával kivégzett gróf Zichy Ödönnek az állam által zár alá helyezett értéktárgyait. Az

Ugyancsak az általános vallásos közöny szemmel tartásával s nem mindig tudatos magatartás következményeként kell megbírálnunk a 48-as idők „egyházellenes” iskolapolitikáját is. Az Eötvös-féle iskolareform alapelveit sokszor egyedül csak a liberális nemzetállami felfogás s nem a tudatos egyházellenesség szempontjából kell értékelnünk, ha e korszakra nézve érvényes ítéletet akarunk megfogalmazni. A XIX. század negyvenes éveinek művelt magyarja a nemzetállami gondolat büvkörében élt, s ha vallási kérdésekhez nyúlt, magatartását nem vallásos vagy egyházellenes szempontok irányították elsősorban, hanem századának uralkodó eszméi: a szabadelvűség, a nemzetiség gondolatai, Ezeknek vetette alá vallásos érzését is. Sőt, mint Kossuth Lajos gyújtó erejű beszédéből is lépten-nyomon tapasztalhatjuk, – ezekben fejezte ki vallásos elragadtatását is. A hazafiság érzésében oldódik fel e korszak minden nagy egyéniségének egész érzelmi élete. A szabadelvű humanizmusnak minden korlátot ledöntő áradatában jut új kifejezésre mindaz az érzelmi tartalom, amelynek eddig a vallásosság volt a hordozója. Erre a szabadelvű humanizmusra kell tehát a figyelmet ráirányítanunk, amikor Eötvös József iskolareformjára utalunk. A Karthauzi szerzójét sem ve[z]ették tudatos vallásellenes indulatok, amikor nevelésügyi reformjavaslatát előterjesztette. Az iskolák államosítását e javaslat azonmód tekintette a nemzeti állam vitathatatlan előjogának, mint ahogy hasonló célgondolatokból indultak ki e törekvésekben a bécsi udvar jozefinista kultúrpolitikusai. A doktriner szempontokból fakadó erőszakolásnak eredményeként kétségtelenül jelentkezett a visszahatás is, jelezve immár annak a katolikus öntudatnak az ébredését, amely az elszigetelten küzdő klérus számára hátvédet teremtett a közvéleményben.

A szórványosan jelentkező katolikus ellenállás nem bontakozhatott azonban már ki egységes erőmegnyilvánulássá, nem fejlődhetett ki elemi erejű hatalmi tényezővé a közéletben. Erre már nem volt sem idő, sem lehetőség olyan körülmények között, amikor a nemzet java erejét az önvédelmi harc parancsoló szüksége kötötte le. Ahhoz azonban elégséges volt, hogy az élet-halál harcát vívó nemzet egységes érzületében zavart támasszon, a kölcsönös bizalmatlanság magvait elhintse, az Egyházra pedig a gyanú árnyékát terítse. Holott az ország katolikus népe s papságának zöme, mint láttuk, becsületes őszinteséggel és fenntartás nélkül vette vállaira a korszakos megpróbáltatások java terhét. Minden vonalon azonosította magát a nemzet egyetemes érdekével s minden külön érdeket félretéve, gyakran a legsúlyosabb károsodás, gyanú és üldöztetés következményeit viselve – mindkét küzdőfél részéről – egy emberként sorakozott fel a nemzeti ügy védelmében. Nem rajtunk múlt, hogy az egyenlőtlen küzdelem nagy erőpróbája közepett, – nemzetestül elbuktunk s prédájául vettettünk oda a megtorlásnak, amely a történeti valóság kegyetlen tényeiben oly fenyegetően torlódott fölénk...

A történeti igazságnak tartoztunk azzal, hogy ebben az utolsó fejezetben ejtsünk néhány olyan szót is, mely az előbbieik súlyát enyhíti. Azonban csak enyhíti, de teljesen nem törli. A történeti helyzet felmenti a szereplőket az alól a vád alól, mintha minden egyes fent kifogásolt tettüket tudatos egyházellenesség motorja hajtotta volna. De vádolja azzal, hogy engedtek magukban és környezetükben eluralkodni egy olyan vallás nélküli közszellemet, melyből minden különösebb tudatosság nélkül folyhatott az egyházellenes intézkedések egész sorozata. Megszívlelendő tanulság számunkra is...

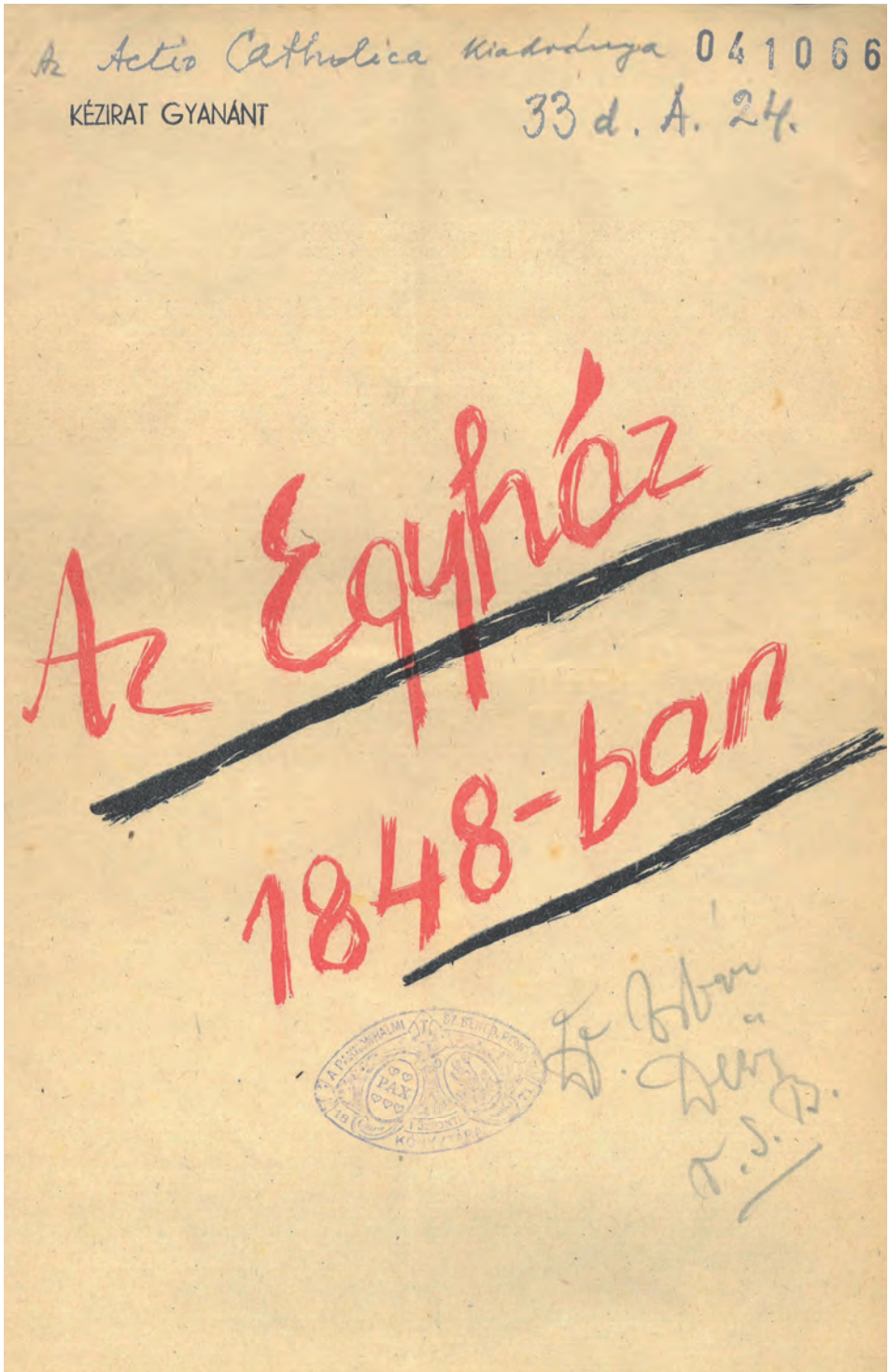
ügyről lásd HERMANN Róbert: *A rendőrminiszter és a Zichy-gyémántok*. Székesfehérvár [1994.] (Fejér Megyei Levéltár közleményei 17.)

ANDRÁS GIANONE

THE CATHOLIC CHURCH AND THE 1848 CENTENARY

In the year of the Communist takeover in Hungary, the Hungarian nation celebrated the 100th anniversary of their 1848/49 Revolution and War of Independence against Austria. As the official program reflected the influence and ideology of the strengthening Communist Party, the Catholic Church emphasised its right to commemorate the event separately, however, conceded not to discourage its members from participating in the official celebrations, and to align its own plans with the general framework laid down by the government. Yet, the government resented the Catholic Church's intention to organize its own celebrations that contained ideas different from the official ideology. Thus, the 1848 centenary became a source of conflict between the Church and the state that was on the verge of totalitarian dictatorship. In the months leading up to centenary, left-wing politicians repeatedly accused Catholics of falsifying history and refusing to take part in the official programs. The Church was forced to defend itself against these accusations, and tried to underline its own role and importance in the 1848/49 War of Independence. It also used the occasion to criticise the political changes that were taking place, especially the breaching of the freedom of the press – a right gained as a result of the Revolution of March 15 1848.

As part of the preparations, the Catholic Church published a pamphlet *The Church in 1848* and distributed it nationwide through the network of the Catholic Action (Actio Catholica) in the spring of 1948. This booklet reflected the ideas of how the Catholic Church prepared for the centenary of the 1848/49 Revolution and the War of Independence. The first part of the writing emphasized the role of the Catholic Church in the events of 1848/49, highlighting their role in the liberal changes – for example, in renouncing the title –, their sacrifices undertaken in the defence of the country, and how – after the Hungarians were defeated – the church suffered from the Austrian reprisals. The second part of the publication dealt with the laws of 1848 that adversely affected the Catholic Church.

A kiadvány eredetijének első két oldala

ACTIO CATHOLICA ORSZÁGOS ELNÖKSÉGE
BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7. III. LÉPCSŐ I. EMELET 8.

TELEFON: 180-077, 187-645, 187-646.

K Ö R L E V É L

az összes plébánosokhoz, egyesületi és mozgalmi vezetőkhez.

Főtisztelendő Urunk !

Kedves Munkatársunk !

A centennáris ünnepségek alkalmára sziveskedjék az Egyháznak az alábbiakban kidomborított akkori szerepe és mai állásfoglalása értelmében irányítani a katolikusoknak az ünnepségekben való részvételét.

Kérem egyttal sziveskedjék az anyag előállításí költsége fejében a mellékelt csekklapon 4.- Frt-ot beküldeni.

Budapest, 1948. március hó.

Paptestvéri szeretettel üdvözli:

Mihalovics Zsigmond s.k.
prot.kanonok,
A.C. orsz. igazgató.

TEMPFLI IMRE

A SZATMÁRI EGYHÁZMEGYE PAPJAINAK KÜZDELME A NÉPÉRT
A KOMMUNIZMUS IDEJE ALATT. EGY LÁTSZÓLAG MEGHIÚSULT
BEADVÁNY TÖRTÉNETE.
(1989)

Megvallom, kissé nehezen fogtam neki ennek az írásnak, mert a történetben, amelyről most szólni szeretnék, magam is érintett vagyok. Viszont mindenképp le akarom írni a történetet, egyrészt, hogy feledésbe ne merüljön és úgy maradjon meg, ahogyan az valóban megtörtént, másrészt, hogy a benne szereplő bátor, izzig-vérig lelkipásztor és az hívekért égő – sajnos, már nem mind élő – paptestvéreimnek emléket állítsak.

1989 elején, miután külföldi lapokban már megjelent, és a Kossuth Rádió *Vasárnapi Újság* című rovatában is beolvasták, nagy port kavart fel az a bátor hangvételű beadvány¹, amelyet az előző év augusztus 29-én 20 vezető beosztású gyulafehérvári egyházmegyés pap, zömében főesperesek Dr. Jakab Antal gyulafehérvári püspökhöz² címzett, egy szűkebb szatmári papi csoportosulás, azt latolgatta, hogy miképpen törhetné át maga is a hallgatás falát, miképpen segíthetne a nagy belső, politikai nyomás alatt szenvedő erdélyi paptestvéreim, és miképpen felelhetne meg legjobban a szenvedő szatmári népe iránti küldetésének.

1989. március 13-án, hétfőn, a szokásos papi rekollekciós napunkat tartottuk Szaniszlón. A következő paptestvérek voltak jelen: Áib Sándor (1945–1996), Kühn Pál (sz. 1941), Merk Mihály (1942–1999), Merlás Tibor (sz. 1960), és jómagam. A lelki program után következett a kötetlen beszélgetés, amelynek témája – mint rendszeresen – az egyház és az egyházmegye egy-egy égető problémája volt. Ez esetben az erdélyi paptestvérek beadványát beszéltük meg részletesen, amelyről nemrég szereztünk tudomást.

1 „A római katolikus főesperesek és a Papi Szenátus levele Jakab Antal gyulafehérvári püspökhöz az egyházat ért sorozatos hatósági visszaélések ügyében.” L.: Gyulafehérvári Érseki és Káptalani Levéltár 2540/1988. Hozza: TAMÁSI Zsolt (szerk.): *Erdély süveg nélküli püspöke. Msgr. Lestyán Ferenc, Marosvásárhely biciklis papja*, Marosvásárhely 2013, 82–84. Szövegét l. a Függelékben.

2 Jakab Antal Dr. (Kilyénfalva, Csík vármegye 1909. március 13.–Gyulafehérvár, 1993. május 5.): megyéspüspök. – A teológiát 1929-től Gyulafehérvárt végezte. 1934. VI. 29: pappá szentelték Ditrón, 1936. III: Gyulafehérvárt, VIII: Kolozsvárt káplán Rómában 1939: a Santa Maria dell'Anima kollégium lakója, 1940: a Pápai Magyar Intézet növendéke, a Lateráni Egyetemen 1942: kánonjogból doktorált. Hazatérte után Kolozsvárt a püspöki helytartósági iroda titkára, 1946. IX: a gyulafehérvári teológia tanára, vicedirektor. Sándor Imre letartóztatása (1951. III. 10.) után titkos ordinárius, 1951. VIII. 24: letartóztatták, Felsőbányán raboskodott, 4 évet ólombányában dolgozott, 1964. IV. 16: szabadult. 1966. V. – 1968. X.: Búzásbesenyő plébános. 1971. XII. 23: kinevezett és 1972. II. 13: astigi címzetes püspökké szentelték Rómában. Utódlási joggal Márton Áron erdélyi megyéspüspök segédpüspöke, akinek 1980. IV. 2-i lemondása után erdélyi megyéspüspök. 1990: nyugalomba vonult.

Az egy percre sem volt vita tárgya, hogy azt a 9 pontot, amely világosan összefoglalta az erdélyi magyarság nemzeti és vallási sérelmeit, nekünk is alá kell írunk. Hisz nekünk is ugyanazokat a sérelmeket kellett elszenvednünk nap mint nap. Ha nálunk nem is volt annyira érezhető a nacionalista nyomás, mint Erdély szívében, vagy Dél-Erdélyben, mégis tudatában voltunk annak, hogy ami az egyik végtagnak fáj, az a másikat is gyötri, hisz a rendszer, ha finomabb eszközökkel is, de nálunk is a magyarság és a vallásos emberek háttérbe szorítását akarta elérni, s azt minden lehető és lehetetlen eszközzel.

Mivel azonban annak is tudatában voltunk, hogy mások a viszonyok Erdély szívében és mások Szatmárban, magunk között egy másik sajátosan szatmári problémát is felvetettünk, nevezetesen a már egy ideje igen csak ijesztő méreteket öltő kivándorlásét.

Miután alaposan megtárgyaltuk a dolgot, elhatároztuk, hogy megfogalmazzunk egy levelet Sipos Ferenc³ szatmári ordináriusnak. A levél így hangzott:

+! Méltóságos és Főtisztelendő Ordinárius Úr!

Nagy elégtétellel értesültünk arról, hogy a testvér erdélyi egyházmegye számos tisztségviselő papja, az Anyaszentegyház és a hívő nép léteérdekeit érintő kérdésekben beadvánnyal fordult Főpásztorához. Vallván a Szentírás igazát: „Nem hallgathatunk arról, amit látunk és hallunk” /vö. ApCsel 4,20/, mi, a Szatmári Egyházmegye alulírott papjai, – Egyházunk és népünk iránt érzett felelősségünk tudatában kifejezésre szeretnénk juttatni csatlakozásunkat az erdélyi paptestvérek immáron mindannyiunk előtt ismertté vált leveléhez.

Arra kérjük tehát Méltóságodat, a Szatmári Egyházmegye felelős Főpásztorát, hogy – mint „potestatem habens”⁴ – csatlakozási szándékunkat Nagyméltóságú és Főtisztelendő Dr. Jakab Antal gyulafehérvári megyéspüspökhöz eljuttatni szíveskedjék. Ha Méltóságod számára leküzdhetetlen akadályt jelentene kérésünk teljesítése – melyre az ügy fontossága miatt gondolni sem merünk –, úgy mi azt magunkra vállaljuk.

Van egy külön kérésünk is Méltóságodhoz: mivel az utóbbi időben fiataljaink kivándorlása aggasztó méreteket látszik ölteni, kérjük Főtisztelendőségedet, hogy egy e jelenség okait kritikusan is elemző körlevelében – az Egyházunk erre vonatkozó tanítását kifejezve méltóztassék.

3 Sipos (Stotz) Ferenc Ordinárius szül. Mezőterem, 1916. okt. 8. – 1943. ápr. 24. Segédlelkész: 1943. Mezőkaszony. Ideiglenes helyettes lelkész: 1945. Tiszakerecseny, Nagvecsed, Pusztadobos. Segédlelkész: 1947. Krasznabétek, 1947. Máramarossziget. 1951. november 22-én az akkori püspöki helynök, Pakocs Károly berendelte őt Szatmárnémetibe, ahol a Zárda-templom lelkésze és a leányok hitoktatója lett, közben pedig besegített a szélrózsa minden irányába szétszórt központi kanonokok helyett az aulai munkába. 1960-ban az akkori helyettes ordinárius, dr. Czumbel Lajos kinevezte őt titkárnak. Mivel pedig egyre jobban nehezebbé esett már az egyházmegye kormányzása, és az állami hatóságokkal való érintkezés, 1965. május 1-én kinevezte őt általános helynökének. Amikor pedig 1967. február 27-én meghalt és törvényes utóda, Szvoboda Ferenc kanonok nem tudta vállalni az egyházmegye kormányzását, kinevezte maga helyett Sípos Ferencet az egyházmegye kormányzójává. Sípos kormányzó egészen 1990. május 1-ig vezette az egyházmegyét. A kommunizmus bukása után ugyanis a Szentszék azonnal helyreállította Romániában a hierarchiát és a szatmári egyházmegyének – Reizer Pál személyében – újra püspököt adott. + Szatmárnémeti, 1995. júl. 6.

4 Lat.: „mint akinek hatalma van”

Kérésünket az Apostol szavaival ajánljuk Méltóságod jóindulatába: „Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate: quod bonum est tenete” /1 Tessz 5,19 skk/⁵.

Ezen gondolatok jegyében kívánunk Méltóságodnak erőt, egészséget s a Szentlélek megvilágosító kegyelmét.

*Hűséges papjai:
(aláírások)*

Szatmár, 1989 márciusában.

Elhatároztuk, hogy a megfogalmazott levelet még aznap este illetve másnap kora dél-előtt aláírásra paptestvéreinkhez szétvisszük. Egy percet sem akartunk elvesztegetni, hisz tudtuk, hogy mennyire éberrel vigyázza minden mozdulatunkat a Securitate szeme. Felkerestük a paptestvéreket. Kühn Pál és Merk Mihály a Nagykároly környéki papokat kereste fel, Áib Sándor és Merlás Tibor az Ugocsa megyében illetve Nagybánya és Máramaros-sziget környékén járt, magam pedig a Bükkalja papjait látogattam meg. Mindenkihez, sajnos, nem tudtunk elmenni, mert a nagy távolság, a kevés mozgási szabadság miatt nem volt rá lehetőség, de úgy számítottuk, hogy ha nyílt levelünket csak egy tucat paptestvér is aláírja, akkor az akció már nem volt hiábavaló. Minden paptestvérünket biztosítottunk arról, hogy az aláírásukat senki nem fogja meglátni. Az aláírásoknál nem alkalmaztunk se rábeszélést, se ráhatást vagy erkölcsi nyomást, igazán csak az írta alá, aki akarta ...

Titkos körútunk végén a beadvány alatt összesen 23 paptestvér neve szerepelt. Ezek a következők voltak: Amma Zoltán (1942–2004) tiszteletbeli esperes erdődi plébános, Áib Sándor sárközújlaki plébános, Baumann Ferenc (1955–2004) lázári lelkész, Buchmüller István (sz. 1940) felsőbányai plébános, Czepezauer Pál (1957–2013) felsővisői segédlelkész, Feigi György (sz. 1937) tb. esperes krasznabéltéki plébános, Horváth Gyula (1956–1993) hosszúmezei lelkész, Keszler Tibor (1926–2009) halmi plébános, Kirner Ferenc (1929–2016) túrterebsi plébános, Kühn Pál szaniszlói plébános, Merk Mihály mezőteremi plébános, Merlás Tibor szatmár-székesegyházi segédlelkész, Papellás István (sz. 1955) láposbányai plébános, Reizer Pál (1943–2002) máramaroszigeti főesperes-plébános, Schönberger Ferenc (sz. 1938) tb. esperes krasznaterebsi plébános, Schupler Tibor (sz. 1958) szatmár-székesegyházi segédlelkész, Starmüller Ferenc (sz. 1956) kőkenyvesdi lelkész, Szabó János (1928–1994) nagyarnai kanonok-plébános, Uhár József (1925–2002) tb. esperes nyugdíjas erdődi plébános, Ulmer Mihály (sz. 1956) mikolai lelkész, Vekker Ferenc (1959–1998) máramaroszigeti segédlelkész, Vojtku László (sz. 1959) szatmár-szentcsaládi segédlelkész, és jómagam, alsóhomoródi lelkész.

Megegyezésünk értelmében, mivel nekem már nem volt vesztenivalóm, hisz állami nyomásra az egyházmegye (akkori) legkisebb plébániájára kerültem, meg aztán a Londoni Rádió egyik személyemre vonatkozó híre óta külföld rendszeresen érdeklődött hogylétem felől, magam vállaltam azt, hogy a beadványt másnap délelőtt beviszem Szatmárra, Sipos Ferenc ordinárius úrhoz.

A találkozóra március 14-e, kedd késő délutánján került sor. Az ordinárius úrnak megmagyaráztam, hogy a papírt lelkiismeretünk ösztönzésére írtuk meg. Nem szántuk

⁵ „Ne oltsátok ki a Lelket, s a prófétai beszédet ne vessétek meg. Vizsgáljatok felül mindent, a jót tartjátok meg.”

se politikai felforgatásnak, se címére értett rejtett támadásnak, csak azt szeretnénk, ha áttörnénk magunk is a hallgatás falát, ha segíthetnénk a nagy belső, politikai nyomás alatt szenvedő erdélyi paptestvéreinken, és ha a szenvedő népünk iránti küldetésüknek a lehető legjobban megfelelhethetnénk. Azután elmondtam neki: őt azért nem akartuk bevonni az egészbe, sőt most is kihagyjuk, nehogy az egyházmegyének ebből – azzal, hogy a politikai hatalom előtt ő is „kompromittálja” magát – jóvátehetetlen kára származzék ...

Majd megmutattam neki a beadvány eredeti példányát, amelyre felvezettük azt a 23 nevet, amelyet begyűjtöttünk. Ugyanúgy megmutattam neki három különböző lapon az aláírásokat is. „- Nem adom át ezt sem” –, mondtam, – „nehogy a Securitate nyomást gyakoroljon az Ordinárius Úrra, és akkor be kell majd szolgáltatnia a papírt, kiszolgáltatva ezzel saját papjait. Inkább megörzöm, és ha majd szükség lesz rá, akkor előveszem. Addig is tessék nézni, itt van, ennyien – nem kevesen – vállalták fel az ügyet?... Ő szótlánul végighallgatott, és úgy tűnt, hogy megértett. A végén azzal bocsátott útamra, hogy a levelet – bár ami benne áll, tudomásul veszi – nem továbbítja Jakab püspök úrnak.

Erre, hogy a Securitatenak ne hagyjunk túl sok időt a beavatkozásra, megegyezésünk értelmében Áib Sándor sárközújlaki plébános még az éjszaka, vonatra ült, és a beadványt személyesen vitte el Gyulafehérvárra, hogy ott átadja Dr. Jakab Antal gyulafehérvári püspöknek. Számunkra ólomlábakon járt az idő. Különösen azután, hogy már délután az a hír érkezett el hozzánk: a Securitate tudomást szerzett az akcióról. Másnap (március 15) estére hazajött Áib Sándor. Elmondta, hogy nem sok sikerrel járt, mert Dr. Jakab Antal püspök nem csak hogy nem akarta átvenni a beadványt, de még alaposan meg is dorgálta őt, amiért neki „a szatmári papság eléggé át nem gondolt cselekedetével paraszat tesz a fejére”.

Március 16-án, csütörtökön reggel felhívott a szatmári aula, közölte azt, hogy Muscă Mihai⁶ kultuszmegebizott (imputernicít) inspektor délelőtt fél 11 órakor találkozni akar velem a püspökségen. Mikor megérkeztem Szatmára, bementem Sipos ordinárius úrhoz. Időnk sem volt egymással szóba állni, mert azonnal bejött az inspektor, aki addig az irodában tartózkodott. Azonnal nekilátott a mondandójának, és engem mindennek elmondott: felforgatónak, forradalmárnak, az államrendszer ellenségének, hazaárulónak, revizionistának, stb., és felszólított arra, hogy adjam át azt a bizonyos levelet. Jómagam hallgattam, hisz tudtam, hogy semmi nincs a kezében se ellenem, se ellenünk. Legfeljebb azt a másolatot adta oda neki valaki, amit átadtam az ordináriusnak. Minden eredeti dokumentáció nálam van. Miután befejezte, azt válaszoltam neki, hogy ezen az alapon – bizonyítékok hiányában – én őt elmondhatnám házasságtörőnek, részesnek, gyermekmegrontónak, de nem teszsem, nem is tehetem, mert egyik vásra sincs bizonyítékom. Továbbá mivel ő nekem nem előljáróm, én parancsokat csakis az ordináriusomtól fogadok el. Majd odafordultam az ordinárius úrhoz, és megkérdeztem tőle: „- Mit tetszik hozzá szólni?” Visszakérdézett: „- Hát mit szóljak?” Erre azt mondtam: „- Én most kimegyek, tessenek a dolgot ketten megbeszélni. Azt fogom tenni, amit az ordináriusom mond.” Egy negyed óra után hivattak. Mikor beléptem, Musca inspektor felállt és kiment. Az ordinárius úr pedig azt kérte, hogy adjam oda neki az eredeti levelet. Mondtam neki, nem

6 Alig tudunk róla személyes adatokat. Mindössze annyi szivárgott ki, hogy történelemtanár volt, aki otthagya a katedrát ezért a kellemetlen állásért. A 80-as években az inspektorok hatalma már korántsem volt a régi. Számuk csökkent, neki például már három megyét kellett ellátni: Máramaros, Szatmár és Zilah. Jól tudott magyarul. Nem volt nyílt ember. Jelenleg a nagybányai múzeumban van alkalmazásban (Muzeul Județean de Artă „Centrul Artistic Baia Mare”, Strada 1 Mai 8, Baia Mare 430331).

tehetem. De – éppen égett a belső szobájában a tűz – hajlandó vagyok arra, mondtam neki, hogy a szeme láttára elégessem. Beleegyezett. Megtettem.

Ennyi volt a beadvány története. Sikertelen volt. Senki nem akart vele érdemben foglalkozni. Csak a Securitate. Az első paptestvér, akit a bukaresti belügyminisztérium két magasrangú tisztje felkeresett, Buchmüller István felsőbányai plébános volt. Viszsaemlékezései szerint nagyszombat (március 25) késő délelőttjén kiszedték a templom gyóntatószékéből, és hosszú ideig faggatták – hol rejtett hol pedig nyílt fenyegetések és súlyos következmények kilátásba helyezésével – a dolog háttere felől.

Hogy ki más aláíró „gyomroztak” még ebben az időben, nem tudom. Mondták erről a paptestvérről is, meg arról is, hogy a Securitate emberei megpróbálták szóra bírni őket. Közülünk, szerkesztők közül azonban senkit nem hívtak és egyikünket sem keresték fel. Mi továbbra is hallgattunk. Egymás között sem beszéltünk róla, hisz személyesen egy ideig nem találkozhattunk, telefonjainkat pedig lehallgatták, ezért senkinek semmit nem említettünk az esetről.

Október végén, amikor már egy kicsit biztonságban érezhettük magunkat, beindult a kutatás. Báthori Endre⁷ szatmári szekustiszt Kühn Pál plébánost felhívatta a szaniszlói rendőrségre, ahol súlyos fenyegetések kilátásba helyezése közepette megpróbálta kiszedni belőle azt, hogy kik voltak a levél értelmi szerzői, továbbá hogyan jutott el a levél a papsághoz, és pontosan kik írták alá.

1989. december 17-én Áib Sándor paptestvéremet is berendelték Sárközújlakon a rendőrségre és a dolog miatt végzárták. Merk Mihályt pedig szintén ugyanazon a napon szintén ugyanezért a mezőteremi rendőrségen erősen megráncigálták. Engem is kerestek Alsóhomoródon, de azon az éjszakán – szokás szerint – a filiában, Színfaluban aludtam. Az értem jövő hatósági embereket egy jó hívem két liter pálinkával, egy vacsorával és 10 liter borral leszerelte, így dolguk végezetlenül kellett visszatérniük Szatmárra... Isten fizesse meg neki!

Ezekből az intézkedésekből úgy tűnik, hogy ekkorra a Securitatenak már sikerült nagyjából kideríteni, hogy kik kezdeményezték az akciót... Szerencsére ekkor már ők is érezték, hogy „országuknak vége”, és nem tettek kárt bennünk.

Nem volt ez nagy tett a részünkről. Tettük azt, amit egyházunkért, egyházmegyénkért, paptestvéreinkért és híveinkért meg kellett tennünk. Hogy ez elég volt-e vagy sem, azt majd a szíveket és veséket vizsgáló Isten eldönti.

FÜGGELÉK

A római katolikus főesperesek és a Papi Szenátus levele Jakab Antal gyulafehérvári püspökhöz az egyházat ért sorozatos hatósági visszaélések ügyében⁸

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Atyánk!

Az egyházmegye papsága hagyományos alkalmakkor – papi temetés, búcsú, lelki-gyakorlatok stb. – jelentős számban szokott összegyűlni. Egészen természetes, hogy a találkozás alkalmat szolgáltat az Egyház időszerű kérdéseinek megvitatására is. Az utób-

⁷ Érdekes, hogy még a változás után is a szatmári „sziguranca” kötelékében volt egy ideig.

⁸ GyÉFKL 2540/1988.

bi időben egyöntetűen állapítottuk meg, hogy a hívek között nagy a megdöbbenés, az aggodalom, sőt elkeseredés több olyan hatósági intézkedés miatt, amelyek közvetve vagy közvetlenül a vallást és annak akadálytalan gyakorlását érintik, mi több, a hívek egyre gyarapodó csoportjai számára lehetetlenné teszik.

Az alkalmi beszélgetések során az a vélemény alakult ki, hogy a papság nem maradhat néma és tétlen a hívek aggodalmával szemben, hacsak nem akarja a néma kutyák prófétai vádját magára venni (Iz 56, 10–11). Olyan elgondolás is kifejezésre jutott, hogy az egész papság emlékirattal forduljon a Püspökség útján a legilletékesebb világi hatósághoz. Végül is alapos megfontolás után ez idő szerint elégségesnek vélik, ha az egész papságot a Főtisztelendő Egyházmegyei Hatóság felé képviselő főesperesek és az egyházmegyei Papi Szenátusnak a hívek körében tevékenykedő tagjai tárják fel a helyzetet.

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – foglaljuk össze a híveket és papjaikat nyugtalanító legégetőbb kérdéseket, a nyugtalanság és aggodalom okait.

I.

Közismert a hívek ragaszkodása ahhoz, hogy egyházközségük ne maradjon pap nélkül. Ezért tekintik katasztrofális következményekkel járónak azt a kísérletet, mely a papi utánpótlás biztosítását az utóbbi években a felvételi létszám korlátozásával minden jogalap nélkül sújtja, aminek következtében az egész egyházi élet jövője jut veszélybe.

II.

A rohamos fejlődés, népesedés következtében a városokban a régi templomok a hívek befogadására elégtelenek, az újonnan épült városnegyedek templom nélkül maradtak s bár a hívek az anyagi feltételek biztosítását készséggel vállalják, új templomok építésének nincs semmilyen lehetősége. A helyel-közzel engedélyezett szükségképpen lakások a szükségletet távolról sem elégítik ki.

III.

A templomok hiánya fokozottabb mértékben fog megnyilvánulni a tervezett agráripári központok esetében, mivel az ott létező régi templomok befogadóképessége megfelelt az elmúlt évszázadok lényegesen kisebb lélekszámú települései szükségleteinek, de elégtelen a felduzzasztott lakosságú faluközpontok lakossága részére.

Ugyanakkor a felszámolásra ítélt településekben nem ritkán 700–800 éves, páratlan műértéket képviselő templomok gazdátlanul maradnak, kitéve a pusztulás veszélyeinek, a hívek nagy fájdalmára.

IV.

A kereszténység szent könyve, a Biblia, teljes terjedelmében a háború óta egyszer sem jutott a hívek kezébe. Ha az Újszövetségi Biblia, imakönyv, katekizmus nagy ritkán, korlátozott számban meg is jelenik, a szükségleteknek alig csekély töredékét elégíti ki. Más vallásos tárgyú könyv, folyóirat stb. kiadására az Egyház kísérletet sem tehet.

V.

Híveink vallási igényeinek kielégítését az a tény is nehezíti, hogy a legifjabb nemzedék számos tagja nem tanulhat meg anyanyelvén írni-olvasni, minek következtében ha volna is elég vallásos kiadvány, azokat nem tudnák könnyen és haszonnal olvasni.

Ezt a helyzetet teremti az a tény, hogy egyre kevesebb osztályban folytatják az anyanyelvi oktatást. Ha pedig egyes esetekben a szülők az adott lehetőségeket nem veszik igénybe az anyanyelvi oktatásra, ennek az oka a gyermekeik jövője iránti aggodalom, hogy a rendelkezések helyi alkalmazása miatt gyermekeik hátrányos helyzetbe jutnak a továbbhaladásban.

VI.

Főiskolák, egyetemek diplomás végzettjeinél általános gyakorlattá kezd lenni, hogy szülőföldjüktől távol eső vidékre kapnak lehetőséget elhelyezésekre, kiszakítva őket vallási közösségükből, mert a távoli környezetben saját vallási közösségüket nem találják meg, lévén az új környezet kizárólag más vallású.

Legutóbb az az aggodalom is megnyilvánult, hogy hasonló sorsra jutnak a közép- és szakiskolát végzett fiatalok is. Ráadásul később sincs kilátásuk arra, hogy visszakerüljenek saját vallási és családi közösségük vidékére, mivel szülőföldjük munkaigényeit közben más megyékből odairányított pályázókkal töltik fel.

VII.

A fiatalok rendszeres átirányításával egyre szaporodik azoknak a családoknak a száma, amelyeket a nagy távolság megfoszt a szülők, nagyszülők gondoskodásának lehetőségétől, amire különösen rászorulnak újszülött gyermekeik gondozásában. Nem ritka eset, hogy az ebből származó nehézségek kilátásai miatt évekig nem vállalnak gyermeket a vallási és társadalmi élet nagy kárára.

VIII.

Az elhelyezések fenti módszere következtében gyakori, hogy a már házas fiatalok egymástól messze vidékre kerülnek. Ez nagy veszély családi közösségükre, gyermekeik sorsára. Az így egymástól elszakított házások családi élete nem ritkán felbomlik, válással végződik, ami szintén nagy tragédia mind vallási, mind társadalmi szempontból, mert a család a társadalom sejtje.

IX.

Elégedetlenséget és visszatetszést vált ki a hívekben az a következetes gyakorlat, hogy tudományos, művészi, közéleti pályákon hátrányos megkülönböztetéssel kell számolnia annak, aki vallását gyakorolja. Nem kevés azoknak a száma, akik már tanulószerződésük miatt, s nem meggyőződésből szakadnak el a vallás gyakorlatától s fosztják meg magukat attól az erkölcsi forrástól, amely a vallásból fakad, s amelyet – úgy látszik, világszerte – nem tudnak mással pótolni a jövőendő nemzedékek nevelésénél és formálásánál.

A papság fontosnak tartja, hogy az állami hatóságok legfőbb fórumának tudomására jusson a hívek aggodalma, sőt elkeseredése, egyben pedig annak okait is felismerjék.

Azt kell ugyanis hinnünk, hogy a felsorolt jelenségek miatt a nép széles rétegeiben jelentkező elkeseredésről nincs az állami hatóságok legfőbb fórumának tudomása.

Az állam alaptörvénye, az Alkotmány, a vallásfelekezetek működéséről szóló törvény, a polgári és emberi jogokat biztosító nemzetközi egyezmények becikkelyezése és sok más jogszabály szerint minden állampolgárnak egyenlő joga van a vallás szabad gyakorlásához és a vallást érintő emberi jogokhoz, de ezek alkalmazásában és végrehajtásában sok hiány és akadály mutatkozik. Ezek a hiányok – úgy látszik – ismeretlenek

a legmagasabb fórumok előtt, s még kevésbé ismerik a lakosság széles rétegeinek aggodalmát, mert a helyi hatóságok csak kedvező jelentéseket terjesztenek fel, s ezt az állapotot fokozza az a tény, hogy maga a lakosság is ritkán hajlandó őszintén megnyilatkozni a helyi hatóságok előtt, félve a várható következményektől. A helyzet súlyosságát mi sem szemlélteti jobban, mint az a tény, hogy sokan idegenben keresnek érvényesülést, ha törvényes úton is, de sokan kinn maradnak engedély nélkül, vállalva az idegenség kockázatát s itt hagyva családot, otthont, szülőföldet sőt életpályát is, különösen a IX. pontban felsorolt okok miatt.

Fentiek feltárását kötelességünknek éreztük, és hisszük, hogy ezzel szolgálatot teszünk a köznek is, mert az igazság feltárása és annak ismeretében a sérelmek remélhető orvoslása a társadalomnak csak a javát szolgálja.

Mély tisztelettel kérjük ezért Püspök Atyánkat, méltóztassék mérlegelni, milyen úton és milyen lépéseket lehet tenni, hogy a híveink soraiban tapasztalt és fokozódó nyugtalanságról és elkeseredésről a legfőbb fórumon is tudomást szerezhessenek. Nem tudhatjuk, hogy eredményes lesz-e egy ilyen lépés, de szeretnők remélni, hogy nem lesz hiábavaló.

Egy azonban mindenképp bizonyos előttünk: a lelkiismeret mérlegén jelentős súlya lesz, s előbb-utóbb megtermi gyümölcsét.

Gyulafehérvár, 1988. augusztus 29-én, Keresztelő Szt. János napján

Bakos Sándor, gyergyói főesperes, Gyergyócsomafalva
 Bartalis Árpád, tordai főesperes, Torda
 Borbély Gábor, pápai prelátus, kanonok, felcsíki főesperes, Csíkszereda
 Csató Béla, pápai káplán, esperes, Sepsiszentgyörgy
 Csintalan László, lelkész, Beszterce
 Csenkey Ágoston, belső-szolnoki főesperes, Beszterce
 Csiszér Albert, szentszéki tanácsos, Brassó
 Czirják Árpád, kanonok, esperes, Kolozsvár
 Gál Alajos, hegyaljai főesperes, Gyulafehérvár
 Gáll Sándor, esperes, Szászrégen
 Gere Béla, pápai prelátus, főesperes, Marosludas
 Hajdó István, esperes, Gyergyószentmiklós
 Horváth Antal, esperes, Csíkszentimre
 Jakab Gábor, kolozs-dobokai megbízott főesperes, Kolozsvár
 Kovács Sándor, székelyudvarhelyi főesperes, Székelyudvarhely
 Léstyán Ferenc, pápai prelátus, marosi főesperes, Marosvásárhely
 Mihály Imre, alsíki főesperes, Csíkszereda
 Nagy Imre, kézdi-orbai főesperes, Kézdivásárhely
 Nutzu Ottó, pápai prelátus, tb. kanonok, szeben-fogarasi főesperes, Nagyszeben
 Orbán László, pápai prelátus, esperes, Gyergyóremete

IMRE TEMPFLI

DER KAMPF DER PRIESTER IN DER DIÖZESE SZATMÁR FÜR DAS KIRCHENVOLK
WÄHREND DES KOMMUNISMUS. DIE GESCHICHTE EINES SCHEINBAR GESCHEITERTEN
MEMORANDUMS.

Eines der traurigsten Kapitel in der Geschichte der in der ehemaligen Rumänischen Sozialistischen Republik lebenden ungarischen Minderheit war der so genannte Plan „zur Systematisierung der Dörfer“. Am 29. April 1988 wurde er von Präsident Nicolae Ceaușescu auf einer Sitzung des Politischen Exekutivkomitees des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei von Rumänien bekannt gegeben. Der Plan zielte offiziell darauf ab, die Unterschiede zwischen Stadt und Land zu beseitigen. Aber die eigentliche politische Absicht war klar: Die Unterdrückung von Minderheiten, insbesondere der ungarischen Nationalität, die Landnahme und starke Einschränkung der wirtschaftlichen Unabhängigkeit der Landbevölkerung, darüber hinaus die Ausrottung ihres Selbstbewusstseins und ihrer Traditionen.

Gegen die „Dorfzerstörung“, wie alle den Plan bald nannten, organisierte sich außenpolitischer Widerstand (Washington, Brüssel). In Ungarn war die Aufruhr natürlich am größten. Im Jahr 1988 kam es zu einer spontanen Massendemonstration der Bevölkerung; auch die ungarische Regierung unternahm einige Schritte – allerdings zögerlich und wirkungslos.

Weniger bekannt hingegen ist, dass selbst in Rumänien einige Menschen ihre Stimme gegen die Zerstörung der Dörfer und die wiederholte Missachtung der grundlegendsten Rechte der einheimischen ungarischen Minderheit erhoben – trotz aller Vergeltungsmaßnahmen der Diktatur.

Unter ihnen können wir die Erzdekane und hochrangigen Priester der Diözese Gyulafehérvár (Alba-Iulia) hervorheben, die am 29. August 1988 ein aus 9 Punkten bestehendes Memorandum verfassten und es ihrem Bischof, Dr. Antal Jakab mit der Bitte übergaben, es „den höchsten Landesbehörden“ weiterzureichen.

Dieser Artikel ist jedoch kein Gedenken an sie – andere haben dies bereits getan –, sondern an die 23 Priester der Diözese Szatmár (Satu-Mare), die am 13. März 1989 ihre persönliche Sicherheit riskierten, um sich dem 9-Punkte-Memorandum anzuschließen.

IMRE TEMPFLI

THE FIGHT OF THE PRIESTS OF THE DIOCESE OF SZATMÁR FOR CHURCH PEOPLE DURING
COMMUNISM. THE STORY OF A SEEMINGLY FAILED MEMORANDUM.

One of the saddest chapters in the history of the Hungarian minority living in the former Romanian Socialist Republic was the so-called plan „to systematize the villages“. On April 29, 1988, it was announced by President Nicolae Ceaușescu at a meeting of the Political Executive Committee of the Central Committee of the Communist Party of Romania. The plan was officially aimed to eliminate urban-rural differences. But the true political intention was clear: the suppression of minorities, especially the Hungarian nationality, the seizure of land and severe restrictions on the economic independence of the rural population, as well as the eradication of their selfconsciousness and their traditions.

Foreign policy resistance (Washington, Brussels) was organized against the „village destruction,“ as everyone soon called the Plan. The greatest turmoil was of course, in Hungary. In 1988 there was a spontaneous mass demonstration; the Hungarian government also took some steps – albeit hesitantly and ineffectively.

Less known, however, is that even in Romania, some people raised their voices against the destruction of villages and the repeated disregard for the most basic rights of the native Hungarian minority – despite all the dictatorship's retaliatory measures.

Among them we can highlight the archdeacons and high-ranking priests of the diocese of Gyulafehérvár (Alba-Iulia). The August 29, 1988 they wrote a 9-point memorandum and presented it to their bishop, Dr. Antal Jakab with the request to be passed on „the highest state authorities“.

However, this article is not a commemoration of them – others have this already done – but of the 23 priests of the Diocese of Szatmár (Satu-Mare) who, on March 13, 1989, risked their personal safety to join the 9-point-memorandum.

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK ÉS ROMÁNIA DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATÁNAK
EGYSZÁZ ESZTENDEJE
1920–2020

Conferenza Episcopale Romana: *Un secolo di relazioni diplomatiche fra la Santa Sede e la Romania 1920–2020*, Libreria Editrice Vaticana – Editura ARCB, Bucarest 2020. 220 o.

*

Romania – Santa Sede 100 anni di relazioni diplomatiche. Szerk. Liviu-Petru Zăpârțan. Ambasciata di Romania presso la Santa Sede e il Sovrano Ordine di Malta - Accademia Romana, 2021. 352 o.

Az első kiadvány egy 220 oldalas paperback, öt román történész szerző munkája, A könyv a Román Püspöki Kar, nevezetesen a Bukaresti Katolikus Érsekség Kiadója (ARCB) és a Vatikáni Könyvkiadó közös kiadásában jelent meg. Az előszó Miguel Maury Buendía munkája, aki a könyv kiadását inspirálta.¹ A kötetet *Măriuca Vădan*: „A Románia és a Szentszék közötti diplomáciai kapcsolatok kezdetei” című írása nyitja. Szent Péter széke és a román területek fejedelmei közötti kapcsolatok a középkorig nyúlnak vissza, amint azt a Vatikáni Levéltárban található számos dokumentum bizonyítja. Hivatalos kapcsolatok azonban csak az első világháború után jöttek létre, amikor Románia egységes nemzeti állammá vált, és a katolikusok száma jelentősen megnőtt. Ferdinánd király, aki maga is katolikus volt, közvetlen kapcsolatot akart a Szentszékkel. A második fejezetet „A Szentszék és Románia közötti konkordátum. Fejlődése és az 1932-es megállapodás” címmel *Cornel Damian* bukaresti segédpüspök tollából. A harmadik fejezetben *Dr. Cosmin Oprea*, az Apostoli Nunciatúra nehéz helyzetéről szól, mely 1945 és 1950 között kommunista hatóságok ellenében a katolikusok emberi jogait védte. A negyedik fejezetben *Ovidiu Bozgan* professzor a Szentszékkel és a kommunista Romániát érintő szempontokat tárgyalja: „Egy verseny túl sok akadállyal” címmel. Az ötödikben *Bogdan Tătaru-Cazaban*, Románia volt szentszéki nagykövete az elmúlt harminc évet „A remény ideje – 1990–2020” címmel említi. A kapcsolatok 1990-ben, a kommunista rendszer összeomlása után újakezdődtek, és 1999-ben II. János Pál pápa történelmi jelentőségű látogatásával érték el csúcspontjukat, amely az első volt, hogy egy legfőbb pápa ortodox többségű országba látogatott, majd 20 évvel később Ferenc pápa apostoli útja következett. Ferenc pápa 2019. május 31. és június 2. között Romániában tett apostoli útja több könyvben és kezdeményezésben is visszahangozza jelenlétét Románia három történelmi régiójában – Walachiában, Moldvában és Erdélyben.

1 Született 1955-ben, rk. pap 1980 a Madridi Egyházmegyében, Italica c. püspökké szentelték 2008-ban, pápai nuncius, érseki rangban Kazahsztánban, Kirgizisztánban és Tadzsisztánban; 2015–2023 között Romániában, 2023. áprilisától Nagy Britanniában.

*

A második kötet a római Román Akadémia és Román Szentszéki Nagykövetség közös kiadása, a Rómában tartott konferencia anyagát közli. A beköszöntőt jegyzik: Románia Elnöke: *Klaus Werner Iohannis*, illetve az Apostoli Szentszék részéről *Pietro Parolin* bíboros államtitkár és *Paul Richard Gallagher*, a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Titkárságának érsek-titkára, valamint a kötet szerkesztője, *Liviu-Petru Zăpârțan*, aki a Cluj-Napocai Babes-Bolyai Egyetem professzora, Románia szentszéki nagykövete.

Az egyes előadások szerzői és címei: Liviu-Petru Zăpârțan: *Anniversaire: 100 ans [Évforduló: 100 év]*; Ioan-Aurel Pop: *Un secolo di relazioni diplomatiche tra Romania e Vaticano [Románia és a Vatikán közti diplomáciai kapcsolatok száz esztendeje]*; Dumitru Preda: *Relazioni diplomatiche tra Romania e Vaticano dopo un secolo: 1920-2020 [Románia és a Vatikán diplomáciai kapcsolatai száz esztendő múltán]*; Roberto Regoli: *Le prime relazioni diplomatiche tra Santa Sede e Romania alla luce della politica concordataria dell'epoca [Az Apostoli Szentszék és Románia közti első diplomáciai kapcsolatok a korszak konkordatárius politikájának fényében]*; Johan Ickx: *La serie Romania del Fondo Affari Ecclesiastici Straordinari nell'Archivio Storico della Segreteria di Stato (ASRS). Con Inventario del pontificato di Pio XII, parte Prima (1939-1948) e Asterisco [A Románia Sorozat az Államtitkárság Történeti Levéltárának Rendkívüli Egyházi Ügyek fondjában (ASRS) XII. Piusz pápa pontifikátusának inventáriumával, első rész (1939-1948) és az aszteriszkuszfóliók]*; Florentin Crihălmeanu: *La Congregazione delle Suore della Madre di Dio nei Rapporti ad Limina del Vescovo Iuliu Hossu, 1921-1943 [Az Isten Anyja Nővérei Kongregációja Iuliu Hossu püspök ad limina beszámolóiban, 1921–1943]*; Maria-Ionela Cristescu: *Risvolti pastorali, ecumenici e canonici nelle relazioni tra Romania e la Santa Sede [Románia és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak lelkipásztori, ökumenikus és kánonjogi következményei]*; Liviu-Petru Zăpârțan: *Le Saint-Siège et l'Église gréco-catholique roumaine pendant la Deuxième Guerre mondiale [Az Apostoli Szentszék és a román görögkatolikus egyház a második világháború alatt]*; Ion Tudor Felezeu: *La posizione della Santa Sede verso la Romania alla fine della Seconda guerra mondiale [Az Apostoli Szentszék álláspontja Romániával kapcsolatban a második világháborút követően]*; Liviu-Petru Zăpârțan: *Les relations entre la Roumanie et le Saint-Siège entre 1948-1990 [Románia és az Apostoli Szentszék kapcsolatai 1948 és 1990 között]*; Lazăr Comănescu: *I rapporti tra la Romania e la Santa Sede nel periodo 1990-2015 [Románia és az Apostoli Szentszék kapcsolatai 1990 és 2015 között]*; Francisco-Javier Lozano: *Nunzio Apostolico a Bucarest [Apostoli nunciatus Bukarestben]*; Adina Lovin: *La Santa Sede nelle relazioni internazionali nell'età contemporanea [Az Apostoli Szentszék nemzetközi kapcsolatai a legújabb korban]*.

Somorjai Ádám OSB

MAROSI ISTVÁN – MAROSI ANITA

A TÖRTÉNETI MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE PAPI NÉVTÁRA

Bendász-hagyatéksorozat 4. kiadja a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár, Beregszász, 2023. ISBN 978-966-671-575-6, 1093 o.

A Beregszászon működő Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár által elindított, az intézmény névadójának dokumentumgyűjteményét feldolgozó és bemutató Bendász-hagyatéksorozat¹ 2023 őszén új kötettel bővült. „*Felbecsülhetetlen hozzájárulásként szolgál majd történelmünk megismeréséhez ez a sematizmus is, amely egy igazi gyöngyszem ma a papok és a hívek számára. A fiatal történész, Marosi István atya és felesége, Anita együtt dolgozták fel, rendszerezték a hitvalló Bendász István atya terjedelmes művét.*”² – írja Luscsák Nílus püspök, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye apostoli adminisztrátora *A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára* című kiadvány előszavában.

Bendász István (1903–1991) görögkatolikus kanonok, egyháztörténész a második világháború időszakában gyűjtötte össze, az illegitás éveiben pedig bővítette és rendszerezte azt a nagyszámú adatot, amelyből egy több szempontból unikális gyűjteményt hozott létre. A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez tartozó papok adattára, amely a 16. századtól kezd a szolgálattevők felsorolását, a Kárpátalján lezajló kommunista egyházüldözés évtizedeit átvészelve maradt ránk.

Az összegyűjtött anyagból Bendász atya a következő címmel állított össze névtárat: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papjainak életrajzi adatai a legrégebbi időktől a szovjetek általi önkényes megszüntetésig, azaz 1949-ig. Az adatokat különböző forrásokból összeszedte: BENDÁSZ ISTVÁN. Az anyaggyűjtés vélhetően 1943-ban kezdődött és a címben szereplő évet követően sem zárult le, hiszen az atya folyamatosan bővítette, rendszerezte és pótolta az adatlapokat. Bendász István a kutatás során levelezést folytatott az egyházmegyékkel, amelyek körlevelek formájában hirdették meg a gyűjtést. A Munkácsi Egyházmegyéből 170 adatlap érkezett be, a Miskolci Görögkatolikus Apostoli Kormányzóság területéről 36 parókiát érintett a gyűjtés, mellyel kapcsolatban 55 oldalnyi levelezés maradt fenn. A Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye körlevelben közzétett felhívása Bihar, Borsod, Szatmár és Zemplén vármegyék parókiáira vonatkozott, melyről a Bendász-hagyaték 91 oldalnyi levéltári dokumentumot tartalmaz. A Nagybányai Görögkatolikus Püspökség egyházközségeit azonban már nem körlevél útján szólították meg: Victor Lajos püspöki helynök a háborús időkre hivatkozva a parókiák közvetlen megkeresését javasolta. Szintén ilyen javaslatot tett a Nagyváradi Görögkatolikus Püspökség nevében dr. Suciú János segédpüspök, itt 29 egyházközséget*

1 A sorozat eddig megjelent kötetei: MAROSI István (szerk.): *Fekete levelek. Bendász István kárpátaljai görögkatolikus pap GULAG-táborban töltött éveinek levelezése (1949–1955)*, Bendász-hagyatéksorozat 1., Beregszász, 2020; MAROSI István (szerk.): *Bendász-családfa és családi krónika. Bendász- és Bacsinzky-családtörténet*, Bendász-hagyatéksorozat 2. Beregszász, 2020.; MAROSI István (szerk.): *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1945. évi sematizmusa*. Bendász-hagyatéksorozat 3. Beregszász, 2020.

2 MAROSI István – MAROSI Anita: *A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára*, Bendász-hagyatéksorozat 4. kiadja a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár, Beregszász, 2023. [8]

érintett a felmérés. Teljes elutasítás egyedül az Eperjesi Egyházmegye részéről érkezett azzal az indoklással, hogy a „nagyon mozgalmas és nyugtalan idő” nem alkalmas a gyűjtőmunkára.

Bendász atya az egyházmegyék mellett magánszemélyekkel is felvette a kapcsolatot. Ortutay Elemér (1916–1997) hitvalló görögkatolikus pappal, teológiai tanárral három levelet váltott, Holovács József (1924–2000) munkácsi egyházmegyes segédpüspök leírta életrajzi adatait, illetve püspökszenteléséről és titokban szentelt püspökökről is említett. Az író, fordító, tanár Hetényi Varga Károly (1932–2002) a Papi sorsok a horogkereszt árnyékában I. című kötetéhez használta fel Bendász István adatlapjait. A kutatók sorát pedig még tovább lehetne folytatni. Az egyházmegyékkel, papokkal, kutatókkal folytatott levelezések, bár töredékesen maradtak fenn, hozzájárulnak a gyűjtés céljának megértéséhez. Bendász atya halála (1991) után fia, Dániel gondozta és bővítette a névtárat, valamint az édesapjától örökölt könyvtárat és irattárat, majd 2018-ban a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltárnak ajándékozta és ezt a gyűjteményt tekintjük jelenleg Bendász-hagyatéknak.

Marosi István atya és felesége, Marosi Anita a két évig tartó munka során 7517 papi adatlapot és közel kétszáz oldalnyi levelezést dolgoztak fel. Bendász István „kutyanyelvnek” nevezett keskeny lapokra írta fel az egyházi személyekhez kapcsolódó adatokat, ez az egységes forma pedig lehetővé tette, hogy az alfabetikus rendbe gyűjtött dokumentumok kötegelve tárolhatók legyenek. A lapok egy része olyan adatokat is tartalmaz, amelyeket már Bendász Dániel csatolt, melyhez a legismertebb általa felhasznált forrás a Véghseő Tamás által összeállított papi névtár.³ Az adatlapok az áldozópap személyes adatai (szülők neve, születési idő, hely, felesége adatai, halálozási idő, hely) mellett a papi tevékenységére (teológiai tanulmányok, szentelési ideje, szentelő püspök, szolgálati helyek, kitüntetések) vonatkozó információkat tartalmazták.

Bendász István levelezéséből kiderül, hogy az adatlapok gyűjtésében a püspöki iroda is jelentős szerepet vállalt: a püspöki levéltárban összegyűjtötték az évkönyveket, a papnevelő intézet anyakönyveit és egyéb forrásokat, amelyek személyes adatokat tartalmaznak. A papi adatlapok gyűjtéséhez Bendász atya kérdéssort írt, melyet a körlevelek szó szerint közöltek. A papság által visszaküldött íveken, valamint a saját maga által gyűjtött adatokból állította össze az adattárat.

A Bendász-hagyatékból található levelezésben többféle darabszám is közlésre került az adatlapok számára vonatkozóan, azonban valószínűsíthető, hogy sem a kutató, sem a fia nem összesítette pontosan azokat. A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára című kötetbe csak az 1949-ig pappá szentelt atyák életrajzai kerültek be, melyekből Marosi Anita 7150 biogrammot készített el. A további adatlapok (összesen 367) a vezetéknev nélküliek csoportjába tartozó papokra vonatkoznak, akiknek adatai táblázatban szerepelnek a kötetben. Az ezen csoporthoz tartozó papokról a szerkesztők minimális adatmennyiséget tudtak összegyűjteni, amely biogrammok elkészítésére már nem volt elegendő.

A papi adatlapokon kívül öt önálló köteg is előkerült a hagyatékból: 1. püspökök, 2. hitvallók, 3. hithűek, 4. baziliták, 5. vezetéknev nélküliek. Míg a kötetben a püspökök, a hitvallók és a hithű papok életrajzai nem különülnek el, a Nagy Szent Bazil Rend tagja-

3 VÉGHSEŐ Tamás: *Görögkatolikus papok történeti névtára. 1. kötet A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai*, Collectanea Athanasiana V. Varia vol. 1. Nyíregyháza, 2015.

inak adatait külön fejezet foglalja össze az egyházban betöltött sajátos jogállásuk miatt. A vezetéknev nélküliekre vonatkozó információk pedig a csekély adatmennyiség miatt táblázat formájában jelennek meg.

Bendász István a kutatómunka során homogén adatlapokra jegyezte fel az egyházi szolgálattevők adatait, az információk minden „kutyanyelven” ugyanabban a sorrendben követik egymást. Az adatlapok mellett előfordultak fénymásolt, újságból kivágott cikkek és fényképek, melyeket vélhetően már a fia, Dániel csatolt oda. Jelen névtár helyhiány miatt azonban kevesebb adatot közöl a papokról: nem kerültek be a középszkolai tanulmányokra, a publikációkra, a házasságkötés helyére és idejére, a nyelvismeretre, illetve a halál okára vonatkozó információk. A papi adatok összevetésének eredményeként azonban láthatók az adattárban az áldozópapok gyermekeinek nevei. A kötet végén táblázatban olvashatók a vezetéknev nélküli papokról összegyűjtött adatok. Az adattárat egy helységnévtár zárja, amely a Bendász István adattárában szereplő településnév mellett annak mai, valamint az adott állam nyelvén használt változatát is megadja.

A Marosi István és Marosi Anita által összeállított adattár hiánypótló munka: mellett, hogy elsőként kerültek itt összegyűjtésre és publikálásra a történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papjainak adatai a 16. századtól kezdve 1949-ig, az egyházmegye Kárpát-medencében végzett több évszázados szolgálatának lenyomatát is adja.

„Amikor közelebbről is megismerkedünk a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye egykori papjainak életrajzi adataival, a magyar, ruszin, ukrán, szlovák és román nevekkel, tisztán feltűnik előttünk Kárpátalja évszázadok során megszerzett, talán legértékesebb öröksége, a sok nyelvet beszélő, sokféle kultúrát hordozó emberek együttélése. [...] A görögkatolikus egyház éppen ennek az összetartozásnak, a megmaradás reményének volt a hordozója és megtestesülése évszázadokon át ezen a vidéken. Azok a papok, akiknek a nevét ez a munka megőrökíti és hozzáférhetővé teszi, nemcsak alapvető hivatásuknak, az általuk szolgált közösség lelki irányításának a munkáját végezték el, hanem a világra való nyitottságot, a tanulás értékét is megmutatták a túlnyomóan falusi életmódot folytató környezetüknek [...].”⁴ – emeli ki Bacskai József főkonzul a kiadvány Köszöntőjében.

A történeti Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi névtára nemcsak a kutatóknak és az egyháztörténelem iránt érdeklődőknek szolgál értékes adatokkal, a kötet szerkesztői „a gyökereiket Kárpátalján, a Munkácsi Egyházmegyében és a görögkatolikusok sajátos társadalmi csoportján belül keresők”⁵ számára is ajánlják a kiadványt.

Földvári Katalin

4 MAROSI – MAROSI i. m. [10]

5 MAROSI – MAROSI i. m. 54.